

anılardan sayfalar

Bozkurt Güvenç

anılardan sayfalar • Bozkurt Güvenç

796

Kültür Yayınları

Genel Yayın: 796
Edebiyat Dizisi: 363

© Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
Meşelik Sokağı 2/3 Beyoğlu 34433 İstanbul

Yayın Danışmanı Mürşit Balabanlılar
Editörler Defne Asal Er, Handan Akdemir

Kapak Tasarımı Mehmet Ulusel
Düzeltili Gültekin Özdemir, Nihan Taştekin
Tasarım ve Uygulama Tipograf (0212) 249 01 01
Birinci Basım Şubat 2004, İstanbul
ISBN 975-458-557-1

OTM 11036301

Basımevi Mas Matbaacılık AŞ (0212) 285 11 96
Dereboyu Caddesi Zağra Binası B Blok 1 Maslak 34398 İstanbul
info@masmat.com.tr

anılardan sayfalar
Bozkurt Güvenç

İçindekiler

Sözbaşı · 7

Birinci Bölüm

SOYUM-AİLEM-ÇOCUKLUĞUM · 9

İkinci Bölüm

ERGENLİKTEN GENÇLİĞE ADIMLAR · 59

Üçüncü Bölüm

YENİ DÜNYA'DAN YANSIMALAR · 93

Dördüncü Bölüm

MİMARLIK YILLARIMIN ACILARI
(UYUMSUZLUĞUMUN KIŞ AYLARI) · 137

Beşinci Bölüm

“KENDİNİ BİL”MENİN YOLLARI
“KENDİNİ TANI”MANIN ÖDÜLÜ · 169

Altıncı Bölüm

KİMLİĞİNİ ARAYAN BİR YURTTAŞ
(KORUYUCULARI KİM KORUYACAK?) · 203

Yedinci Bölüm

EMEKLİLİĞİM: ÇANKAYA VE SONRASI · 261

Sekizinci Bölüm

TÜRKUAZ SEVGİLER ÜZERİNE · 293

Ekler · 305

Anılar – Hayat yolculuğunun sonuna yaklaşırken, her bireyin karşısına dikilen, onunla hesaplaşmak isteyen, acı tatlı övünç ve utanç verici *anılar!*..

Arşiv – Her kişinin kendine özgü unutkanlıkları, kayıt dışı boşluklarla dolu, dışarıya açıp, paylaşmak ya da saklı tutmak istediği bir belleği ve *arşivi* vardır!..

Sayfalar – Bizler, toplumlar ve devletler gibi, arşivimizdeki bilgileri tümüyle halka açmaz, açamayız... Düşünüp taşınır, ölçüp biçer, seçip ayıklar, yazabildiklerimize “**Anılarımız**” adını veririz. Bu anlamda “anılar”, arşivin kendisi değil, yayımını göze alabildiğimiz *sayfalar*’dır. Ne tam, ne de eksik!.

Sınav – Öyleyse, anılar, sosyal ve mesleki çevrelerimiz, tanıdık, dost ve yakınlarımız önünde verdiğimiz bir varlık ve yaşam *sınavı*dır – ne bir sav ne de savunma!

Başarı – Yazıldığı ya da yayımlandığı dönemde, adı geçen kişilerin bir bölümü artık yaşamadığı için, başarılı anılar:

- Yaşamayanları yargılamaktan, infazdan sakınmalı,
- Yaşayanların düzeltme/yorum hakkını tanımalı;
- Okuyanların bağımsız görüşlerine saygılı olmalıdır.

Sunuş – “Anılarımdan (seçilmiş) Sayfaları”, bu anlayış, umut ve beklentilerle sunuyorum, okuyucularımın eleştirilerine...

BOZKURT GÜVENÇ
Gaziosmanpaşa
10 Temmuz 2003

Birinci Bölüm
(Akbeyaz Kutlular)

Soyum-Ailem-Çocukluğum

Deliormanlı ve Resmolı yetimler ·	11
Yavruları da yetim mi kalacakmış! ·	15
“Askere geç gitsin” niyetiyle ·	18
“Anne, baba kave pişiyooo?” ·	19
Kuşpalazı serumu varmış ·	20
Anneannem ·	20
Kardeşim “Kadifeyanak” ·	24
Lacivert-yeşil denizin dayanılmaz ağrısı ·	26
Ana babamız ve ailemiz ·	28
Topçu Alayı nereye kalkıyor? ·	36
İstanbul soylu baba-teyzeler ·	37
Sarayda sandal sefası ·	38
Suphiye Öğretmen(im) ·	39
Dikilitaş’taki Japon kuğuları ·	41
Akıllı ocuk uslu oturur mu? ·	42
ankaya’nın köşkleri arasında ·	43
Gazi’nin yüksek karyolası ·	44
“ıktık Açık Alınla” ve “Deli İbahat” ·	46
Barbun kokulu Marmara dumanı ·	47
Alman Lisesi yerine Zeiss İkon Box (kutu) ·	48
Ulukışla yolundan Güneydoğuy’a ·	49
“Bu ocuk, vali olmalıydı!” ·	51
şapka karakter göstergesi midir? ·	52
“Allah mı, tabiat mı?” Kim yarattı dünyayı? ·	53
Gelincik tarlasında yarışma ·	54
Satranç meraklısı bir cerrah ve ustası Vali Paşa ·	54
Bostan kuyuları ve Botan ayı ·	56
İzmir Fuarı’nın kırılmaz bardakları ·	57

Deliormanlı ve Resmolu yetimler

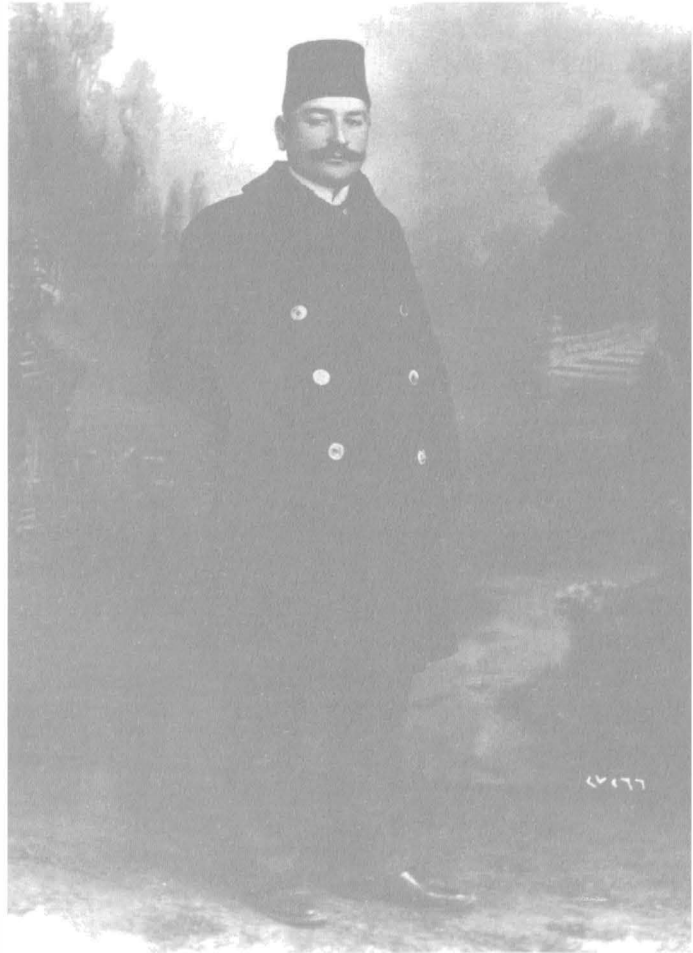
Doksan Üç (1878) Savaşı yenilgisinden sonra Deliormanlı “Koca Alicik” İstanbul’a muhacir olmuş. Beykoz-Şile arasındaki kestane ormanlarında Boyalık çiftliğini kurmuş, Bozhane köyünde çoluk çocuğa karışmış.

Alicikoğlu İsmail Efendi, köyünden çıkmış, Beykoz’da polislik ederken, kısmet olmuş tahlisiye hekimi Raif Bey’in kızı Hacer Hanım’la evlenmiş. Alicikoğlu Lütfü (asker kimliği ile İbrahim Lütfü, *Hırka-i Şerif*) ailenin ilk çocuğu olarak dünyaya gelmiş. Hacer Hanım, ikinci oğlu Vasfi’yi dünyaya getirdikten sonra vefat etmiş.

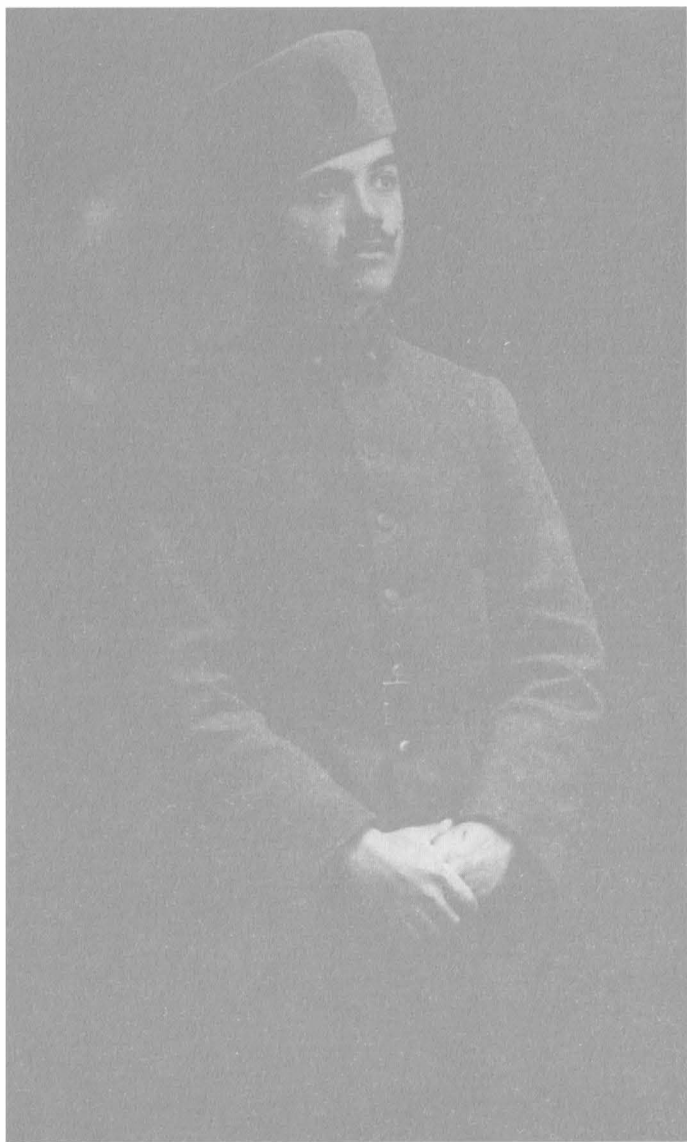
Küçük yaşta yetim kalan Lütfü, biri evli, ikisi bekâr, İstanbul[soy]lu ve hekim kızı üç teyzesinin yanında büyüymüş. Teyzelerini ana yarısı saymış, “Bizimkiler” diye çağırmış. Ara sıra, İsmail Efendi oğlunu görmeye uğradığında, İstanbullu teyzeler, “Lütfü çocuk koş, Türk geldi” derlermiş. Balkan Savaşı sırasında Soğuksu Askeri Rüstiyesi’ne yazılan, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Kuleli Lisesi’ne devam eden Lütfü, tatillerini keyif ehli Hekim Raif dedenin Anadolu Feneri’ndeki yalısında, denizi tanıyarak, yüzerek, balık tutarak geçirir, ara sıra Beykoz’daki baba köyü Bozhane’ye de gidermiş. Müteakdede İstanbul işgal edilip Harbiye Mektebi kapatılınca, Bursa üzerinden Ankara’daki milli kuvvetlerin birinci dönem talimgâhına yazılıp subay olmuş. Bir dönem talimgâhta öğretmenlik yaptıktan sonra Sakarya Savaşı’na katılmış. 15. Fırkanın emir subayı olarak, 30 Ağustos savaşıdan sonra fırkasıyla birlikte İzmir’e girmiş ve Fırka karargâhı ile Karşıyaka’da Turan’a yerleşmiş. Altında savaş ya da zafer ganimeti açık, spor bir otomobil; direksiyonu deneyip yanılarak öğrenmiş.

Gözleri parlayarak hatırlardı o günleri: “Elinde bir

subay fotoğrafı ile Bayraklı dolaylarında, askerler arasında dolaşan öğrenciyi görünce, ‘İşte çocuklarımın annesi olacak genç kız’ dedim.” Bugünkü dille ilk görüşte çarpılmış. Genç kız ise, elindeki fotoğrafla Çanakka-

Alicikoğlu İsmail Efendi. (Beykoz, 1915)

Teğmen İbrahim Lütfü. (Ankara, 1921)

Giritli Kolağası Mehmet Himmet Bey. (İzmir, 1912)

le'de şehit düşen, hiç görmediği babası, Kolağası Himmet Bey'i arar dururmuş. Ola ki kurtuluş ordusuyla gelmiş olabilir umuduyla.

Fırka yaveri genç ve yakışıklı Teğmen Lütfü Efendi, yetim kıza yardımcı olmak isterken, şehit ailesini daha yakından tanımış. 1897 Yunan Savaşı'ndan sonra, Girit Adası (*Kritikos*) Yunanistan'a bırakılınca, geniş ailenin çoğu üyeleri Resmo'daki evlerini, mal ve varlıklarını bırakıp üstlerindeki İzmir'e muhacir olmuş, Bayraklı'ya yerleşmiş. Öksüz kız, şehit babasını hiç bilmemiş, dul annesiyle, İzmir maarif müdürü olan büyük dayısının korumasında yetişmiş (Profesör Dr. Hasan Tan, soy soplâ ilgili araştırmasında, benim ana soyumun İspanya'dan geldiğini –yani dönme olduğunu– belgelemiş, ama bana bundan hiç söz etmedi.)

Teyzelerinin yanında ve asker ocağında büyüyen yetim Lütfü, dayılarının yanında öksüz yetişen Celadet'in duygularını paylaşmış olmalı ki, evlenmeye talip olmuş. Kızın yaşı küçükmüş, bir iki yıl beklemiş.

Yavruları da yetim mi kalacakmış!

Annemle babam böyle tanışıp evlenmişler. Soylu baba-teyzeler, taşralı kızı ve tanışma tarzını pek beğenmemiş: “Lütfü çocuk, bir sokak kızı aradığını söyleseydi, biz de bulurduk ona bir sokak kızı” demişler. Büyükbabam İsmail Efendi, İzmirli genç geliniyle Beykoz Çayırı'nda tanışmış. Köye götürmeden, Samsun'a yolcu etmiş.

Okul çağındaki küçük gelin, töreye uyarak çarşafa sokulup peçeyle örtünmüş; “Lütfü Can” adını verdiği eşinin ilk çocuğunu (beni) beklemeye koyulmuş.

Bir gün pazara giderken, birisinin kendisine seslendiğini duyar olmuş. Sağına soluna dönmüş, kimseyi göre-

meyince, eliyle peçesini şöyle kaldırıp çevresine bakınmış. Küçük gelin kimseyi görememiş; ama onun peçesini açtığını görenler, kötü haberi tez elden eşinin birliğine ulaştırmışlar.

“*Her şeyleri doğru kılan töre*” uyarınca, Mülazım (Teğmen) Lütfü Efendi düşünüp taşınmış, en doğrusunu (!) yapmış, bileklerini kesmiş. Allah’tan çok derin kesmemiş. Kurtarmışlar. Yoksa, ben daha dünyaya gelmeden, annem gibi yetim kalacak, babasız büyüyecektim.

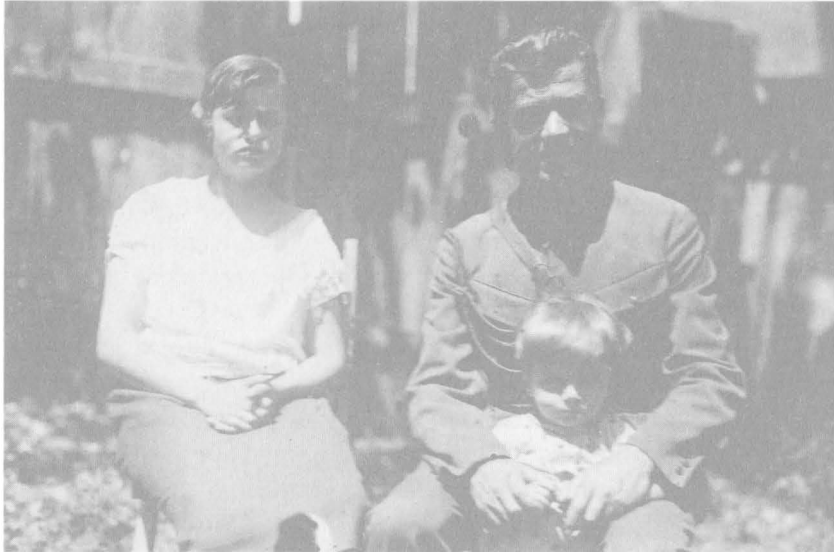
Yaratılış destanı Ergenekon’a göre, yetim-öksüz ata-

*Celadet Hanım,
yeni gelin.
(İzmir, 1924)*

larımızı besleyen bir ana kurttu. Adımın, o besleyici di-
şi kurttan değil de halkını kurtaran Mustafa Kemal'den
(İngiliz Armstrong'un o yıllarda yayımlanan, günümüz-
de hâlâ tartışılan *The Gray Wolf*'tan) alındığını sanıyo-
rum. Sormak hiç aklıma gelmedi. Hiç kullanılmayan gö-
bek adım *Muhyiddin* de –hayat veren anlamıyla– belki
Bozkurt'u çağrıştırmış olabilir. Babam kendi koyduğu
adı ya hiç kullanmaz ya yumuşatır “*Bozkurt'çum*” ya
da anlamını ve kaynağını hiç bilmediğim, sevgi dolu bir
“*Mıştok*” diye çağırırdı beni.

Adının büyük ve tarihi sorumluluğu altında ezilen
Yavrukurt, yetim kalmadı ama, sözün doğrusu, umuldu-
ğu gibi halkını selamete de çıkaramadı; adına layık bir
kahraman olamadı. Elinizdeki “*Anılardan Sayfalar*” iş-
te o, sanal ya da sanki Bozkurt'un öyküsüdür.

Ana, baba ve oğul. (Samsun, 1926)

“Askere geç gitsin” niyetiyle

Zaman zaman anımsar ve çocukluğunu anlatırdı babam. Balkan yenilgisiyle Birinci Dünya Savaşı arasındaki geçiş döneminde, temiz pak giydirilmiş, disiplinli ve düzenli birliklerin –Rami ya da Davutpaşa Kışlası’ndan– talime gidiş ve dönüşlerinden nice etkilendiğini... Bir üniforma bulup aralarına karışmak istermiş. Dayanamayıp sonunda yazılmış Askeri Rüstiye’ye. Sanırım savaş koşullarında yetim bir çocuk için başka seçenek de yokmuş.

Kendi varlığını askerliğe adanmış ama kendi oğlunun askere geç gitmesi için, yaşını bir yıl küçük yazdırmış. Oysa tam tersi oldu. Okula bir ya da iki yıl erken başladım. Zayıf ve çelimsizdim. Belki ezilmedim ama sınıfımın, akranlarımla hep “o küçüğü” olarak kaldım. Hep ön sıralarda, gözü arkalardaki kızların yanında oturdum. Olup biteni dinlemeyi ve izlemeyi öğrendim, iyi bir gözlemci oldum. İkinci Savaş’ta babamın yurtdışı görevi nedeniyle okula bir yıl ara verdiğim halde, liseyi zamanında, kendi akranlarımla bitirdim. On bir yıllık liseyi, yedi ilde dokuz ayrı okulda... Yaşımı saklamak zorunda kalmadım. Askerlik çağı bir yıl uzadı. Bir yıl geç emekli oldum. Hâlâ resmi yaşımdan bir yıl büyüğüm. Nasıl, tam bilemiyorum, gerçek yaşımı saklamasam da, birkaç yaş küçük göründüğümü söylerler.

Eşim Melda, yaş konusu açıldıkça, resmi ve kayıtlı yaşımdan bir yıl büyük olduğumu açıklar, aramızdaki yaş farkını büyütmekten hoşlanır. “Yaş konusu yaştır” derler ama küçültülmüş yaşımın zararını görmedim ya da küçüktüm, pek farkına varmadım.

“Anne, baba kave pişiyooo?”

Başım bir hayli büyük olduğu için sıralayıp ayağa kalkmaya çalışırken, dengemi korumak için, iki elimle başımı tutarmışım. Geç yürümüş, erken konuşmuşum. Görevi gereği sık sık ailesinden ayrı kalan babam, ne zaman konuştuğumu tam bilemiyordu. Annem de bir kenara yazmamıştı. Babamın garnizon (kent) dışı görevlerden evine dönüşü, sıra dışı bir olay olmalıydı ki sık sık hatırlanırdı. Her dönüşünde oğlunu biraz daha büyümüş gören babam, sorduğu bir soru üzerine benim, annemle ilk konuşmamı unutmamıştı: “*Anne, baba kave pişiyoo (?)*” İlk dişlerim tamamlanıncaya kadar “R”lerle bir sorunum olmuş ama daha sonra düzgün ve doğru konuşmuşum. Sıkılmadan, sessizce, sa-

*İlk portre.
(Samsun, 1927)*

birle ve çok dikkatle izlerimişim büyüklerin konuşmalarını. “Duvar da sinek” ya da “Tavanda hasta var” türü uyarıların şifresini erken çözmüştüm. Çocuklardan saklanan iletileri yakalamak için dikkat kesildiğimi hatırlarım.

Kuşpalazı serumu varmış

Tutmayan ilk çiçek aşısı birkaç kez tekrarlanınca, sonunda aşı öyle bir tutmuş ki sağ bileğimin üstü elma gibi şişmiş, kesip boşaltmışlar, yara izi kalmış. İki yaşında ciddi bir hastalığa tutulmuşum. Uzun süre tanı konamamış. Umut kesilmişken hastalığımın bulaşıcı ya da ölümcül kuşpalazı (difteri) olduğu anlaşılmış. Çaresi bir ampul serum. O yıllarda Samsun’da iki eczane varmış. Birinci eczanede serum kalmamış. İkinci eczanede ise sadece tek bir ampul bulunmuş. İşte o tek ampulün hayatımı kurtardığını sık sık dinlemiştir, annem ve babamdan. Gerçekler zamanla söylenceye dönüşür. Hastalığım ve kurtuluşum anlatılırken, iki mucize birden vurgulanırdı: Ampul serumun gücü ve Samsun gibi küçük bir kentin eczanesinde bulunmuş olması. İnsan hayatının, “pamuk ipliği”ne bağlı olduğunu söyler dururuz. Bu ünlü deyi mi duydukça, hayatımı bağışlayan “difteri ampülü”nü de korkuyla karışık bir saygıyla anarım – nasıl bir serum olduğunu hiç görmedim.

Anneannem

Anne ve babamla ilgili erken çağ anılarımda anneannemin çok özel bir yeri var. Difteriyle anneanne anılarım arasında iki yıllık bir anı boşluğu var. Yer yer fotoğraf karesi veya resim çerçevesi gibi durağan sahnelerden olu-

şan, kayıt dışı, sanki silinmiş bir boşluk. Ne kadarı özgün ya da gerçek, ne kadarı, sonradan anlatılanlara göre kurgulanmış sanal bir kayıt? Hiç bilemiyorum.

Samsun'dan sonra, Harp Akademisi'ne başvuran ba-

Nazlı anne ve kızı Celadet. (İzmir, 1922)

bam, Merzifon'da topçu stajında iken annem ağır bir hamilelik dönemi geçirmiş. Bir süre bebeği mi, anneyi mi kurtaralım seçenekleri konuşulmuş. Üç, üç buçuk yaşlarında olmalıyım. Beni, Nazilli'de tek başına yaşayan anneannemin yanına göndermişler. Hangi yoldan, nasıl? Hiçbir iz, izlenim yok belleğimde. Net fakat hareketsiz, solgun fotoğraflar dışında...

Birinci çerçevede, bahçe içinde iki katlı kâgir bir ev. Koyu yeşil boyalı demir bir kapısı olmalı; kapı önünde iki üç basamakla çıkılan, beyaz mermer bir sahanlık, sahanlığın iki köşesinde, üst kattaki cumbayı taşıyan iki sütundan birine yaslanmış, ince bedenli, dağınık, kırlaşan saçları rüzgârda uçuşan, beyaz yemenisi omzunda, orta yaşlı, sakin bir Nazlı Hanım, zor işitilen, yumuşak bir sesle, bahçede kendi kendine oynayan, oyalanan torununu yemeğe çağırıyor. Bu sahne yeniden ve yeniden yaşanmış olmalı.

İkinci fotoğrafta, kapı önünde, alçak bir masa, üzerinde bir yemek tepsisi, katlanmış bir elbezi, su bardağı, küçük tabaklara konmuş zeytinyağlı, çerezler ve meyve. Anneanne masaya ilişmiş, yemiyor, sabırla torununu besliyor, daha doğrusu yemesine yardımcı oluyor. Acele etmeden, zorlamadan, yorulmadan... “Önce ellerimizi bir güzel silelim. Suyumuzu içelim, bitirmeden. Sonra şu küçük tabaktan başlayalım; bak arkasından sevdiğin yemişler (incir ya da üzüm) bizi bekliyor” gibi. Hep biz, bizi diyor ama sanki kendisi hiç yemiyor, içmiyor. Çocuk bir torun değil, uzaklarda, doğacak bebeği ile yaşam savaşı veren biricik kızının parçası. Tanrı'nın kutsal bir hediyesi veya emaneti. Üzerine titriyor.

O sanal fotoğraflardaki ilişkileri bugün şöyle okuyorum:

Küçük torun, sağlıklı ve mutlu olursa, Tanrı, anneanneden razı olacak. Onun zavallı (*kakomiri*), öksüz, yalnız ve biricik kızına yardımcı olacak, annesini hiç üzmeyen oğluna bağışlayacak.

O yıllarda 40 yaşlarında olmalıydı ama 60'lık bir nine gibiydi. Birkaç yıl sonra Yıldız'da bize katıldı, hayatının son birkaç ayını bizimle geçirdi. Bir gün oksijenle pansuman yaptığı göğsünü gördüğümde dehşete kapılmıştım. Sol memesi alınmış mıydı? Bilmiyordum. Soramadım. Göğsünde kocaman, kıpkırmızı, açık bir yara vardı. Bir kış gecesi sabaha karşı uyandırıldım. Evde, sessizce bekleyenler vardı. Sabah gün ağarırken, annemin yazdığı eski Türkçe bir pusulayı, İhlamur yoluna, yollarında bir hafta kalacağım aile dostlarımıza götürürken, için için ağlıyordum. Döndüğümde "Anane"nin odası boştu. Geldiği gibi, usulca ayrılmıştı aramızdan. Tanrı dualarını kabul etmiş, kızını çocuklarına bağışlamış, anneanneme evlat acısı göstermemişti.

Son günlerinde kendi kendine, sık sık "*kakomiri*" (zavallı/çaresiz) diyordu. O zavallı kimdi? Hiç açıklamazdı, ima bile etmedi. Hayata veda ederken yetim kızını mutlu görmüş olmasını dilerdim. Ancak kızını kimseye emanet edemediğini de bilirdim, sanki.

Anneannemi hatırladıkça kendimi hep öksüz hissettim. Hırçın kişiliğimin temelde barışçı ve uzlaştıracı görünen bir yanı var idiyse, onu Nazlı adında bir anneanneye borçlu olduğumu söylerim. Dört ile altı yaşları arasındaki, mutluluk ve sevgi dolu günlerimin anneannesi, varlığımın en yüce ve en erdemli kişisi olarak yaşadı belleğimde, benlik tasarımımda. Onu hep özledim. Giderayak ona kavuşmayı diliyorum. Bundan sonrası varsa...

Böyle bir “anneanne”nin sevdiği torun, kendisini –sadece kral değil– dünyanın yaratıcısı gibi sorumlu ve güçlü hissedebilir. Ne mutlu o torunlara, ve anneannelere! Ki bu duyguyu yaşar ve yaşatırlar.

Kardeşim “Kadifeyanak”

Adı Alp Kaya idi ama aile dostları, yakınları ona “Kadifeyanak” derlerdi. Sapsarı saçlar, kıpkırmızı yanaklar, bal rengi, gülen gözler. Yerinde duramayan, şirin mi şirin bir afacan, ama haylaz değil. Babam onun düz du-

*“Topatan” ve
“Kadifeyanak”
(Siirt, 1935)*

vara tırmandığını da eklerdi. Daha dünyaya gelmeden beni anneanneme gönderen kardeşim. Kaybolduğunda aramaktan, ona ağabeylik yapmaktan çocukluğumu bilemedim. Gördüğüm bildiğim oyunların çoğunu oynamaya vâkit bulamadım. Ben büyüktüm, “ağbi” idim, küçük kardeşime sahip çıkmalıydım. Kaybolup duran kardeşimi arayıp bulmalıydım.

Sürekli düşüp kalkmaktan eli ayağı, yüzü gözü yara bere içindeydi. Ya ağlar ya kaçar, bütün aileyi peşinden koştururdu. Annem “Yine sarı damarı tuttu” derken, onun bu davranışlarını kalıtıma (soyaçekime) bağlar gibiydi. Aile içinde huysuz, geçimsiz; aile dışında ise dünya ile barışık, herkesin sevdiği, sevimli bir yumurcak. Sıkıntısı neydi anlaşılamadı gitti. Bir açıklamaya göre ana sütü emmemişti.

Bir bayram günü, “Bayram yerine gidicem” diye tutturdu. Annem oy alıyor. “Baban tümende, Fevzi Paşa ile bayramlaşmaya gitti, dönünce götürecektir.” Bir yolunu bulup evden kaçmış. Nöbetçilerin hepsi arkadaşı. Dalmış karargâha. Doğru çıkmış, yakın dostu Kurmay Başkanı Abdülkadir Bey’in odasına. Tümen erkânı toplanmış. Tenkit yapan Mareşal Fevzi Çakmak beklenmeyen konuğu görünce sormuş:

— *Bugün bayram, neden bayram yerinde değilsin, bakalım?*

— *Bayram ne gezer, Çakmak Paşa gelmiş, bütün babaları toplamış: Çocuklar evde bekliyor, salıncaklara gitmek için.*

— *Küçük haklı, demiş, Koca Çakmak, haydi hepiniz evinize. Sizi bekleyen çocuklarınıza. Bayramınız kutlu olsun!*

“Böyle afacanı kim sevmez ki?” yollu övünürdü babam. Kadifeyanak’ı farklı kılan genleri miydi? Bebekliğinde sürekli ağlardı. Belki iyi beslenemiyordu, şekerli suyla doymuyor, tam bir yaşam savaşı veriyordu. Ancak ağlar veya yaramazlık yapar, duvarlara tırmanırsa, düşüp bir yerini kırar veya yaralarsa, çevresinin ilgisini çekebiliyor, ihtiyaçlarını karşılayabiliyordu. Yaramazlık onun için belki de bir tür hayatta kalma savaşıymıydı. Büyüdü, akıllı uslu bir kişi oldu. O kadar uyumlu, o kadar yumuşak ki kimseye hayır demez, diyemezdi. Kendinden çok, sanki çevresini memnun ve mutlu etmeye çalışırdı. İyi bir oğul, kardeş ve eş, iyi yurttaş oldu. Şöyle demişti bir yakın dostu:

Allah işini bilir, dağına göre kar verir. Kaya kadın olsaydı adı kötüye çıkabilirdi; hiçbir teklifi geri çevirmediği için...

Alp’in abisi olmak, öyle kalmak hiç kolay değildi. Zamanla arkadaşları ve dostu olmaya çalıştım. Ben dostça davrandıkça o da benim kardeşim oldu; beni bir “ağabeyi” gibi sevdi, saydı, kolladı, özellikle de anne babamızı uğurladıktan, birbirimize kaldıktan sonra.

Şimdi sarı saçları kıvrır kıvrır ağardı, kırmızı yanakları soldu, alını kat kat kırışık bir gönül ehli oldu. Her dara düşenin aradığı, her dara düşeni arayan, ötekine yardımdan mutlu olan, çelebi bir ademoğlu. Anneannemizi tanıyacak yaşta değildi; bu erdemli kişiliği kimden, nasıl kazandığını bilemiyorum.

Lacivert-yeşil denizin dayanılmaz çağrısı

Doğa tutkunu Japonlar, “Şiirin özünde, şairin kişiliğinde doğa duyarlığı vardır” derler. Kuşağımın her genci gi-

bi şiir yazmayı denedim ama şair olamadım. Sanat ve mekâna duyarlığımın özünde hep deniz vardı: Lacivert, ağırbaşlı enginliğini, çocuklar gibi oynaşan beyaz köpüklerle sunan, gizemli, derin ve engin bir deniz. Tam olarak hangi yaşta, hangi yolculukta edindim bilmiyorum. Belleğime yerleşmiş renkli, kıpırtılı bir imge var.

Akşam vakti sular kararırken... bir geminin küpeştesinden denize bakıyorum. Lacivert yeşil, derin, sakın bir deniz; çemberler çizerek deniz yüzeyinin üzerinde geminin bordasına çarpıp geri dönen beyaz köpüklü dalgacıkları seyrediyorum. Denizin engin, gizemli derinliği ile köpüklü dalgalarının oynaşması beni büyülüyor. Gözlerimi ayıramıyorum: Lacivert yeşil, serin derinlikler üstünde, bulutlar gibi, sürekli yeni biçimler yaratan köpüklerden. Boğazım kuruyor. Susuyorum. Kutuplaşan bir çelişkiyi yaşıyorum. Önce, o engin denize uzanıp kana kana içmek istiyorum; ya da o suya dalıp, derinliğinde kaybolmak. İkisini de yapamadım ama bu saplantıyı bilişimden ya da bilinçaltı belleğimden silemedim. Uçak yolculuğunda, düşmekten, yanmaktan korktuğum olmuştur ama, kendimi son derece güvende hissedirim denizler, okyanuslar üstünde uçarken... Hiç bakmamışımdır koltuğumun altında can yeleği olup olmadığına...

Çok susadığım durumlarda, lacivert-yeşil-engin deniz, belleğimin ekranında belirir ve beni baştan çıkarmaya, içine çekmeye, buluşup birleşmeye, çağırır. Serin ve derin bir denizi içmek, hayatım boyunca yakamı sıyıramadığım tutkularımdan biri olarak kaldı. Psikologlara açmaktan korktum.

Babam, kana kana içtiğim suyun gözlerimden taşıdığını söyler; az su içmem için, kalın cidarlı, küçük hacimli kırılmaz bardaklar bulur; su tüketimimi kısımaya çalışırdı. Boğazsız, yemek seçen, *mariz* bir çocuktum. Tamburacı Osman Pehlivan'ın ünlü plağını dinleyerek yumurta yediğimi hatırlarım. Annem ve babam, yemekten önce içilen suyun, mideyi şişirerek iştah kestiğine inanırdı. Doktorlara danışıp çare aramış, bulamamışlardı. İçtiğim suyu benimle paylaşan asalaklar mı vardı acaba? Neyse ki geçtiğim testlerden hep temiz çıktım. İçtiğim galonlarla, bidonlarla suyun hiç zararını görmedim. Sadece “İnce cidarlı, servi boyulu, narin bir bardak soğuk su” –sesi hâlâ ne hoş gelir kulağıma!– istemekten bile büyük zevk alırım. (Tembellik ve sorumsuzluğu çağrıştıran “keyif” sözcüğünü sevemedim, hiç de kullanmadım.)

İkincisi, çok sıkıldığım, özellikle, çözemediğim sorunlar altında ezilip depresyondan çıkmakta geciktiğim dönemlerde, köpüklerle bezemeli o lacivert-yeşil su imgesi yeniden karşıma dikilir. “Buradayım bekliyorum!” der. Sınırlı dünyanın uçsuz bucaksız denizlerine dalmak, *Küçük Prens* ve *Gece Uçuşu* yazarı Saint Exupéry gibi uzayın sonsuz derinliklerine atılmak, sonsuzla buluşmak duygusu, yatıştırıcı bir rahatlık ve güvenlik verir, derin iççimimde çağılayan “ben”e.

Ana babamız ve ailemiz

Ben ve foto anılarımdan sonra, beni dünyaya getiren, bana beni veren anneme, babama ve ailemize geldi sıra. Öksüz ve yetim olarak, sıcak ve sevecen birer aile ortamından yoksun büyüyen iki yalnız kişinin kurduğu birlik, uyumlu ve mutlu bir aile yuvası sayılabilir miydi? On bir, on iki yaşına kadar, Allah'tan sonra, en çok onları sev-

diğimi düşünür, iyilikleri, sağlıkları için kendimce dualar ederdim. Çocuklarına bağlı ve düşkündüler. Ancak birbirlerini nice sever sayarlardı, pek emin değilim. Babamın görevi, annemin çocukları önce gelirdi. Annem, çocuklarının sağlığına aşırı düşkün, korumacı bir kişiydi. Akdeniz ve ada kültürlerinin sıcak aile ilişkilerinin özlemi içinde babasız büyüdüğü için (mi?), çocuklarının babadan ayrı büyümesini asla düşünemezdi. Zaten öyle bir âdet ya da örnek de yoktu çevresinde, kararını haklı gösterecek.

Erken yirmi yaşlarında, duygusal ilişkilerinin tek odağı olan annesini kaybettikten sonra, yapayalnız kalmış, tutunacak bir dal bulamamış, yaşam sevincini giderek yitirmiş, kaderine razı olmaya çalışmıştı. Kaderini kişiliği ile çizmişti. Annesinin ardından, bir hocanın tavsiyesine uyarak okuduğu “Yasin”ler, onu belli bir sü-

Güvenç Ailesi. (İstanbul, 1943)

re oyaladı; ama içindeki boşluğu, çevresindeki yalnızlığı gideremedi. Arapça okuduğu *Yasin* suresinde ölünün ruhuna erişecek bir sözcük bulunmadığını öğrendiğinde yıkılmıştı. Okumayı bir süre bıraktı; ortaokulda eksik bıraktığı hayat bilgilerini kazanmaya, kendini geliştirmeye, aile ve dost çevresinin sorunlarına eğilerek kendini unutmaya çalıştı. Teyze ve dayı çocukları uzakta idi. Yalnız ve yarım bir ailede yetiştiği için çok yönlü dostluk ilişkilerini rahat kuramıyordu. Giderek sağlık sorunları ve şikâyetleri arttı. Dr. Mahmut Ata' ya göre, erken yaşta doğumdan dolayı belkemiğinde eğrilik vardı. Sert bir korse ile o eğrilik düzeltilirken, korsenin sert balinası safra kesesinde iltihaba yol açmıştı. Her yıl garnizon değiştirdiğimiz için, annem kalıcı dostluklar kuramıyor, kısa sürede ayrılacağı için, sanki bağlanmaktan da çekiniyor gibiydi. İki arkadaşını hayat boyu unutamadı. Tersaneli Şevki'nin kızı Fahriye Abla ve Tekirdağlı Mehpare Hanım. Zaman zaman gelen mektuplardan çıkan imzalı hatıra fotoğraflarını hatırlarım. Eşinin ve büyüyen çocuklarının artan sorumlulukları karşısında nörotik (sinirli) veya depresif (karamsar) nöbetleri uzamaya, sıklaşmaya başladı. Olup bitenleri büyötmeye, üstesinden gelemeyince de sık sık düşöp bayılmaya başladı. Gözleri kapanır, elleri sımsıkı kilitlenir bazen uzun süre kasılmış durumda kalırdı. Limon kolonyası koklatıp sıkılmış yumruklarını açmaya çalışmaktan başka bir şey gelmezdi elimden. Tanrı'ya bile söyleyemediğı bir derdi (mi?) vardı. En hafif ya da kibarca deyimiyle, ciddi bir sinir hastasıydı. Asabiyeciler (bugünkü psikiyatri) uzmanları, sorunlarının adını belki biliyor ama çaresini diyemiyordu. Görünür neden, kocası yani babamız olabilirdi. Acaba? Onu değiştirmenin ise bilinen, pratik bir yolu yoktu.

Cerrah Salih Bey (Omurtak) sorunu kavramış, kış aylarında bir safrakesesi ameliyatı gerekebilir gerekçesiyle, bir yıl Ödemiş'teki teyze yanına gitmemizi, yani bir süre babadan ayrı yaşamamızı sağlamıştı. Ne ki yollar açılınca, bekârlıktan bunalan babam çıkageldi, bizi toparladı, götürdü. Eski sorunlar yeniden gündeme gelmeye başladı. Huyen can altında olduğunu bilmiyordum, o yıllarda. Babamızın, Sason (1937) Harekâtı'nda görev alması, aile ocağına göreli bir huzur getirmişti.

Bulunduğumuz garnizonda eşinden ayrılmış, annesiyle yaşayan bir Celal Yüzbaşı vardı. Trablusgarp doğumlu annesi iyi Arapça bilir, esrarlı dua ve deyimlerle başlayıp gelişen, "*Rabbi temin bin hayır!*" ile biten "*Binbir Gece Masalları*" anlatırdı. Gözleri *velfecri* okuyan, ağzı laf yapan bu bilmiş Osmanlı kadınının dul oğlu ile annem arasında gelişen duygusal bir yakınlaşmaya aracılık ettiğini sezmiş ama utanarak, kabul edemediğimi düşünmüşümdür. Kısa süreli, geçici bir dostluk ilişkisi, annemin sinirlerini belki bir süre yatıştırmış ama beni huzursuz etmişti. Sonraki yıllarda bu sezgimi anneme sezdirdiğimde, karmaşık bir duyguya kapıldığını ve cevap vermediğini hatırlarım. Dalmış, düşünmüş; ne evet, ne de hayır demişti.

İstanbul'da leyli okuduğum bir yıl, ordudan emekli olarak ayrılan Yüzbaşı bir iki kez ziyaretime gelerek, sezgimi sanki doğrulamaya mı çalışmıştı? Emin değilim. Elbette kimsenin günahına girmek istemiyorum. Ancak, *Binbir Gece Masalları*'yla *Decameron* öykücüklerinde yankılanan insan ilişkilerinin, benim ergen dünyamdan kat kat karmaşık ya da çok daha yalın olduğunu keşfetmekte gecikmedim. Seven ve fedakâr bir anneye yeniden dönmek vaadiyle...

Babamın kişilik profili daha sert, yalın ama kuşkusuz

daha mutlu değildi! Olamazdı. Önce asker kişiliği, dünya görüşü ve görev anlayışı ile askerliği, devlete adanmışlık, hayat boyu ve hayatı pahasına ülkeye hizmet olarak görürdü. İki yıl İstiklal Harbi, bir yıl Sason Harekâtı dışında, kırk yıldan uzun bir süre 50'den fazla garnizonda görev yapmış, hiçbirinden yakınmamıştı: Asker olmakla, her türlü görevi önceden ve peşinen kabul ettik, andımızdan geri dönemeyiz, diyen bir profesyoneldi. Morale, disipline ve askerce selamlaşmaya öncelik verirdi. Harp Akademisi'nde ders veren Prusyalı hocalarına hayranlık duymuş, Almanca öğrenmişti. Açıkça dile ge-

*Yedeksubay
Okul Komutanı
Lütfü Güvenç.
(Ankara, 1951)*

tirmese de Prusyalı töresine özenir, “bizim siviller”i, daha doğrusu asker olmayanları, sorumsuz, yetersiz, hatta biraz, nasıl diyeyim, “başibozuk” bulurdu. Ancak bazı akranları ve meslektaşları gibi “Ülkeyi kumandanlar yönetmeli” diyecek kadar ileriye gitmezdi. Durumdan görev çıkarmaya hevesli değildi. Onun dünya görüşünde durum zaten görevdi.

Milli Birlikçilere katılmamış, 1959’da erken emekliliğini istemişti. Yıllar sonra gerekçesini şöyle açıklamıştı: “Ordu, Cumhuriyet’i, varlığı ile korumalıydı; yönetime el koyup ülkeyi yönetmeye kalkarak değil!” Siyasetin yönetimi yıprattığını, silahlı kuvvetlerin ise yedeği ya da seçeneği bulunmadığını, siyasete giren askerin kışlasına dönmesinin çok zor olacağına inanırdı. 12 Eylül onu doğrulamış ve üzmüştü.

Atletik bir yapısı vardı. Çocukluğunda yüzerek Boğaz’ı geçtiğini söylerdi. Kürek çeker, at biner ve koşardı. Okul çağında 1500 metre koşusunda dereceler aldığını hatırlardı.

Kurtuluş Savaşı’nda başarılı manzara krokileriyle tanınmış, harita çizmiş, sonra karakalem ve suluboya resim yapmaya özenmişti. Galatasaray Lisesi’nde açılan çağdaş resim sergilerine gider, sanatçılarla tanışır, konuşur, modern ve soyut resimden, D Grubu’ndan bir şey anlamadığını övünçle söylerdi. Ergenlik yıllarında ağız armonikasına heves etmiş. *Carmen Sylva ve Tuna Dalgaları* gibi “romantik bazı klasikleri” üflemeği öğrenmişti. “Hafif Batı müziği” dediği Viyana valslerine hayrandı. Çalıştığı kurumlara hemen bir pikap temin eder, yemek saatlerinde operet uvertürleri ve Strauss valsleri çaldırırdı. Komutanlarından iyi sicil aldığını, terfi defterinin (sıralamasının) en başlarında bulunduğunu, pek söylemese de bilirdi. Tümgeneral rütbesinde emekli oldu-

ğunda, ondan yukarısını “siyaset” olarak görmüş, uzak kalmayı seçmişti. Göreve bağlı ve başarıya yönelik bir kişiliği ve dünya görüşü vardı. Eve iş getirir ve yemekten sonra masaya yayılır; ay-yıldız damgalı dosyalarını, renkli kalemlerini açar, yazar, renkli çinilerle ve redis uçları ile saydam (*eidinger*) kâğıtlara, asetatlara bir şeyler çizerdi.

Dürüstlüğü bir erdem olarak yüceltmez, sözünü etmezdi ama dürüsttü. *Faber* marka kalemlerine ve ay-yıldızlı “kaymak” (kuşe) kâğıtlarına, el sürdürmezdi. Emekli ikramiyesi ve banka kredisi ile zar zor bir ev sahibi olabildi. Bu duruma şaşanlara kısaca, gizli bir gururla “Osmanlı paşası” olmadığını söylerdi. Evinin kat kaloriferini, kitap ve yazılarından gelen telif haklarıyla ancak on yıl sonra tamamlayabildi.

Çocukluk anılarına sadık ve dostlarına vefalı idi. Fırsat buldukça hatırlar, dost ziyaretlerine eli boş gitmemeye dikkat ederdi. İstanbul’un ünlü şekerci, tatlıcı, şıracı, turşucu ve simitçi fırınları ile balık pazarlarını babamdan öğrenmişimdir. Deniz mahsullerini tanır, seçer, temizler, pişirir, afiyetle yer ve överdi. Balık sevenleri sever, yemeğe davet ederdi.

Ailesi ve çocuklarını amaç değil, görev ve başarısının yakın desteği, onuru olarak görürdü. Belki severdi ama sevecen değildi. İftihar eder, iltifat etmezdi. Beğenilmek ister ama pek beğenmez, eleştirir; düzensizlikten, başıboşluktan yakınırdı. “Biz görmedik, inşallah sizler görürsünüz” der, gelecek daha iyi olacak umudunu korumaya çalışırdı. Resim çektirirken sol kaşını hafifçe yukarı kaldırır, serpuşunun siperini sağ kaşına doğru eğdi. Ayna karşısında ıslık çalarak, özel bir makinede jiletlerini “şıt-şıt” bilerken, tıraş olurken kendisini oldukça yakışıklı bulurdu, sanırım. Temiz ve özenli giyimiy-

le dikkati çeker, çizmelerini kendi boyardı. Parlattığı İstiklal Madalyası'nın altın olmayışından memnundu: Bir tören öncesinde, "Altın olsaydı çoktan bozdurmuş-tuk" demişti.

Yunan askerine saygılıydı. "Yendik ama gel, bize sor; hiç kolay olmadı. Mertçe savaşıp yenildiler; çünkü iyi yönetilmediler" derdi. Japon modernleşmesine hayran-dı. Alacağımız derslerden söz ederdi, ayrıntıya girmeden. *Meydan Larousse*'un uzman yazar ve danışmanları ara-sında yer almıştı. Bizlere de birer takım *Meydan Laro-usse* armağan etmişti.

Alman Ordusu'nun Hitler'e direnmesini alkışlamış, Mareşal Rommel'in trajik intiharına üzülmüş, *General Patton* filmine hayran kalmıştı. Emekli olduktan son-ra üst üste sağlık sorunları yaşadı. Ciddi ameliyatlar ge-çirdi. Yeniden çalışmaya başlayınca (sabah yediden ak-şam yediye) sağlığı düzeldi. Son yirmi yılında, beli bükülmedi, bastona dayanmadan ayakta kalmayı başar-dı. Erken ağaran saçlarının dökülmemesi kuşkusuz ge-netikti; ama belinin bükülmemesi, bastonsuz yürüyebil-mesi iradesinin zaferiydi. Son yıllarında hayata doygun/doymuş görünüyordu; ama akli fikri askerlikteydi. Çağ-rıldığı kurmay gezilerine, emekli bir asker olduğunu ha-tırlatan özel giysiler ve kasketlerle katılırdı. Askerliğe doy-mamıştı.

Savaş anılarıyla yaşıyordu. "Gerçi benden duymuş-sunuzdur" deyip başlardı, bildiklerimizi yeniden anlat-maya. Sıkılmadan dinleyen genç hayranları vardı. Sözü-ne, kesildiği yerden başlardı. *Sakarya'dan Dumlupınar'a* anılarını eski Türkçe yazmış, yayına hazırlanması ve ba-sılmasını vasiyet etmişti.

Bunları yazarken soyaçekimin bendeki izlerini daha iyi görür gibi oluyorum.

Topçu Alayı nereye kalkıyor?

Babamın kişiliğini yazarken derinlerde kalmış eski ve soluk bir imge çıkıyor karşıma: Kâgir bir duvarın ortasında geniş, çift kanatlı, ağır, bir han kapısı. Üstünde “Topçu Alayı” tabelası. Kapının kendisi mi, yoksa fotoğrafı mı, pek emin değilim. Çevremde, evde alayın bir yerlere kalkacağından ya da gideceğinden söz ediyor. Kapıyı, alayın kendisiyle özdeşleştirmiş olmalıyım ki babama, alay kapısının, nereye, nasıl kalkacağını sormuşum. O da, kapı değil, içerdeki toplarla, askerlerin, atların gideceğini, tabelanın kalkacağını, kapının ise yerinde kalacağını açıklamış. Bu sorumu sık sık hatırlar ve beni överdi. Hayalimdeki soluk kapı tabelasını, babamın anlattıklarına yüklemiş de olabilirim.

Top üstünde, sağda. (Merzifon, 1928)

İstanbul soylu baba-teyzeler

Anılar destesinde sıra şimdi anneannemde olmalıydı ama, kişiliğimdeki derin izleri nedeniyle onu öne aldığım için, babamın İstanbul soylu teyzelerine gelmekte geciktim. Hekim Raif Dede'nin, babaannem dışında, hayatta kalmış üç kızı varmış. Üçü de, açık beyaz tenli, mavi gözlü, soylu kişiler. En büyüğü, Çanakkale Savaşı'nda görev almış bir istihkâm kaymakamı ile evliymiş. Teyzeyi tanıdığımda bir yanı felçliydi, bir köşede oturur; emekli maaşını aldıkça veya kırdırdıkça, seferberlikte hiç sıkıntı çekmediklerini anlatır, birkaç kuruş tasarruf etmediklerine hayıflanırdı. Ortanca teyze, sakın, ince, zayıf, çok az konuşan, görgülü bir hanımefendiydi. Kısmeti olmamış evlenmemiştir. Evlilik günahmış gibi, gıyabında, doğrudan cennete gideceği söylenirdi. Son yıllarında felç geçirmiş, ablasının yanında o da yatağa düşmüştü. Hal ve hatırı soruldukça, konuşmaz, kibarca gülümserdi.

Baba-teyzeler yalnız İstanbullu olmakla, değil taşraya, Bostancı'dan öteye çıkmamakla da övünürler: Kendilerini, Akaretler'de oturan Saraylı hanımlar, "*Kıralık Köşk*"ün soylu sahipleri gibi görürlerdi. Babamın yetişmesinde kuşkusuz emekleri, hakları geçmişti; ama Alicikoğlu İsmail dedemin adını hiç anmazlar, köylüleri, hatıta Anadolu yakasını kendilerinden aşağı "*Türk*"ler olarak görürlerdi.

Teyzelerin en genci, kendisinden üç beş yaş küçük bir Çanakkale gazisiyle evlenmiş, Rus sınırındaki Ardağan ya da Sürbağan'da gurbet illere çıkmıştı. Söylendiğine göre, büyük ablası gibi, ileri yaşlarda hasta bir kocaya bakmaktansa, genç bir kocanın sefasını sürmeyi, sonra da çapkınlıklarına katlanmayı seçmişti. Son modayı izler, ağır makyaj yapardı. Eşini kaybettikten sonra elden

ayaktan düşmüştü. Kore birliğinde görev alıp albaylığa kadar yükselen Özcan'ı bir trafik kazasında kaybettikten sonra uzun yaşamadı.

Küçük baba-teyzenin savaş kahramanı eşi Libya doğumlu bir yetim-öksüzdü. Büyük (istihkâmcı) enişteden sonra teyzelerin sayılan saygın eniştesi olmuş, aileye kol kanat germiştir. Genç yaşta üst üste terfiler, madalyalar kazandığı için bir yıl yüzbaşılık yapmış, ordunun en genç binbaşı olmuştu. Akşamcıydı. Terfiler durunca ruhi bir bunalım geçirmişti. Yaşamadığı çapkınlıkları anlatarak yaşlanan eşini üzmemekten, “kırmızı yaka” kurmaylara –belki ailenin yeni yetme evlatlığı Lütfü’ye– takılmaktan özel zevk alırdı. Bir akşam yemeğinde, efsaneleşen Çanakkale’yi şöyle özetlemişti:

“Genç bir Harbiyeli (mektepli) olarak, bir iki gün önce katıldığım bölüğümün başında, “Allah Allah” sesleriyle düşman mevzilerine doğru koştuk. Bölük eridi. Ayakta ve hayatta kalan üçümüz sözde ‘kahraman’ olduk. Hatırladıkça utanırım. Kahramanlığın övünülecek bir yanı, anısı yok.”

Sarayda sandal sefası

Canlı anılarım, babamın akademiye başladığı yıllarda Yıldız Sarayı’nın manolya kokulu *arnuvo-ardeko* bahçesinde sürdü. Askerlik sanatının doktorasını verdiği söylenen akademiye zor girilir, daha da zor mezun olunurmuş. Öğrencilerin en korkulu rüyası okuldan “*refüze*” olmaktı. Onun için geç saatlere kadar oturur, okulda kalmaya çalışırlardı.

İlkokula başladığım yıllardaki en heyecan verici olay,

Yıldız Sarayı bahçesindeki köprülü kanallarda çıkılan sandal sefasıydı. Abdülhamit'in adını bile duymadan, şahane sandalıyla dolaştım onun manolya kokulu has bahçesinde. Eğitim yapılan yaldızlı binaların içini hiç görmedim; ama bahçe düzenlemesinin Beşiktaş'tan, Dikilitaş'tan ve İhlamur (Hamidiye) Kasrı'ndan nice farklı olduğunu bilirdim. Yıldız'da sandalla dolaşmak, bayram yerindeki kayık salıncaklardan bile güzeldi; ama kanalların hep aynı iskeleye dönüşü, gezinin sona ermesi hüznün verirdi. Devamı haftaya derdi, babam; ama sanki aylar geçer, o hafta gelmek bilmezdi. Yıllar sonra yolum Yıldız'a düştüğünde Harp Akademisi, Ayazağa'daki yeni kampusuna taşınmış, kanallar kurumuş, sefa sandalları emekli edilmişti. Bir daha ziyaret arzusu duymadım. O güzelliği yaşatamamıştık, çocukların, yeni kuşakların hayal gücünü geliştirmek için.

Suphiye Öğretmen(im)

Boylu poslu, ince, sarışın, mavi-yeşil gözlü, kestane saçlı, hayat dolu, tarçın sesli, alımlı çalımlı genç bir ilkokul öğretmeni idi. Nereden çıkagelmiş, ailemizi nasıl tanımış, benimle neden ilgilenmişti? Hiç bilemiyorum. O ders yılını geçirirmeden, hemen okula başlamam için anne ve babamı razı etmeye çalışıyordu. Okul iyi de yaşım tutmuyordu. Altı yaşımdaydım, nüfus kâğıdımda beş görünüyordum. Yıldız ve Beşiktaş'taki okulları dolaştık, arkadaşlarının aracılığı ile başöğretmenlerle tanıştık, konuştuk. Başları iyi de yaşı küçük dediler. Haydi bir yaşı idare edelim ama iki yaş küçük olamaz. O zamanlar okul öncesi, anaokulları, yuvalar, kreşler ya yoktu ya da pek azdı. Yıldız'da *Şems-i Mekâtip* (okulların güneşi) olarak bilinen, girişteki camlı dolaplarda duran renkli oyuncak-

ları unutamadığım özel bir okulu da denedik. Mümkün değil dediler.

Bir yıl beklemeye karar veriliyordu ki Harp Akademisi'ndeki Alman hocalardan birinin evine tanışma veya veda çayına ailece davet edilmiştik. Dilini anlamadığım Alman hocanın, "topatan kavunu"na benzeyen uzun sivri başımı, evirip çevirip incelerken sıkıldığımı hatırlıyorum. Sonradan babama, çocuğunuzun, değişik bir baş biçimi ve yapısı ("teşekkülatı") var; eğitimine özen gösterin dediğini, duymuştum. Alman hocanın tanıklığı ve moral desteği üzerine benim okula başlamam yeniden canlandı. Suphiye Öğretmen beni elimden tuttu, tramvayla Maarif Müdürlüğü'ne gittik. Kat kat, oda oda dolaştık. Bana sorular sordular. Gazete başlıklarını okuttular. Bir kâğıt alıp çıktık. Suphiye Öğretmen çok heyecanlıydı. Yöneticileri, çarpıcı fiziği ve kişiliği ile ikna etmiş, okula kayıt olabileceğime dair yazılı bir olur koparmıştı. Bir iki hafta gecikmeyle, Yıldız yolunda "Tekke" olarak bilinen 24. Mektep'e başladım.

Suphiye Öğretmen hayatım boyunca öğretmenim, meslektaşım ve aile dostumuz olarak kaldı. Bir Cumhuriyet Balosu'nda Cumhurbaşkanı'yla dans ettiğini; heyecan veya korkudan titreyerek, kendisini "Nişanlı bir öğretmen" olarak tanıtması üzerine kavalie Atatürk'ün, "Nişanlınızı tanıdım, beğendim" dediğini, başarı ve mutluluklar dileyerek, dansına teşekkür ettiğini övünçle anlatırdı. Maarif Müdürlüğü'nde kimseyle dans etmemişti; ama yöneticileri yeterince etkilemişti.

Yıllardan sonra, Amerika'dan döndüğümde, org çalan muhasebeci eşini yeni kaybetmişti. Aile dostları Adnan Saygun'u onun evinde tanımıştım. Ortaokul çağındaki oğlu ile kızına İngilizce dersleri verdim. Öğretmenimin çocuklarına öğretmenlik güzel bir duyguydu. Kı-

zı bir Mormon ile evlenip Amerika'ya yerleşti, oğlu petrolcü oldu. Suphiye ğretmen emekli olduktan sonra aramamı bekler, öğretmenler gününde ziyaretimden çok mutlu olur.

Dikilitaş'taki Japon kuğuları

Okul iyi gidiyordu da okul dışında iki ilgi alanım oluşmuştu. Birincisi Beyoğlu'ndaki bir oyuncak meşheri olan *Japon Mağazası*. Babamla Taksim'de izlediğimiz “*resmigeçit*”lerden sonra, küçük bayraklı tramvayların arasından Japon Mağazası'na kadar yürür, vitrindeki oyuncakları seyreder, inceler; o zamanlar “mika” denen plastikten yapılmış bir iki küçük savaş gemisi veya beyaz bir kuğu alıp çıkardık. Daha büyüklerine babamın gücü yetmezdi sanırım. Japonya aşkım böyle başladı. İkincisi, babamın akademide izlediği Harp Tarihi derslerinden seçip aktardığı Japon başarılarıydı. Zamanla, evdeki tas ve leğenlerle, Beşiktaş Pazarii'ndeki kadınlar hamamının kurnasına sığmayan küçük bir savaş filom oluşmuştu. Japon gemilerimi yüzdürmek için İhlamur setlerindeki toprak dolu havuzları temizleyip, Jandarma Okulu'nun hemen altındaki Hamidiye çeşmesinden sürekli akan bol suyla doldurmayı düşlerdim.

Gerçekleşmeyen çocuksu düşlerim, mahalle abilerimizden duyduğum:

*in işi Japon işi / Bunu yapan iki kişi /
Biri erkek biri dişi!*

tekerlemesiyle birlikte uzun süre bir gizem olarak kaldı belleğimde. Sarayını, bahçesini, çeşmesini beğendiğim Sultan Abdülhamit'in de yakın bir geçmişte Japon mu-

cizesi ile ilgilendiğini tabii bilmiyordum, o zamanlar. Mavi bacalı, mum ışığı ile çalışan pat patlı gemilerimi Yıldız Sarayı'ndaki gezi kanallarında yüzdürmeyi nedense hiç akıl etmemiştim. Yetmiş yıl sonra anılarım böyle tazeleniyor. Güvenilirlik belgesi veremem. Aynı anılar kutusunu *Japon Kültürü* kitabımda da açmayı denemiştım – yıllar önce. Şimdi biraz daha taze demlenmiş ve renklenmiş olabilir.

İlkokulun ilk yıllarından kalan bir sorun, suyun rengiydi. Öğretmen bir dersinde suyun “renksiz” olduğunu söyleyince, itiraz etmişim: “Öğretmenim daha önce suyun bir rengi var demiştiniz”. Aramış ama bulamamıştık. Yıllar sonra hatırlayamadığımız rengin şeffaflık (saydamlık, ışığı geçirgenlik) olduğunu hatırladım. Bu yüzden suyun rengi sürekli değişir. Belleğimdeki “laci-vert-yeşil” deniz nasıl renksiz olabilirdi ki? İkincisi mutlu, bir sonbahar gezisinden dönüşte, kasımpatı buğulu yankılar, sesli, sözlü yansımalar:

*Kuuş sesleri / Ovalara yayılır /
İnsaan bunaa / hayran olur bayılır!*

Akıllı çocuk uslu oturur mu?

Ana yanımanın teyzeleri ve yengeleri, Girit göçmenleri olarak, İzmir durağından sonra çoğunlukla İstanbul'da toplanmıştı. Ailenin temel direği, Maarif Müdürü Mithat Dayı'mızdan dul kalan Zişan “Yenge” becerikli, hayat dolu, yaman bir kadındı. Sanki her durumu göğüsler, her sorunu çözebilirdi. Evli bir avukatın ikinci eşi olarak, çalışmış çabalamış üç yetim çocuğunu meydana çıkarmıştı. Evin kapısı, sofrası bütün aileye, dostlarına açıktı. İstanbul'a geldikçe, güneş görmeyen, ağır eşyalarla döşen-

miş, “havagazı kokulu” *İçtihat* evinde birkaç gece kaldık. Dr. Abdullah Cevdet’in sahip olduğu apartman katında, odalar genellikle dolu olduğundan, bize orta holdeki ağır yemek masası ile aynalı büfe arasında yer şiltesi serilir, üstümüze renkli örme parçalardan dikilmiş bir yorgan örtülürdü.

Yemek servisinin uzadığı ya da geciktiği akşamlar, *kritikosça* dertleşen teyzeler ve enişterler beni masa altında uyur bulunca, için için endişe ederlermiş: “Çocuk dediğin, ağlar, huysuzlanır. Bu çocuk kendi kendine bir yastık bulup uyuyor. Uslu olması iyi de acaba akıllı mı?” diye. Koca Yenge, yıllar sonra günah çıkarırdı beni her gördüğünde, “Sen beni korkuturdun, ben de anneni” derdi. “Uslu ile akıllının aynı anlama geldiğini, ben sende gördüm, senden öğrendim” deyip överdi okuldaki başarıımı. Lider olacak güçlü, yaman bir kadındı. Hayattaki başarısızlıklarımı görecektik kadar uzun yaşamadı.

Yenge’den sonra geniş aile bölündü, ağır eşyaları bölüştü. Açılır yemek masası Nişantaşı’na, aynalı büfe Küçükalya’ya gitti. Benim aile çevreme kaygı veren uslu akıllı çocukluğum kaygı konusu olmaktan çıktı.

Belki ben de eskisi kadar uslu bir akıllı değildim artık.

Çankaya’nın köşkleri arasında

Akademi’yi bitiren adayların kurmaylıkları, Ankara’daki Genelkurmay Başkanlığı’nca tasdik edilirdi. 30’lu yılların başlarında, sanırım 33 yazında Ankara’ya geldik. Bugünkü Seğmenler Parkı’nın bulunduğu ağaçlık vadi- de, müstemilat büyüklüğünde, iki gözlü küçük bir bağ evine yerleştik.

Gazi Paşa’nın Çankaya Köşkü biraz yukarıda, İsmet

Paşa'nın Pembe Köşkü biraz aşağıda. Aslında ikisi de pembe idi. Kavaklı vadinin karşı yamacında Irak veya İran Elçiliği ya yapılmış ya da yapılıyordu. Pembe Köşk'ün hemen altında ise İsveç veya Polonya elçilikleri yükseliyordu. Taşhan'a işleyen küçük, ahşap karoserli kaptıkaçtılar, doldukça ya da saat başlarında bu elçiliklerin arasından hareket ederdi.

Babamla aybaşlarında Kızılay'a inip bağ evinin iki üç liralık kirasını öder; evin bazı ihtiyaçlarını alırdık. İyi döşenmiş bir yazıhanede oturan ev sahibimiz, bir tüccar veya avukat olmalıydı. Bir keresinde, yıllık kira bedeli olan 30 lira karşılığında bağ evini satma teklifinde bulunmuş, "Asker adamın mal mülk neyine" diyen babam teklifi kabul etmemişti. Ev o kadar eder miydi, bilemem, ama yıllar sonra yalnız arsasının milyarlar ettiğini duyduğunda, babamın otuz liralık tasarrufu olmadığına üzül-müştüm.

Gazi'nin yüksek karyolası

Günlerimizin konusu, açık arabasıyla sık sık önümüzden geçip Ankara'ya inen siyah, özenli giyimli, şapkalı Gazi Paşa'ydı. Bulvarın kenarında kardeşimle birlikte yolunu bekler, onu askerce selamlardık O da şapkasını çıkararak alırdı selamımızı, yanındakiyle konuşmuyorsa. Akşam olunca babama söylerdik, günlük selam sayısını. Bazı günler iki de olurdu.

Karyolamız olmadığı için, kardeşimle yer yatağında uykuya dalarken, Gazi Paşa'nın herhalde altından yapılmış karyolasının tavana kadar yüksek olduğunu hayal eder, yüksek karyolaya özel bir merdivenle çıkılıp inildiğini düşünürken, düzayak yatağımız sanki daha şirin görünürdü gözüme.

Yakın çevremizde komşu, akran ve arkadaş yoktu. Yaz boyunca üç kuzu besledik. Küçük Karabaş ya da Karagöz beni anne bilir, yanımdan hiç ayrılmazdı. Ben de onu tuzla besler, susadıkça bahçemizden akan Kavaklıdere'ye suya götürürdüm. Yaz sonunda Karabaş öyle gelişmiş büyümüştü ki... Babam öteki kuzuları sattı, Karabaş'ı kestirdi. O günden sonra sadece bir köpek besledim ama kuzu eti yiyemedim. Lokanta mönülerinde ki "kuzu şiş" bana Karabaş'ın kara gözleri gibi sitemle bakar; Seğmenler Parkı'ndan geçerken, beni arayan, çağıran melemesini duyar gibi olurum.

Cumhuriyet'in 10. Yılı töreninde, beyaz paltolu. (Çorlu, 1933)

“Çıktık Açık Alınla” ve “Deli İbahat”

Ankara’daki tasdikten sonra Cumhuriyet’in onuncu yılını Çorlu’da kutladık. “Çıktık Açık Alınla’yı” kulaktan dolma öğrendik. İlk uzun pantolonumu giymiştim Cumhuriyet Balosu’nda. Okul müsamesesinde sınıf arkadaşım Selma ile dans etmiştik. Kimin *kavalye* kimin *dam* olduğunu ikimiz de pek bilememiştik; ama güzel dans ettiğimiz için yine de kutladılar bizi.

Bir bayram sabahı babam artık büyüdüğümü söyleyip beni Bayram namazına götürdü. İki sallayıp bir bağlama’yı hemen kavradım. Hoca efendi bayram hediyesi olarak cemaate cenneti anlattı. Hurilerden ve Kevser şarabından söz ettiğini hatırlıyorum. Dönüşte, namazı nasıl bulduğumu soran babama, bu dünyadaki yasakların cennette neden bol ve helal olduğunu sordum. Cevabını pek hatırlamıyorum. O son oldu. Babam, ne düşündüyse, bayram namazlarına yalnız gitti ama beni bir daha bayram namazına kaldırmadı. Cumhuriyet’in ilk laik kuşağı yetişiyordu.

Ertesi yıl, Tekirdağ’da idik. Altılı üstlü oturduğumuz ev sahibimizin kızı Sabahat Abla, evde kısmet beklerken, kendince resim ve desenler çiziyordu. En çok sevdiği yaprak yeşili Faber kalemi sık sık kaybolurdu. Eğer kalemi bulursam bana masal anlatacağını söyler ve sözünü tutardı. Ben de sakladığım kalemi bulur, onun “*Deli İbahat*” masallarını sıkılmadan dinlerdim. Yıllar sonra, Dünya Edebiyatı’ndan seçmeleri okurken, o masalların *İlyada* ve *Odisseia*’ya benzerliğini fark ettim. Anadolu’nun kültür tarihine, yaprak yeşili bir kalemle başladığımı bilmiyordum tabii.

Barbun kokulu Marmara dumanı

O yıllarda, kazıklar üstünde denize doğru uzanan bir Tekirdağ iskelesi vardı. *Mete* gibi büyükçe şilepler iskele-
nin uzak ucuna, *Bandırma* gibi boyu küçük fakat sanı
büyük yolcu gemileri iskelenin berisine yanaşırdı. Okul-
daki sınıfımız iskeleyi görmediği için gelen giden, iske-
leye yanaşan gemileri düdüklerinden, attıkları demir-
lerden tanırdık. *Mete*'nin ne taşıdığını hatırlamıyorum
ama vinç sesini, askı zincirlerinin *mayna* boşalmasını bi-
lirdim. *Bandırma* ise 15-20 yolcu ve açık güvertesinde-
ki üzüm küfeleriyle İstanbul seferini yapardı. Akşam yo-
la çıkar, sabah erken saatte Sirkeci rıhtımına yanaşırdı.

Sınıf öğretmeni Şevki Bey'in kolunda. (Tekirdağ, 1934)

Mustafa Kemal Paşa'yı Samsun'a götüren tekne olup olmadığını hiç duymadım. Sonradan ulusal düş evimizde (hayal hanemizde): üç bacalı bir transatlantiğe dönüşen *Bandırma*'ya hiç mi hiç benzemiyordu.

Tekirdağ limanının en unutulmaz anısı, iskeledeki gemilerin kara dumanı idi. Lodos havalarda o dumanın Marmara tuzuyla karışıp yaydığı bir koku vardı ki, Dünyanın neresinde o kokuyu alsam Tekirdağ kıyılarında bar-bun avlayan balıkçıları, sınıf öğretmenimiz Şevki Bey'in destansı tarih sohbetlerini, güzel Sabahat Abla'nın bahar yeşili kalemini hatırlarım.

Bir de, neden-nasıl saklayayım, annemin gömmedo-lapta duran masraf çantasından gizlice "aldığım" 5-10 kuruşlarla set üstünde kiraladığım *Adler* marka bisikletle "didon" tutup pedal çevirmeyi nasıl öğrendiğimi. (Kelimenin aslı "gidon" olmalı ama biz didon derdik.) Annem fark ettiğinde, parayı (ç)aldığıma değil, gizlice bisiklete bindiğime kızmıştı. Haklıydı da, bisiklete başka nasıl binilebilirdi ki?

Tekirdağ'a veda etmeden, belleğimdeki canlı tabloyu da yerine asmalıyım:

*Yavuz gelmiş uyuyor,
Boyundan uzun adıyla.
Geceye ninni söylüyor,
Büyülü yat borusuyla.*

Alman Lisesi yerine Zeiss Ikon Box (kutu)

Sınıfı başarı ile geçmiş, beşinci sınıf olmuştum. Babamın o yılki tayini Siirt'e çıkmıştı. Portatif eşyamızı toplayıp *Bandırma* ile İstanbul'a gelmiş, Zişan Yenge'nin annemle yaşıt kızı Reşadet Abla'mızın, Akbıyık semtinde, Sul-

tanahmet Camii'ne bakan katında birkaç gün misafir kalmıştık. Bir Amerikan şirketinde çalışan "Enişte Bey" in evinde ilk defa soğuk hava dolabı (*Frigidaire*)'nda soğutulmuş bir sürahi suyu kana kana içtiğimi unutamam. Bu kez gerçekten gözlerimden taşmıştı içtiğim su...

Babama bir sabah erkenden çıktık, önce Tünel civarındaki bir şapkacıdan beyaz kadife üzerine sarı sırmalı bir okul kasketi aldık. Sonra Yüksek Kaldırım'dan aşağıya, çok katlı bir binaya geldik. Babam, pekiyili karnem ve başımdaki kasketle beni Alman Lisesi'ne yazdırmak (mı?) istiyordu. Evdeki hesap çarşıya uymamış olacak ki canı sıkılmış olarak çıktık. Galata'dan Eminönü'ne yürüdük. Hacı Bekir'in mermer çeşmesinden birer bardak "*Demirhindi*" (karışık meyve suyu) içtik. Tramvay yolu üzerindeki saatçiler sırasında bir dükkâna girdik. Alman malı fotoğraf makinelerini inceleyen babam, karakutu gibi küçük bir *Zeiss* kamerası seçti, içi mavi kadife kaplı, omuzdan askılı bir de deri kılıf. O basit kamera ile Haydarpaşa'dan Elaziz'e uzanan iki üç günlük tren yolculuğu boyunca, dumandan sürmelenmiş gözlerle bol bol resim çektim. Yaşadığımız askeri garnizonların ilk ve küçük fotoğrafçısı oldum.

Babam, daha okula kayıt bile olmadan kasket aldığına pişman olmuş, bu yanlışını telafi etmeye çalışmış olmalıydı. Üç beş liralık o karanlık kutu (*camera obscura*), lise kapısındaki çaresizliğimizi unutturmuştu. On yıl kadar sonra Almanya kapısından bir kez daha geri dönecektim; bu kez Nazilerin esir kampına düşmemek için.

Ulukışla yolundan Güneydoğu'ya

Üç günlük tren ve iki günlük kamyon yolculuğunda, ülkemizin kuzeybatısından güneydoğusuna köşegen bir

kesitini almıştım. Yavrukurt'un bu yolculuk sırasındaki ilk izlenimleri hayatı boyunca küllenmedi, silinmedi; Jules Verne'in *Seksen Günde Devriâlem*, Bay Tekin'in *Yeni Dünyalar Serüveni* gibi. Elaziz'den, Diyarbakir'e ve Siirt'e her şeylerin ne kadar çok ve çabuk değiştiğine şaşıp kalmıştım. Ayrıntıları kaçırmayan çocuksu bir dikkatle... O yıllarda kültür sözcüğünü duymamıştım, duymuş olsam bile anlamadığıma eminim. Ancak insanlar ve davranışlar arasındaki *benzerlik ve farklar* yolculuk boyunca dikkatimi çekmiş olmalıydı. Yıllar sonra yapacağım kültür araştırmalarının tohumu ilk kez belki de bu yolculukta atılmıştı. En çarpıcı imgeler olarak, Malatya İstasyonu çevresindeki kayısı ağaçlarını, Elaziz-Diyarbakir karayolunun bir düzine "*deveboynu*"nu. Diyarbakir kalesinin is karası taşlarını ve Siirt'in beyaz *cip caz* (alçıtaşı ve alçı harcı)'ndan bir günde elle yoğrulup dikilen konutlarını hatırlıyorum.

Öyle iki katlı ve damlı bir konuta yerleştikten sonra köşe başındaki Gazi İlkokulu'na yazıldım. Beşinci sınıfta beşi kız, on beş öğrenciydik. On kadarı memur çocuğu, üçü beşi yerli. Öğretmenimiz, daha ilk günden yıllık kitap, defter ve kırtasiye ihtiyaçlarımızı teker teker yazdırdı, alacağımız kırtasiyeciyi de gösterdi. Paydostan sonra uğrayıp, bir yıllık ihtiyacımızın, *Çocuk Sesi* ve *Afacan* abonesi dahil dört beş lira tuttuğunu öğrendim. Bu toplam, evimizin aylık kirasından az, sihirli Alman kutusundan biraz fazla idi. Utancımдан anneme bile söyleyemedim. Akşam babam, okulu ve öğretmeni sorunca, üzüntümden ağlamıştım. Okul iyi de kitap ve defterler çok pahalı, diyebildim. Ertesi akşam babam kitap ve defterlerimi kendi el çantasında getirdi. Peşin ödemiş olamazdı. Nasıl bir takside bağladığını açıklamadı.

“Bu çocuk, vali olmalıydı!”

Garip bir kişiydi, öğretmenimiz. Bayram topu gibi arka arkaya, kurusıkı patlayan sesini ve kalın camlar ardında seğiren sol gözünü kontrol edemezdi. Sınıf arkadaşımız “Seniye kız”ı sık sık masasına çağırır, yoklama defterinin kapağını kaldırır, fısıltıyla bir şeyler konuşurlardı. Duymazdık ama kızları rahatsız eden oğlanlar olup olmadığını sorduğunu sanırdık. Kara Seniye kız isabetli seçimdi, kimse onu rahatsız etmezdi; eğer, hepimizin gözdesi Alyanak Seniha’yı kıskanıp da oğlanlara iftira etmemişse, bu sorgulamadan pek sorun çıkmazdı.

23 Nisan Bayramı öncesinde, beşinci sınıfları, şehrin yukarı (yerli) mahallesindeki Cumhuriyet Okulu’nda topladılar. Ertesi günü görev alacak yöneticiler belirlenecekti. Bizim kıdemli(!) ve deneyimli öğretmenimiz seçime el koydu. Bir öğrenci kepi aldı, içine katlanmış kâ-

*Ortaokula başlarken.
(Ödemiş, 1936)*

ğitlar koydu. Tümen kurmay başkanının oğlu Semih Gürel'i yanına çağırđı. Yoklama defterinin ardına saklanmadan "çek" dedi. Semih'in çektiğı kâğıdı aldı, açtı ve okudu: "Vali!" Bir sessizlik oldu. Seçim bitmişti. Kimi hanım öğretmenlerden itiraz sesleri yükselir gibi oldu. Onlardan biri yanıma geldi yüzümü okşadı: "Bu çocuk, vali olmalıydı!" dedi. Sanki seçimi kaybetmiş gibi, titreyen bir sesle "Aday değilim ki" diyebildim. Zavallı Semih, vali atandığına sevinemedi; yıl boyunca dilimizden kurtulamadı. Aslında ona haksızlık etmiştik. Asıl valiler seçilmiyordu ki Semih seçilsin. Onu üzenlerin başında, seçim ertesi valiliğe aday gösterilen ben geliyordum. Vali Bey aşağı, Vali Bey yukarı! Semih de kendini veya atamayı ayarlayan ailesini savunmaz; benim ilerde cumhurbaşkanı olacağımı söylerdi. Zeki çocuktu ama falcı değildi, yanılmıştı. Çankaya'da görev aldım ama başkan olamadım.

Şapka karakter göstergesi midir?

İkimizin de babası kurmaydı, binbaşıydı ama onun babası Tefvik Bey bir iki yıl daha kıdemliydi. Vali ve paşadan sonra ildeki en güçlü görünen kişilerdi. Görevdeki protokol sırası kapalı toplum çevresinde yakışksız yan-kılar yapıyordu. Sınıf arkadaşlarımdan, babamın yana yatık giydiğı şapkasının eleştirildiğini, şapkayı yan giymenin bir "karakter meselesi" olduğunu duyduğumda, karakterin ne olduğunu bilmiyordum. İyi bir şey olmadığı belliydi. Yorumun kaynağı Semih veya ailesi olabildi. Bir hıdrellez günü, alay çayırındaki toplu yemek-te, annemin karakter konusunu ustaca açtığını hatırlıyorum. Semih'in babası Tefvik Bey, ayağa kalktı, karakterin ne olup olmadığını, kendinden emin bir eda ile uzun

uzun açıkladı, şapkaıyla ilişkisine hiç değinmedi. Babamın karakter zafiyetinden aklanmasına sevinmiştim. Neyse ki karakterin şapkaıyla ilgisi yoktu.

“Allah mı, tabiat mı?”

Kim yarattı dünyayı?

Yıl sonuna doğru okulumuza öğretmen okulu mezunu, genç bir başöğretmen atandı. “Papyonlu” diye anılırdı. Gençlerin papyon kravat takmasının daha doğru olduğunu savunurdu. Sözlü yapılan bitirme sınavlarımıza girmiş, bana şu zekâ sorusunu sormuştu: “Tren çarpışmalarında en arkadaki vagonun raydan çıktığı ve zarar gördüğü saptanmış. En arkadaki vagonu katardan çıkarsak ne olur?” Benim cevabım, “En arkadakinin önündeki vagon raydan çıkar” olmuştu. “Peki öyleyse n’apalım?” sorusuna da “Çarpışma nedenleri araştırılmalı” demiş, başöğretmenenden tam not almıştım. Bu sınavdan sonraki yıllarda arkadaşım Semih, benim matematiğimin (mantığımın) iyi olduğunu söylerdi. Sınavlar bittikten sonra başöğretmenin odasında sade bir diploma töreni yapıldı. Öğretmenler, o yılki mezunları akide ve kitap şekeri ile kutladılar.

Başöğretmen sınavlar boyunca öğretmenlerin soru sorduğunu, şimdi bizim onlara sorularımız olup olmadığını öğrenmek istedi. Başöğretmenin aferininden aldığım cesaretle sormuştum: Evde, aile sohbetlerinde “Allah yok, tabiat var” yollu konuşmalar oluyor. Doğru mu? “Evrensel ve güç bir soru” dedi, papyonlu: “Herhalde bir yaratıcı olmalı ama adında birleşemiyoruz. Siz de düşünün, ilerde kendi adınıza bir karara varırsınız!”

Yıllar sonra, papyonlu genci, laik bir öğretmen ola-

rak saygıyla anıyorum. Laikliği doğru anlamış, bizi yönlendirmeden ne kadar da doğru yorumlamıştı.

Gelincik tarlasında yarışma

Hıdrellez şenliğindeki karakter tartışmasından sonra nasıl oldu bilemiyorum, babam beni ve Semih'i aldı, alay çayırının ilerisindeki kuş uçmayan "havaalanı"nda gelincik toplamaya götürdü. Sanki yeterince rekabet yokmuş gibi aramızda, "Haydi bakalım kim daha çok gelincik toplayacak" yarışması açtı. Kendisi ilerde bekleyecek ve hakem olacaktı. Semih ile kıyasıya bir yarışa giriştik. Sanki ben önde gidiyordum ki, Semih'in toplamayı bırakıp babama doğru koştuğunu gördüm. Önce, yarışı terk ettiğini sanmış sevinmişim. Son derece rahattım. Emin olmak için birkaç kök gelincik derledikten sonra yarışı bitirdim. Babam yaptığı yanlış fark etmiş olmalı ki doğru bir kararla "Berabere kaldınız" dedi. Ben daha çok toplamıştım ama Semih benden önce bitirmişti. Adını koymadan hız kavramıyla tanışmıştık. Belki ben matematikte iyiydim; ama lojistikte Semih benden ilerdeydi.

Satranç meraklısı bir cerrah ve ustası Vali Paşa

Kentin küçük fotoğrafçısı olarak, ildeki askeri doktorun evine fotoğraf çekmeye davet edilmişim. İçeri girdiğimde, kocaman elleri, uzun parmakları olan cerrah yüzbaşı, hamile eşiyle masa üstünde garip bir oyun oynuyordu. Satranç bilip bilmediğimi sordular. Hiç duymamış, görmemişim ama öğrenmek istemişim. Salih Yüzbaşı, fotoğrafı sonra da çekersin deyip taşları ve nasıl hareket

ettiklerini anlattı. Sonra kareli bir tahta üzerine dizdi. Piyadelerin açılışındaki birkaç yanıltan ve düzeltmeden sonra oyuna başladık. Doktor Bey çabuk öğrendiğimi söyleyerek bana moral veriyordu. Birinci oyun berabere bittiğinde bana moral değil, avans verdiğini düşünmüştüm. Ne var ki ondan sonraki oyunlarımızın hiçbirini kazanamadı.

Kendisi de yeni öğreniyordu ama benim doğuştan bir satranççı olduğumu söyler dururmuş. Küçük fotoğrafçı satranç ustası olarak da duyulunca, Vali Paşa'dan da davet almıştım. Aslında sivil giyinen bir jandarma albayı idi; ama Osmanlı geleneğinde "Vali Paşa" diye söz edilirdi. Özel bir satranç masası ve boy boy, renk renk takımları, yabancı dillerde satranç kitapları vardı. Açılışları, oyun sonlarını, satrancın Steinitz, Reshevsky, Alekhine gibi ünlülerini Vali Bey'den duydum. Üç beş hamleyi önceden hesaplayabilen usta Vali'nin bir süre öğrencisi oldum. Kaç hamle sonra mat yapacağını haber verdikten sonra, yerlerimizi değiştirdik. O benim taşlarımla kazanmaya, bense onun taşlarıyla beraberliği kurtarmaya çalışırdım. Bir defasında, benim oyunum üstün görünüyordu. Üç hamlede mat olacağını gören Vali Paşa bana beraberlik teklif etti. Kazandığım bu ilk maç, satranç eğitimimin sonu oldu. Bu arada Vali'nin oğlu Nejat ile arkadaş olmuştuk. Otoriter babasının yenilmesine sanki sevinmiş gibiydi. 23 Nisan valisi Semih de aramıza katılmaya çalıştı, denedi ama hamle yapmayı öğrenemedi.

Merkez ilçenin "Paris" köyü civarında bir harita yapıyordu, babam. Topoğrafya araçları yoktu, topçu alayından aldığı gözlem ve ölçüm aletlerini kullanıyordu. Ben de çektiğim fotoğraflarla çalışmayı sanki belgeliyor, edindiğim satranç bilgileriyle babamın hesapladığı üçgenleri çizmeye çalışıyordum.

Bir öğle üzeri ne yönden çıktığını kestiremediğimiz bir köylü dayı geldi. İstanbul'da Taşkışla'da yapmıştı askerliğini. Rahat Türkçe konuşuyordu. Mataralarımızı doldurdu, kumanyamızı paylaşmadan öğle yemeğimize bir sepet üzüm getirdi. Yemek sonrası sohbet sırasında, babama havanın sıcak olduğunu, serinlemek için bir banyo yapmamızı teklif etti. Ortalıkta su ya da su kaynağı görünmüyordu. Babam, “Nerede?” diye sorunca, “Yakında bir bostan kuyusu var” dedi. Merakla kuyu başına yöneldik. Birkaç metre aşağıda kadınlar çamaşır yıkıyor, çocuklar suya dalıp çıkarak serinliyordu. Babamın tereddüdünü fark edince Taşkışlılı hemen açıkladı: “Suyunu da içtiniz gayet temiz ve tatlıdır. Emir verirken çoluk çocuğu hemen boşaltırım.” Hasta filan olmadık, Damacanalı mekkarelerle 5-10 km uzaktan taşınan içme suyumuzun hangi bostan kuyusundan alındığını tabii bilmiyorduk. Yörenin mikroplarıyla tanışmış, aşılانmış, belki de bağışıklık bile kazanmış olabildik.

Bostan kuyuları ve Botan Çayı

Bazı yaz geceleri, damda yıldızları seyrederken, kentin hemen doğusundan akan suyun hırçın uğultusunu dinler, Botan'ın bostan kuyularından herhalde daha temiz olduğunu düşünürdüm. Botan Çayı, şehri “Se’ert” yapan keskin ve özgün kokunun temizleyicisi (sabunu, *deterjanı*) olabilirdi. Ne var ki o yıllarda yeşil sabun bile servet sayılırdı. İlk barajı birkaç yıl sonra Çubuk'ta (Ankara'da) göreceğimi bilmiyordum. Yıllar sonra Siirt'e su getirildiğini öğrendiğimde bayram çocukları gibi sevinmiştim. Rüyalarımnda Siirt'in anacaddesine tramvay rayları döşediğim bile olmuştur.

İzmir Fuarı'nın kırılmaz bardakları

Annemin sağığı iyice bozulmuştu. Satranç meraklısı cerrah doktorumuz, kışın yollar kapandığında bir ameliyat gerekirse, bunun Siirt'te mümkün olamayacağını, önümüzdeki kışı mümkünse tam teşekküllü bir hastane yakınında geçirmemizi öneriyordu. Yaz tatilinin sonuna doğru, annemin İzmir'deki teyzelerini ziyaret ettik. Amaç, uygun bir kışla bulmaktı. İzmir'in içi zordu. Ödemiş'teki büyük teyze (anneannemin küçüğü) ve Arazi Tahrir Komisyonu Başkanı (Asker emeklisi) Naim Enişte, bize bir oda vermeyi kabul edince sorun çözülmüştü. Güzel haberin coşkusu ile Uluslararası İzmir Fuarı'nın pavyonlarını dolaştık. Batılı ülkelerin sanayi ürünleriyle ilk kez karşılaşıyordum. Ne çok ürün – daha doğrusu bizim evimizin ne çok eksigi – varmış. Ödemiş'teki yeni odamızın bazı temel ihtiyaçları yanında, babam dört tane, renkli ve kırılmaz bardak aldı. Üçü bizim, biri kendisi için. Gayet kalın cidarlı, kısa boylu kırmızı bardak özellikle benim için seçilmişti. Tam tamına bir kahve fincanı su alıyordu. Yurtdışına çıkana dek yemeklerde suyu hep o kısır bardaktan içtim. Kanmadım, kandırıldım. Kavruldum. Yurda döndükten sonra, dolu bir sürahi bulamazsam, ince cidarlı, renksiz, uzun boylu, kırılır bardakları seçtim. Hâlâ su bardaklarımı özenle seçerim. Beğenmediğim bardaktan su içemem.

İkinci Bölüm
(Kararan Bulutlar)

Ergenlikten Gençliğe Adımlar

- “Düğünümüz nerede olacak?” · 61
Newton çarkı, beyaz mı görünür, gri mi? · 62
Ev hapsiyle biten Fener sevdası · 64
Ergen dostu bir sanat ansiklopedisi · 65
Gemi azıya alan kırıttan nasıl inilir? · 66
“Pat patlı” Halkevi’nde yaygın eğitim · 67
“Bizimkiler” en iyisi miydi... acaba? · 67
Müzeyyen Teyze’nin “cetveli” 68
“Bölgede petrol bulunabilir” diyormuş, Alman · 69
“Atatürk ölür mü hiç?” · 71
“Anne bak, Adler!” · 72
“Adım adım gidilir, uzaklara” · 72
Asker oğlu asker olur, ya anası n’olur? · 74
Savaştan barışa umut tramvayı · 76
Yıllar sonra Sibiu beni bekliyordu · 80
“Alman işgalinden bile kötü enflasyon” 80
Anadolu yakasından Rumeli’ye dönüş · 81
Kabataş Lisesi’nde Venedik Karnavalı · 82
Sallabaş Kemal Hoca(mız) · 85
Öğrenciler öğrenir, öğretmenler övünür · 87
“Teşhis zafiyet, tedavisi kahvaltı!” · 89
Kâzım İsmail Hoca’nın doğru çıkan kehaneti · 89
“Ülkeniz savaşa girecek, sakın yola çıkmayın” · 90

“Düğünümüz nerede olacak?”

Altıncı sınıftaki sıra arkadaşım Kara Münevver idi. Boyu boyuma uygundu. En önde aynı sırada oturuyorduk. Akli fikri evlilikteydi. Daha okulun haftası çıkmamıştı ki bana düğünümüzün nerede olacağını sormaya başladı. Onun tercihi *Tokatlayan* ya da *Pera Palas*’tı. Benim aklım ise, köşe başındaki kiralık bisikletlerde. Sonunda bizim düğünden ümit kesmiş olacak ki, sınıf arkadaşlarımızdan kitap arasında aşk mektupları aldığını, benim hangisini beğendiğimi sordu. Niyetini anlamış ama üstüme almamıştım. Daha fazla zorlamadı. Ben de voleybol hakemliğine döndüm. Boyum kısa kaldığı için takımlarda yer alamıyordum.

O yıl milliyetçi olduğu kadar sinirli bir tarih hocamız vardı. Tarihi son derece basitleştirerek özetlerdi. İncelediğimiz toplumların hepsi Türktü, kahramandı. Savaşa girince, çekerlerdi kılıçları, yok ederlerdi düşmanları.

Bu nakaratı öğrendikten sonra ders dinlemeyen, konuşan öğrencilere kızar, çıkışır, bağırırdı. Kimseyi dövmemişti ama kendini kaybederse döveceğinden korkardık. Bir bahar günü, ders arasında okul bahçesinden kopardığım bir fındık gülünü kürsünün üzerine bıraktım. Tarihçi kıpkırmızı bir yüzle derse girdi, gülü görünce küp-
lere bindi. Boğalar gibi kükredi. Bu ahlakdışı davranışı kimin yaptığını öğrenmek istiyordu. Arkadaşlarım beni ele vermedi. Bütün sınıfı toptan cezalandıracağı tehdidini savurdu. Dersi bırakıp bahçeye çıktı. Zil çalınca, bahçenin bir gölgesinde kendi kendine söylenmekte olan öğretmenin yanına gittim. Amacım sınıfı toplu cezadan kurtarmaktı. Daha “O gülü..” diyordum ki birden parladı, “N’olmuş o güle?” diye gürledi. “O gülü

ben koydum” dedim ve yüzümün solunda patlayan bir şamarla yere yıkıldım. Ne düşündüyse, eğildi beni yerden kaldırdı. Kulağıma baktı. İnsafa geldi: “Haydi git sınıfı bağışladığımı söyle” dedi. Bu, okulda yediğim ilk tokat ve öğretmenlere sunduğum son gül oldu.

Birkaç hafta sonra tarih dersimize bir müfettiş girdi. Sözlü sınav yapan öğretmene devam etmesini söyledi. Öğretmen soruyor ve beklediği doğru cevapları aldıkça rahat görünüyordu. Müfettiş Bey sonunda dayanamadı, yanında oturduğu Tuzcu Mustafa’ya Bizans’ı sordu. Mustafa arkadaşımız “Türktür onlar, bizdendir onlar, savaş girince çekerler kılıçları...” diye başlayınca sınıfta hafif bir kık-kıkı duyuldu. Birkaç gün sonra öğretmenin görevden alınacağını duyup sevindik ama arkası çıkmadı. Dünyayı fethetmeye devam ettik. Münevver sınıfı aydınlattı: Önemli olan Tokatlayan ile Pera Palas otelle-riydi; Bizans’ta ne Pera vardı ne de otel. Nikâhlar kilise-ede kıyılıyordu. O yılın tarih dersinde hiç olmazsa Bizans’ın Türk olmadığını öğrenmiştik. Bu da bir kazanç sayılırdı.

Newton çarkı, beyaz mı görünür, gri mi?

O yıl iyi bir matematik öğretmenimiz vardı. Bize 1’den 9’a kadar sayıları (bir de sıfırı tabii) doğru ve okunaklı yazmayı öğretmişti. Matematik defterimizin sayfa başına sırayla sayıları yazar, sonra işlemlere geçerdik. Benim sayılarımı beğenir, ilerde kendisini arayacağıma dair benden söz verinemi beklerdi. Ne yazık ki bu, hayatta tutamadığım sözlerden biri oldu.

Yedinci sınıfımızın unutulmaz olayı Almanya’dan getirilen Leybold ders aletleri idi. Beklenmedik bir gün kapının önünde bir kamyonet durdu. Önce camlı dolaplar

indirilip hole kondu, sonra ambalajları açılıp aletler dolaplara özenle yerleştirildi. Ardından ne olacak diye beklerken camlı dolap kapakları açılmamak üzere kilitlendi. Yıl boyunca pırıl pırıl aletleri camın ardından seyrettik.

Fizik öğretmenimiz emekli bir dişçi idi. Muayenehanesi varsa bile hastası yoktu galiba. Dişçi mektebinde iken PCN (FKB) dersleri gördüğü için fizik öğretmenliğine atanmıştı. Arşimet ilkesini bilmiyordu, sanırım. Dersi kara tahtada beyaz tebeşirle anlatırdı. Bir keresinde *Yavuz* zırhlısının altındaki pistonlarla yüzdüğünü (mü?) söylemek istemişti. Yoksa ben mi yanlış anlamıştım? Biz de ne tür bir piston olduğunu sormamıştık.

Yıl sonu geldiğinde, Müdür Bey, “büyük satranç ustası” küçük fotoğrafçıyı ders aletleri masasında görevlendirdi. Fransızca hocamız aslen Antakyalı bir kuyumcu idi. Evde resimle uğraştığını sınıf arkadaşımız olan kı-

Açık havada fizik dersi. (Siirt, 1937)

zı Dürdane'den dinlerdik. Okul sergisini gezen Fransız-
cacı geldi, masadaki aletleri inceledi ve çok renkli New-
ton çarkını gösterip ne işe yaradığını sordu. Kitaptaki
bilgileri ezberden aktardım: "Güneş ışığının yedi renk-
ten oluştuğunu göstermek için yapılmıştır. Çark döndü-
rülünce renkler karışır çark beyaz görünür" dedim. Öğ-
retmen itiraz etti: "Ben bu renkleri tanırım; karıştırılın-
ca beyaz değil gri olur" diye ısrar etti. Beyaz mı gri mi,
tartışmasına, matematik öğretmenimiz topçu teğmeni ile
tarihçi müdür de katıldı. Çoğunluk kitaptaki bilginin
doğru olduğunu savundu. Hiçbiri cesaret edip de çar-
kı eline alıp çevirmeyi denemedi. Bir ele geçirsem o çar-
kı çevireceğim. Ama, o gün bugün bir daha karşılaşma-
dık. Uzun süre emin olamadım beyaz mı olur, gri mi! Sa-
nıyorum, ışık beyaz olur da boyalar gri (kirli beyaz) ola-
bilir.

Ev hapsiyle biten Fener sevdası

Büyük Fikret'li, Esat'lı, Cihat'lı Fenerbahçe'nin üst üs-
te şampiyonluklar kazandığı yıllardı. Hafta boyunca ta-
kım yapmak yetmiyor, forma giyip Fenerbahçeliler gibi
gol atmak istiyoruz. O zamanlar Fener futbol oynar, bol
gol atar, Ankara, İzmir karmalarını yenerdi. Bir buçuk
lira biriktirip bir çift kramponlu ayakkabı almıştım.
Dersten sonra okulun merdiven altına sakladığımız for-
maları, ayakkabıları giyip arka bahçede, katlanmış ce-
ketlerimizden kale yapıp top oynuyoruz. İki korner bir
penaltı futbolu! Bir akşamüstü, Slavya'ya tam iki sıfır
galip idik ki, tatbikattan dönen babamın seyisi geldi. Ku-
mandanın "Oyunu hemen bırakmamı, eve gidip kendi-
mi hapsetmemi emrettiğini" bildirdi. Başımı kaldırdım;
babam biraz yukarda, at üstünde, nasıl hareket edece-

ğimi izliyordu. Emir tepeden inmişti. Forma ve ayakkabılarımı çıkarıp okulun merdiven altına sakladım. Eve döndüm. Babam olayın üstüne varmadı. Anneme bir şey söylemedi.

Haftalar sonra bir gün yemekte bana döndü, neden konuşmadığını sordu. Hiç bekletmeden “Ben hapisim. Konuşma hakkım var mı?” dedim. Biraz düşündü, gözleri doldu. “Bir daha olmayacak, tövbe!” dedi. Ağlamaya başlamıştım: “Sen benim babamsın, seversin döversin ama arkadaşlarımdan arasında beni bir daha hapsedme, bana kumandanlık yapma, gelecek defa eve dönemeyebilirim” dedim. Birbirimize sarılıp barıştık. O oldu bir daha bana –ceza ne kelime– hayatı boyunca sesini bile yükseltmedi. Ne var ki çıkardığım o Fenerli renkleri giyemedim. Sevdiğim renklerin sadık bir seyircisi oldum. Fener ise bana hiç sadık kalamadı. Şimdilerde saklıyorum Fenerli olduğumu. Ama dönmedim.

Ergen dostu bir sanat ansiklopedisi

O yılın baharında, babamın kitap sandığındaki ünlü ressam ve heykeltıraşların resimli ansiklopedisini okumaya, çıplak (*nu*) tabloları seyrederken daha önce yaşamadığım bazı ilgiler duymaya başlamıştım. Babam oğullarıyla yapması beklenen konuşmayı kısa kesti: “Erkek oluyorsun, acele etme. Bedeninle oynama” dedi. Acele etsem de etmesem de, ansiklopedi sayfalarını çevirip beğendiklerimi izlerken hayaller kurmaktan başka seçeneğim yoktu. Kara Münevver okulu bırakmış, belki İstanbul’da gelin bile olmuştu. Yüzümü kaplayan sivilcilerle çocuksu görüntümü, ince titrek sesimi kaybetmeye başlamıştım. Çamaşırımdaki lekelerden utanıyor, kirli-lerimi nereye saklayacağımı pek bilemiyordum. Ergen-

lik yıllarım böyle başladı, kolay da geçmedi, hani... Semih'in babası da aşırı mastürbasyona karşı uyarır: "Her defasında ülkemiz değerli bir evladını kaybediyor" dermiş. Semih'in bir boşalması, çamaşır ipine asılı kalınca, "Bu da galiba cambaz olacaktı" demiş, Vali Bey'imiz.

Gemi azıya alan kıratan nasıl inilir?

Futbola izin yoktu ama babam at binmemi engellemiyor, hatta özendiriyordu. Kısa zamanda birliğin binek atlarından çoğunu denemiş, uysal görünümlü bir kıratla karar kılmıştım. Genç bir teğmen ile birlikte haftada bir iki saat at gezisi yapar hatta engel atlardık. Bir akşam kışlaya dönerken, yem borusunu duyan kıratım birden, gemi azıya aldı, ahırlara doğru dörtmala koşmaya başladı. Dizgine aldırmıyordu. Ahırın kapısı görününce fazla vaktim kalmadığını anladım. Arkamdan yetişmeye çalışan teğmen, "atlama, atlama" diye bağıırıyordu. Seyi-simiz ise çok gerilerde kalmıştı. Bana yetişmeleri mümkün değildi. Atlamaya karar verdim.

Önce sağ, sonra sol ayağımı üzengiden çıkardım. Sağ ayağımı atın soluna geçirirken, göğsümü eyerin üzerine doğru eğdim. Sol elimle atın yelesine, sağ elimle eyerin arkasına tutunduktan sonra, soluma dönüp kendimi boşluğa bıraktım. Ellerimin ve dizlerimin üstüne kapaklandım ama sürüklenmedim. Düştüğüm yerde kaldım. At bütün hızıyla gözden kayboldu. Dizlerimdeki ufak tefek bir iki sıyrıkla paçayı kurtarmıştım. Kanan sıyrıklara tentürdiyot sürülürken babama bir şey söylememeye karar verdik. Akşam yemeği, tümenin yaz bahçesinde yeniyordu. Kimse sıyrıklarımı, iyot lekesini ya da kokusunu fark etmedi. Gece eve dönerken

babam yanıma gelip kutladı: “Aferin, bugün ‘attan inmeyi’ öğrenmişsin, inmeden binme olmaz” dedi. “Anene hiç açmayalım. Sorarsa yolda düştüm dersin, yalan da sayılmaz.”

“Pat patlı” Halkevi’nde yaygın eğitim

O yıl ortaokulun ikinci sınıfı olarak Faruk Nafiz’in *Akın* piyesini oynadık, “pat patlı” Halkevi salonunda. İl merkezinde elektrik yoktu. Pat patlı elektrojen motoru, Halkevi’nde kültür faaliyeti olduğunu önceden duyururdu. *Sefiller* romanının adını duymadan önce filmini izlemiştim, Halkevi perdesinde. Çok maksatlı salonun bir yan duvarı kapalı jimnastik salonu, karşı duvarı boydan boya açık raflı kitaplıktı. Rafların çoğu boştu ama hedef ve niyet belliydi. Boş raflar zamanla dolacaktı, Halkevi’nin *Ülkü* koleksiyonlarıyla.

Makine dairesinin hemen altında bir de *ping-pong* masası bulunuyordu. Masanın yeşil ağı ve tahta raketleri vardı da beyaz topları eksikti. Galiba gümrüğe tabi olduğu için getirilemiyordu. Nasıl oynandığını hiç görmedim.

Cumartesi akşamları, tümen bandosu nefeslilerden kurulu caz takımının tümen bahçesinde verdiği caz konserleri Halkevi’nden de izlenebilirdi. Tümen bahçesi ile Halkevi karşı karşıya konuşlanmıştı. Cip-caz diyarında caz konseri ne çarpıcı bir çelişkiydi.

“Bizimkiler” en iyisi miydi... acaba?

Bazı cumartesiler konser bittikten sonra kara tavalar içinde altın rengi Karaköy poğaçası sunulurdu, konuklara. Nasıl olduysa kendimi öyle bir dağıtımın tam ortasında

da buldum. Anne babalar tavaların çevresinde toplanmış, çocuklarına çörek besliyorlar. Yavaş yavaş tavalar boşaldı, çevrem tenhalaştı. Bizimkiler ortada yoktu. Birden çok yalnız ve mutsuz hissettim. İçimden ağlamak geldi ama erkek adam ağlamaz deyip bekledim. Kim fark ettiyse, birazdan annemle babam ellerinde birer tabakla göründüler, bana çörek getirmişlerdi. Onlara sarılıp sessizce hıçkırdım. Ben artık çocuk olmadığımı biliyordum ama tam ergen de olmamıştım henüz. O akşam eve dönerken, o yıla dek, bildiklerimin en iyisi olduğuna inandığım anne ve babamı, içim yana yana yargıladım. Kuşkusuz çok iyi idiler ama başka iyiler de vardı. Benimkiler belki de en iyisi olmayabilirdi. Her çocuk bir gün bu acı gerçeğe yüzleşmek ve onu göğüslemek zorunda kalmıştır, diyerek avunmaya çalıştım.

Müzeyyen Teyze'nin "cetveli"

Müzeyyen Teyze, İstanbul'da varlıklı bir ailenin iyi okullara gitmiş, Paris'i, Nice'i, Riviera'yı görmüş ya da duymuş, boylu poslu, akça pakça bir kızıymış. Kısmeti öyleymiş, geleceği pek de parlak görünmeyen, halim selim, çelebi mizaçlı bir subayla evlenmiş ama anne olamamıştı. "Teyzeler" adıyla anılan aile, yaz tatili sonunda, İstanbul'dan *Marconi* marka son model bir radyo ile dönmüştü. O tarihte Ankara Radyosu yayına başlamadığı için Türkiye'nin sesi Güneydoğu'da duyulmuyordu. Zaten elektrik de yoktu ki. Oysa, Teyzeler'in Markoni'si, çöl- den gelen Kahire'yi biraz parazitli olsa da gürül gürül alıyordu. Tek sorun bataryanın çabuk tükenmesiydi. Onun için Müzeyyen Teyze haftada bir salı akşamı, yakın dost ve komşularını Abdülvehhap ya da Ümmü Gülü- süm dinlemeye davet ederdi. Radyonun örtüsü ve batar-

yası açılırken, konuk hanımlar anlamadıkları Arapça-ya saygıdan olacak başlarını örterlerdi. Erkek spikerlerin Arapça sesleri, vaaz veren hocaları hatırlatıyor olmalıydı.

Müzeyyen Teyze'nin derdi davası çocuktuktu. Yatırlar, ermişler, doktorlar, okurlar, okumamışlar denenmiş, çocuk olmamıştı. Abdülvehhap gecelerine katılan hanımlar, Teyze'nin durumunu merakla sorarlar, bu ay gene "âdet" gördüğünü öğrenince, konuyu kapatırlardı. Biraz daha eğitim görmüşler ise, aybaşı veya *âdet* yerine, Frenkçe "*règle*"den söz ederdi. Çocuksuz Teyze'nin "*regil*" olması herkesin dilinde idi. Parçaları yan yana koyunca, *regl* ile aylık âdet görmenin (her ne idiyse) ve çocuksuzluğun ilişkisini kurmuştum. Âdet varsa çocuk yoktu. Âdet yoksa çocuk geliyor, olabilirdi. Bir akşam fısıltıları dikkatle izlediğimi fark eden Müzeyyen Teyze usulca eğilip sormuştu: "Yoksa sen *règle*'i de mi biliyor-sun?" Muziplik olsun diye, "Biliyorum" dedim. "*Cetvel*" değil mi?" İnanmamış bir sesle, hafiften gülererek "Sen yine öyle bilmeye devam et" dedi. Okul dışı, aile içi cinsiyet eğitimim böyle başlamıştı. Yıllar sonra emekli eşine rastladım. Müzeyyen Teyze son yıllarda kendini tüm-den temizliğe adanmış, toza toprağa savaş açmıştı. Evine ne kedi, ne de misafir alıyormuş. Evlilikte sürekli *regl* görmek kadar, evlilik dışında, *regl* görmemenin (çocuk peydahlamanın) ne ciddi sorunlara yol açabileceğini yıllar sonra öğrendim.

***"Bölgede petrol bulunabilir" diyormuş,
Alman***

Yaz akşamları hava kararırken, yüksek konumlu tümen bahçesinde yemek yiyen aileler, Diyarbakır yönünden ge-

len kamyonların parlayan farlarını görünce; sevecen bir sesle “*Gene düştü bir enayi*” derlerdi. Farların parladığı virajın yanındaki yamaç, “*Enayi Tepesi*” olarak da bilinirdi. İnsanlar çaresiz ve karamsardı. Sorunlar çeşitli, umutlar kısıtlıydı. Ülke yoksuldu, yol ve su yoktu. Bursa davasında, “Osmanlı dönemi o kadar da kötü değilmiş” yollu dertleşen bazı öğretmenlerin başına gelenler duyulmuştu, Görevliler kendilerini sürgünde hissediler fakat ne olur ne olmaz deyip ağızlarını açmaz, yakınmazlardı; ama Doğu nöbetini devralmaya gelenleri sevinçle karşılardı.

O yaz akşamı da birkaç “enayi”nin ışıkları görülmüştü. Eh yeniler gelecekti ki eskilerin süresi dolsun ve yeni görevlerine atansınlar. Kent merkezindeki tek hanın lokantası olmadığı için, yeni enayiler çok geçmeden gemici fenerleri ve lüks lambaları ile aydınlatılan bahçeye geldiler. Afrika’da aslan avına çıkmış Avrupalılar gibi “seferi” giyinmişlerdi. Başlarında mantar şapkalar vardı, tüfekleri yoktu. Kırık dökük bir Türkçe ile Almanca bilen bir tercüman arıyorlardı. Babam yabancı konuklarla ilgilendi, masamıza davet ve yemek ikram etti.

Aslan avcısına benzettiğimiz konuklar Alman uyruklu yerbilimcilermiş. MTA adına bölgede petrol arıyorlarmış. Babam önce, “Var mı, buldunuz mu?” diye sormuş; sonra uzun cevabı kısaca özetlemişti: “Bölgede petrol bulunabilir” diyorlarmış. Masamızın çevresinde konukları merakla izleyen çocuklar bu güzel haberi öteki masalara hemen duyurdular: “Bölgede petrol varmış!” Bahçeden bir çığlık yükseldi. “Yaşasın Petrol!” Alman mühendisler güzel haberle kalpleri aydınlatmıştı. İlk Batman kuyusu bir iki yıl sonra gerçekten açıldı ve petrol çıkarıldı.

“Atatürk ölür mü hiç?”

Şark hizmetinin son altı ayında Sason Harekâtı'na katılan babamın o yılki ağustos tayini Genelkurmay Mektepler Şubesi müdürlüğüne çıkmıştı. Şanslı idik, Yenişehir'de zar zor bir kiralık ev bulup yerleştik. Birinci Ortaokul'a yazıldım. Evden Kurtuluş'a yürüyordum. Okul dönüşü bir ikindi vakti “Atatürk'ün öldüğünü” bağırarak çağıra ilan eden, biz akran bir oğlana rastladık. Gün boyu biz hiçbir şey duymamıştık. Fena halde bozulduk. “Atatürk ölür mü hiç?” Oğlanı bir güzel tartakladık. Eve yaklaşırken kara haberin havasına girdik, ağlamaya başladık. Yetim kalan bizler şimdi ne yapacaktık, Atatürk'süz?

Yenişehir'in bulvarları asfalt (bitüm) kokar, *trotuvar*lardaki genç akasyalar akşamları arozözlerle sulanır; atıksu çukurları *vidanjör*lerle boşaltılırdı. Akşam yemeğinden sonra Kocatepe'den Sıhhiye'ye kadar iki tekerli *trotunet* (kaldırım tekeri) ile kayar; ışısız, تنها kavşaklardan hiç durmadan geçerdik. Geziye çıkan memurlar ve aileleri, Kızılay Bahçesi'nde Karahisar Madensuyu içerdi. Ne kadar şıfalı bilinmez ama özel bir muslukta tazyikli suyla el değmeden yıkanan cüsseli bardaklar, bir medeniyet simgesiydi biz Ankaralıların gözünde.

Ana kavşakları, beyaz kolluklu trafik polisleri düzenlerdi. Ortalıkta at arabası, poturlu çarıklı köylü görülmezdi. Belki Yenişehir'e girmelerine izin verilmezdi. Rusya'dan yeni gelmiş, zeytin yeşili zis midibüsleri saat başında Taş(h)an'a hareket eder, yarım saat sonra döner, ışıkları açık müşteri beklerdi.

Şehirde otodan çok bisiklet vardı; ama benim gönlüm, Tekirdağ'dan beri hasretini çektiğim, gümüş renk-

li *Adler* (kartal)’de idi. Taa uzaktan geldiğini görür, an-neme gösterirdim.

“Anne bak, Adler!”

“Anne bak, *Adler!*” diye diye, sonunda, gümüş-alü-minyum renkli bir *Adler*’im oldu. Ayda beş lira taksit-le. İlk gece ne kadar mutlu idim. Yatak odamıza sığma-yınca, misafir odasında yattım, bisikletimle. Gece bir-kaç kez uyanıp lastiklerini ve dinamosunu ve fenerini kontrol etmişim. Hepsi yerli yerinde idi ve çalışıyor-du. Bir iki hafta içinde bisiklete plaka ve bana ehliyet alındıktan sonra, kolumla sağa sola dönüş işareti verip, Yenişehir’in ana kavşaklarında cirit atmaya başladım. Görevliler çevirip ehliyet sorsunlar isterdim. Nedense sormazlardı. Tuna Caddesi’nin girişinde, Kutlu’nun önündeki çelebi memuru hatırlarım. Bir gün yanına ça-ğırılmış, gülerek: “Ehliyetin tamam, biliyorum, kaybet-mek istemiyorsan ayak altında pek dolaşma” yollu uyar-mıştı.

Atatürk ölmüştü ya kurduğu başkentte hayat, bırak-tığı çağdaşlık sürüyordu. Yeni açılan Ulus Sineması’nda, Sait Çelebi’nin anlatıp yorumladığı Berlin Olimpiyatla-rı’nın atletizm yarışmalarından çok etkilenmiş, filmi bir-kaç kez izlemişim. Bu Sait, Evliya Çelebi’nin soyundan mı geliyordu, acaba?

“Adım adım gidilir, uzaklara”

Ortaokulun son yılında biri acılı, öteki mutlu iki deney yaşadım. Resim öğretmenimiz hayalimizden seyyar bir yoğurtçu deseni çizmemizi istemişti. Çevremizde onca ilginç konu varken belki de hiç görmediğimiz bir konu-

yu nasıl çizebiliriz, diye itiraz ettiğim için öğretmenim kızmış, ben de resim dersinden soğumuştum. Sözlü bitirme sınavında ise, Fransızca mümeyyizleri iki cümle yazdırıp Türkçeye çevirmemi istemişlerdi:

*Les insects ne sont pas toujours nuisibles.
Pas à pas on va bien loin.*

Sınav soruları unutulur mu hiç? Cümleleri doğru yazıp çevirdiğim için öğretmenler beni kutlayıp tam not verdiler. Ben de doğrusu şaşır kalmıştım, bu sonuca. Lise yılları boyunca, bu tam notla idare ettim, yani yeni şeyler öğrenmedim. “Böceklerin her zaman zararlı olmadığı” ve “Adım adım uzaklara gidileceği” gerçeklerini hayatım boyunca unutamadım.

*Ortaokul
diplomasında
fotoğraf.
(Ankara, 1939)*

Asker oğlu asker olur, ya anası n'olur?

Adler ile mutluluğumuz uzun sürmedi. Üç yıl önce beni Alman Lisesi'ne yazdıramayan babam, Askeri Mektepler Şubesi müdürü olunca, beni kendi okuduğu Kuleli'ye yollamaya karar verdi. Kendisi asker oğlu değil ama "Asker Ocağı"na öylesine bağlı idi ki: "Asker oğlu asker olmalı" diyordu. Annem direndikçe eziliyor, üzülüyordu. Arada kalmıştım. Karar bana bırakılmış gibiydi. Yaşıma göre 1.52 boyum sınırdıydı ama zayıftım, 41 kilom yetmiyordu. Sağlık raporu almak için Gülhane'ye giderken, Cebeci'de bir muhallebiciye uğrayıp iki porsiyon muhallebi ile ikişer bardak limonata içtik. Babam kilomu iyi tahmin etmiş ve eksikliği ucu ucuna tamamlamıştı. Muayene dönüşü karmaşık duygular içindeydim. Çok su içmemem için küçük kırılmaz bardaklar alan babam, bugün neden bardak bardak su içiriyordu? Babam asker olmamı istiyordu. Askeri okula gidecek fakat asker olmayacak, çocuğumun sağlık kantarı ile oynamayacaktım. Kararımın gerekçesini anneme asla açıklamadım.

On dört yaşında, yatılı okula değil de adeta savaşa giden gönüllü gibiydim. İstanbul'a hareketimden bir iki hafta önce dramatik bir olaya tanık olduk. Komşumuz Alman mühendis babama veda ederken, topuklarını çarpmış, sağ elini kaldırıp "*Heil Hitler*" selamı vermişti. Henüz ilan edilmemişti ama belli ki o da savaşa gidiyordu.

Askere geç gideyim diye yaşıma küçük yazdıran babam, beni asker yapmak için şimdi niçin acele ediyor, baskı yapıyordu? Bakmaya kıyamadığım, sürmeye doyamadığım bisikleti, söktüm, yağladım, kâğıtlara sarıp tavana astım; kimse (belki özellikle de babam) kullanmasın

diye. Eylül başında okulun giriş sınavına geldiğimde, İkinci Savaş başlamıştı. Babamın istediği olmuştu ama annem, sağlığı pahasına bu yanlışlığı düzeltmeye kararlıydı.

Sınıfımın küçümeni olarak *Adler*'imi özlüyor, benim arkamdan satıldığını neyse ki bilmiyordum. Atma ve atlama sporlarında zorlanıyordum; ama halat tırmanmada geliştirdiğim özel bir teknikle sınıfımın en hızlı halatçısı olmuştum. "Adım adım yalnız uzağa gidilmiyor" yukarıya da çıkılıyordu.

Lodoslu hafta sonları Çengelköy'e dönerken, Marmara'nın barbunlu karadumanını kokladığımda, hayatın bir anlamı olabilir mi, diye düşündüğüm olmuştur. Hızlandırılmış eğitim programına göre, on altı yaşında Harbiye'ye girecek, on sekizimde, babamdan iki yaş genç, subay çıkacaktım. Savaş o zamana kadar biter

*Askeri Lise
üniforması ile.
(İstanbul, 1940)*

miydi, kimse bilmiyordu. Hazırlıklara, Anadolu'ya taşınan müzelere ve kurumlara bakılırsa, savaşta tarafsız kalamayacaktık. Savaş alanında karşılaşacak olsaydım, tanıştığım Alman mühendisleri, başımın biçimini beğenen akademi hocası ile savaşır mıydım? Bilmiyordum.

Savaştan barışa umut tramvayı

Almanca bilen babam açık bir istihbarat göreviyle Romen ordusunda staja gönderildi. Almanlarla kendi dillerinde konuşacak, Balkanlar'daki hedeflerini, niyetlerini öğrenecekti. Ailemizin mali durumu birden düzeldi. Annemin duaları kabul edilmişti, sanki. Bir yıllık okul masraflarım ödendi, Kuleli'den ayrıldım. Yaz tatilini geçirmek üzere babamın yanına Sibiu (Romanya)'ya gittik. Bir yıllık yatılı askerlikten birkaç iz kaldı: Bir iki numara küçük, zarif bir harici potinden dolayı batan tırnağımı ameliyatla çıkardılar. Yeni gelen tırnak hüyük gibi küçük bir tepe oluşturdu, düzelmedi. İkincisi, en vefalı arkadaşım Sabahattin Araç idi. Harbiye'den sonra topçu keşif pilotu olmuş birkaç kazadan kurtulmuştu. Yıllardan sonra soyadının "Araç" değil (belki de Ermeni asıllı) Haraç olduğunun anlaşılması üzerine Ordudan emekliye sevk veya ihraç edildikten birkaç yıl sonra, görünüşte kalp yetmezliğinden; ola ki, kahrından öldü. Hatırladıkça kendi adıma utanırım. Cumhuriyet Devrimi'ne ters bir uygulamaydı. Askerlik, mertlik ise tanıdığım en yürekli kişilerden biriydi. 25 kuruşluk cep harçlığını arkadaşından gizlediği için kendini asla bağışlamamıştı. Adının Mehmetçik olmayışı kendi kusuru değildi. Üçüncüsü Fransızca hocamız (emekli albay) İrfan Şahinbaş idi. Sınıfın karşısında bir nöbetçi gibi dimdik

ayakta durur, klasik gramer kitabı *Claude Augé* I'den küçük, esprili öyküler okur, cümle cümle çevirir, Türkçesini düzeltir, güzelleştirirdi. Yarım yüzyıl sonra bile okuduğu parçaları ve çevirilerini unutamadım. Hele bir kahramanlık parodisinde geçen “*Ma foi*” deyimini vardı ki... Durmuş, düşünmüş ve “*Vallahi ya da ilahi efendim*” diye çevirmişti. Octavio Paz'ın *Yalnızlık Labirenti*'ni Türkçeleştirirken, “Şimdi bunun Türkçesini bul, söyle” deyip, “İlahi Efendim” Şahinbaş Hoca'yı, rahmetle anmışımdır.

Yabancılar Ploëști (petrol) bölgesinden ayrılıyordu. Babamın dolar çekleri üç beş kat değer kazanmıştı. Bizi de *Lei* zengini yapmıştı. Kapanın elinde kalıyordu Merkez Bankamızın çekleri. Balkanların Paris'i sayılan Bükreş'teki *Galerie Lafayette*'de Batı sermayesinin yarattığı sınırsız bolluğu şöyle bir görüp geçtik. O bolluk içinde yaşayan insanların yüzündeki buruk doyumsuzluğu okudum ilk kez. Açlık acı vericiydi kuşkusuz ama erişilemeyen bolluk da mutluluk vermiyordu sanki. Ortası bulunamaz mıydı, diye düşünmüşümdür, Aristo'nun “altın kuralı”nı duymadan yıllar önce...

Bükreş'te çok katlı yapıları dümdüz eden çok şiddetli bir depremden sağ salım çıktık. Gürültünün şiddetinden, kıyamet kopuyor duygusuyla uyandığımda, tavan-daki ağır avize başımın hemen üzerinde sarkaç gibi sallanıyordu. Transilvanya bölgesinin Sibiu kentine geldik, *Römische Kaizer* (Roma Kralı) Oteli'ne yerleştik. Beklenen Alman işgali yüzünden süratle boşaltılan bölgede bir süre filmlerdeki milyoner turistler gibi yaşadık. Küçük, şirin, düzenli bir Alman kentinde terziler, ayakka-bıcılar, hatta doktorlar sırayla otele geliyordu. Prova yapmak ve hizmet sunmak için.

İsmarlama dikilen lacivert, kruvaze takım elbise ile

eskimek bilmeyen domuz derisi bir çift spor ayakkabıyı üniversite yıllarına kadar giydim. Gabardin pardösümü ise Amerika'ya götürdüm, savaşta kolunu kaybetmiş mağrur bir Alman gencine hediye ettim. Bir Türkten bağış almak ağırına gitmişti. Emanete razı oldu.

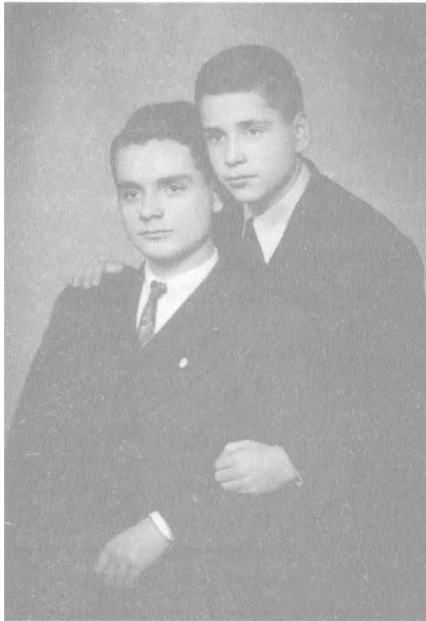
İlk kez o otelde tattığım *ananas* kompostosunu, şefin önerisiyle her öğünde istediğim halde stokları tüketemedim. Oysa şehir merkezinden ormanlara doğru uçup giden tramvaya ilk binişte tutuldum. Markası *Adler* (kartal) değildi ama, Ankara'da bıraktığım bisikletim gibi, beni savaş rüzgârlarıyla sürüklenen karabulutların arasından çekip çıkarıyor, barışa uçuruyordu.

Ailece yaptığımız bir iki geziden sonra, sabah 11 seferinin güleç yüzlü vatmanı ile tanış olmuştuk. Bizi dostca karşılıyor, orman içinde yarım saatlik yolculuktan sonra, açık hava gazinosuna bırakıyor; ikinci seferinde gelip bizi gazino bahçesinden alıp şehre geri götürüyordu. Yaklaşan savaş bulutları altında, bu gezi, ailemizin yaşama sevinci, gerçeküstü *umuda bir yolculuk* gibiydi. Vatman bu duyguyu bizimle paylaşmaktan mutluydu sanki. "Umut Ormanı"na yolculuk sabah neşeyle başlıyor, akşamüzeri şehre – savaş gerçeğine dönüşte, hüznle sona eriyordu...

Akşam tramvaydan inerken, vatmanla göz göze geldiğimizde, yarın yeniden deneriz, diyorduk. Belki de şehre dönmemenin bir yolunu buluruz.

Umuda yolculuk rüyası uzun sürmedi. Kalıcı olmayacak kadar güzel ve gerçeküstüydü. Romanya'yı parçalamaya ve Rusya'yı işgale hazırlanan Almanlar, bir Türk subayının, o bölgede aralarında dolaşmasından rahatsız olunca, Romenler staj görevinin sona ereceğini haber vermişlerdi. Annem ve kardeşim, bir iki bavul giyim

eşyası ve kocaman bir *Telefunken* radyo ambalajı ile ülkeye döndük. İstanbul'un bir hava saldırısına uğrayacağını düşünerek, o kışı Yakacık'ta geçirdik. Babam dönüşünde Çatalca savunma hattında görev aldı. Askerlerimiz kazma kürekle bir dizi tank çukuru kazarken, babam, bu çukurları ateş altında tutacak tanksavar koruganlarının yerlerini belirliyordu, redis uçları ve kırmızı mavi renkli çini mürekkepleriyle. Öğleüstü, gölgeler sertleşince, Alman uçakları hat üstünde keşif uçuşları yapıyordu. Almanları durdurabilir miydik, acaba? "Bir yarım gün oyalarız" demişti, babam. "İstanbul'u alır, Sakarya'da durur, öteye geçemezler. Yol yok. Sanırım hiç denemeyecekler." Yolsuzluk, bu kez, Türkiye'yi saldırıdan ve Alman işgalinden kurtarmıştı.

*Bozkurt ve
Kaya kardeşler.
(İstanbul, 1943)*

Yıllar sonra Sibiu beni bekliyordu

Yıllar sonra Romanya'nın Sibiu kentindeki "Avrupa Kültür Mirası Programı'nın açılış törenine katıldığım-
da, bu öyküyü, bir kısa film senaryosu gibi tasarlayıp
sundum. O dönemi hatırlayan yaşlılar duygulandı, ki-
mileri ağladı.

Peri masallarının kenti savaş sonrasında büyürken o
sihirli havasını kaybetmişti. Kral Oteli yerli yerindeydi,
Almanca adı Romence olmuştu. Mönüde *ananas* yok-
tu. Sanki o kadar uzaklara gitmeyen tramvay, yalnız or-
man işçileri ile garsonları taşıyordu. Umuda yolculuk ya-
pan tek bir çocuk yoktu görünürde. Yaşlı vatman, be-
nim gibi yaşlı çocuklarla hiç ilgilenmedi. Tarihçilerle fi-
lozofların uzun uzun konuştuğu toplantıda, anılar ve
duygularla yüklü sunuşumu:

*Çocukların hayal dünyasına eğer yer vermezsek,
Avrupa'nın Kültür Mirasını nasıl koruyabiliriz?*

sorusuyla bitirdim. Bu soru ertesi gün çıkan gazeteler-
de haber ve yorum konusu oldu. Romanya Cumhurbaşkanı'nın kültür danışmanı olan insanbilimci hanımdan
coşkulu bir övgü ve teşekkür aldım. Romen yöneticiler
toplantıyı kapatırken, kibarca "Tarih ve felsefenin insan-
bilimden öğrenecekleri bir şeyler var" yollu iltifatları-
nı esirgemediler.

"Alman işgalinden bile kötü enflasyon"

Romanya'daki petrol yataklarını bombalayan Amerikan
uçakları, dönüş yolunda mecburi inişe zorlanınca, İstan-
bul gerçek bir savaş provası yaşamış, hemen ardından

karartma ve gece sokağa çıkma yasağı gelmişti. Yaklaştıkça, davul sesinin o kadar da hoş olmadığı anlaşılmıştı. Gerçi *panzer* tankları, Rus steplerinde kara ve çamura saplanıp kalmıştı; ama Almanlar hâlâ dünyayı korkudan titreten bir savaş makinesine sahiptiler.

Büyük arazi davaları için sık *murafaaya* (galiba temyize) giden avukat eniştemiz (Zişan Yenge'mizin ikinci eşi), bir Ankara dönüşü ailenin gençlerini bir araya toplayıp kötü haberi fısıldamıştı: Ankara'da "*enflasyon*" tehlikesi konuşuluyormuş. Kendisi de ne olduğunu tam anlayamamış; ancak "Alman işgalinden bile kötü bir felaket" olduğunu duymuştu. Türk toplumu, o yıllarda, karaborsa, ihtikâr, Milli Korunma Kanunu, vurguncu ile uğraşıyor, Turan Aziz Beler'in *Türediler* ailesini okuyordu. Alman askeri gelirse giderdi. Oysa sessiz sedasız gelen *enflasyon* öyle bir yerleşti ki 60 yıldır bizimle yaşıyor. Gitmeye de pek niyeti yok! Şimdi herkes onu tanıyor, ondan yakınıyor ama onsuz da yapamıyor. "Alman işgalinden bile daha büyük bir felaket" yorumunu yapan kişi ne yaman bir bilgeymiş! Allah gani gani rahmet eylesin. Adı biliniyorsa anıtı dikilsin.

Bu küçük anımı, 1970'lerde Türkiye'nin *enflasyonla* kalkınacağı tezini savunan uzman meslektaşlarımıza armağan etmek isterdim.

Anadolu yakasından Rumeli'ye dönüş

Alman savaş tehdidi yaklaştıkça, yılın ikinci yarısında Boğaz'ın Anadolu yakasından Yakacık'a taşındık. Aile ocağımızın ilgi odağı zamanın ileri teknoloji harikası *Telefunken* alıcısı idi. Gören duyan hayran kalıyordu. İstanbul'da kolay bulunmayan bir sürü lambası, ikisi kısa dört dalgası, kendinden anteni ve transformatörü ve açılıp ka-

panan yeşil gözüyle canlı, sanki bütün dünya onun kapsam alanındaydı. Romanya'dan getirebildiğimiz bu dünya fuarı, ufak tefek onarımlarla, ailemize tam kırk yıl hizmet etti. Biraz daha vefalı olabilseydik Koç'un *Teknoloji Müzesi*'nde onurlu bir yer bile bulabilirdi kendine.

Radyodaki romantik tangoları dinlerken, cebimde biraz harçlık da varsa mahallenin simitçi fırınına koşardım, güzel Semahat'ı görmek için. Benden bir iki yaş küçük olmalıydı; ama onu gördüğümde kalbimin yerinden fırlayacakmış gibi çarpan sesini duyardı, sanki. Okula mı gitmiyordu, yoksa beni mi bekliyordu, bilmiyordum. Adından başka hiçbir özelliğini öğrenemedim. Ya kaybedersem, korkusuyla sormaya da cesaret edemedim. Yıllar sonra, Alain Fourrier'nin *Adsız Köşk* (özgün adı *Le grand Maullness* idi sanırım) romanını Nurullah Ataç'ın güzel Türkçesinden okurken, Semahat'ı hatırlardım. Hep orada idi. Gözlerini kaçırırdı benden. Tezgâhın üzerine bıraktığım parayı alırken bazen eli geri gider, yanakları biraz daha kızarırdı. Ne cesaret verdi, ne yakındı. Neler hissettiğini asla öğrenemedim, Karşıyaka'da Kabataş Lisesi'ne yazıldığımda, yatakhaneimizin Boğaz'a bakan penceresinden fırını gizleyen Beylerbeyi Camii görünürdü. Uykuya dalarken Semahat'ın neler yaptığını düşlerdim. O benim *Adsız Köşk*'ümdü. Orada, tam karşımda durur ama erişilmezdi. Bir kayıp vardı ama adı olmayan köşk değil, arayan ergendi.

Kabataş Lisesi'nde Venedik Karnavalı

Kabataş Lisesi tam bir *manastır* idi. Lise lojmanında oturan Müdür Nuri Onur Bey'in bir kızı olduğu bilinirdi ama yüzünü gören, sesini duyan olmamıştı. Erişilir uzaklıkta âşık olunacak tek bir kızın adı bile yoktu gündem-

de. O yıllarda iyi iz süren Turgut Paylı arkadaşımız, Müdür Bey'in kızıyla nasılsa tanışmıştı, sonra evlendiği de duyulmuştu.

Boş vakitlerimiz sınırlıydı. Dersler arasında rıhtım-
da sıra arkadaşım Kenan Taner ile yukarı aşağı volta
atar, sınıfa dönmeden onun önerisiyle sigara dumanlı
“memişhane”ye uğrardık. Sabah ve akşam “mütalaa”
saatlerinden önce, loş holdeki hoparlörden Viyana vals-
leri ile operet uvertürlerini ve *Venedik Karnavalı*'nın çe-
şitlemelerini dinlerdik. Nöbetçi müdür yardımcılarını seç-
tikleri plaklardan tanırdım. Valsler bildik gelirdi. Uver-
türler sonraki Batı musikisi sevgimin temelini oluşturu-
du. *İtalyan ve İspanyol kapriçyoları* ile *Şair ile Köylü* ve
Hafif Süvari uvertürlerini dinledikçe daha çok sevmiş-
tim. Gitarla *Venedik Karnavalı*'nı bir kez çalabilmek için
neler vermezdim ki...

Okulun pansiyon hizmetleri yetersizdi. Karneye bağ-
lı olan ekmek kapışılır fakat kimseyi doyurmazdı. Kah-
valtıda çay niyetine, kaynamış, renkli bir sıvı, yanında
gazyağı kokan iki kaşık pekmez suyu. Kara zeytin çıkın-
ca sevinirdik. O yıl birkaç arkadaşımız zafiyet geçirdi,
prevantoryuma gidenlerden bazıları geri dönmedi. Za-
manla alışmıştık sofraya aç oturup aç kalkmaya. Şikâ-
yet bile etmez olmuştuk. Birinci Savaş'tan kavruk çık-
mış bir neslin çocuklarıydık. Gerçi İkinci'de savaşma-
dık ama bizim kuşak da kavruk kaldı.

Ayvalıklı ya da Burhaniyeli birkaç arkadaşımızın ya-
takhane dolapları gece kuşlarının en beğendiği bedava
kantinlerdi. Açık buldukları dolapları silip süpürürler,
asma kilitli olanlara anahtar uydururlardı, sahibini uyan-
dırmadan. Uyananlara sus payı dağıtırlardı.

Yatılı okuyan memur çocuklarının aylık cep harçlı-
ğı üç beş lirayı geçmezdi. Cumartesi sabahları açılan kan-

tinde satılan 15-20 kuruşluk üzümlü-cevizli kek çoğumuzun hayatını kurtaran kalori deposuydu. Şeker de karneye bağlı idi. Kekin tadını beğenir, şekerin bağını sormazdık. Haftada bir defa da olsa, kekini yiyen doydüğunu bilir, derince bir soluk alır: “Oh be, dünya varmış!” derdi.

Harçlıkların artanı tramvaya ve MEB’in yayımladığı “Dünya Klasikleri” dizisine ayrılırdı. Sabah kantinde kek yemeyenler, Beyoğlu’ndaki sinemadan önce veya sonra Behzat Butak’ta *supanglez* veya üstü çikolata kaplı bir porsiyon *adis ababa* yerlerdi. Pastaların da fiyatı sinema gibi 15-20 kuruştı, sanırım.

Ben evciydim, hafta sonları İhlamurdaki evimize çıkardım. Rahmetli ressam arkadaşım Nejat Devrim ile Beşiktaş’a doğru birlikte yürür, varlıktan, yokluktan; beğendiğimiz dersleri, bir de karşı kaldırımda yürüyen pembe mantolu esmer kızı, konuşurduk. Sanatçı ruhlu Nejat, usulca “seninki” derdi, yorum yapmadan. Karşıyaka’daki Semahat’ın hiç olmazsa adını bilirdim. Pembe mantolu esmerin adını bile öğrenmeden yılı bitirdik. Bir daha da hiç karşılaşmadım ya da mantosunun rengini değiştirmişti, tanıyamadım.

Nejat, Paris’te ünlü bir ressam olarak kendini kanıtladıktan yıllar sonra Varşova yakınında bir köye yerleşmişti. Kendisini ziyaret edip tazelemek istemiştım anılarımızı. Sağlık ve bilinci yerinde değilmiş. Selam ve sevgilerimle adresimi gönderdim, yanıt alamadım.

O yıllardan, AGFA’nın çevirdiği *Altın Şehir* (Prag) filminin renklerini ve Smetana’nın *Moldau* senfonik şiirini, Japonya hayranlığımı köklerinden sarsan *Kwai Köprüsü*’nü ve Alman Albert Speer’in *Üçüncü Reich’in Neo Klasik Mimarlık Sergisi*’ni hatırlıyorum. Sıkıldığım derslerde o sergiden esinlenmiş desenler, bezemeler çizerdim.

Mimarlıkla ilgim böyle başladı. Eminönü Halkevi'nde izlediğim Rossini'nin *Sevil Berberi* uvertürü ile Peyami Safa'nın "Beşinci Kol" konferansı da yaşıyor anılarımda. Bir savaş *paranoyası* içinde herkesin bir bozguncu, kışkırtıcı ajan, beşinci kol olabileceğini savunurken, yürekli bir dinleyici yüksek sesle sataşmıştı: arkalardan: "Peyami Safa da bir bozguncu olamaz mı?"

Tatil aylarında müzik ve geometriye dayanılmaz bir tutkuyla bağlandım. *Telefunken*'de bol ve çeşitli müzik vardı ya, geometri bilgisinden yoksundum. Müzik notalarının Sol ve Fa anahtarı yanında, gizemli bir Geo (geometri) anahtarının bulunabileceğini düşlerdim. Ah o anahtarı bir bulabilseydim. Müziğe hayat veren notaların, bestelerin de bir geometrisi var mıydı, acaba? Notaların sayfalarında hâlâ gizemli desenler arar dururum.

Sallabaş Kemal Hoca(mız)

Onuncu sınıftaki notlarımıza bakarak yöneticiler beni fen şubesine ayırmışlardı. Kemal (Gürsan) Hoca hayatımı değiştiren birkaç öğretmenden ilki oldu. Şöhreti, yeteneği, kendisinden önce bize ulaşmış hepimizi sarmış büyülemişti. Ders anlatırken başını iki yana, sağa sola salladığı için "Sallabaş" olarak anılırdı. Haftalık ders saatlerinin en az üçte birini, belki yarısını bizim Fen-A ile geçirdiği yetmezmiş gibi bazı çarşamba günleri mütalaa saatlerine de gelir, teker teker yanıma oturur, sorularımızı dinler, hareket problemleri çözer, moral verirdi. Beş farklı dersin planını ezbere hatırlar, "Geçen dersimizde burada kalmıştık" diye başlar, "Gelecek derste şuradan devam edeceğiz" deyip bitirirdi; zilden hemen önceki son cümlesini. Bu yoğun trafikte kaybolmak mümkün değildi. Matematikçi değil, aslında öğretmenlik ve-

ya eğitim sanatının virtüözü (assolisti) idi. Bir tasarı geometri dersinde, yüzü tahtaya dönük problem çözerken, başını çevirmeden, çıt çıkmayan sınıfa sormuştu: “Efendiler, anlıyorsunuz değil mi?” Sonra bizim cevabımızı beklemeden kendisi yanıtlamıştı sorusunu: ”Böyle der-si babam da anlar!” Bu tek örnek dışında övündüğüne rastlamadım.

İlk yazılı sınav benim için tam bir hayal kırıklığı olmuş, yıkılmıştım adeta. Cebir üç, geometri dört gelmişti. Notlar dirhemle verilmişti, itiraz edilecek yanı, yeri yoktu. Soruları teker teker tahtada çözüp açıkladıktan sonra, tam dersten çıkarken yanıma gelmiş: “Biraz konuşalım” demiş, koridorda beni teselli etmişti:

Suç senin değil. Bugüne kadar matematik öğretmenine rastlamamışsın. Her söylediğimi çizer veya yazar, her yazıp çizdiğimi açıklarım. Beni dikkatle dinle. Bir iki ay içinde benimle birlikte düşünmeye başlayacaksın. Söyleyeceklerimi doğru tahmin ettiğinde, öğrenmeye başlamışsın demektir. Geçen yılki öğretmenlerinle konuştum. Yapacaksın. Aldığım kırık notları unut. Beni dinlemeye, izlemeye başla. Haydi bakayım, kendine güven, beni mahcup etme...

Sonraki yazılı sınav notlarım sekiz-dokuzdan aşağıya düşmedi. Bitirme sınavında aldığım yüksek notlarla, sınıf birincimiz Kutlu Büyükdoluca'ya bile yetişmiştim. Dünyalar gerçekten benim olmuştu.

Bir mütalaa saatinde yanıma oturup sormuştu Kemal Bey: “Ee, nasıl gidiyor, bakalım?” “Hepsi iyi de, hocam, bir endişem var” demiştim. “Seneyi yarıladık. *Analitik Geometri* kitabının daha kapağını bile açmadık. Ne za-

man başlayacağız?” Gülümsemiş, “Altyapısı neredeyse tamam. Merak etme,” demişti. Bir iki hafta sonraki bir dersin sonunda, “Efendiler, bugün *Analitik Geometri* programının yarısını geçtik. Rahat olun. Kitaptaki bütün problemleri çözebilirsiniz, artık. Deneyin” dedi. Durdu bana baktı, cevap beklemiyordu. Efsane hoca işi ni, ne yaptığını çok iyi biliyordu. Şimdi onu izlemek gerekiyordu. O kadar iyi ki, ondan öğrendiğim matematikle mühendis ve mimar oldum. Üniversitede analitik, lisede matematik dersleri verdim. Yalnız matematik değil öğretmenliği, düşünüp düşündürmeyi öğrendim Kemal Hoca’dan.

Bu satırları yazarken kendime soruyorum: “Kemal Hoca anılarını yazsa idi nasıl yazardı acaba?” Çünkü her ne yaparsa, mutlaka çok iyi yapardı. Hukuk fakültesi ni pek iyi dereceyle bitirmişti. Basılmış kitaplarını gördüğümde hayal kırıklığına uğramıştım. Şekiller güzel çizilmemiş, harfler doğru seçilmemişti. Mizanpaj yetersizdi. Hoca’nın kara tahtaya renkli tebeşirlerle yazıp çizdiklerinin fotoğrafı alınıp aynen basılmalıydı. Tek sorun fotoğrafları kim çekecekti? Körüklü bir Zeiss makineyle denemiş, ancak renkli banyodan iyi sonuç alamamıştım. Savaş yıllarında renkli film yoktu, ya da güvenilir banyo yapılamıyordu İstanbul’da.

Yıllar sonra yazdığım değişim kitabımda hâlâ Kemal Hoca vardı. Kitabımı ona ithaf ettim. Hakkı asla ödene mezdi, ona layık bir öğretmen olmaya çalıştım.

Öğrenciler öğrenir, öğretmenler övünür

O yıl İTÜ sınavını kazananlar arasındaydım. Kabataş yine başarmıştı. Liseye ve öğretmenlerimize takdirname ler yağacaktı.

Ünlü Galatasaray ile Mantık Lütü'nün İstanbul Lisesi'ni sayıca geride bırakmıştık. Öğretmenlerimiz övünçlüydü. Haklarını helal edeceklerdi. Emekleri boşa gitmemiştir. Öteki arkadaşlarımı bilemem. Ben, İTÜ sınavını matematik sınavında aldığım yüksek notlarla kazandığımı biliyordum.

Salih Murat Uzdilek Hoca'nın açılış dersindeyiz. "Bu derslerin beş yıldan bu yana yapıldığını, kendisinin üçüncü açılış dersini verdiğini; beşte üç, onda altı, yüzde altmış eder" deyip, üssü mizanı doldurduğunu, gelecek yıl artık ders vermeyeceğini ekliyor.

Biz hayran hayran dinlerken, aramızdan biri Hoca'nın açılışını yakaladı: "Gelecek 6. yılda, üssü mizan yüzde elliye düşecek." Aramızdaki bu akli evvellerle, bu yıl işimiz zor olacak, diye iç geçirmiştir. Ünlü hocalardan başka bir anı kalmadı; hamamın namusunu kurtaran Hamit Dilgan ve Mustafa İnan dışında. O yılların YMO ve ardından gelen İTÜ tam bir hayal kırıklığı olmuştur.

Dilgan Hoca, asistanıyla gelir, bol tatbikat yaptırır. Problem verilir, yarış başlardı. Çözen sessizce parmağını kaldırır beklerdi. Sınıfın yarısı parmak kaldırıncaya, Hoca, kim yapacak, deyip tebeşiri birimize uzatırdı. Bir akşam saat altı oldu kimsenin parmağı kalkmadı. Herkes birbirine bakıyor: "Şimdi ne olacak?"

Hamit Hoca da bir şeylerin yolunda gitmediğini anlamıştı. Birden "Yeter" dedi. "Newton bile bu problemi birkaç günde çözmüştü. Bugünlük bu kadar tatbikat yeter. Haftaya tamamlarsınız." Bizim bulamadığımız çözümü hoca bulmuştu. Newton öyküsü, karşılaştırması ne kadar gerçekti emin değilim. Ama günü kurtarmıştı. Newton öyküsü bir daha gündeme gelmedi. Hatırlayan ya da hatırlatan da çıkmadı. Çözemediğimiz problem neydi, ben de artık hatırlayamıyorum.

Devlet Avrupa Sınavları imdada yetişmeseydi, gelecek pek de parlak görünmüyordu. Aynı yıl içinde dördüncü bir sınav kazandım ama yüzüm solmuş, sağlığım iyiden iyiye bozulmuştu.

“Teşhis zafiyet, tedavisi kahvaltı!”

Akşamları 37-37,5 ateşim çıkıyor. Bazı geceler ter içinde uyanıyorum. Teşhis hemen kondu ve damardan *Kalsiyum Sandoz* tedavisi başladı. İsviçre malı Sandoz yoksa, İngiliz malı *Calci-ostalin*. Bütün aile seferber olmuş karaborsadan ampul topluyor. Damarlarım cayır cayır yanıyor ama akşam ateşi yerli yerinde duruyor. Ünlü piyasa hekimi Saracoğlu sıtma dedi ama kininle, atebrinle ateşi düşüremedi. Genç bir hanım hekim (galiba adı Cahide yahut Sacide Arkayın idi), iğneyi, kinini bırakın, doğru dürüst, yağlı ballı, bol kalorili kahvaltı yedin, dedi. Kilo aldıkça ateşim düştü. ‘*Hilit*’ diye hatırladığım bir tür lenf bezi enfeksiyonu geçiriyormuşum.

Kâzım İsmail Hoca’nın doğru çıkan kehaneti

Tıbbiyede öğrenci olan Nadir (Cent) Ağabey’imiz, bir fırsat bulup beni Prof. Kâzım İsmail Hoca’ya (yoksa Prof. Ekrem Şerif miydi?) ayaküstü gösterdi. Yurtdışına gideceğimi öğrenince “gitmesin” demişti. “Dönüşünde uyum sorunları çeker. Önce, burada bitirsin sonra yurtdışına çıksın.” Deneyimli Hoca, geleceğimi, olacakları bilmişti. Bilgece tavsiyesini aileye duyurmadık.

Bu arada sınavı kazanan arkadaşlarım Almanya üzerinden İsviçre’ye yola çıkmışlardı. Ben kaldım. Sağlık ra-

porumu aldığımda yine savaşın eşiğine gelmiştik, Almanya ile. Yollar yeniden kapanmıştı.

**“Ülkeniz savaşa girecek,
sakın yola çıkmayın”**

Ankara’da Alman Elçiliği’nden vize almaya çalışıyorum. Sonunda, Türkçe konuşan müşfik bir hanım uyardı: “Ülkeniz bugünlerde Almanya’ya savaş ilan edebilir. Her hafta İstanbul’dan Münih’e bir uçağımız var ama sakın yola çıkmayın, hele trenle asla. Savaş ilanına rastlarsa esir kampına gidersiniz.” İstanbul’a dönüp beklemeye başladım. Savaş kızıışmıştı. Dünya beklemiyordu.

YMO, İTÜ oldu. Altı yıllık eğitim beşe indirildi. İkinci sınıflar yeniden bir oldular. O yıl açılış dersini kim verdi hatırlamıyorum. Okula yarım gönül devam ediyorum. Papyonlu dekanımız Emin Onat Hoca tam bir uygarlık anıtı. Üst sınıfların proje ve diploma stüdyolarına gidermiş. Öğrencisi olamadığıma hâlâ üzülürüm.

Babamın askerlik hesapları da altüst oldu. Savaş bana ikinci bir yıl daha kaybettiriyor. Dr. Goebels’in propaganda dergisi *Signal* savaşın kazanıldığını yazıyor ama bana hiç yararı yok. Almanya kazanırsa Avrupa yollarında, Almanlara esir düşmek istemiyordum.

Normandiya (1944) Çıkarması’ndan sonra Almanya çekilmeye başlayınca moralim düzeldi. Kararan ufuklarda, barışa yolculuk umutları beliriyordu, Rüyamda kanatlı tramvaylar görüyordum, barışa uçan. Avrupa yolu tümden kapanırken Amerika yolu açılır gibi oldu. TCDD idaresi, “Avrupa (İsviçre) bitti seni Amerika’ya gönderelim” diyor. Gamalıhaç düşerken Amerikan yıldızı yükseliyordu.

Baba dostu Süleyman Aktürk Hoca’nın Almanca

derslerini bırakıp, İngilizlerin beş kitaplık *Essential English for Foreign Students* (Yabancılar İçin Temel İngilizce) dizisine başladım. Gruba dışardan katılan tek Türk olsam da hızla ilerliyordum. Bir iki ay içinde üçüncü kitaba geçtim. Okuduğumu anlar düzeye geliyordum. Altı yedi yıllık Fransızca eğitiminden sonra, İngilizce sanki daha kolay görünmüştü. Ne kadar zor olduğunu öğrenmek için önümde uzun yıllar vardı.

Üçüncü Bölüm
(Yeşeren Umutlar)

Yeni Dünya'dan Yansımalar

Mısır üzerinden Amerika yolculuğu	
Cebimde, “Vatan seni bekler!” bayrağı · 95	
İsviçre Pansiyonu’nda iki İngiliz · 97	
“Atatürk’ün kıymetini bilin” · 98	
Doğu kıyısından ilk izlenimler · 99	
Müfettiş Bey’in ünlü okulu Georgia Tech · 105	
Annesi “Türkler geliyor” diye korkuturmuş · 107	
Anne Hanım · 108	
“İnanan soru sormaz, sorarsa iman kalmaz!” · 109	
İstanbul’un yarısı “mumhane” mi? · 110	
Georgia’lı George ve İsviçreli İzabel · 112	
Gladys, Betty-Lou ve Martha · 113	
Sessiz, yaygın ve derinden bir ırkçılık! · 115	
Cankurtaran bir baba dostu · 115	
Sıla hasreti nasıl diner? · 116	
“Amerika: Ömrün yarısına değer mi?” · 118	
MİT’ten iyi haber, bir de uyarı! · 121	
Mutlu bir kaza topluma nasıl güç katar? · 122	
Gastrit nasıl gelir, nasıl yerleşir? · 123	
“Karmencik” bir Carmina çıkıverdi sahneye · 125	
İstersen, Amerika’da kalabilirsin! · 126	
Dönüş kesin mi, gerçekten? · 129	
Kanarya Adaları’nda bir mola · 131	
Vatanda bekleyenler ve beklentiler vardı · 133	

Mısır üzerinden Amerika yolculuğu *Cebimde, “Vatan seni bekler!” bayrağı*

Sonunda Amerika kararı çıktı ama hangi yoldan? Genelkurmay'da görevli babamın askeri ataşeler arasında tanıdıkları vardı. İngilizler beni askeri bir uçakla Kahire'ye kadar götürmeyi kabul etmişler. Sonrasını Amerikalı müttefiklerine bırakmışlar.

Karlı bir mart sabahı Etimesgut alanından uçakla hareket ettik. Üzerimde, İstanbul *Baker*'dan alınmış, bal rengi spor ceket, altında gri kaşe bir pantolon. Cebimde TC Merkez Bankası'nın her biri 500 dolarlık dört çeki ve New York Talebe Müfettişliği'ne yazılmış bir mektup. Çantamda *Essential English* kitapları. Kitaplarımın arasında İhlamur'dan komşumuz, vakıftan emekli Burhanettin Bey Amca'nın yol hediyesi: Küçük bir Türk bayrağı, arkasında, beyaz ibrişimle örülmüş “*Vatan seni bekler!..*”

İlk defa uçağa biniyorum. Bir savaş uçağı ile belki barışa, umuda uçuyorum ama pek de iyi bilemiyorum ne büyük bir serüvene atıldığımı. Heyecanlıyım ama kaygılı değilim. Başaracağıma ve “*Beni bekleyen vatan*”a döneceğime inanıyorum.

Lidda Havaüssü'nde açık, güneşli ve sıcak bir gün. Öğle yemeği servisini yapan garsonlar, kısa kollu beyaz gömleklerle dolaşıyor. Yafa portakalları iri ve nefis. Kahire'de ise yaz çoktan gelmişti. Ceketimi koluma aldım. İngilizler fazla bekletmeden özel bir araçla beni Amerikalıların Payne Field alanına yolladılar. Cebimdeki tavsiye mektubunu göstermeme gerek kalmadı. Sanki herkes beni bekliyormuş gibi dostça karşıladı. Kızılderili bir yer hizmetleri yüzbaşı beni ilgilendiriyor. Satranç oynarken dost olduk. Ne olacağını bilemiyoruz; Amerika'ya

uçuşlarda öğrencilere öncelik yok. Gemiyle gideceğim ama geminin ne zaman, nereye geleceği, nereden hareket edeceği sır gibi gizli tutuluyor. Bekliyoruz.

İki haftayı aşan bir misafirlikten sonra, Amerikalı yüzbaşı, bir araba sağladı. Giza'da, Nil kordonu üzerindeki Türkiye Büyükelçiliği'nin desteğini ve yardımını arıyorum. Ana kapı açılmadı. Bahçıvan beni arkadaki servis kapısına götürdü. Uzun, beyaz entarili, kötü Türkçe konuşan bir görevliye, niçin geldiğimi, yardım istediğimi anlattım. Payne Field'de kaldığımı öğrenince, "Aman, Sefir Bey duymasın, öğrencilerin orada kalmasına izin vermiyor" dedi. Dışişleri'yle doğrudan ilk ilişkimdi. Anlaşılan buradaki Elçi Bey, Bükreş'te tanıdığımız Hamdullah Suphi Bey'e benzemiyordu. Mısırlı görevliye, büyükelçiye görmekten vazgeçtiğimi, eğer adımı hatırlarsa, Payne Field'de kaldığımı iletmesini rica edip ayrıldım.

Birkaç gün sonra, Amerikalı bir görevli araçla geldi, topladığı öğrenci ve yolcuları bir trene bindirdi. "Sizi Port Said'de karşılayacaklar" dedi. Yol boyunca Süveyş Kanalı'ndan geçen gemilerin, tankerlerin bacalarını ve direklerini izledim. Sanki kum üstünde yüzüyorlardı. Piramitler kadar çarpıcı bir manzara idi.

Bizi Port Said'de adımızla dostça karşılayanlar, yeriniz hazır, buyrun, deyip birkaçımızı aldılar; İsviçre Pansiyonu'na yerleştirdiler. Organizasyona hayran kalmıştık ki nasıl bir oyuna geldiğimizi ertesi sabah Amerikan Konsoloslugu'nda anladık.

Bu işlerde deneyimli simsarlar, bizi kapıp pansiyona götürürken, asıl görevli kişi, öteki yolcuları alıp doğru gemiye götürmüş. Gemi gece yarısı hareket etmiş. Benim gibi birkaç öğrenciyi bulamayınca yolda kaybolduğumuzla hükmetmişler. Yapılacak bir şey yoktu. İsviçre Pansiyonu'nda, gelecek gemiyi beklemekten başka.

İsviçre Pansiyonu'nda iki İngiliz

Pansiyon, İsviçre gibi temiz, düzenli ve aşırı kuralcı. Dört kişilik yemek masasını, biz yaşlarda bir İngiliz denizcisi ile paylaşıyoruz. Sorup öğrendik, limandaki hastane gemisinde görevli bir hekimmiş. Her hal ve tavıyla tam bir soylu. Bizimle selamlaşmıyor, konuşmuyor. Hiçbir tepki vermiyor, biz yokmuşuz gibi davranıyor. Bir süre ciddiye aldığımız davranışına gülmeye başladık. İstifi-ni bile bozmadı. Oysa her davranışımızı izlediğinden, hiçbir ayrıntının gözünden kaçmadığından emindim. Dünyayı da belki benzer bir tutumla yönetiyorlardı. Karar veremedim. Bizi kendisine benzetti, oyununu kabul ettirdi. Son hafta biz de onu görmemeye, yok saymaya başladık.

Komşu masada akşam yemeklerini yiyen İngiliz hemşireler de aynı gemide görevli olmalıydılar. Sabah erken çıkıyor, akşam yemeklerine geliyorlardı. Ama doktorun aksine bizimle ilgiliydiler. Pansiyon yöneticisi, cinsiyet değil de “sınıf farkı” ile açıkladı. Dil yetmezliğime karşın, kızıl saçlı Brenda Hanım’la tanıştık; cumartesi çayında dans ettik. Türk olduğumu tahmin etmişti; öğrenince memnun oldu. Türklere duyduğu yakınlığını açıklamadı. Anlayabildiğim kadarı ile, Brenda’nın yakın bir hemşire arkadaşı, İngiltere’de kaza geçiren bir Türk pilotunu tedavi ederken arkadaş olmuş. Erkeklerle deneyimi varmış ama böylesine hayatında rastlamadığını söylermiş. Brenda, Türk erkeklerini merak eder, tanışacağı günü beklermiş. Öyküdeki açık davetiyeyi almamaya, anlamamaya çalışmışım. Önce ben asker ve pilot değildim. Kaza geçirmemiştim. İngiltere’ye değil Amerika’ya yolcuydum. Denemekle bir şey kaybetmeyiz, demeye çalıştım ve sabırla bekledi. Son danstan ayrılırken, Türk er-

kekleriyle pilotlarının şan ve şöhretini zedelemek istemediğimi söylemeye çalıştım. Anlayışla karşıladı. Aslında Türk erkeklerinin şanını değil de belki korkumdan kendi bekâretimi korumaya çalışmıştım.

“Atatürk’ün kıymetini bilin”

Anna Bradstreet adlı *Liberty* yük gemisi, İran’dan dönen bir petrolcü kafilesini taşıyordu. Öğrencileri altışar ranzalı kamaralara yerleştirdiler. Taşıma ücreti 150 dolardı. Başımın tam üstünde tüten buhar borusundan korunmaya çalışıyorum. Param var ama gemide daha iyi bir yer yoktu. Denize atılan bir çelik halat pervaneye dolanmış, hızımızı kesmişti. Akdeniz limanları arasında bir süre dolandık durduk, halat kesecek dalgıç bulmak için. Marsilya’da gemi değiştiriyorduk ki bindiğimiz yeni gemi aldığı yeni bir emirle bizi bıraktı, Uzakdoğu’ya hareket etti.

Marsilya’da kilise çanları çalmaya başladı. Ateşkes imzalanmıştı. Karaya çıkmamıza izin verdiler, limandan uzaklaşmamak şartıyla. Almanlar çekilirken her şeyi tüketmişlerdi. Yalnız kırmızı şarap ve çıplak kadın fotoğrafı satılıyordu limandaki kafelerde. Siyah-beyaz, oldukça kaliteli. Hiçbirimizde Fransız Frangı yoktu. Seyyar bir satıcı bileğimdeki *Election* saate, spor ceketime birkaç yüz dolar ya da karşılığı frank ödemeyi teklif etti. Marsilya’da para boldu, alacak mal yoktu. Doların kaç frank ettiğini bilen de yoktu. Pervane, halat, dalgıç derken ikinci konvoyu da kaçırdık. Oran limanı açıklarında yeni bir konvoyun toplaşmasını bekledik. Ateşkes imzalanmıştı ama Alman denizaltıları hâlâ görevdeymiş.

Sonunda Atlantik’e açıldık. Saat başı büyüyen konvoydaki yerimizi bulup almamız bir iki gün sürdü. Kon-

voyun ortalarında, en soldayız. Geceleri karartma var, rotadan koptuğumuz oluyor. İşler yoluna girdi, yola koyulduk ağır ağır. Bazı yolcular, Musevi olduğunu tahmin ettiğim yaşlı kaptanın masasına tek tek konuk oluyor. Yetmişlik görünen emekli kaptan savaş nedeniyle görev çağırılmış. Bana Atatürk'ü sordu. Hayatını okumuş, liderliğine, başarısına hayran kalmıştı. Devrimi başlattığını ama Cumhuriyet'in daha yapacak çok işi, alacak yolu olduğunu, 2. Savaş'ın devrimi yavaşlattığını söylemeye çalıştım. "Kıymetini bilin" demişti, yaşlı kaptan: Atatürk olmasaydı, benim de Ortadoğulu öteki öğrenciler gibi ambarda yatıp karavana yiyeceğimi hatırlattı. Kaptanın özel ilgisi üzerine, petrol teknisyenleriyle dostluk kurduk. "Red" diye çağrılan kızıl sakallı elektrikçi satranç meraklısıydı. Rafineride görev yaparken kaptan öğrenmişti satrancı. Bana da öğretti. Heyecanlı olması için oyun başına beş dolardan, yol süresince билет paramı çıkardım. New York'a vardığımızda, cebimde 1500 dolar tutarında üç çek ve 150 dolar nakit para vardı. Beş yıllık kıtlık ve bir aylık "Kültür Şoku" bana 500 dolara patladı, gerisi yedek akçesi olarak bankada bekleyecekti.

Zafiyetten yeni kurtulmuştum. Paramı giyime, kuşama, otomobile değil, boğazıma, yüksek kalorili, yağlı balı, yumurtalı kahvaltılara yatırıacaktım.

Doğu kıyısından ilk izlenimler

Samsunlu bir hemşeri

ABD Muhaceret (Göç) Bürosu'nun güvenlik görevlisi, sorgulamasında İngilizcemi yeterli bulmuş, ancak Samsunlu oluşumdan haklı olarak kuşkulanmıştı: "Sen ne bi-

çim Samsunlusun, doğduğun kenti benim kadar bile bilmiyorsun” demişti. Samsun’da 15 yıl yaşamıştı, ailece Amerika’ya göçmeden önce. Babamın Beykozlu, Annemin İzmirli olduğunu öğrenince yumuşadı. Bir Hristiyan (belki Ermeni asıllı) olarak, ailece çektikleri sıkıntılardan beni sorumlu tutmadığını açıkladı. Giriş damgasını vurdu. Efendice “Göçmenler ülkesi Amerika’ya hoş geldiniz” dedi. İyi şanslar diledi.

“İngilizce bilen yoksa?”

New Jersey doklarında, kolejli arkadaşlarımızın bir otel bulmasını bekliyoruz. Askerler savaş cephelerinden dönmeye başlamışlar. Otellerde yer yok. Verilen otel adresleri hep dolu. Kolejli soruyor: Boş odanız var mı? Aldıkları cevap: Hayır hepsi döşeli. Tutulmamış odanız var mı? Hayır hepsi tutulmuş. Peki “*left*” (kalmış, serbest, sol) odanız var mı? Cevap: Sağ da var sol da size ne? Yol arkadaşlarımız, bu New Yorklular İngilizce anlamıyor, diye yakınırken, uzun boylu, pembe yanak (İrlanda asıllı) bir polis görevlisi halimize acıdı. Telefonu aldı, *Continental*’de hepimize birer oda buldu. Gecesi 15 dolar peşin. Rezervasyonu yaptırırken sihirli kelimenin oda değil “*Accomodation*” (ağırlama) olduğunu çok sonra öğrendim.

“Fransızca bilen de mi yok?”

Otele yerleştik. Duşumuzu aldık. Lacivertlerimizi giyip *Lobby*’de buluştuk. Otelde üç lokanta var. Biri *cafe*-bar gibi bir yer, öteki smokinli garsonların hizmet ettiği, müzikli bir balo salonu veya gece kulübü... Üçüncüsü daha kalabalık bir mekân. Haddimizi bilip oraya girdik. Köyden geldiğimiz her halimizden belli olmasa bile bize öyle geliyor.

Garson geldi, ne ieeğimizi sordu. Hiçbir Şey anladık. Herkes birbirine baktı, “Su” dedik. Garson güldü. “O müessesenin ikramıdır” dedi. Sonunda cesaretimi toplayıp, “Fransızca bilen biri var mı?” dedim. Garson ayrıldı. Gelen garson bizi bir Parise ile karşıladı ki, özür dileyip ilk gelen garsonu rica ettik. Öyle-sine mahcup olmuştuk ki onun önerdiği Fransız Őarabına hayır diyemedik. Yemek 15, Şarap kişi başına 10 dolar, oda 15, New York’ta ilk gece bize tam 40 dolara patlamıŐtı. Ertesi sabah ucuz bir kahvaltı yeri aramaya çıktık. Küçük, tek katlı bir hamburgerci bulduk. Komple kahvaltı, taze portakal suyu dahil bir dolar. Tam bize göre bir yer, deyip daldık.

“Yumurtalarınızı nasıl seversiniz?”

Bardaklarımıza buzlu su dolduran kız, sipariş defterini açtı, çıkardı kalemini, sordu: “*How do you like your eggs?*” (Yumurtalarınızı nasıl seversiniz?). Hoppalaaa zeybek! AkŐamki deneyimden aldığım dersle “Biz var yumurta sevmek ama yok nasıl bilmek” türü bir Şeyler söylemeye çalıştım, sanırım. Kız ŐaŐırdı ve patronuna seslendi. “Burada olay çıkaracak birileri var, gelsen iyi olur” der gibi. Patron geldi ve sordu, “Bela mı arıyorsunuz?” (*Looking for trouble, boys?*) “Yahu ocuklar, *trouble* neydi, ne demekti?” derken, patron bizim kim olduğumuzu hemen anladı. “*Ulan, yoksa siz Türk msnz?*” deyip yanımıza oturdu. İzmirli Museviydi. Bir tütün Şirketinde 20 yıl “iŐledikten” sonra New York’ta bu işini kurmuştu. Bize “varlık vergisi”ni sordu. Yalnız Musevilerden mi vergi alındığını öğrenmek istedi. Hayır, bütün varlıklılılardan eŐit, deyince, inanmış göründü ve biraz rahatladı. Amerika’daki “Savaş Tahvili” (*War Bonds*) satıŐlarının bizimkine benzer, baskılı yöntemlerle, biraz

alıcıları zorlayarak satıldığını belirterek bizi de rahatlattı.

Sonra peçete üzerine tek tek yazarak Amerikalıların yumurtalarını nasıl 'sevdiklerini' ve pişirdiklerini anlattı.

Çırpma, güneşli yüzü yukarda, alt üst, hafif sert, haşlanmış, katı pişmiş vb., vb..

Amerikan kültürüne uyumumuz yumurta pişirme reçetesiyle başlamıştı. Zamanı gelince döllenmiş yumurtalardan yeni civcivler çıkacaktı.

“Sizler... deli misiniz?”

Kahvaltıdan çıktık. İlk işimiz Forest Hills'deki öğrenci müfettişliğine gidip okullarımızı öğrenmek. Bir taksiye atladık. Defterlerimizdeki *Long Island* (Uzun Ada) adresini gösterdik, şoföre. Merihlileri incelemek ister gibi döndü, hepimizi şöyle tek tek inceledikten sonra “Siz deli misiniz?” dedi. “En az 40-50 dolarınızı alırım.” Sonra cebinden bir *dime* (on sent) çıkardı, “Metroyla gitmek var” dedi. Yakındaki bir metro istasyonuna bıraktı. Elinde on sent ile, “aşağıya aşağıya inin” işaretini veriyordu. İstasyona girdik, önümüzde merdiven, aşağıdan bize doğru yürüyor. İlk defa görüyoruz. Nasıl ineceğiz aşağı kata? Yeni Dünya'nın her şeyi, her yönü bize ters geliyor. Bir ikimiz çıkan merdivenden aşağıya inmeye kalkınca ziller, alarınlar çalmaya başladı. Çıkan merdiven durdu ya da durduruldu. Bizi toplayıp aşağıya inen öteki merdiven başına götürdüler. Alt kata varmadan, yerin dibine inmiştik bile. Utancımızdan başımızı kaldıramıyor, etrafa bakamıyorduk.

“Ben de iş var da, sizlerde yok?”

Sonunda Long Island trenine bindirildik. Gözümüz istasyonlarda, geldik mi, geliyoruz mu? Geçtik mi, geçiyoruz mu? Hiçbir fikrimiz yok; Ada'nın ne kadar uzun olduğu hakkında. Telaşımızı izleyen bir hayırsever Forrest Hills'i haber vereceğini söyledi. Rahatladık. Etrafımıza bakınmaya başladık. Kitabını, gazetesini okuyanlar, bundan sonra neler olacağını merak edenler gözucuyla bizi izliyor. Doğulu arkadaşımız Ahmet, bize gülümseyen bir hanımı gösterdi. “Kadında iş vardı, yoktu!” derken, kadın yerinden kalktı, bize yaklaştı; omuzlarımızdan tuttu, güzel bir Türkçe ile uyardı: “Çocuklar bende iş var da sizlerde yok. Hele bir kendinize gelin” dedi. Cumhuriyet'in 10. Yılı'nda dinlediğim, Meşhedî'nin İngilizlerden yakınan “Londun Seyahatnamesi” plağını anımsadım. Utancımızdan bir daha kızardık. Nedir şu Amerika'da başımıza gelenler! N'apsak birileri faul çalışıyordu.

***“Seni kendi okuluma göndereceğim
Beni mahcup etmeyeceğini umarım!”***

Müfettiş Süer Bey, Corcia'daki ünlü okuldan yirmi yıl kadar önce mezun olmuş, bir inşaat mühendisiydi. Ondan sonra giden Türkler okulu yarıda bırakmıştı. Benim İTÜ'lü oluşum Müfettiş Bey'i ümitlendirmişti. “Seni kendi okuluma göndereceğim, umarım beni mahcup etmezsin” dedi.

Yorgun düşmüştük. Fakat önce Kuzey Carolina'da (orası neresiyse) dil kursuna gidecektik. O gece de *Continental Hotel*'de kaldık. Ertesi sabah taze sıkma portakal suyu dahil 50 sentlik başka bir kahvaltı cenneti keşfettik. Akşamüzeri Broadway'de gecesi beş dolarlık *Na-*

tional Hotel'i bulduk. Haftalık peşin ödenirse, gecesi 3 dolara geliyordu. Üç dolara oda, bir dolara yemek, bütçemize uygun yaşam düzeyini sanki yakalamıştık. Rahatladım. İşportadan beş dolara elektrikli bir tıraş makinesi aldım. Makinesi sadece titreşip vızıltı çıkarıyordu. Polise beni aldatanları gösteriyorum. “Burası New York. Bundan sonra gözünüzü dört açın” dedi – galiba.

Uygulamalı tuvalet terbiyesi: Güney usulü

Galatasaraylı oda arkadaşım Sabri Çifkurt ile, Raleigh’de tarım mühendisi Dr. Piland’ın evinde bir odaya yerleştik. Aile, evlerini yeni satın almış, borcunu ödemeye çalışıyor. İkinci günün sabahı Mrs. Piland bizi erken uyardı. Banyoya götürdü. Alafranga tuvaletin kapağını açtı; içindeki dışkıyı, sifonun nasıl çekileceğini gösterdi. Birimiz tuvaleti kullanmış ama sifonu çekmeyi unutmuş ya da bilememişti. Kusur belli, suçlu değildi, ikimiz de mahcup olmuştuk.

İki aylık yaz okulunun “Yabancılar için İngilizce” kursunu geçtim. Seçmeli *Calculus*’ dersinden A (pekiyi) aldım. Öğretmenim, ödev kâğıtlarıma, ”güzel, çok güzel, şahane” gibi yüreklendirici sözler yazıyordu. Bir süre yazıştık. Mimar olmaktan vazgeçersem beni kendi bölümüne alacağını söylerdi.

Hiroşima’ya atom bombası atılınca savaşın yakında sona ereceği anlaşıldı. Kafeteryada tanıştığımız cıvıl cıvıl, bebek yüzlü kızlar, ilk sinema veya danstan sonra sanki bizden uzaklaşıyordu. Ben, dilimizin yetersiz olduğunu düşünüyordum. Sıcak, nemli bir yaz yaşıyorduk. Ev sahibinin büyük kızı Linda, kızlarla buluşmadan önce mutlaka duş yapmamızı ve daha önce hiç görmediğimiz (koku giderici) bir tür krem (*deodorant*) kullanmamızı tavsiye etti. Erkeklerin krem kullanması bize bi-

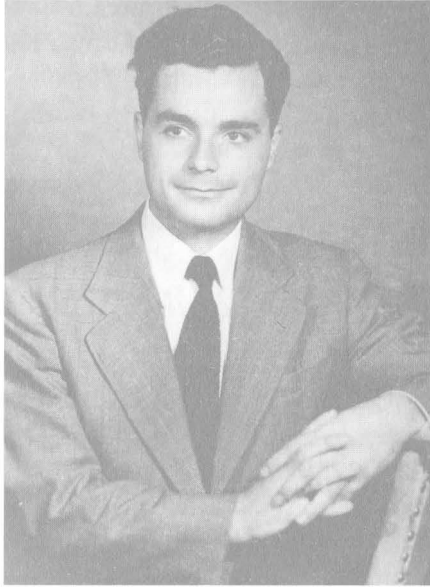
raz ters geliyordu. Kardeşi küçümen Martha daha açık sözlüydü. “Anneler her şeyi öğretemez” dedi; gene anlayamadık. Galiba Amerikan usulü (ıslak) öpüşmeyi de beceremiyormuşuz. Öğrenecek ne çok eksikimiz vardı.

Yıllar sonra Raleigh’deki ev sahibimizi ziyaret etmek istediğimde, Mrs. Piland, otele, beni görmeye geldi. Hayli şişmanlamıştı. Kızları Martha ve Linda çoktan evlenmişlerdi, torunları olmuştu. Eşiyle boşanmamışlar ama ayrı yaşıyorlardı. Türkiye’den getirdiğim küçük hediyeye memnun oldu, “Hayatta başarılı olmuşsun” deyip beni kutladı. Oda arkadaşım (neydi adı?), Kumburgaz’daki çiftlik inşaatına yardımcı olduğum için, bana ilk Skoda arabamı maliyetine ve taksitle satan Çifkurt Sabri’yi soruyordu. 27 Mayıs’tan sonra büromu kapatınca son birkaç taksitimi ödeyemediğimi hatırladım. Efendi çocuk, alacağını istemek şöyle dursun, hatırlatmadı bile. “Sabri işadamı oldu, iyidir” derken, utanmıştım. Benden satranç öğrenen komşu kızı Betsy, artık komşu oğlanlar ile evcilik oynamıyormuş; başarılı bir üçüncü evlilik yapmış. Zengin bir kadın olmuş. Gelişmelerin özeti böyleydi. “Bir fincan kahvenin kırk yıllık hatırı vardır” deriz; “Bizim ilk tuvalet eğitimimizden bu yana galiba 30 yıl oldu” dedim. Gülümsedi, sanırım hatırladı.

Müfettiş Bey’in ünlü okulu Georgia Tech

Müfettiş Bey’in okulu (Georgia Tech) –bizim Kabataş ve İTÜ gibi– tam bir manastırdı. Sekreterler ve kafeteryada çalışanlar dışında tek bir kız öğrenci yoktu. Ne beyaz ne zenci! Beni, temel İngilizce, fizik laboratuvarı, spor ve topoğrafya dersleri dışında, üçüncü sınıfa şartlı kabul ediyorlardı. Ancak, bu yıl boyunca tek bir başarısız

not alırsam, kaydım silinecekti. Bendeki ne cesaret! Acelem neydi acaba? Türkiye'nin ve müfettişin onuru omuzlarıma yüklenmişti. Onları mahcup etmemeye çalıştım. Türklerin kredi notunu olumluya çevirdim. İlk yıl boyunca başka Türk öğrenci yoktu. Sonra Galatasaraylı Turhan (Yolaç) geldi ama uzun süre kalmadı. İngilizce değil "Amerikancanın Güneycesi"ni öğrendim. O kadar iyi ki tanıştığım bazı Kuzeyliler Güney'in hangi eyaletinden olduğumu sorduklarında, tek kelimeyle "Len'dha" derdim. Hani olimpiyatların yapıldığı "Atlanta" anlamında! Temel İngilizce hocam Mr. Folk'a göre süt ve portakal sözcüklerini doğru telaffuz edemediğim için anlaşılmıyordu. Milk sözcüğü. tam yağlı sütün şişesinden boşaltılırken çıkardığı "mîîyılık" gibi yayvanca, portakal ise, orAAANj gibi değil de, suyunu sıkarak gibi kısaca-

*Yeni Dünya'dan.
(Atlanta, 1947)*

ca “OOOrr’ınç” diye söylenmeliydi. Bu iki sözcüğü iyi öğrendim.

Annesi “Türkler geliyor” diye korkuturmuş

Okul yurdunda yer, ya da eyalet dışından gelenlerin önceliği yoktu. Terzi emeklisi, dul bir yaşlının evinde kalıyorum. Takma ayaklı Mr. Miner benim Türk olduğumu bilmiyor; ben ise onun Viyana göçmeni Herr Gemeiner olduğunu biliyorum. Aramız çok iyi. Kalorifer kazanını yakıyor, ön bahçenin çimini biçiyor, sabah akşam tavuklarına su ve yem veriyorum. O da benim odamı temizletiyor. Buzdolabını kullanmama izin veriyor. Pazar sabahları kahve ile kek bile ikram ediyor.

Soğuk savaş ve sıcak güvenlik gerekçeleriyle uluslararası posta son derece yavaş ve düzensiz. Gazeteler, ayda bir topluca geliyor. Önce sıraya koyuyor, sonra kıtlıktan çıkmışçasına bir oturuşta tümünü okuyup bitiriyorum. En büyük eğlencem, NBC veya CBS’in cumartesi günleri sunduğu Philadelphia Orkestrası konserleri. Şef Arturo Toscanini, piyano öğrenme tutkumu yeniden ateşledi. *Long play* albüm toplamayı bıraktım. Mektupla piyano kursuna yazıldım. Hepsi iyi de piyanom yok. Zaman buldukça YMCA gençlik merkezinde çalışıyorum.

Anne ve babam mektuplarımı almayınca, ev adresime taahhütlü bir mektup göndermişler. Ev sahibim mektubun Türkiye’den geldiğini öğrenince paniğe kapılmış. Akşamüzeri beni kapıda bekliyordu. Mektubumu titreten elleriyle uzattı:

Türk olduğunuzu bilmiyordum. Elli yıl önce annem bizi ‘Türkler geliyor’ diye korkuturdu. Viya-

na'dan Amerika'ya göçtük ama sizden kaçamadık. Burada da gelip beni buldunuz. Gerçi bana bir zararınız olmadı ama bir Türk ile aynı çatı altında uyuyamam. İki kapı ötedeki dul komşumuzda size uygun bir oda buldum. Kabul ederseniz hemen gelip eşyalarınızı taşımanıza yardım edecekler.

Bu Viyana usulü *şnitzel* ikramı değil düpedüz kapı önüne konulma idi.

Doktorumun iyi beslenme tavsiyesi kulağımda küpe. Bankada param da var. Kentin yüksek (*Highland*) mahallesine uzanan *Ponce de Leon* Caddesi üzerinde, soylu kibarların yaşadığı, uğradığı *Briarcliff* Oteli'nde yiyorum akşam yemeklerimi. Aldığım fazla kilolar yaşımı olduğundan fazla gösteriyor. Kasadaki güzel *Cecilia* belki nereden geldiğimi merak ediyor ama İngilizcemi tartıyor, pek yüz vermiyor.

Anne Hanım

Haftada iki akşam otelin karşısındaki sinemaya gidiyorum, serinlemek için. Gişedeki, sempatik hanım bir cumartesi akşamı dayanamadı, sordu: "Kız arkadaşınız yok mu?" Yabancı bir öğrenci olduğumu öğrenince beni, üyesi bulunduğu kilisenin pazar okuluna davet etti. Adı, *Anne* yazılıyor, *Ann* okunuyordu. En saygın ilişkiler Güney'de kilisede başlar, nikâh ile sonuçlanırdı. Eğitimden sonra bir süre parkta yürüdük. Kayalık dağa gittik. Akşam yemeğinden sonra beni arabasıyla yeni evime bıraktı. İçeriye (kahveye) davet etmemi bekliyor gibiydi. Odamın temizliğini ve masamın düzenini beğenmişti. Ev sahiplerimizi rahatsız etmemeye dikkat ederek gecenin geç vaktine, sabahın erken saatlerine kadar odamda kaldı.

Anne Hanım annelerin oğullarına öğretmediği çoğu konularda rehberim oldu. Ayrılırken “Bana söylemeliydin” dedi, sevecen sitemli bir ses tonuyla. Sözün doğrusu neyi nasıl diyeceğimi bile bilemiyordum ki. Yaşlı ev sahibem ertesi sabah, sanki gece olanları hiç duymamış gibi kibar davrandı, doğrusu. Birkaç gün sonra, hafta sonları ve *gündüz saatlerinde* okul arkadaşlarımı kahveye davet edebileceğimi söyledi. Komşular tutucuydu, galiba, kız arkadaşlarım geceleri gelmesin, demek istiyordu.

Anne, beni evine de davet etti; okulda basketbol oynayan yetişkin oğlu ile tanıştırdı. Eşi ortalıkta yoktu. Belki de yalnızlığımı ve çaylaklığımı bakarak umutlanmış olabilirdi. Ayrılırken kendisine her şey için müteşekkirim olduğumu söyledim. Sitem etmedi. “Keşke bana söyleseydin, Kurt” diyordu. Haklıydı çünkü ilk deneyimimiz başlamadan bitmişti. Sinema gişelerinde bilet alırken, Anne’ın müşfik ve halden anlayan, yumuşak yüzünü ve Port Said’deki İngiliz hemşireden koruduğum bekâretimi nasıl yitirdiğini hatırlarım.

*“İnanan soru sormaz,
sorarsa iman kalmaz!”*

İngilizce sınıfımda arkadaşım Joe, Güney Georgia’da “*Tütün Yolu*”ndaki orta halli bir çiftlikten geliyordu. Fransız edebiyatına ve romana merak sarmıştı. Benim okuduğum yazarların çoğunu duymamıştı. Tatilde para biriktirip birlikte Avrupa’ya gitmemizi istiyordu. Türk olduğumu öğrenince, Noel’i aile çiftliğinde geçirdik. Tekerlekli sandalyede yaşayan, konuşmayan, özür-lü bir kız kardeşi vardı. Babasını savaşta kaybetmişti. Okulda burslu okuyordu.

Türk, Müslüman ve yabancı bir konuk olarak, hiç yabancı görmemiş çiftçi ailenin ilgi odağı olmuştum. Bir akşam, Hristiyanlık ile İslamiyet'i karşılaştırırken, Joe'nun annesi duvardaki *İncil*'i indirdi, cüzünden çıkardı, belli bir bölümü açtı "İşte her şey burada yazılı" dedi. Metin kırmızı ve siyah, iki renkli basılmıştı. Renklerin gerekçesini çözmeye çalışırken, anne Joe açıkladı: "Kırmızılar Tanrı sözleridir". Hayretimi veya kuşkumu gizlemeye çalışıyordum ki aklımdan geçenleri okumuş gibi bir kez daha yorumladı:

*İnanır ya da inanmazsın.
İnanan kişi soru sormaz,
Sorarsa iman kalmaz!*

Sonra kutsal kitabı özenle cüzüne yerleştirdi, duvardaki yerine astı. Tartışma kapanmıştı.

İstanbul'un yarısı "mumhane" mi?

Noel sabahı kahvaltıdan hemen sonra, o yıllarda popüler bir haftalık dergiyi (*Collier's* ya da *Look* olacak) önüme koydular. O sayıda İstanbul ile ilgili resimli bir yazı vardı. Uluslararası serbest yazar Nerin E. Gun'ın Türk Gün olduğu veya Türkiye'yi iyi tanıdığı anlaşılıyordu. Yazıyı okurken, utancımдан nereye saklanacağımı bilemedim. Yazara göre, ailemin yaşadığı İstanbul'un yarısı "kırmızı fener"li (genelev)'lerden oluşuyordu. Arkadaşım Joe, Amerikalı gazetecilerin böyle konuları abarttığını söyleyerek gönlümü almaya çalışırken; annesi biraz uzaktan, "Savunduğun İslam-Türk bu mu?" diye sorar gibiydi. Çünkü yazarı Türk idi.

Ateş almış bir benzin deposu gibi alev alev yandığı-

mı hissettim. O acıyla oturup, dergi editörüne ateşli bir mektup döşendim. İki hafta sonra yazım aynen yayımlanmıştı; editörün, Türklerden özür dileyen notuyla birlikte. Ve ortalık birden karıştı, kızıştı. Yazar Gün, işini kaybettiği takdirde, hakkımda tazminat davası açmak ve basın özgürlüğünden bihaber görünen beni okuldan, hatta Amerika'dan attırmakla tehdit etti.

Gün'ün yazısını, benim cevabımı ve tehdit mektubunu *Cumhuriyet* yazarı Burhan Felek Bey'e postaladım. Yazar Gün beni hizaya getirmesi için okulumuzun Öğrenci İşleri dekanına da yazmıştı. Basın ve fikir özgürlüğü hakkında beni uyarmaya çalışan dekana, yazının orijinalini ve yazarın tehdit mektubunu gösterdim. Dergi editörü ile görüşeceğini, yazara cevap vermememi tavsiye etti. Çok geçmeden Felek'in *Cumhuriyet*'teki köşe yazıları çıkageldi: "*Amerika'da neler oluyor?*" Bu sefer Washington'daki büyükelçilikten kurusıkı bir tehdit aldım: "Üstüme vazife olmayan işlerle uğraşırsam bursumun kesilmesi için gereken işlemlerin hemen yapılacağını ve Türkiye'ye geri gönderileceğimi" bildiriyordu. Ben ülkemin onurunu savunurken, Türkiye'yi temsil etmekle görevli diplomatların ne yaptığını sordum, kendilerine. "Bursumu kestirmeye kalkarsanız ben de sizi Türkiye Cumhuriyeti'ne şikâyet ederim" dedim. Sanırım o sırada Felek'in köşe yazılarını görmüş ve biraz sinmişlerdi. Mektuplar yumuşadı ve tehditlerin arkası kesildi. O yılın Noel tatili bana pahalıya mal olmuştu. Haftalık dergileri izlemeye başladım. Gün'e ve yazılarına bir daha rastlamadım. Umarım basın ve fikir özgürlüğünden yararlanmaya devam etmiştir. Gun adıyla ülkesine gelişigüzel silah (*gun*) sıkmadan.

Georgia'lı George ve İsviçreli İzabel

Eyaletin rakipsiz satranç şampiyonu Crawford usta ile herkese açık turnuvada berabere kalan “müthiş”(!) Türk, basında haber olunca, yeni arkadaşlar edindim. George, “Siyahlar” için ılımlı bir gazete çıkaran, kara tenli, aydın görüşlü bir satranç meraklısı idi. Beyazlar Kulübü’ne giremediği için evinde oynamaya başladık. O yıllarda bazı kurumların kapısında “*White only*” (Yalnız beyaz) bulunurdu. Dost olduk. Güneydeki ırk ayrımı sorunlarının sosyal tarihçesini ondan dinledim. Çelebi, bilge bir kişiydi. “Benim dedem köle idi, ben çağdaş bir gazeteciyim; yurttaş olmanın, kazanılmış hak ve özgürlüklerimizin değerini savunmalıyım” derdi. Satranç arkadaşlığımız beyaz komşularımızın hoşuna gitmemiş olacak ki okula ihbar edilmişti. Serbest yazar Gun davasından tanıştığımız Öğrenci İşleri dekanı tekrar çağırdı. Bu sefer işi zordu. Soğuk ve ciddi bir tavırla, zenci dostlarımla daha yakın olmak istiyorsam *eğer*, bana, eyalet dışında kullanılacak uygun bir burs bulabileceğinden dem vurdu. “Bursum var” dedim. “Ancak benim kara tenli bir gazeteciyle arkadaşlığım, beyaz okulu ve soylu çevremi rahatsız ediyorsa, lütfen bana yazıyla bildirin, ben kendime uygun bir okul bulur giderim” dedim. Restimi görünce dekan yumuşadı. Tepkimi ölçmek istemişti. Güneyin mısır viskisiyle ilgili hoş fıkralar anlattı. Okulda bir satranç kulübü kurulmasına destek oldu. Sorun fazla büyümeden tatlıya bağlandı. Unutuldu gitti.

Yıllar sonra Atlanta’ya geleceğimi George’a yazdığımda beni havaalanında, çantasındaki küçük satranç takımıyla karşıladı. Ayaküstü hızlı bir parti yaptık. Toplum sorunlarıyla uğraşırken sayılı bir satranç ustası olmuştu. Beni siyah taşlarla kolayca yendikten sonra “Siyah-

lar”ın özgürlüğüne ve eşitliğine içtik; getirdiği takımı bana hediye etti.

İsviçreli İzabel, bir Amerikan gıda şirketinde tercüman sekreter olarak çalışıyordu. Onunla kulüpte tanıştık. Yıllarca tam yenişemedi satranç oynadık. Okuldan sonra Amerika’da kalacağımı tahmin ediyor olmalıydı. Arkamdan Bostan’a da geldi. Teklif ettiğim takdirde evlenmeye hazır gibiydi. Vatanın beni beklediğini anlattığımda ısrar etmemiş, dostça ayrılmıştık. Türkiye’de yaşamaya bile razı olduğunu, babamın adresine yazdığında ben nişanlanmıştım. Yıllar sonra Zürich Havaalanı’nda karşılaştığımızda, İsviçre’de şirket kurmuş, başarılı bir işkadını olmuştu. Adresini verdi; ama yeni yıl kartıma cevap vermedi. O kadarlık sitem kuşkusuz hakkıydı. Bir ömür geçmişti; saatler kırk yıl öncesine alınmazdı.

Gladys, Betty-Lou ve Martha

Yurttaki oda arkadaşım Fred, hafta boyunca bir kızıl saçlıdan ve onun kumral arkadaşı Gladys’ten söz ediyordu. Dahası “Şeftali Kızlar” beni merak etmişlerdi. Bir cumartesi “double”, yani iki çift buluştuk. Gladys ile tanıştık. Dans ederken, saçını koklarken, başımın döndüğünü, hafiften sendelediğimi hissederdim. Vatan beni beklerken daha ileriye gitmeye cesaret edemedim. Deneyimli kız daha fazla zorlamadı. Haftalık buluşma tarifemiz giderek tavsadı. Bir cumartesi akşamı ayrılırken, artık buluşamayacağımızı hatırlattı. Hayretle “N’oldu?” dedim. Açıkladı: Haftaya, bizi tanıştıran arkadaşım Fred ile nişanlanmış olacakmış. Gerçi Fred’in henüz bundan haberi yokmuş; ama gelecek çarşamba teklif edecek, Gladys düşünüp taşınacak, perşembe günü kabul

edecek, cuma günü, ailelerine telefonla haber verip cumartesiye nişanlarını ilan edeceklermiş. Çiçeği burnunda bir nişanlı kızın, eski erkek arkadaşı ile çıkması doğru olmazdı. Gönlümü almış olmak için de eklemişti: “Senin *ciddi* bir ilişkiye niyetin yoktu. Ben de Fred ile çarşambaları buluşmaya başlamıştım.” Seçimi o yapmıştı, Fred günahsızdı. Hayatta kimin kimi seçtiğini anlamaya başlıyordum. Planladığı gibi de oldu. Haziran sonunda beni nikâh törenine çağırdılar. Geri çeviremedim. Bir yıl kadar sonra, Gladys’i bir kafeteryada gördüm. Yalnızdı, beni masasına davet etti. Para cüzdanındaki kimlik kartını gösterdi: “Bak, artık Mrs. Webb değilim” derken Fred’den ayrıldığını söylüyordu. İkinci kez ayrıldık. Hüzünlü ama dostça. Telefon numarasını yazarken aramayacağımı biliyor, gibiydi.

Betty-Lou ile Batı Virginia’nın “*Aç Analar Ulusal Parkı*”nda tanışmış, ilk görüşte çarpılmıştık. Kömür işletmelerinde çalışan orta halli bir ailenin küçük kızıydı. On yedi, en çok on sekizinde görünüyordu. “Haydi” desem benimle uzaya uçmaya hazırdı. Yabancı ve “*Müthiş Türk*” olduğum uyarısına hiç aldırmadı. Ne dediysem caydıramadım. İki haftalık tatil kampı acılı, ağrılı, sancılı, unutulmaz bir aşka dönüştü. Zor ayrıldık ama geldiği gibi –bakire– döndü evine. “Ben Türk’ü değil Kurt’u seviyorum” diyordu. Kendi pişirdiği kekler ve ördüğü yün atkılarla beni yıl boyu ikna etmeye çalışmıştı. Özü sözü, içi dışı birdi. Geleceğe yönelik bir planı yoktu. Hayatı geldiği gibi özgürce yaşayacaktı. Umarım beni bağışlamıştır. Hayatta ise, o kampta yeşeren sevginin unutulmadığını öğrenmekten ne kadar mutlu olurdu! Kim bilir?

Bir de Martha vardı; ama gün aşırı uzun siyah saçlarını şampuanla yıkayıp kuruttuğu için zamanı yoktu.

Arkadaşlığımız, terastaki sallanan koltukta oturmaktan ileri gidemedi.

Sessiz, yaygın ve derinden bir ırkçılık!

Virginia'daki kamptan dönüşte kent parkındaki yüzme kulübüne üyelik kaydını yaptırırken, Güneyli görevli adıma baktı baktı, pek bir şeye benzetemedi. Sordu: “Yoksa *Musevi* misiniz?” “Hayır, değilim, neden?” “Hemen yakınımızda kendi havuzları var da, sadece hatırlatacaktım.”

Türk ve Müslüman olduğumu kuşkusuz bilemezdi. Bilseydi ne yapardı, diye düşündüğüm olmuştur. Yıllar sonra bu anekdotu Pittsburgh Üniversitesi'nde katıldığım bir “İrk Sorunları” seminerinde anlattığımda, Washington'dan gelmiş gözlemcilerin hayli rahatsız olduklarını hatırlarım. Güney'de *Musevi* ve kara tenli olmak zordu, “*Muhammedan*” (Müslüman)'lığın daha kolay olmadığını zaman gösterecekti.

Sosyal çevrelerde köşeli (kare) olmak hiç kolay bir meslek değildir. Kendi vatanımda bile, zaman zaman şu fıkrayı hatırlar, söylerim:

Hâkim, sanık sandalyesinde oturan kara tenli delikanlıya sorar:

— Yoksa sen *Musevi* misin?

— *Aman Reis Bey, kara tenli olmak bana yetiyor da artıyor bile!*

Cankurtaran bir baba dostu

Üçüncü yılın ortalarında, okul iyi, iyi de; yalnızlık, sıkıntı, uykusuzluk derken huzursuzluğumun adı kondu: *nostalji* yani sıla/memleket, vatan hasreti. Okul hekimi,

şikâyetlerimi dinledikten sonra “Bu yaz tatilini evinizde, ailenizle geçirseniz iyi olur” dedi. Anne babam da mektuplarımdan aynı tanıyı koymuşlardı.

Baba yanlı akrabalarımızdan “Aşağıgiller”in oğlu Bedri Abi Teksas’a jet kursuna giderken benim için Atlanta’ya uğradı. Otel rezervasyonunu iptal etti, benim konuğum oldu. Durmadan konuştum. Zavallı iki gün iki gece beni dinledi. Durup dinlenmeden, anlayışla, sabırla. Gözleri kapanırken, kahveyle uyandırıp konuşuyordum, bazen de yaşlı gözlerle özür dileyerek. Yolcu ederken rahatladığımı hissettim. Meğer benimkisi *dil yaresi* imiş. Türkçeyi 48 saat konuşunca, hasretim sanki dinmiş, kaçan uykularım geri gelmiş gibiydi. Kırk yıllık baba dostu imdadıma yetişmiş, sılamı, hasretimi alıp Teksas’a götürmüştü.

Sıla hasreti nasıl diner?

Dönüş yolumun rotası, askeri yardım malzemesi yüklü bir Amerikan şilebiyle, Pire üzerinden İstanbul’a doğruydı. Atina’nın içinde iç savaşın silah seslerini duyunca, savaşa girmediğimize şükreliyordum. Kıyıda, derme çatma bir meyhanede, zeytinyağlı domates salatasının, kara ekmekle içtiğim “Bomonti” birasının tadını unutamadım. Yunanlılar nazik ama sunacakları fazla bir şey yok. Pire yakınındaki *Konia* köyünü görün, dediler. Köyün girişinde, oynaşan kopiller Türkçe ana avrat küfürleşiyorlar. İlgilenince, Türk olduğumu hemen anladılar. Köyün çardaklı kahvesine götürdüler. Babalarıyla *Turko* kahvelerimizi içerken, sitemlerini dinledim: “Görüyorsunuz, biz Türküz; neden gönderdiniz bizi buralara?” “Kemal Paşa Manastır’dandı; nasıl yaptı bunu bizlere?” Anadilinin, ata dininden önce geldiği gerçeği-

ne ilk kez burada tanık oluyordum. Bilememişiz, kusura bakmayın, diyebildim. Türkçe küfreden *Konia*'lı çocukların memleket (dil) hasretini duyuyordum yüreğimde. Benim hasretim dindi, dinecekti ama bu çocuklar büyüyüp gidecekler, birilerine küfür edecekler, haklı olarak. Sonra acılar unutulacak, hoş veya boş anıları kalacak.

Pire Limanı'nda, gemiden denize atlayan gemicilere özendim, denedim. İki gece ateşler içinde yandım. O yıllarda da çevre kirlenmesi vardı ama adı galiba henüz konmamıştı.

Güneşli bir öğleüstü Çanakkale Boğazı'ndan ağır ağır geçiyoruz, Marmara'ya. Güverteden iki yanlı, yemyeşil kıyıları izliyorum; içime çekiyorum Boğaz'ın rüzgârını, sakın bir mutlulukla. Ne kadar yeşil ve ormanlık. Nedense, çorak bir bozkır, çöl develeri ile arka planda Gize Piramitlerini mi bekliyordum ki? Kent bahçelerinde, Güney'in ormanlarında dolaşırken Amerika'nın yeşilini öylesine kıskanmış olmalıyım ki içimden bir coşku seli yükseliyor: Benim ülkem de –çöl değil– yeşil ve güzel! Tekirdağlı Sabahat Abla'nın –hani o benim saklayıp bulduğum– çağla yeşili kalemini hatırlıyorum. Sakın o boyamış olmasın Boğaz'ın iki yakasını, *Deli İbahat* masallarıyla? Adı çok sonra konan *Green Peace* o gün bana huzur ve güven bağışlamıştı, cömertçe.

Yola çıktığımdan beri o gece deliksiz bir uyku çekmişim. Bizimkiler İstanbul'da beklerken, gözümü Körfez'in Derince Limanı'nda açtım. Yardım malzemesi buraya boşaltılacakmış. Güvenlik gerekçesiyle limanlar gizli tutulurmuş. Bir dizi söylence.

Küçük el çantamı inceleyen gümrük memuru biraz hayretle sordu:

— *Hepsi bu mu, bu kadar mı?*

— Evet. Neden?

— Amerika'dan dönenler, biraz daha yüklüce gelir de...

Sonra, parmağımdaki kırmızı taşlı mezuniyet yüzüğüne takıldı:

— Yerinizde olsam, bu yüzüğü takmam, kızilları izliyorlar da...

— İyi de ne yapayım?

— Bana verin.

— ...

Biraz düşünüp toparlandım:

— Yok yok, hemşerim senin başına dert açmak istemem. Takarım takmam, bırak, benim yüzüğüm bende kalsın.

Ülkeme kavuşmuştum. Çok şükür her şeyler yerli yerindeydi; bıraktığım gibi aynen, rüştü ve rüşvetiyle.

“Amerika: Ömrün yarısına değer mi?”

Ankara Ekspresi'nde bir olay var. Yerini bulamayan, yabancı yolcu kondüktörle ağız dalaşına tutuşmuş, karşılıklı bağırıp çağırıyorlar. Yolculardan biri uyardı, “Dil bilen biri yok mu, aramızda?” Öne çıktım.

Sorun anlaşıldı. Yolcunun yer numarası doğru, vagonu yanlışmış.

Amerikalı, İngilizce bilmeyen kondüktöre kızmış, kendisini trenden indirmek istediğini sanmış.

Kuşetli kompartımandaki örgülü saçlı küçük kız, uzaylı bir yaratıkmışım gibi beni incelemeye başladı. Sonunda dayanamadı, İngilizceyi nerede, nasıl öğrendiğimi sordu. Amerika'da deyince, heyecanla yerinden fırladı:

“Bir defacık göreyim, ömrümün yarısını vermeye razıyım” dedi.

“Aman o kadar cömert olmayın,” diyebildim. “Amerika’yı bir defa gördükten sonra, bağışladığın yarıyı yaşamak isteyebilirsin.”

Missouri savaş gemisinin İstanbul’a geldiği yıldır, Yenişehir’de Missouri adlı bahçeli/içkili bir lokanta açılmıştı. Amerikan *star*ları her yanda yükseliyordu. Küçük kız, savaş sonrası Türkiye’deki romantik Amerikan hayranlığını yaşıyor, rahatça yansıtıyordu. Küçüğün hayallerini kırmadan, Çanakkale Boğazı’nın yeşil görkemini anlattım. Amerika’dan sonra, “Türkiye de güzel” deyip tatlıya bağladık. Kompartımandaki yaşlılar sessizce onayladılar, fazla yorum yapmadan.

Ankara’da, yeni ve başka Amerika hayranları vardı, yolumu bekleyen... Göz aydınlar, hoş geldinler, davetler, tebrikler birbirini izledi. Araya hiç tanımadığım bazı “meraklı”lar giriyor: “Bize Amerika’yı, zaferini; anlat, anlat” diyorlardı, “Amerika’yı nasıl fethettiğini...” Özür dilemek zorunda kalıyordum. “Henüz hiçbir şeyi fethetmedim. Okulda öğrenciyim, yolumu şaşırmmaya çalışıyorum. Ülkemi çok özlemiştim. Gene gideceğim ama *beni bekleyen vatana* döneceğim. Yalnız gittim, yalnız döneceğim. Kimse kuşku duymasın.” Verdiğim son güvence annemi ve kız annelerini memnun ediyor, dost aile kızlarını umutlandırıyor. Her geçen gün daha bir şirin görünmeye çalışıyorlar. Ya da bana mı öyle geliyor? Türkiye’ye uyum sağlayamayan yabancı gelinlerin ülkelerine döndüğü, dönerken kocalarını alıp götürdükleri, anlatılıyor; birbirinden mutsuz örnekler, sayılıp sıralanıyor. Dinliyor ve payıma düşenleri alıyorum.

Güneydoğu’dan okul arkadaşım “Vali Bey” de o yaz tesadüfen Ankara’da. Bir hafta sonu buluşup Çubuk Barajı’na gittik. Yolda bana iç Anadolu’nun jeolojisini anlattı. Gelecek yıl doktora başlayacakmış. Bir ara, Ame-

rika'da staj yapmaları söz konusu olmuş ama hemen vazgeçilmiş. İngiliz hocaları, Amerika'da da görüp öğrenecekleri fazla bir şey olmadığına karar vermiş. Eziklik duyuyorum. Daha mezun bile değilim. Üstelik aklım, çok merak ettiğim Avrupa'da. Vali Bey bana ne yapacağımı soruyor. Bu yıl mezun olabilirsem "*Master*" diyorum. "Bizim İngiltere'de doktorada başarılı olamayanlara tescilli olarak *master* veriyorlar" diye yanıtlıyor. "Yavu Semih, sen artık beni cumhurbaşkanı adayı görmekten vazgeçtin galiba" yollu takılıyorum.

Göz aydın partileri biterken veda yemekleri, Allah kavuştursun ziyaretleri başladı. Esmer, orta boylu bir Beyhan kız var ki ailece sık sık karşılaşıyoruz. Dikkatle dinliyor, az konuşuyor. Belki de ilgisinin ve varlığının farkında olup olmadığını sorguluyor. Bazen konuşacak gibi olurken, sivilceli yüzü hafifçe pembeleşiyor, vazgeçiyor. Ne diyeceğini kabaca tahmin etmeye çalışıyorum. Bir akşam, elimizde dondurma külahlarıyla, Özen'den Saraçoğlu Mahallesi'ne dönerken, yüzüme bakmadan, kendi kendiyile konuşur gibi fısıldadı: "Ne zor!"

Yıllar sonra kız kardeşiyle karşılaştığımda ablasını sordum. "Beyhan evlendi; kızını doğurduktan iki yıl sonra, tutulduğu hastalıktan kurtulamadı. Onu kaybettik" dedi. Sonra ablasının sırrını açıkladı, önüne bakarak ve biraz da kızarak: "*Sizi çok sevmişt...* *Unutmadı.*" Sustu. "Bilmem farkında mıydınız?" der gibi bekledi. Titreyen bir ses ve yaşaran gözlerle. "Hayat, *ne zor!*" diyebildim. Keşke farkında olmasaydım mı, acaba? *Ne zor ve de ne acımasız!* Beyhan'ın sırrını kardeşiyle paylaşmak. Zavallı Beyhan ömrünün yarısını hiç yaşamamıştı. Amerika'yı görseydi, yaşar mıydı, yaşamak ister miydi? Kendime bile sormadım.

Amerika'ya dönüş yolumu babam ayarlamıştı. Krom

filizi yükleyen M.S. Çoruh ile doğruca New Jersey'e... Norveçli gemicilere, İskenderun'da rehberlik ederken karşımıza çıkan "genelevler"den öylesine tiksinişim ki ilk ve de son oldu. Bir daha kurumun adını bile anmadım.

Krom yüklü Çoruh gemisinde ay parçası gibi bir gelin adayı da var. Adı Ayten. On beş gün boyunca yolculuğa hayat verdi. Dışa vuruk aşırı neşesiyle derindeki hüznünü gizlemeye çalışıyordu. Yolculuk biraz daha uzasaydı, nikâhı üçüncü kaptanla kıyılabilirdi. Yaşlı gözlerle kavuştuğu nikâhlısına gülümsemesini hatırlıyorum. Hayata, yol arkadaşlarına veda eder gibiydi. "Hayat, ne zordu, gerçekten, kim bilebilirdi ki!"

MIT'ten iyi haber, bir de uyarı!..

Mimarlık eğitimimin beşinci yılı, ışığı hiç söndürülmeyen bir stüdyoda, mezuniyet projesi yapmakla geçti. Arkadaşlar arasında bir *master* (yüksek lisans) telaşındır başlamıştı. Bundan sonra nereye? Çoğu, beş yıllık mimarlık eğitimini yeterli bulmuyordu. Özellikle beş yıl boyunca adını bile duymadığımız Mimar Frank Lloyd Wright, Amerikan Mimarlar Birliği'nin Büyük Ödülü' nü aldığı anda. Stüdyo hocaları insafsız. Uykusuz birkaç geceden sonra masamıza "Nerelerdesin?" notları bırakıyorlar. Parça buçuk çok sayıda tuğla toplamış gibiyim de bitmiş bir yapıya baktığımda ne'liğini (içini, yapısını işlevini) bilmediğim ne çok şey var, diyorum. Asistanlar tesselli ediyor, bundan sonrası, o kadar zor olmayacak. İyi de bu yılı sağ salim çıkarabilecek miyiz? Masada kalmadan... Herkes bir yerlere yazıyor. Bir süre daha doğuda kalıp kuzeye doğru çıkmak geçiyor içimden. Ünlü Princeton ile MIT'ye ya tutarsa niyetine, hiçbiri tutmaz-

sa kısmetine, deyip Güney'de Gainesville'e yazdım. Florida'dan olumlu cevap, yeriniz hazır, hemen buyurun, diyorlar. Seçkin Princeton'dan kısa ve ters bir cevap: Akademik başarınız (not ortalamanız) lisansüstü dereceler için yeterli bulunmamıştır, diyor. Bizim MIT'le ilişkisi olmayan MIT'te hiç şansım yok, derken, okulda hemen herkesi şaşırtan kabul haberi çıkagelmez mi? Kabul ama bölüm başkanını hemen görmemi istiyorlar. Ne demekse?

Mutlu bir kaza topluma nasıl güç katar?

Güneyde kendimi koca kıtadan soyutlanmış hissedirdim. Bir ülkede değil de bir kentte, bir kurumda yaşar gibiydim. Bir cumartesi radyo dinlerken, bir kazayı haber vermek için yayını kestiler. Beş altı yaşlarındaki kayıp çocuk, dar bir derin kuyu borusuna düşmüştü. Yaşıyordu. Yukardan salınan mikrofona konuşuyor ama uzatılan ipe sarılamıyordu. Ülkenin bütün radyo kanalları, habercileri, yöneticileri, askerler, mühendisler, itfaiyeciler, hekimler, cankurtaranlar, psikologlar kaza alanındaydı sanki. Kuyuyu açıp ağzını kapatmayan sorumlu müteahhit de bulunmuştu. Bir sahra çadırı kurulmuş, uzmanlar toplaşmış, kurtarma planlarını tartışıyor. Radyolar ara vermeden gelişmeleri aktarıyor. Bütün bir ulus, merakla, heyecanla, umutla izliyor, bekliyor. Yolda, araçta, herkes birbirine en son durumu sorup öğreniyor. Uzatmalı bir telefonla çocuktan alınan sesleri ülkeye yayıyorlar. Bütün Amerika sanki çocukla soluyor. Onun kaderini paylaşıyor. Akşam saatlerinde, uzmanlar çocuğa yukarıdan erişilemeyeceğine karar verdiler. Kör kuyunun yanında daha geniş bir kuyu açılması önerisini be-

nimsediler. Gece yarısı ordu birliklerinden ve şantiyelerinden getirilen özel araçlarla kuyuyu kazmaya başladılar. Radyo yayınları sürüyor. Uzmanlar umutlu. Konutların ışığı sönmüyor. Amerika, ulusal operasyonu izliyor. Özel tüplerle çocuğa süt ve portakal suyu içiriliyor. Yeterli derinliğe ulaşıncaya kuyu açma duruyor, yatay tünel kazısı başlıyor. Sabahın erken saatinde çocuğun sıkıştığı noktaya varılıyor. Sorun, delik nereden açılacak? Üstten mi alttan mı? Alttan açılacak deliğin, çocuğa zarar vermeyeceğine karar veriyorlar. Sabah saat sekiz dokuz arası, yorgun çocuğu sağ salim gün ışığına çıkarıyorlar. Herkes birbirini kutluyor. Savaşta zafer kazanmış gibi. O gece uyumayan Amerikan halkı, medyası dimdik ayakta ve övünçlü. Açıkça söylemiyorlar ama ülke kendini daha dinç ve dingin hissediyor.

Ulus dediğin böyle olur. Bir yabancı olarak Amerikalıyı ilk defa kıskandığımı, bir insan olarak duygularını paylaştığımı hatırlıyorum. O gece kaç suç işlenmiş, kaç kişi öldürülmüştü bilmiyorum. Tek bir çocuğun kurtarılması bütün ülkeyi nasıl da mutlu etmişti! O geceyi unutamadım.

Gastrit nasıl gelir, nasıl yerleşir?

Cambridge'e varır varmaz okula gidiyorum. Kaygılıyım. Bölüm başkanı Profesör Voss, durumu şöyle açıklıyor: "Lisansüstü komitesinin değerlendirmesine göre tam sınırdasınız. Bazı eksiklerinizi de kredisiz ders olarak almanız gerekecek. Geçmişteki başarılarınızı unutun. Burada hemen herkesin sizden biraz daha iyi olduğunu kabul edin, ayağınızı denk alın, sıkı basın" diyor. Galiba dünyanın her kıtasından derledikleri adaylara aynı gözdağını veriyorlar. Dersler başladı. Gece yarılarına kadar

oturup ev ödevi yapıyorum. Erkek mi kız mı olduğuna karar veremediğim şu çekik gözlü matematik dehasına neler söylemiş olduklarını merak ediyorum. Korkuyorum. Sanki yetişemeyeceğim. “Ha gayret, yaparsın, yapacaksın” diyorum, ama öğretmenler beni duymuyor. Bir nezle oldum, geçiremedim. Alerji uzmanı doktor, “Yakındaki sabun fabrikasının dumanına duyarlısınız” diyor, nasıl biliyorsa? Allah’tan burnumun iki deliği var. Solu tılandı hiç açılmıyor, ötekiyle yarım soluk idare ediyorum. Morali bir iki gün veya hafta düzeler gibi oluyor derken beklenmedik bir olay ve düşüş. Hafiften boğazım yanmaya, karnım ağrımaya başladı. Bu kez tanı, *alerji* değil *gastrit*. İlerde *ülser*e de dönüşebilirmiş. Dikkat, sigarayı azalt, diyorlar. Oysa, laf olsun diye, iki yıl önce, şakacıktan başlamıştım tütün renkli *Philip Morris* paketlerini tütürmeye. Bence, sigara sebep değil sonuçtu: Gerilimi (*stress*) nasıl düşüreceğim? Kaygılarım üst üste yığılıyor, yoğunlaşıyor.

Sabun alerjisi, *gastrit ülseri*, *Philip Morris* tütünü derken, 3-4 saatlik genel sınavlarla ilk yarıyıl, nasıl olduyorsa, birden bitiverdi. Zarf içinde notlar geldi. Al sana bir sürpriz daha. Yılın ve bölümün üstün başarılı öğrencileriyle birlikte, *Sigma Zi* bilim derneğine aday seçilmişim. İnanılır gibi değil.

Kabul töreninde düşünüyorum. Ülser mi, sigara mı? Bölüm başkanının en baştan verdiği gözdağı mı? Öteki adayların da mideleri ağrıdı mı? Kimse şikâyet etmiyor, renk vermiyordu; ama doğrusu kuşkuluyum. Her başarının bir bedeli var. Yarıyıl tatiline girdik. Biraz rahatlamıştım.

“Karmencik”
bir Carmina çıkıverdi sahneye

Tenha bulduğum gün ve boş saatlerde Mezunlar Yurdu’nun piyano çalışma odasında, kendi başıma, *keyboard*’da (tuşlar üzerinde) geziniyor, gelişi güzel dolaşıyorum. Notasız. Kabataş Lisesi’nin hoparlöründeki operet uvertürleri, Çaykovski’nin İtalyan *kapriçyosu*, birbirine karışan, birbirini çağrıştıran romantik ezgiler. *Venedik Karnavalı*’nın hiç duyulmamış, Paganini’yi bile kışkındıracak çeşitlemeleri. Romantik *napoliten* derlemeleri, özel peyniri İtalya’dan günlük geldiği söylenen Boston pizzaları, midemin yanmasını hafifletiyor ya da unutturuyor...

Omzumda sessizce beliren bir gölgeyi fark ettim, durdum. Sevecen bir ses ‘Lütfen devam edin’ dedi. Utancım-dan kızardım: “Affedersiniz, dinleyicim olduğunu bilmiyordum.” Meğer, bizim yurda uğradıkça, beni izlemiş. “Neler çaldığınızı tam bilemiyorum ama her neyi arıyorsanız, katılmak, paylaşmak hoşuma *geliyor*.” Ne diyeceğimi bilemedim. Böyle kuş hiç konmamıştı başıma. Konuyu değiştirmek istedim: “Yoksa *Pizza* da sever misiniz?” “Bayılırım” dedi.

Esmer, uzunca boylu, tenine dolgun, parlak kara gözlü, uzun kirpikli, uzun siyah saçlı bir Latin rüzgârı! Güney Amerikalı olabilirdi. Pizza yerken tanıştık. Amerikan-cası aksansız, Puerto Rico’lu *Carmina* ile. “Küçük, şirin Karmen” (Karmencik) demekmiş. “Ben Türkiye’den Kurt”...derken, işaretparmağı ile beni susturdu. “Ben size geldim, ya da yolunuza çıktım, savunmaya çekilme-yin, sizi bir partiden tanıyorum.” Yakınlardaki ünlü bir kız kolejinde son sınıf öğrencisiymiş. Erkek arkadaşın-dan yeni ayrılmış. *Katolikmiş*. Neler düşündüğümü sez-

miş gibi “Evleneceğim erkeği buluncaya kadar da böyle [bakire] kalmaya kararlıyım” dedi. Betty-Lou’yu, Anne’ı hatırladım. Usulca “Ben artık değilim” dedim. “Üstelik beni *bekleyen bir vatanım var*” demeye çalıştım. Hiç duymamış gibi davrandı.

“Seni kim göndermiş olabilir?” diye soracak oldum. Bu, hak edilmemiş bir ödül müydü? “O, ödül her ne idiyse, sakın onu hak etmeye kalkmayın, büyüsünü bozmayın” dedi. Ya bu açık yürekli bilgelik? *Carmen*’den geliyormuş. Yaklaşık dokuz ay sürecektik güzel arkadaşlığımız böyle başladı. Son otobüsü kaçırdıktan sonra, bütün bir gece, tipi altında Boston’a yürüdüğümü hatırlarım. Kendine, onuruna ve inancına saygılı kalmak şartıyla paylaşabileceği şeyleri esirgemedi. Zorlandığını hissettiğim durumlarda, ben de ona saygılı davrandım, sanıyorum.

Yıllar sonra, ABD’den gelen bir eğitimciler grubunun başkanı hanım Puerto Rico’lu aileyi ve Carmiña’yı tanıyormuş, “Carmiña, şimdi iki kız iki oğlan, dört çocuklu, mutlu bir anne” dedi. “Sevgi ve saygı dolu selam”ımı umarım doğru kişiye ulaştırmıştır.

“İstersen, Amerika’da kalabilirsin!”

Dersler, ödevler, baharla birlikte karın ağrılarım yeniden yoklamaya, sıklaşmaya başlamıştı. İzabel, çalıştığı şirketin Boston ofisine naklen geldi. Carmiña ile arkadaşlığımı bilse bile yüzlemiyor, sorun çıkarmıyordu. Rahatlık ve huzur veriyor ama satranç oynamaya pek vakit bulamıyorduk. Daha doğrusu kurallarını benden daha iyi bildiği başka bir oyun oynuyordu benimle. O sırada Boston’da bulunan (sonradan Mühendisler Birliği başkanı olan) Y. Müh. Naim Şukal Abi’mize, uzun vadede kaza-

nacağından emin olduğunu söylemişti. Deneyimli Na-
im Abi de beni uyarmıştı.

Demokratlar iktidara gelince burs çeklerimiz üç ay
kadar gecikti. İzabel yardıma hazırdı ama, borçtan, öde-
yememekten korkuyordum. Almadım.

Öğle yemeklerinde bir saat tepsi toplama hizmeti kar-
şılığında oda kiramı ve yiyip içme giderlerimi rahatça
karşılaman bir iş verdiler. Hafta sonları beş on dolarlık
bir cep harçlığı da cabası. Sosyal yardımda bu bolluk ki-
şinin ahlakını bozabilirdi. Refah ülkesinde hayat bu ka-
dar kolay değildi. Yardım, özel bazı sosyal fonlardan des-
tekleniyor olmalıydı.

Bahar aylarına biraz sancılı ve sevinçli girdim. Ro-
berto Rosselini ile Ingrid Bergman'ın bahar aşkı onuru-
na kantinde "Stromboli sandviç" espirisi yaygındı: İs-
veç ekmeğı ile İtalyan salamından yapılıyordu. Mönü-
de adı var, fiyatı ve kendisi yoktu. Bir yandan midem sı-
kıştırıyor; öte yandan tez hocam. Benden sadece birkaç
yaş büyük nadir bir mühendislik dehası, evindeki özel
bir yemek sonrası konuyu açtı. Bana gözdağı veren bö-
lüm başkanıyla da anlaşılmıştı. "İstersen Amerika'da,
okulda kalabilirsin. Asistanlık ücreti yeterli değil ama
araştırma-danışmanlık ortaklığımız bunu bin dolara
tamamlamaya hazır" diyor. Ne yapacağımı soruyorum,
biraz kaygıyla. "Biz her şeyi hallederiz" diyor. Mecbu-
ri hizmetimi de ödeyebilirlermiş. "O zaman size borç-
lanmış olurum." "Onu da ödeyeceğine güveniyoruz" di-
yor. "Hizmetinle veya tasarrufunla, nasıl istersen." Dü-
şünmek için zaman istiyorum. "Mezuniyete kadar zama-
nın var." Cebimdeki 5-10 dolar harçlıkla ayda 1000 do-
larlık iş teklifine nazlanmak kolay değildi. Onur verici
teklife teşekkür ettim. O gece, "*beni bekleyen vatan*"dan
hiç söz edemedim.

Bu tekliften yirmi yıl sonra, Mimar Sabih Kayan ile Amerika'daki Üniversite kampuslarını incelemek amacıyla Boston'a gelmiştik. Howard hocayı aradım. Eşi rahatsızmış bizi yeni bir gökdelenin terasında yemeğe çıkardı. Kahvelerimizi beklerken, Sabih arkadaşım ile terasta şöyle bir dolaşıp döndüler. Bana açıklamadılar, sonra öğrendim arkadaşım dan. Uzakta bir gökdeleni gösteren hoca: "Arkadaşınız yirmi yıl önceki teklifimizi kabul etmiş olsaydı şu kurumun beşinci ortağı olabilirdi" demiş. Arkadaşım sordu: "Pişman mısınız?" Değildim. Amerikalı dostlarıma "Beni bekleyen bir vatandan söz edip" dönmüştüm. Amerika bensiz de Ay'a giderken ben ülkeme olan borcumu kendimce ödemeye çalışmıştım. Hayır, pişman değildim, ama 40 yıllık vatan hizmetinden emekli oluncaya kadar, telif haklarım dahil, ayda bin dolar kazanamadım. Bu arada Amerikan Doları'nın 50 yılda en az on kat değer kaybettiğini hatırlamak istemiyordum. Şu demek ki, 1950'lerin bin doları bugün on bin dolar olmuştu.

1950 yaz aylarında burs çeklerimi toplu alınca elim birden rahatladı. Doktora tezlerine şekil ve grafikler çizerek, Grek alfabesiyle formül yazarak biraz para kazanıyordum. Charles Nehri boyunca ünlü lokantaları aramaya başladık. Nevzat Gökçen arkadaşım ile, bir *Ristorante Italiano* keşfettik. Yemek bahane, cevizli ekmeğe bayılıyoruz. Öğleden sonra lokantadan çıkarken, bütün "makarnacılar" sıraya dizilmiş "ekmekçiler"le tanışmak ve bizi kutlamak istiyorlar. O öğün tam on sepet ekmek yemişiz, son iki sepeti de, cevizli dondurmayla. Aşçıbaşı birer sepet ekmek sarmış, "yine buyurun" teşekkürü olarak. O bolluk içinde meğer ekmeğe açmışız, yoksa yeniden hasretlik mi başladı?

Dönüş kesin mi, gerçekten?

Ekim başında, karşılaştırmalı yapı yönetmelikleri tezi-mi bitirip teslim ettim. Müsveddeleri Smith Corona ma-kinemde yazarken üç dört parmak daktiloyu öğrenmiş-tim. İki sağ iki sol parmak. Denizyollarımızın sancak ge-misi *Ankara*'da yer ayırttım. Veda ziyaretlerimi tamam-lamaya çalışıyorum. Carmiña okulu bitirmiş; telefonla veda edip dönmüştü. Izabel'den ayrılmak o kadar kolay görünmüyor. Bakarsın, *Ankara*'da da bir şube açarız yol-lu, zemin yokluyor. *American Express* kargo servisi grevde, eşyalarımı zorlukla yollayabildim New York'ta bekleyen *Ankara*'ya.

Son günler dolu ve heyecanlı geçiyor. Geldiğimde, Japonya'ya atom bombası atılmıştı, dönüşümde Ko-re'de savaş vardı. Çin'e ve Rusya'ya da sıçrayabilir de-niyordu. Son gece Harvard Square'daki Uluslararası Merkez'e uğradım. Tanıştığım hukukçu hanım dokto-ra için yeni gelmiş. Her şeyi basit ve çocuksu buluyor Amerika'da, önemsemiyor. Hiç kuşkusuz görmüş ge-çirmiş ama yaşam sevincini sanki İngiltere'de bırakıp gelmiş. Türk olduğuma inanmadı. İngilizceyi bir tür-lü kıvıramayan Fransıza (!) benzetmişti beni. Apartma-nındaki kahve sohbetimiz günün erken saatlerine ka-dar sürdü. Nedir şu İngiliz kızlardan çektiğim? Hem-şiresi yakamı bırakmaz, hukukçusu kendini bırakamı-yor. Son kartımı da oynadım: "Yarın Boston'dan ay-rılıyor, cumartesi günü ülkeme dönüyorum" dedim. "Kararını değiştirirsen bana yazarsın, bakalım ne ya-parız." Blöf yaptığımı sandı. "Dünya küçük, umarım yine karşılaşırız" deyip ayrıldım. Sonbaharın serin ha-vası ateşli, yüksek gerilimli, sonuçsuz geceme iyi gel-di. Pardösü kolumda, Harvard Meydanı'ndan Char-

les Nehri'ne kadar ısıık çalarak yürüdüm. Amerika r-
yası sona eriyordu.

New York'ta beni sürprizler bekliyordu. Eşyalarım
gelmiş, gemiye teslim edilmişti. Gemi kâtibinin uyarısı-
na göre, vergi borcum olmadığına dair temiz (ıkış) kâ-
ğıdım eksikti. Eyvah, nereden alacağız? Telaş etmeyin,
dediler. Limandaki vergi (*Revenue*) bürosuna uğrayın,
yardımcı olurlar.

İlgili memur çalışıp çalışmadığımı sordu. Boston'da
alıştığımı öğrenince, telefonla bir yerleri aradı, pasapor-
tuma bakıp adımı kodladı. Biraz sonra elinde bir kâğıt
ve ekle geldi. "İşte, temiz (ıkış) kâğıdınız. Bu da *Unc-
le Sam* (Amca ABD)'in vergi iadesi." Bir hazine eki. Şaş-
kınlıktan donakalmışım. Bu bir mucize, nasıl yapıyor-
sunuz? Memur iftiharla, güvenle gülümsedi: "eki, sa-
at beşten önce köşedeki postanede bozdurabilirsiniz" de-
di. Okulda ilk bilgisayar kuşasını görmüştüm ama Ha-
zine'de henüz kullanılmadığını sanıyordum. Hâlâ dş-
nrm. Tanık olduğum mucize bilgisayarda değil, kamu
maliyesinin göreve saygısında saklıydı.

Temiz kâğıdımı gemi kâtibine verirken ikinci sürpriz:
Beni uğurlamaya gelmiş bir "hanım" salonda bekliyor-
muş. Kim olacak? Hukuku hanım, ertesı gün beni yurt-
ta aramış. Ayrıldığımı ğrenince, New York'a uğurlama-
ya gelmişti. İnanmadığı için mahcuptu. Özür dilemeye,
telafi etmeye hazırdı ama vakit kalmamıştı; ksz bir ge-
ceyi yaşıama geçirmek için. İlk gecesi olmayan ilişkilerin
son gecesi de olamıyordu.

Greenich Village'daki buruk acılı veda yemeğinden
sonra, deneyimli ama güvensiz hanımı Boston trenine
uğurladım.

Kanarya Adaları'nda bir mola

Ankara şirin bir yolcu gemisi ama transatlantik değil. Acil bir onarım, su ya da yakıt ikmali için Kanarya Adaları'na uğradık. *Zenith* marka pilli “trans-okyanusya” radyomda, dünyayı tarıyorum. Türkiye Radyo Difüzyon Postaları'nın kısa dalga yayınında, babamın o gün bir törende yaptığı konuşmayı, kendi sesinden duyduğumda kulaklarıma inanamamıştım. Türkiye'nin sesi buralara kadar ulaştığına göre işler iyi yolda olmalıydı. Aca-ba yurda dönüş kararım doğru muydu? Umutlanmıştım birden.

Kredisiz Muhasebe dersi yararlı olmuştu. Yazılı sınavda, *Kaizer-Frazer* Şirketi'nin dosyasını inceledikten sonra yeni bir bilanço hazırlamamız istenmişti. Şirketin, bir önceki yıl aslında kâr değil zarar ettiğini bulmuş ve hazırladığım bilanço taslağı ile zorunlu dersi geçmiştim. Şirket kısa bir süre sonra iflas edince ne kadar iftihar etmiştim, muhasebe bilgimle. O gün bugündür, şirket ve bankaların gazetelerde tam sayfa yayımlanan yıllık bilançolarına şüpheyle bakar, okumam. Dengeli görünen hesaplar yanlış, ya da yanıltıcıdır; tam doğrusunu kimse yayımlamaz. Ülkemizdeki son banka düzenleme ve denetleme haberleri kuşkularımı nasıl da doğruladı.

Bilgili ve bilge hocalardan bilimin ciddi bir yöntem işi olduğunu öğrendim. En başında, yanlışını rahatça kabul edebilen ve bana asistanlık teklif eden tez hocam Howard. Bir de tabii birkaç gün önceki hazine görevlisinin özgüvenini ve saygısını kıskandığımı hissettim. Vergi iadesi çekini almaktansa veren kişi olmayı ve başarılı hizmet gururunu yaşamak isterdim.

Son yılın en büyük kazancı, “Üç Yüceler” adını verdiğim bilge kişilerdi: Mimar Buckminster Fuller, Tarih-

çi Lewis Mumford, Sibernetikçi Norbert Wiener. Her ay yuvarlak bir mekânda, yuvarlak bir masa çevresinde toplanırlardı. Gündem yoktu. İçlerinden biri sohbeti açar, konuşurlardı. Şimdi hiçbir konuyu, vardıkları hiçbir sonucu hatırlamıyorum. Sabırsızlıkla beklediğim bu açikoturumları hiç unutamadım. Bunlar tarih-felsefe, bilim ve sanatın, yaratıcılığın ve uygulamanın, zaferle yenilginin, özgür düşünce ile dogmacılığın diyalogu idi. Dinleyenler kendilerini fikir seline kaptırır, çıkmazlardı salondan. Başarı ile başarısızlığın arakesiti ne kadar dardı. Bu üçlü, enstitünün kimliğini, felsefesini, ülküsünü yansıtıyor; MIT'in yer, hayat ve insan bilimleri, evrendeki üç varlık alanını simgeliyordu. Ünlü Teknoloji Enstitüsü doğru anlamda bir üniversite idi! Orada kalmadı, gelişti. Bu okulun mezunu olmaktan övünçlü idim. İlerde, bu duygumu ve övüncümü saklamak gereğini duyacağım hiç aklıma gelmezdi.

Harvard'daki Hintli arkadaşlarımla Hindistan'ın bağımsızlık kahramanı Başbakan Nehru adına düzenledikleri ekonomi seminerinin başlığını da hatırlarım; "*Tarım-sal bir ekonomiden endüstriyel ekonomiye geçişin yapısal sorunları!*" Ne garip sorunlardı bunlar! Türkiye'nin, bu tür sorunları çoktan geride bıraktığını sanmakla ne kadar yanıldığımı ilerde anlayacaktım. Çünkü, biz bu tür sorunları ancak 1970'lerde konuşmaya başladık. Benzer seminerler yapmadan, sorunlara bodoslamadan dalıp sonuçları göğüsleyerek...

Mimarlık umutları bir yana, son aylarda tesadüfen keşfettiğim Will Durant'ın *Felsefenin Öyküsü* adlı kitabını uzun yıllar yanımdan ayıramadım. Bu felsefe, lise hocamız Hatemi Senih Bey'in bize ezberlettiği soru-cevap türü bir kerrat cetveli değildi. Yazar giriş bölümünde bilgece sesleniyordu okuyucusuna:

Hayatta her şeye heves etmeyin; bazılarını seçip kendinizi onlara adayınız. Başarırsanız, ötekilerin ya o kadar önemli olmadığını, ya da onların arkasından koştuğunu göreceksiniz!

Hayata atılırken bu *etik* ilkeye bağlı kalacağıma söz vermiştim. Ne kadar başarılı olduğuma hayat karar verecekti. Olacak olacaktı.

Vatanda bekleyenler ve beklentiler vardı

Ben *Ankara* gemisiyle, hizmet edeceğim vatana dönerken, anavatanda bekleyenler ve türlü beklentiler vardı. Herhalde annem, sağ salim ve selim (yalnız ve bekâr) dönüşümden mutluydu. Amerikan askeri yardımının tutumundan –açıkça yakınmasa bile– pek de hoşnut görünmeyen babam, başarılı Amerika dönüşümden övünçlüy-

Amerika dönüşünde Güvenç ailesi. (Ankara, 1950)

dü. Nasıl bir uyum sağlayacağını merak ediyor olmalıydı. Kadifeyanak kardeşim, Fen Fakültesi'ndeki matematik öğrenimine ara vermiş, asker ocağında "hayat okulu"na başlamıştı.

Bu kez Çanakkale Boğazı'nı nasıl geçtiğimize dair bir kaydım yok.

Yolcular arasında, hemen her vesileyle "İnsanları tanıdıkça hayvanları daha çok sevdiğini" yineleyen, mutsuz ve umutsuz bir klinik vaka vardı. Arkadaşlığımız başlamadan bitti. Yaşgünümde, inancının bir de Fransızcasını göndermeyi ihmal etmemişti.

Ankara, rıhtıma yanaşırken, Galata Yolcu Salonu balkonunda bekleyen tanıdıkları seçmeye çalışıyordum, uzaktan. Tabii onlar da beni ve yakın çevremi. Sonradan açıklandığına göre, ailem ve aile dostları, müstakbel ve muhtemel dünürler arasında, bir mi, iki mi, yoksa hatta üç kişi olarak mı döndüğüm söz konusu olmuş.

Son bir iki yılda ülkemiz değişmişti. Kırmızı yüzüğümü isteyen gümrük memuru ile Amerika'yı bir kerecik görmek uğruna hayatını fedaya hazır genç kızlar yoktu artık. Annemin çevresi kalabalıktı. Akrabalar, meraklı genç kızların görücüleri, müstakbel eşimin teyzesi... Yalnız döndüğüm ve arkamdan gelecek kimse olmadığı anlaşıncaya herkes rahat bir nefes almıştı, sanırım. Romanya'ya gidiş dönüşlerimizden hatırladığım Galata Yolcu Salonu'na mimar olarak, alıcı gözüyle baktım. 1930'lar için, ne kaliteli bir proje ve uygulama olduğunu düşündüm. Gümrükleme sırasını beklerken, yapının mimarını sordum. Köşedeki kimlik plakasından, şu satırlar kalmış aklımda:

*Başbakan...
Ulaştırma Bakanı...
Dz. Yolları Gn. Md. ...
(falancalar) zamanında
93(?) yılında yapılmıştır.*

Mimarlık mesleğine yer ve değer vermeyen bu ülkede böyle güzel eserler nasıl yapılmıştı? Bürokratik plaka yakın gelecekte yaşayacağım mesleki sorunları haber veriyordu. Karşılایanlarla kucaklaşırken, gözüm beş yıl önce bana “*Vatan seni bekler*” bayrağını veren emekli komşumuzu aradı. Yaşlanmıştı, çıkamıyordu. Vatan beni bekliyordu, türlü sorunlarıyla. Baba teyzelerin Akaretler’deki yaşlı aile ortamında her şey, herkes bıraktığım gibi yerli yerindeydi. Değişen, yabancılaşan tek kişi ben miydim? Yoksa “*Gurbet benim içimde*” miydi? Coşkuyla karışık o burukluğu zaman zaman yeniden yaşarım. Saçlarıma ak erken düşmüş ama adını koyamamıştım. Eşim, yirmi yıl sonra, Steinbeck’in (*Mutsuzluğumuzun Kışı*) romanında, rastlayacağı uyumsuz bir kişiliğin adını koyacağını bilebilir miydi? Bilseydi benimle evlenir miydi? Doğrusu ben de bilemezdim. Nereye, nasıl varacağını. Tilkinin dönüp dolaşıp geleceği dükkâna gelmiştim. Kaderimin ince, uzun bir yolu uzanıyordu önümde: Kişiliğimin çiziceği...

Dördüncü Bölüm
(Sarartan Uğraşlar)

**Mimarlık Yıllarımın Acıları
(Uyumsuzluğumun Kış Ayları)**

Mevzuat hazretleri, merhaba!	139
Devlet gibi bir Mehmet Kalfa	139
Fabrika şantiyesinde mimarlık	143
İstanbul'da hafta sonları	144
Askerlik, evlilik ve çevirmenlik	145
“Zurnada peşrev olmadı”	149
Serbest meslek de kolay değilmiş!	153
Halkçılara göre Cumhuriyet elden gidiyordu	155
Bilim, ışığı bilmediğini biliyor!	
Ya bizim üç “Ziya”lar ne diyor?	156
Ara Malhas ile dostluğumuz	157
Tecritçi mimarın teptiği fırsat	158
Pi (π) sayısı ve okur-sayarlık	158
Tanrı mı, “insanlık mabedi” mi?	160
Tarih ve felsefeden sonra eğitime!	162
Yirmi Yedi Mayıs müdahalesi	163
Bilirkişiliğimin o kadar saygın olmayan arka yüzü	164
“Defterinizi tutalım, verginizi biz ödeyelim”	164
Geri dönüp baktığımda...	165
Londra'da tanıştığım Türk mimarları	166

Mevzuat hazretleri, merhaba!

Kâzım İsmail Hoca haklıymış! (Yoksa, Prof. Ekrem Şerif miydi?)

Yurt koşullarına uyum sağlamam, bir meslek çevresi edinmem yıllar aldı, hiç kolay olmadı...

Ankara merkezdeki mimarlık bürosunda görevli mimarlar vardı; ama mimarlık mesleği ya da hizmeti yoktu. Şube müdürü Şekip Bey bir süredir rahatsızdı. Sağlıklı görünenler işe zamanında gelip gidiyorlar ama çalışmıyorlar. Öğle tatilinde, evden getirdikleri yemeklerini masalarında yiyorlardı, birbirlerinden saklayarak. Ücretler yetersiz. Derece zammı, tazminat, fazla mesai ücretleri kesilmiş. Ev açmak bir yana, oda kiramı ödemekte zorlanıyorum. Karnım yeniden ağrımaya başladı. *Gastrit* mi, açlıktan mı bilemiyordum. İdarenin kestiği parayı özel olarak kazanmanın yolları bulunmuş. İdareye iş yapan müteahhitlerin uygulama projelerini geceleri çizip gündüz inceliyor ve şeflerine onaylatıyorlar. Yüz karası durumdan kimse söz etmiyor. İTÜ mezunu, mecburi hizmetli bir mimar, etkili araçlar yardımıyla hizmetini önce Bayındırlık Bakanlığı'na oradan da üniversiteye nakletmenin yolunu buldu. Tekkeyi bekleyenlerden övgü aldı. "Aferin, gemisini kurtaran kaptana" dediler. Mevzuat böyle diyor; herkes kendi çözümünü buluyordu.

Devlet gibi bir Mehmet Kalfa

Ev sahibim Karadenizli Mehmet Kalfa galiba sıkıntımı anladı, bana ortaklık teklif etti. İşini bilen, bitiren bir inşaatçıydı. Kahvede oturup iş bağlıyor ve iyi kazanıyordu. Benden proje değil, sadece fenni sorumluluk imza-

sı istiyordu. Ben yaptıracağım sen kazanacaksın, diyor-
du. Verdiğim imza karşılığında benden kira bile alma-
yacaktı. İmza yetkim olmadığını bilmiyordu.

Mimar Bonatz'ın Saraçoğlu Evleri'nden esinlenmiş
“karnıyarık” tipi apartman projelerini lise çağında genç
bir yapı ustası okulu mezununa çizdiriyordu. 3x4 met-
relik üç oda, ortadaki holün önünde balkon, arkasında
mutfak ve banyo. O yıllarda, “*Frigidaire*” dolapları ye-
mek yenen hollere, çamaşır makinesi arka balkona ko-
nuyordu. Başka uygun yer yoktu. Bütün planlar, katlar
o kadar benziyordu ki birbirine, içi dışı renk renk bo-
yanıyordu, ayırmak için. Benden istenen, beklenen mi-
marlık değil, imzam idi. Düşündüm taşındım kabul ede-
medim. Mehmet Kalfa kararımı dinledi, anlayışla kar-
şıladi. Herhalde bu ilk denemesi değildi.

Ulaştırma bakanımız Seyfi Kurtbek, babamın ocak
arkadaşı, kerametine inanmış bir asker idi. Kurmaylı-
ğı yanında, Fransa'da siyasal bilim okuduğu, güzel ke-
man çaldığı rivayet edilirdi. Birkaç arkadaşım la ziya-
retine gidip sorunlarımızı anlattık. Dinledi, etkilenmiş
görünmedi. Birkaç gün sonra beni makamına çağırttı.
Sorunları sanki anlamaya çalışır hâli vardı. Ücret soru-
nu çözülmezse fen heyetinin dağılacağını (mühendis ve
mimarların), bakanlıktan ayrılacaklarını, nitekim bu-
nun başladığını söylemeye çalışıyordum ki... Bakan, bir-
den masasından fırladı: “Hepiniz gidin! Ben, bakanlı-
ğı demiryolu subaylarıyla da yönetirim” dedi. Bakan-
lık kapısı açılmıştı bir kez. Bizden önce kendisi çıktı.
Motorlu, raylı işler yerine atlı sporlara verdi kendini.
Özenli giysilerle fotoğrafları çıktı günlük basında. Son-
ra unutuldu, gitti. Adı sanı pek duyulmadı, 27 Mayıs'a
kadar.

Bir aile dostumuz, büyük bir devlet bankasının Ege'de

yaptıracağı tatil sitesi için mimarlar arandığını haber vermişti. Genel müdürlükten alınan randevuya giderken, mecburi hizmetimi devralacaklarını bile umuyordum. Odasında kalabalık bir terziler heyeti, kurucunun adını taşıyan Genel Müdür Beyefendi'ye ayna karşısında kumaş örnekleri gösteriyor, prova yapıyorlardı. Zemin ve zaman konuşmaya uygun değildi. Beklediğimi fark etti. Kendimi tanıtip niçin geldiğimi söylemeye çabalarken, Beyefendi sözümü kesti: "Hemen git başla" buyurdu; "ayrıntılara hiç gerek yok!" Nereye gidip neye başlayacağımı bilmeden, dayak yemiş gibi çıktım, İtalyan meslektaşımın soylu mekânından. 'Yeni Roma İmparatorluğu'nun muzaffer kumandanları arasında çaresiz kalmıştım. Bırakın anlamayı, kimse beni dinlemiyordu bile. Nerede ağzımı açacak olsam, ya "Burası Amerika değil" diyor, ya da soruyorlardı: "Yoksa siz, Amerika'dan falan mı geldiniz?"

Üstüme vazifeymiş gibi Ankara Belediye Reisi'ni ziyaret edip, dünyada beş altı metrelik kent yolu kalmadı; Yeni Mahalle'de, Çankaya'da, Bahçelievler'de yeni açılan yolların en az 12-15 metre tutulmasını önerdiğimde o da aynı tepkiyi göstermiş, "Üzülme evlat" demişti, "Senin korktuğun sayıda otomobil 2000 yılına kadar gelmez, ülkemize!" Belki haklıydı, Kızılay'da sadece üç taksi arabası vardı.

İdaremizin personel (zat işleri) müdürü ile görüşmeye gittim. Dosyarnı incelemişti, hemen hatırladı: "Yurtdışındaki arkadaşların, yedi yılı on yıla çıkarmaya çalışıyor, sıkıştırınca da dönmüyorlar. Sen, yedi yıllık eğitimini beş yılda bitirip dönmüşsün. Acelen neydi, be arkadaşım? Sana dön diyen mi oldu, yaldızlı davetiye mi çığardık?" Dürüst ve tok sözlü bir bürokrat idi. Aslında haklıydı. "Kendi düşen ağlamaz" demeye getiriyordu.

Milletin “hukuki şahsiyeti”nin kulağı, vicdanı, yüreği yoktu. Kapana kısılmıştım.

Meslekten bir ağabeyimiz, bizim kattaki şube müdürlüğünden daire başkan yardımcılığına terfi ettirilmişti. Kendisini kutlamaya çıktığımda, tutumu değişmişti. “Üst kattan bakınca sorunlar farklı görünüyor” diyordu. Mevzuat hazretleri karşısında yapılacak fazla bir şey yoktu. Mevzuat dedikleri sanki “*Tanrı buyruğu*” idi. Kimin yaptığı, nasıl uygulandığı konuşulmuyordu. Fikret’in söylediği gibi, kendi yarattığımız tanrılara tapıyor, sonra da yakınıyorduk onlardan!

Bütün kapılar kapandı, kapanıyor derken yeni atanan bir genel müdür yardımcısı çağırdı. “Ada”daki fabrika ihalesi tasfiye edilmişti. Yarım kalan inşaatı, müte-

*Mesleğe aday
bir mimar.
(Ankara, 1951)*

ahhit adına ve hesabına bitirecek bir emanet heyeti kuruluyordu. İşi, Birinci İşletme İnşaat Müdürlüğü yürütecekti. Bu şantiyede ve heyette çalışmam uygun görül-müştü. Sanırım, İngilizce çelik konstrüksiyon projelerini okuyabileceğim için seçmişlerdi beni.

Merkezde mimarlık yapmadığımız devlet sırrı değildi. Şantiye zammı ve fazla mesai de verilecekti. Hemen İstanbul'a hareket ettim. Çevrem, ailem herkes memnundu. "Felek bir kapıyı kaparsa, Tanrı ötekini açar" diyorlardı.

Fabrika şantiyesinde mimarlık

Kuvvet santralının çelik elemanları, yanı açık ameliyat (iş) vagonlarıyla taşınmış, servis hattı boyunca sağlı solu, gelişigüzel boşaltılmıştı. Sakarya yatağından çekilen kum çakıl yığınları altında kalmış kolon ve kirişleri bulup şantiyeye taşıtırken, geceleri bir köstebek yuvasına benzeyen *radye jeneral* (blok) temelin dökülecek kat ve katmanlarını çiziyorum. Her katmanda bir sürü montaj çukuru, kablo ve boru kanalı var. Tam bir labirent! Şikâyet hakkım yoktu. İş istiyordum. "Al sana iş" demişlerdi. Sanatçı Gauguin'i hatırlıyordum, ressam olmak istediğinde eline bir fırça verip "Paris'teki direkleri boya" demişlerdi.

Kabaca, 500 metreküp betonarme, yaklaşık 50 ton çelik. İki haftalık hazırlıktan sonra, radye jeneral (blok) temeli bir haftada döktük. Pat pat motorlu iki karıştırıcı ile günde 100 metreküpe yaklaştığımız oldu. Çelik elemanlar özenle ve karşılıklı markalanmıştı. Doğançaylı Mehmet Usta' nın köprücü takımı, manivelaya "*manila*" derdi ama çelik işini iyi öğrenmişlerdi, Almanlardan. İşin Amerikancasını çok çabuk kavradılar. Birinci kat ko-

lonları dikildikten sonra elik karkas montajını iki- haftada bitirdiler. Çatıyı örtmeye gelmişti sıra. Fabrika- nın ana gövdesinde yarım kalmış işlere daha başlanırken, çok katlı santral binası ortaya çıkmış, makineci ve tes- sati arkadaşlara devir teslimde hazır duruma gelmişti. İşi toparlamış, rahatlamıştım. Ne var ki...

Kuvvet santralının birden ortaya çıkışı, şantiyede fark edilir bir huzursuzluk yaratmıştı. İnşaat mühendisi arkadaşlarım, santral kolay, yarım kalmış fabrikayı ta- mamlasın da görelim, demeye başlamışlar. Ankara'dan gelen müfettişler de biraz yavaşlamamı tavsiye ettiler. Ben ise döktüğümüz betonun, kum-çakıl ve su-imento oran- larından, dökülmüş betonun sulanmamasından yakını- yorum. Deneyimli inşaatçılar, beton öyle ana bir karı- şımdır ki zlme, hemen her çimentoyu, her çakılı, her suyu kaldırır, diyorlar; hafta sonları beni bir iki gün- lğne İstanbul'a gönderip rahat nefes alıyorlar. İnşa- ati meslektaşlarım ile uyuşmayan bir yanım olmalıydı ama adını koyamıyordum. İlk erkek çocuklarda görülen aşırı sorumluluk duygusu muydu, neydi acaba? Bilemi- yordum.

İstanbul'da hafta sonları

orlu'dan okul arkadaşım Avukat Mesut ile buluşup Ada'ya, Moda'ya, Boğaz'a gidiyoruz. Mesut, askerliğini Davutpaşa Kışlası'nda yaparken, geziye katılacak kız arkadaşları buluyordu. Kız-erkek, grubun saydığı, g- vendiğı bir abi olmuştu. Genç hukuk mezunları sanki em- rindeydi. Her geziyi bir hafta öncesinden planlıyor, ha- beri iletmesi yeterli oluyordu. Grup denetimiyle, birey- sel ıkışları, çekişmeleri önlüyordu. Hafta sonu, cumar- tesi akşamları Mesutların Göztepe'deki görkemli bir pa-

şa köşkünde kalıyorum. Mesut Abi, yetişkin kız kardeşleri Melda ile Sitare'yi fakülteye yollamadığı gibi fakülte grubunun gezilerine de çağırılmıyordu.

Gezi dönüşü bir akşam. Yatma vakti, ahşap köşkün banyo kapısında Melda ile karşı karşıya geldik. Beyaz pazen, küçük mor çiçekli uzun kollu geceliğini giymiş, uzun saçlarını omzuna dökmüştü. Önüne baktı. Soluk ışıktaki hafifçe kızardığını sandım. Şaşırmıştık, ne diyeceğimizi bilemedik. Günler, haftalar, hatta yıllar geçti, o beyaz gecelikli, mahcup kız hiç aklımdan çıkmadı. Hâlâ düşünürüm de söyleyecek söz bulamam, sanki denersem büyünün bozulacağından korkarım.

Bir hafta sonu Mesut'un programı iptal edilince Melda'nın kardeşleriyle anlaşp topluca Süreyya Sineması'na gidecektik. Küçük kardeşler başka bir filmi seçince, belli bir saatte Altıyol'da buluşmak üzere Melda ile gruptan ayrıldık. Sinemadan sonra ben Ada şantiyesine döneceğim, kardeşler de evlerine. Film bitti, kardeşler ortada yok. Melda'yı tramvaya bindirip hemen ayrılmak istiyorum. O, kardeşlerini beklemeyi tercih ediyor. Neredeyse gelirler. Geç kalmamak için Haydarpaşa Garı'na doğru birlikte yürüyoruz. Banliyö treni de hazır ama Melda kardeşlerini beklemekte hâlâ kararlı. Son dakikada erkek kardeşi Kaya koşarak geldi, bizi peronda buldu. Yol boyunca düşünmüş, bir anlam verememiştim. Yıllar sonra öğrendim ki, yanına para almadığı için kardeşlerini beklemek zorunda kalmış, bilet istemeye sıkılmıştı – benden ayrılamadığı için değil.

Askerlik, evlilik ve çevirmenlik

Ada şantiyesindeki proje görevimin sona erdiği ya da ereceği anlaşılıyordu. Askerlik kararımı aldırmaq üzere An-

kara'ya dönüyorum. Akşam treninde askerden yeni terhis olmuş bir mühendis arkadaşla buluştuk. Bekârlığın canına tak ettiğini, Karadeniz'e evlenmeye gittiğini söylüyordu. Tarla komşusu, uzatmalı bir sözlüsü varmış. Okul yıllarından beri beklermiş. Mühendis çıktığına, bir iş güç sahibi olduğuna, askerlik görevi de bittiğine göre, kızı isteyecekti, alacağından emin görünüyordu...

Anlatma sırası bana gelince, benim de bir adayım vardı ama onunla hiç konuşmamıştık, bu konuları. Nasıl

Nişan Töreni, Feneryolu. (İstanbul, 1951)

başlayıp geliştiğini anlatmakta zorlanınca, deneyimli meslektaşım, bir iki soru sordu; düşündü ve adını koydu: “Henüz askerliğini yapmamışsın ama ha pu işin vak-tü zamani gelmiş te geçiy.” Ardından Karadeniz gelene-ğinde ekledi: “Ha, sen bu kıza abayı yakmışsın da pil-meysun, ta!” Şu “Temel”ler olmasa ne yapardık ki...

Babam, eşimin ailesini Karagümrük’ten, Fatih yan-gınından tanıyordu. Yıllar önce, bir süre Çorlu’da yeni-den karşılaşmıştık. Babamın yazdığı niyet mektubuna na-zik bir yanıt geldi. Yedeksubay okulunda iken Melda ile nişanlandık. Babam nişanlımla beni aldı baba köyüne ve Alicik’in Boyalık Çiftliği’ne götürdü. Gelmişken bir

*Yedek Subay
Okulu'nda eğitim.
(Ankara, 1951)*

Nikâh ve düğün hatırası. (İstanbul, 1952)

de denize girdik. Baba yanıyla tanıştık. Kıta görevim bitince evlendik. Yeni ev açacak gücüm yoktu. Bir süre baba evinde oturduk ama ev ev üstünde olamadı. Oğlum Murat doğduktan sonra ayrı çıktık.

Kıramı ödeyebilmek, ailemi geçindirebilmek için bir süre teknik çevirmenlik yaptım. Mecburi hizmetle yükümlü olduğum kurum, görev ve para veremiyordu; ama benden ve kefilim babamdan hizmet borcumun ödemesini talep ediyordu. Hayatı boyunca maaşı ile geçinmiş, kimseye borçlu kalmamış olan babam son derece huzursuzdu. Sanki her gün bir haciz memurunu bekliyorlardı. İşte o dönemde, kimseye haciz konmadı ama gastritimin yıllar boyu sürecektir *ülser*e dönüştüğü tanısı kondu. Sonunda, İstanbul'da Birinci İşletme'de işçi statüsünde günlük ücretle çalışmayı kabul ettim. Haydarpaşa liman depoları inşaatı ile Sirkeci Elektrifikasyon Projesi'nde yaklaşık dört yıl çalıştım. İki yıl arayla bir Zeynep kızım dünyaya geldi. Bu arada, kayınpederimin ve emekli olan babamın evlerini yaptım. Eğitimin tersine, Türkiye'de mimarlık sorunlarını inşaat yaparak öğrendim.

“Zurnada peşrev olmadı”

Demiryolcular, lokomotiflerin konakladığı hangarlara “depo” derler. Sirkeci Garı'ndaki ahşap depoyu yıktık; yerine, elektrikli lokomotif garajını ve atölyesini yapıyoruz. O günkü fiyatlarla milyonluk bir iş, altı ay zamanımız var. Sıkışık bir şantiye alanında, gece yarısından sonra ana hatta kuraldışı, yükleme-boşaltma yapıyoruz. Bir kaza olsa ertesi gün Rumeli yakasında tren işleyemez. Bazı geceler, boşaltmayı bitirdikten sonra Ada'da olduğu gibi, şantiyedeki servis vagonunda kalıyorum.

Servis ve aşçı görevlisi Akif’fendi, kalabalık bir heyetin inşaata doğru geldiğini haber verdi. Karşıladım. Şantiyeyi ve kendimi tanıttım. Yeni atanmış genel müdür yardımcısı, Başkent çevrelerinde tanınmış bir mühendis-ti. İnşaatın keşif bedelini, ne zaman biteceğini, o gün, kaç amelenin çalıştığını sordu. Sayılarla cevapladım. Sanki hiç duymamış gibi, alaycı bir eda ile gülerek sordu: “Kaç milyona, kaç yılda dediniz?” Tokat yemiş gibi sendelemiştim. Dünyanın etrafımda döndüğünü, sendelediğimi hissettim. Kendime geldiğimde, heyetteki tanıdıklarımın ellerini yukarı kaldırıp “yapma yapma” işaretlerini gördüm. Toparlanmaya çalıştım:

“Şurada gördüğünüz servis vagonunda, imzanızı taşıyan bir iş programı var. Onun üzerinde mühendisçe sorarsanız, hangi işlerde ne durumda bulunduğumuzu söyleyebilirim. Ancak, soruyu böyle sorarsanız, maalesef verecek cevap bulamıyorum, sayın genel müdür!”

diyebildim, sanıyorum.

Beklemediği bu cevap üzerine genel müdür çarpıldı, gruptan ayrılıp ileri doğru yürüdü. “Aman, ne yaptınız” edasıyla üstüme yürüyen inşaat reisi Muzaffer (galiba Arulat) Bey’e cevabımın sonunu ilettim:

“Sayın genel müdüre lütfen söyleyin, ‘Zurnada peşrev olmaz, ne çıkarsa bahtına’ derler, ben diyeyim beş, siz deyin on beş. İster yıl, ister milyon.”

Genel müdür döndü, eliyle inşaat reisini yanına çağırdı. Bir şeyler konuşup uzaklaştılar. Sonradan duyulduğuna göre, “Atın bu herifi buradan” buyurmuşlardı. Bir

hafta sonra, hakkımda istenen raporu yazmak üzere bir umumi idare müfettişi geldi. Bir aya yakın çevremde dolaştı. Sordu, soruşturdu. Sonra beni gar lokantasında yemeğe davet etti. Raporunu yazdığını, atılmamı gerektirecek bir kusur bulamadığını, rahat olmamı; ancak, vereceği rapordan sonra belki de kendisini açığa alacaklarını söyledi. Görevden atılmadığıma göre, müfettişin raporu beni korumuş olmalıydı. Müfettişin başına neler geldiğini duymadım.

Emanet inşaatı, ön keşif bedelinin altında birkaç yüz bin liralık tasarrufla ve tam zamanında bitirdim. Tesis hizmete açıldı. Birinci İşletme Müdürü Rüştü Sarp Bey'in

*Murat'ın
yaş günü.
(İstanbul,
1954)*

takdirname ve taltif önerisine Ankara'dan soğuk bir "görevini yapmıştır" yanıtı alınmış. Sebebini şimdi sanki tahmin edebiliyorum. İdarenin 150 bin liraya almak istediği hastane lojmanının keşfini yapmış, "15 bin peşinle hemen satın alınabileceğini" telle bildirmiştim.

Bitirdiğim projelerin, *ataşman* defterlerini, metraj ve kati hesap dosyalarını tamamlayıp kopyalarını aldıktan sonra istifamı verip ayrıldım. Ağır bir mecburi hizmet borcunun altına girmiştım; ama kendimi özgür hissediyordum. Faiziyle birlikte 50 bin liraya yakın bir borç ödeyecektim. Peki neydi, benimle alıp veremedikleri? Yıllar sonra öğrendim ki bir devlet ofisinden naklen atanan genel müdür yardımcısı, önceki çalışma arkadaşlarına yeni kurumda yer açmaya çalışıyormuş. Benimle özel bir alıp veremediği yokmuş. Bir gece araba vapurunda karşılaştık. Hatırlamaya çalıştı. "Neden ayrıldınız? Size yeni işler verecektim" dedi. İdareden ayrılıp yolumu bulmama sebep olduğu için kendisine içten teşekkür ettim. Gülümsedi. Muzaffer Bey, "zurna-

*Murat ve
Zeynep ile.
(İstanbul, 1956)*

daki peşrev” benzetmemi herhalde anlatmamış olmalıydı.

İki çocuk, ev kirası, hiç kolay olmadı ama bu parayı kazandım ve eşim Melda’nın gayreti ile mecburi hizmet borcumu faizi ile ödedim.

Serbest meslek de kolay değilmiş!

Yıl 1956: Türkiye’de bir şeyler oluyordu da söylentiler değişti. 1954 seçimlerinden büyük zaferle çıkan Demokratlara göre ülke görülmemiş bir hızla kalkınıyordu. Pahalılık, enflasyon, Milli Korunma Kanunu, hızlı kalkınmanın kaçınılmaz bedeliydi. Rahmetli Menderes, Emlak Kredi Bankası’nın verdiği konut kredilerini birden on kat artırıncı, ithal malı inşaat malzemesi karaborsaya düşmüştü. Özellikle, demir, çimento, cam ve sıhi malzeme bulunmuyordu. İnşaat sektörü kuşkusuz büyüyordu ama roket hızıyla yükselen maliyetlerle birlikte. Haliç’te hurdaya çekilmiş gemilerin paslı sacları, kaynakla kesilip ilkel yöntemlerle haddeden çekilip inşaatlarda kullanılıyordu. Eskişehir ürünlerinin çimento olmadığı anlaşılmış ama üretimi ve el altından satışı durdurulamamıştı. Kusurlu çimentodan dolayı bir inşaatımın çatısı dökülürken altındaki katın mantar döşemesi, kolonlardan sıyrılmıştı. Can kaybı olmamış ama zararını ödemek zorunda kalmıştım. Bu koşullarda, bu malzeme ile inşaat yapmak giderek zorlaşıyordu. Benim gibi genç ve tanınmamış mimarlara, inşaat sorumluluğunu üstlenmek şartıyla ancak proje işi veriliyordu.

Küçük bir büroda mimarlık yaparak yaşamaya çabalarken, karaborsa malzeme kullandığım ve de suçüstü dosyasını kapatma “bedeli”ni ödemediğim için Milli Korunma Mahkemesi’ne verildim. Savcılık, kanuna

muhalefetten dava açmıştı. Celp de gelmişti. Kanun, o günlerde iptal edilmeseydi mahkûm olabilirdim.

İmar Müdürlüğü ile ciddi ruhsat sorunları yaşadım. Çemberlitaş'taki bir kıraathanede iş tutan "tahsildar" mimara tarifeli bağış (rüşvet) haracını yatırmadığım için projelerim tasdikten çıkmıyordu. Dosyalarım ya deprem denetimine ya da "Estetik Jüri"ye gönderiliyor, aylarca ruhsat çıkmıyordu. Almancadan uyarlanan *Yapı Yollar Kanunu*'nu tez konusu olarak incelemiştim. Belediye, inşaat izni isteyenlere, bir ay içinde olumlu ya da olumsuz cevap vermek zorunda idi. Cevap çıkmayınca, noterden gönderdiğim bir yazı ile temel ruhsatı almış gibi inşaaata başlıyordum. Belediye de iskân izninde güçlük çıkarıyordu.

Yaptığım bir işhanının üst katının yarısı peynir kalıbı gibi kesilmişti. İstanbul'un imarı için danışman olarak davet edilen Profesör Högg, o daireyi büro yapmak üzere incelerken, birden terasa çıkmış ve şaşırıp kalmıştı. Yanındaki imar görevlisinden uygulamanın "yönetmelik" gereği olduğunu öğrenince, şu açıklamayı yapmıştı: "Böyle durumlarda, biz işin doğrusunu yapar, yönetmeliği değiştiririz." Sonunda, ruhsat sorununa bulduğum yasal çareyi yaymamak şartıyla, belediyeciler yumuşadı. Ateşkeste anlaştık.

Mecburi hizmet zordu ama rüşvet verip almadan serbest mimarlık yapmak daha kolay değildi. Güçlüklere dayanabilmek için, Darüşşafaka Lisesi'nde İngilizce matematik ve Yıldız Teknik Okulu'nda mimarlık (malzeme ve metot) öğretmenliğine sığındım. Günlerimin yarısı okullarda, yarısı şantiyelerde geçiyor, iki üç haftada bir keşfe çıkıyor ancak geceleri proje yapmaya vakit buluyordum. Günde iki üç paket sigara dumanı tütüren bir fabrika bacasına benzemiştim. Ek gelir kayna-

ğı olarak Kabataş'tan sınıf ve sıra arkadaşım bir sulh hâkiminin bilirkişilik (*ehil-i vukuf*) teklifini de kabul etmiştim.

Halkçılara göre Cumhuriyet elden gidiyordu

DP yönetiminin her mahallede bir milyoner yaratma politikası meyvelerini vermeye başlamıştı. Baba köyümüz silme Demokrat olmuş, ana yanı akrabalarımız “Vatan Cephesi”ne katılmaya başlamıştı. Türkiye’de yeni, varlıklı bir sınıfın yaratıldığı bu dönemde, görülmemiş kalkınmadan payını almayan, almak istemeyen; uyumsuz, hırçın, huysuz, *müzmin muhalif* bir âdemoğlu olup çıkmıştım. Şiddetlenen karın ağrılarıma komşumuz Dr. Müfit Ekdal yeniden ülser teşhisi koydu ve sigara dışında beni sıkı bir perhize soktu.

Türkiye batıyor muydu, yoksa çıkıyor mu? Bir türlü karar veremiyordum. Mühendislik ve mimarlık bilgilerimle, Amerika deneyimim yetmiyordu olup biteni anlamaya, kavramaya. Tarih ve felsefe okumaya başladım. Türkçeye *Beyaz Zambaklar Ülkesi*’ni kazandıran Ali Haydar Bey’in kurduğu Pedagoji Cemiyeti’ne üye oldum. Altan Öymen’in babası Hıfzırrahman ve Onur Öymen’in babası Münir Raşit Öymen ile tanıştım. Bir pedagoji kongresine sunduğum “Okul Sonrası Hayata Uyum” konulu bildiride, herhalde kendi uyumsuzluğumu, mutsuzluğumu, acılarımı dile getiriyordum. Rahmetli Orhan Cavit Tütengil Hoca’nın yönettiği bir eğitim seminerinde Profesör Mümtaz Turhan Hoca, eğitimle ülkeyi kurtarma çabamı şöyle değerlendirmişti: “Karanlıklar içindeki bir ülkede, bir mum yakmaya çabalayan romantik genç.” Doğrusu, bu kadar büyük övgüyü hak

etmemiştim. Ünlü hoca, eleştirisine teşekkürüme anlam verememişti. Çünkü, bu sorunlar amatörler göre değil, “haddini bil” demek istemişti.

Bu arada mecburi hizmet davasını kaybetmiştim. Borcumu ödemekte zorlanıyordum. Halk Partisi’ne girmedim ama sempatiyi de gizlemedim, dışardan destek ve moral verdim. Bu yüzden, iş hayatında ve yakın çevremde CHP’li olarak tanındım. Aslında CHP’li değil, Cumhuriyetçi idim. Öyle de kaldım.

Bilim, ışığı bilmediğini biliyor! Ya bizim üç “Ziya”lar ne diyor?

Darüşşafaka Lisesi’ndeki öğretmenler odasında bir kitap görmüştüm: İngilizce, renkli, resimli bir fen bilgisi kitabı. Fal tutar gibi rasgele açtım. Önümde “Işık” bölümü. Ne kadar ilginç! Ortaokul yıllarımdan beri aradığım Newton çarkını bulurum umuduyla okumaya koyuldum. Şöyle başlıyordu ilk satırlar: “Işığın ne olduğunu bilmiyoruz. Öğrenmek istersek araştırmalı, araştıranlara destek olmalıyız.” Birkaç kez ışık, renk, gölge, aydınlatma okumuştum. Işığın dalga ve kuantum kuramlarını, dolayısıyla ışığı bildiğimi sanıyordum. “Bu öneriyi yirmi yıl önce okusaydım, ışığı incelemek için fizikçi olabilirdim” diye üzüldüm. Bilim, bilginler ışığı bilmediğini söylüyor; bilimle uğraşmayanlar, benim gibi bilmeyenler bildiklerini sanıyordu. Ne garip bir dünyada yaşıyorduk! Bizim “Işık”lar ne diyordu bu konuda?

Robert Kolej’in açtığı felsefe doktorası adaylık yarışmasına katıldım. Birinci Işık, Hilmi Ziya Ülken Hoca’nın yönetimindeki seçici kurul, iyi bir öğretmen olduğum gerekçesiyle müracaatımı yarışma dışı bırakmıştı. Oysa

adaylık koşulları arasında öğretmen olmak şartı vardı. Olayları yakından bilen bir felsefe hocası açıkladı: “Siz, Hoca’nın *Tarihi Maddeciliğe Reddiye* eserini, *Mülkiye* dergisinde eleştirmişsiniz, Ülken Hoca sinirlenmiş: ‘Bu da kimmiş, nereden çıkmış?’ yollu tepki göstermiş.” Bu eleştirim bana bir adaylığa mal olmuştu ama felsefenin başka yolları, ödülleri olabilirdi.

İkinci Işık, felsefeci Ziya Somar Hoca, Pedagoji Derneği kurultayındaki bir bildirimi izledikten sonra şöyle yüreklendirmişti beni: “İlerde bir eğitim kurumu ya da okul açarsanız, sizinle çalışmaktan onur duyacağımı lütfen unutmayın.”

Üçüncü Işık, Profesör Enver Ziya Hoca ise, Bertrand Russel’in iki ciltlik *Batı Felsefesi Tarihi*’ni hediye etmişti. Harıl harıl felsefe okuyordum ama Türkiye’yi, ülkemizin güncel kültür ve eğitim sorunlarını, sorunlarımızın çözümünü, okuduğum kaynaklarda bulamıyordum. Felsefe tarihi herhalde gerekli ve yararlıydı da yeterli değildi, galiba felsefe yapmaya...

Ara Malhas ile dostluğumuz

O yıllarda Perşembe Pazarı’nda nalburiye işi yapan Ara Malhas’ı kayınpederim rahmetli Hilmi Sunay’ın tavsiyesiyle tanımıştım. Yaşıtımdı ama pazar deneyimi ile bana bir kardeş yakınlığı gösterdi. Karşılıklı saygı ve güvene dayalı dostluğumuz yıllar boyunca çok sayıda müşteri ve dost kazandırdı.

Bir kuruş ödemedem her malı alıp götürebilirdim. Müteahhit ya da mimarlarından yakınan müşterilerine, Ara, adımı adresimi verirmiş. Hakem, bilirkişi, mimar, kontrol veya danışman olarak. Nişantaşı’nda bitmiş bir apartmanın kazan dairesinde su çıktığı için oturma iz-

ni alınamıyormuş. Bir hafta, gece gündüz uğraşıp suyu kestik. Kazan monte edildi. Ruhsat alındı.

İstanbul'da tecrit malzemesi satan uzman Almanların yanında, hiç beklemediğim bir anda şöhret olmuş-
tum. Malhas ile uzun yıllar sürecektir dostluğumuz böyle başladı. Çok genç denecek yaşta rahmetli oluncaya kadar sürdü. İş için Ankara'ya geldikçe buluşur eski güzel günleri anardık. Ne güzel bir insandı...

Tecritçi mimarın teptiği fırsat

Evde, büroda telefonların çalıyor, "tecritçi mimarı" arıyorlar. Mimar olmak varken "tecritçi" diye anılmak ya da aranmak onuruma dokunuyordu. Yayılan efsanenin hızını kesinceye kadar tecrit işlerinden kaçtım. Ayağıma kadar gelen kısmeti tepmişim. Su tecridi o kadar az biliniyordu ki biraz sahip çıksaydım kolayca zengin olabilirdim. Postacı kapımı ikinci defa çalmış, gene cevap alamamıştı. Oysa, felsefe tarihi okurken tulum giyip tecrit yapmak çok da kazançlı olabilirdi. Kaliforniya'da liman işçiliği yapan Filozof Erich Hoffer'in *Gerçek Müminler* eserini okuduğumda artık çok geçti. Tecrit efsanesi çoktan unutulmuştu. Zaman tüneli tek yönlüydü, dönüşe geçit vermiyordu. Saatin yönü değişmiyordu.

Pi (π) sayısı ve okur-sayarlık

Komşu köyümüzde beş sınıflı bir okul vardı ama köy camisinin kubbesi yoktu. Demokrat Parti'nin *su, toprak, yol ve camiye yardım* politikasından yararlanan partililer, saygınlık aşkına kubbeli bir cami istiyorlardı. Kubbeyi döktüğümüz günün akşamı köyün gençleriyle kah-

vede otururken bana Pi 'yi sordular. Caminin yarım küre kubbesini de döktüğüme göre herhalde doğru Pi 'yi bileceğimi düşünmüşlerdi. Belki yanlış yoktu ama Üsküdar esnafının π 'si ile okul öğretmeninin π 'si farklıydı. Kaçak kesilmiş çubukları satın alan esnaf bazen çok, bazen az ödüyor, sebebi sorulduğu zaman, " Pi " öyle gösteriyor diyorlarmış. Köylü gençler, caminin kubbesiyle değil, Pi göstergesiyle ilgiliydiler. Söylediklerine göre, piyasanın Pi 'si, okulunkinden tam dört kat küçüktü: 3,1416'ya karşı, 0,754. Bu nasıl oluyordu? Esnaf okur-yazar köylüleri kandırıyor muydu?

Sorun okulda matematik öğretmenliği yapmaya benzemiyordu. Evlerinden getirdikleri tencere, tepsi, bakır kap kakak ile kahve masasında Pi 'yi hesaplamaya başladık. Yuvarlak cisimlerin önce çevrelerini sonra çaplarını terzi mezurası ile ölçüp bir kenara yazdıktan sonra çevre uzunluğunu çaplara bölerek kabaca 3 civarında sayılar bulduk. Ortalaması 3,2 gibiydi. Okulun Pi 'si ni bulmuştuk. Fırıncı esnafının kullandığı Pi , bunun dörtte biri 0,75 idi.

Okul, yuvarlak ağacın yarıçapını, çarşı esnafı ise çapını kullanıyordu. Pi 'ler değil çaplar farklıydı. Bir lüks lambası ile başladığımız deney, tam beş lamba ile bittiğinde Pi 'nin sırrı bir ölçüde çözülmüştü. Yaptığımız deney, okul programlarının işlevsel veya işe yarar olması gereğini gösteriyordu. Köy gençleri okul bilgisinin de işe yarar olduğunu belki ilk kez görmüşlerdi. Sonraki günlerde cami inşaatında daha gönülden çalıştılar.

Pi zaferimizi akşam çayları ile kutlarken, gençlerden biri beklediğim can alıcı soruyu sordu: "Çap, yarıçapın iki katı olduğu halde, Pi 'ler neden dört kat farklıydı?" Dama tahtası üzerinde bir gösteri daha yaptık. $2 \times 2 = 4$ olduğu için ya da çapın karesi yarıçapın karesinden dört

kat büyük olduğu için. Yarımın karesi, birin karesinden dört kat küçüktü. *Pi* sayısı sabitti ama dairenin alanı çapın, ya da yarıçapın karesiyle orantılı büyüyordu.

Kıssadan hisse: Okuryazarlık ve sayarlık işlevsel olmalı: Kazanç ve para söz konusu olunca köy gençleri, π 'yi hevesle öğreniyor. Kahve masasındaki deney bittiğinde, köyün bütün delikanlıları başımıza toplanmıştı, ellerinde lüks lambaları ve gemici fenerleriyle, masaya yatırılan *Pi* deneyini izliyordu. Sonunda bazıları, sorunun *Pi*'de değil. çubukların çapında olduğunu kavradı. Kestane çubuğu, çap ve boy ne kadar büyükse hacim ve alacak o kadar büyüyordu. *Pi* sayısı sabitti.

Değişen ve değişken çokluklar sabitlerle açıklanamazdı. Köylü gençlerin Üsküdarlı esnafla nasıl anlaştığını öğrenemedim.

Tanrı mı, “insanlık mabedi” mi?

Tecritçilik ile mimarlık ikilemi arasında bocaladığım dönemdi (1950'lerde) Kadıköy vapurunda, karşımda oturan iki kişinin tartışmasına kulak misafiri oluyordum. Anlaşamayacaklarına karar vermek üzereydiler ki, dayanamayıp söze karıştım: “Affedersiniz, ‘Tanrı mı, insanlık mabedi mi?’ sorusu, şurada kopuyor, asıl soruna dönemiyorsunuz! Bu ikili birbirinden bağımsız ya da karşıt kavramlar değil. İlişkiyi sorgularsanız sorun çözülecek. Durkheim, *Dini İnançların İlk Biçimleri*’nde, Tanrı’yı maske takılmış töreler olarak anlatır...” Biraz durup düşündükten sonra, birisi cebinden defterini çıkarıp adımı adresimi sordu. Bu olayın ardından hemen her yıl birileri gelip benimle konuşur; Tanrı’ya inanıp inanmadığımı sorar oldu. “Bilemiyorum, emin değilim” yanıtlımı alınca, ayrılıp giderlerdi. Günlerden bir

gün Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü Hayrullah Örs'ten Konyalı'da bir yemek daveti aldım. Kendisini Almanca-
dan çevirileri ile tanıyor, beni niçin aradığını bilmiyor-
dum.

Örs Üstat, "Bu iş artık çok uzadı" deyip konuya bo-
doslamadan girdi:

*"Tanrı'yı şimdilik erteleyip soruyu, 'insana, insanlı-
ğa, insanlık mabedine, insanların yarattığı, yaşattığı de-
ğerlere inanır mısın' diye sorsam, ne dersin?"*

Hiç düşünmeden "Evet" dedim. "Öyleyse anlaştık"
dedi. Türkiye Büyük Locası'nın Büyük Üstadı Hayrul-
lah Örs Bey, bilgece yaklaşımıyla sorunu çözmüş, eriş-
tirme (kabul) sınavında inanç sorusunu biraz açarak
böyle sormuş, aldığı olumlu yanıtla beni Hür Mason-
luğa kabul ile, söz konusu mabede benim de bir iki taş
koymama öncülük etmişti. Şu uyarı ile: "Mesleğin te-
meli ve özü mavi derecelerdir; yukarısı, felsefe değil ta-
rikattır." Bu uyarısını hiç unutmadım, rahmetli üstadı-
mın.

Mason olduğumu hiçbir yerde saklamadım ve olmak-
tan pişmanlık da duymadım. Laik düşüncenin öncüsü
ve savunucusu olan Masonlar, laik oldukları için Hıris-
tiyan kiliselerince dinsizlikle, Tanrıtanımazlıkla suçlan-
mıştı. Masonluk her dernek gibi üye olmayana kapalı-
dır ama ne dinsizdir ne de gizli. Olsa olsa bilime inanan,
bütün dinlere açık, akıl ve düşünceye dayalı bir din ol-
duğu söylenebilir. Nasıl demiş bilge kişi: "Bilim aydının
dini/ din ise avarının bilimi!" Masonluk, topluma açıl-
dıkça, dinsiz ve siyonist olmadığı gerçeği daha da iyi an-
laşılacaktır. Kanaatimce kadın üyelerin ya da hemşire-
lerin ikna edici sözlü desteğine gereksinme var. Mason-
luğun topluma kabulü, kadınların Masonluğa kabulün-
den sonra mümkün olacak gibidir.

Tarih ve felsefeden sonra eğitime!

Tarih ve felsefe okumalarımda aradığım yanıtları bulamayınca, eğitime yöneldim. Komşumuz Münir Raşit Öymen'in desteği ile *Beyaz Zambaklar* çevirmeni Ali Haydar Bey'in kurduğu Pedagoji Derneği'ne üye oldum. Eğitim kitaplığımıza, yayınlarına girip kurumlarımızı tanıdıkça, eğitim düşüncemizin ne kadar okula (*skolastik*) bel bağladığını; tarih, felsefe ve bilimden uzak kaldığını görmeye başladım. Öncesini, sonrasını, dışını dikkate almayan okul, tek başına ne kadar etkili olabilirdi ki? Evet her şey birbirine bağlı ya da öyle görünüyordu ama ne ile? 1960'lı Milli Birlik dönemine yaklaşıırken bu soru üzerinde düşünüyor ama yanıtını, çözümünü bulamıyordum. Bertrand Russel'in "Felsefenin Bilgeliği" (*Wisdom of Philosophy*) yaklaşımı, evrensel sorunun yanıtlarda değil, sorulmayan sorularda gizlendiğini düşündürüyordu. Gilbert Highet'in *Öğretme Sanatı*, aynı yönü gösterirken, Üstat Emin Erişirgil, "*Neden Filozof Yok?*" denemesinde (1957), Gökalp gibi, toplum hayatımızda *bilim eksikliği* buluyordu. Bilim yapmaya başladığımızda, kuşkusuz bizde de filozoflar yetişecekti. "Ne eksik, ne eksik?" derken 27 Mayısçılar, "Bilim değil, birlik eksik" dediler; bu eksikliği eğitim ve üniversite reformu ile gidermeye yöneldiler. İnsanı yaratan eğitim, insanlığa *ortak (toplumsal) bir akıl* da kazandırabilir miydi? İngiliz filozofu Alexander Pope (1730'lar), ahlak üzerine bir denemesinde, "Eğitim bunu yapabilir" diyordu. Evet kuşkusuz eğitim, ama nasıl? Hangi eğitim? İşte eksik olan, sormadığımız temel soru da buydu: **NASIL BİR EĞİTİM?**

Yirmi Yedi Mayıs müdahalesi

Komşumuz Salim Rıza (Kırkpınar) Hoca tarafından çok erken saatte uyandırıldığımızda, yaklaşan devrim hakkında ön bilgim yoktu. Lütüfî Ay'ın tarihçi Michelet'den çevirdiği *Fransız Devrimi Tarihi* dışında ciddi bir deneme okumamıştım. Sabahattin Selek'in *Anadolu İhtilali* 27 Mayıs'tan sonra yayımlandı sanıyorum. So-kağa çıkma yasağı kaldırılmıştı. Öğleye doğru Ord. Profesör Dr. Ali Fuat Başgil, lacivert giysileriyle Salim Rıza Hocalara geldi. Bahçede toplanmış olan CHP'li öğretmenlere, yapılan darbenin perde arkasını açıkladı. Bir hukuk hocası olarak Çankaya'ya davet edilmiş, siyasi bunalımdan çıkış yolu konusunda fikri sorulmuştu. Başgil, siyasi bunalımın Hükümet'in istifası ve yeni bir hükümet kurulması ile aşılabileceğini önermiş ama Bayar'ı ikna edememişti. "*Dere geçilirken at değiştirilmez*" sözü o sıralarda söylenmiş olmalıydı. Başgil'e göre, Meclis'in kurduğu Tahkikat Komisyonu anayasaya aykırı değildi. Meclisler böyle özel komisyonlar kurabilirdi; ancak, Komisyon'a verilen yargılama ve cezalandırma yetkileri, anayasanın kuvvetlerin ayrılığı ilkesine aykırı idi. Dinlediğimiz anayasa dersi gerçekten aydınlatıcı ve unutulmazdı. Ne var ki, aynı Başgil Hoca, İsviçre'ye yerleşmeden önce tanık veya bilirkişi olarak çağırıldığı Yassıada Duruşmalarında, Meclis Tahkikat Komisyonu kurulmasının anayasaya aykırı olmadığı görüşünü aynen dile getirirken, Komisyon'a verilen ceza ve infaz yetkilerinden hiç söz etmemişti. Türk toplumu ve akademisi Ali Fuat Hoca'yı yargılamadı ama hep merak ederim, acaba aklı, vicdanı kendisini bağışladı mı?

***Bilirkişiliğimin
o kadar saygın olmayan arka yüzü***

Ayda bir iki kez bilirkişilik görevi veren sınıf arkadaşımın, zamanla daha çok dosya, her keşfe biraz daha yüksek ücret takdir etmesini bana olan güvenine yoruyordum. Bir bayram arifesinde, henüz tanışmadığım eşi beni telefonla arayarak, “Hâkim Bey’in şehir dışında olduğunu, işten ayrılan hizmetçilerine birkaç aylık toplu bir ödeme yapmaları gerektiğini” söyledi. İstanbul dışında görevli bulunan arkadaşımın, eşine, gerekli parayı benden isteyebileceğini söylediğini nakletti. Okul arkadaşımın yardım talebini reddedemezdim. Parayı temin edip gecikmeden gönderdim. Arkadaşımın eşi sesimin şaşkınlığından neler hissetmişse, arkadaşım beni bir daha aramadı.

Bilirkişi kimliğim böylece sona erdi. Takdir hakkının da bir bedeli vardı.

***“Defterinizi tutalım,
verginizi biz ödeyelim”***

Yirmi Yedi Mayıs Devrimi’nin getirdikleri gibi, götürdükleri de oldu.

Mimar Rükneddin Bey imar müdürü olunca, belediyede bekleyen bütün ruhsat dosyalarım topluca çıktı. Hepsi onaylanmıştı. Oysa, bir kısmı çoktan bitmiş iskân izni bile alınmıştı.

İşletme defterimi tutmaya talip olan bazı serbest muhasebecilerden, İstanbul ilinde en çok vergi veren mimarlar arasında dördüncü sırada yer aldığımı öğrendim. Oysa öğretmenlik gelirlerimin kesintileri dahil yılda en çok 8-10 bin lira kadar vergi veriyordum. Eğer bu ver-

gi ile üst dereceye giriyorsam, İstanbul'daki mimarların büyük çoğunluğu kayıt dışı çalışıyor olmalıydı. Mimarlar değilse bile yapılan binaların büyük çoğunlukla kayıt veya meslek dışı olduğu inkâr edilemezdi. Muhasebecilerin önerisi daha da ilginçti. Hizmet karşılığı ücret istemiyorlar, o günkü vergimden ne tasarruf ederlerse, yarısı bize yeter, diyorlardı. Sonradan aydım ki çok kazanan bazı mimarlar muhasebecilerine ücret ödemiyor, vergi tasarrufunu bölüşüyorlarmış.

Darbenin yan etkileri büromu kapattırdı. Yıldız'daki okul yöneticilerimiz DP eğilimli idiler. Darbe olunca Yassıada'dan korkup bir yerlere saklanmışlar; okulu yönetimsiz bırakmışlardı. Askeri vali soruna eğilmiş, öğrencilerin sevgili statik hocası Vakkas Aykurt'u müdür tayin etmiş, yeni müdür de benim yardımcı olarak atanmamı istemişti validen. O akşam beni evimden jeep'le aldılar: Mevcuden, askeri vali Refik Tulga Paşa'nın huzuruna çıkardılar. Vali Paşa malum nezaketiyle, Yıldız'a müdür yardımcısı atandığımı tebliğ etti. Bu görevi kabul edersem büromu kapatmak zorunda kalacağımı söylemeye çalışıyordum ki, Paşa gülerek, "Bir süre için büronuz kapatıldı" dedi. "Yoksa babanız Lütfü Paşa sizi ve bizi bağışlamaz" deyip, görevin aile/ocak boyutunu eklemeyi unutmadı. Babamın emekli olduğunu belki bilmiyordu. Geçici görev, mimarlığıma mal oldu, beklenmedik gelişmelere yol açtı.

Geri dönüp baktığımda...

Yirmi Yedi Mayıs müdahalesi ve Askeri Vali sadece vesile ya da bahane oldu.

Aldığım mimarlık formasyonu Türkiye'de geçerli değildi. Gönlümün çektiği mimarlık mesleği, toplum ve ül-

ke çıkarları, meslek standartları ve mal sahibinin ihtiyaç ve talepleri arasında sağlam, hakça ve güzel bir denge kurmayı gerektiriyordu. Ülkemizde, mühendislik belki bir meslek olma yolunu tutmuştu ama büyük ve değerli mimarlarımıza karşın, mimarlık henüz bir meslek sayılmıyordu. Yapı kredisi veren bir banka müdürü tanıdım, projemin denetimini bir mühendise verişini şöyle açıklamıştı: “Projeyi mimar çizmeli mühendis uygulamalı!” Mimar, sanki ruhsat işleriyle uğraşan bir komisyoncu idi. Ve de komisyon vermeden ruhsat alınamıyordu. Temiz işler yapan bir kalfa, denetlediğim işlerden ne kadar yüzde aldığını öğrenmek istemişti, mal sahibine fiyat vermeden önce. Töreler her şeyi doğru kılabilirdi ama böyle bir mimarlığı yapamadım.

Londra’da tanıştığım Türk mimarları

O yıl ya da ertesi (1962 Ağustos ayında) İngilizlerin, UNESCO ile ortaklaşa düzenlediği, Savaş Sonrası Okul Yapıları Konferansı’na katılmak üzere MEB tarafından görevlendirildim. Çok sınırlı bütçe olanaklarıyla son derece modern okullar inşa etmişlerdi. Gerçekten konferans başladığı gibi sona erdi ama Londra’da tanıştığım Bayındırlık Bakanlığı Okul Yapıları Grubu’ndan Mimar Şevki Kayaman ve Aktan Okan ile kardeşlik ve meslektaşlığımız ömür boyu sürdü. Genç mimarlar Erdem ve Özgönül Aksoy çiftini de bu konferansta tanıdım. Mimarlık fakültesini bitirdikten sonra, görgü ve bilgilerini artırmak üzere Avrupa’yı dolaşmış, Almanya’dan sonra İngiltere’ye gelmişler ve bizi Londra’da bulmuşlardı.

Enternasyonalizmin dünyayı sardığı bir dönemde, yapıyı ve ulusal mimariyi doğru okuyorlardı. Şöyle demiş-

ti rahmetli Özgönül: “Dıştan bakıldığında Alman mimarisi modern, İngilizler tutucu görünüyor; yapının içine girdiğinizde roller sanki değişiyor!”

Erdem ve Özgönül ile yakın dostluğumuz, Karadeniz Teknik Üniversitesi’ni ayakta tutmaya ve geliştirmeye çalıştıkları 70’li yıllara ve bu hizmetlerinden dolayı üniversite öğretim mesleğinden atıldıkları 12 Eylül sonrasına değin sürdü. Londra Konferansı bana hayat boyu dost ve meslektaş kalacağımız dört değerli mimar tanıtmıştı. Ancak, son gürlüğü diyebileceğim dostluklar, benim yeniden ABD’ye yönelen kaderimi değiştirmede. Orada, olacaklar oldu: Ben mimarlığı bıraktım. Burada da olanlar oldu, dört değerli mimar dostum da son yıllarda beni yalnız bıraktı.

Böyle acılı durumlarda Dede Korkut’u anarım:

*Hanı dediğimiz, beğ erenler,
Dünya benim diyenler.
Ecel aldı, yer gizledi,
Fani dünya yine kaldı.
Gelimli, gidimli dünya,
Ahır sonu, ölümlü dünya.*

Beşinci Bölüm
(Mavi Mavi Ufuklar)

“Kendini Bil”menin Yolları
“Kendini Tanı”manın Ödülü

“Bilmiyorum” deyip burs kazandım ·	171
“Eğitiminizde her şey var da insanbilim yok!” ·	173
“Değişken kültürde değişmeyen temel kişilik” ·	174
Columbia Üniversitesi Öğretmen Koleji ·	176
Psikanaliz mi, “Günah Çıkarma” mı? ·	177
Hristiyanlık seminerinde biraz da “İslamiyat” ·	178
“İnsan neler yapar öğrenir?” “Neler yapar da öğrenmez” ·	179
Okul dışında öğrenme ·	182
Okuryazarlık nasıl ölçülür? ·	182
Okuduğum yazarlar ve kitaplar ·	183
Üniversite yönetiminden Darüşşafaka Lisesi’ne ·	184
“Bor’un pazarı geçti” mi? ·	185
Hacettepe’nin kuruluş sürecine	
Profesör Dr. İhsan Doğramacı’nın daveti ·	185
Herkesin her şeyden sorumlu görüldüğü bir örgüt,	
kuruluş veya karmaşa ortamı ·	187
Koca ülkede antropolog yok mu? ·	189
Bir yüksekokuldan kaç fakülte çıkar? ·	190
Bebek doğmuş, sıra adını koymaya gelmişti ·	190
Anayasaya Aykırılık Davası’na belge:	
Üniversitelerimizin yönetim sorunları ·	191
68 Kuşağı, “geldim” diyor, söz istiyor ·	192
12 Mart’ın ayak sesleri... köprüleri attı ·	193
Hacettepe’nin başarısı: SİSTEM mi, İSTEM mi? ·	195
12 Mart bilmecesi ·	197
Yol ayrımı: Türkçe mi, İngilizce mi? ·	199
Hacettepe’nin onuncu yıl kutlama programı ·	201

“Bilmiyorum” deyip burs kazandım

Bilim adamı Vakkas Aykurt Hoca okulun yönetimini bana bırakmış gibiydi. Bir sabah okula geldiğimde, giriş yolunun dikenli tellerle kapatıldığını, “Birinci Ordu İnşaat Alanı” içinde buldozerlerin çalıştığını gördüm. Tarihi Harbiye’nin yıkılmasına kızan İstanbul Örfe İdare Komutanı Cemal Tural Paşa, Menderes’in açtığı Barbaros Bulvarı üzerinde askeri lojmanlar yaptırmaya karar vermiş ve okulumuzun önündeki boş arsayı uygun bulmuştu. Allah’tan okul tatildi. Birkaç hafta bekletildikten sonra Paşa’dan randevu alabildik. Elimizdeki vaziyet planlarıyla huzura kabul edildik. Amacımız durumu anlatıp okulumuzu, Birinci Ordu Lojmanları ile Yıldız Sarayı arasında boğulmaktan kurtarmaktı. Çünkü lojman yapılırsa okulumuzun kentle, yolla ilişkisi kesilecek, Yıldız Sarayı duvarına kapı açmak gerekecekti. Tural Paşa sıkışık durumumuzu biliyor olmalıydı. Daha ağzımızı açmadan karşı saldırıya geçti:

“Söylersiniz Başbakan’ınıza size uygun bir yer bulur” dedi. Ardından sordu:

“Silahlı Kuvvetler’imize hangi kışlayı, ya da lojmanı yaptınız ki?”

Harbiye’nin yıkımı, Barbaros Bulvarı’nın açılması ile ilginizin olmadığını, ayrıca inşaat yapmadığımızı, sadece mühendis ve mimar yetiştirdiğimizi söylemeye çalışıyordum ki Paşa arkasını döndü, Emlak ve Emakin Şubesi başkanı istihkâm albayı ziyaretin bittiğini nezaketle işaret etti.

Şimdi neler olacak, endişesiyle beklerken, kapımızın önündeki askeri inşaatla bir süre sonra son verildi. Paşa’nın sıkılan canı, biz sivillere şöyle bir gözdağı vermek istemiş, senaryosunu başarıyla sahnelemişti. Rahat

bir nefes aldık. Tahsisatı, yetkisi olmasa da, vakit geçirmeden, önümüzdeki boş alana yerleşecek inşaat projeleri hazırlamaya koyulduk.

MEB'den aradılar: BM'den ya da ABD'den üst düzeyde bir "teknik yardım heyeti"nin okulumuzu ziyaret edeceğini, haber verdiler. Okulun, kitap, laboratuvar, teçhizat eksiklerini, ihtiyaçlarını saptayıp beklemeye koyulduk. Eğitimci Dr. Holmlund başkanlığındaki heyet geldi, okulu dolaşıp inceledi. Veda yemeğinde, Heyet Başkanı sanki hiç görmemiş, incelememiş gibi "okulu nasıl yönettiğimizi?" sordu. Önce latife ediyor sanmıştım. Oysa ciddi bir soruydu. Gördüğünüz gibi, diyecektim. Caydım, şakaya vurdum:

"Parmak hesabıyla" dedim.

Başkan, bunun nasıl bir yönetim olduğunu sorunca: *"Sağduyu, iyi niyet ve sınama yanılma"* denebilir dedim.

Dikkatle dinlediklerini görünce, açıklamak gereğini duydum:

"Temel bilimler dışında, büyük çoğunlukla serbest meslek icra eden mühendis ve mimarlarız. Sözün özü *ne eğitimi biliyoruz ne de yönetimi*. Aklımız erebildiğince, durumu idare etmeye çalışıyoruz."

Kahveler imdada yetişti, heyet üyeleri başka soru sormadan ayrıldı. Aynı akşam yemekten sonra, idari görevim nedeniyle tercihli olarak bağlanan telefonum çaldı. Heyet Başkanı Dr. Holmlund, ziyaret ve yemekten memnun kalmıştı. Ertesi günü beni Hilton'da yemeğe çağırıyordu. Hilton Oteli, Milli Birlikçilerin milliyetçi havasına ve bizim konukseverliğimize ters düşüyordu. Başkanı alıp Hacı Salih'in havuzlu kebabçısına götürdüm. Heyet Başkanı, okulumuzdan çok, benim, *"Ne eğitimi biliyoruz, ne de yönetimi!"* yanıttımdan etkilenmişti.

Şöyle açıkladı: “Bir süredir Türkiye’deki eğitim kurumlarını dolaşıp ortak sorunları ve ihtiyaçları tespit etmeye çalışıyoruz. Öğretmenler ve yöneticiler her şeyi biliyor; mevzuattan, bürokrasiden ve kaynak yetersizliğinden yakınıyordu. İlk defa siz, açıkça ve çekinmeden ‘Bilmiyoruz’ dediniz.”

— *Evet, eğitimi ve yönetimi bilmiyorum gerçekten!*

— *Öğrenmek ister miydiniz?*

— *Tabii. Nasıl, ne yapmalıyım?*

— *Columbia Üniversitesi’nde bir Eğitim Yönetimi bölümü ve programı var. Size uygun bir burs bulacağım. Sadece hazır olun ve bekleyin.*

Bilmediğimi söyleyerek kazandığım ilk ve son burs-tu. Sokrates’in “*Kendini bil*” mekten muradı bu muydu? Onu da bilmiyordum.

***“Eğitiminizde her şey
var da insanbilim yok!”***

Bu olaydan iki yıl sonra, New York’ta Columbia Üniversitesi Öğretmen Koleji’nde, Eğitim Yönetimi Bölüm Başkanı Profesör Sindlinger’in ofisindeyim. Profesör adı-mı hatırladı, dosyamı çıkardı, ve açıkladı: “Hoş geldiniz, Profesör Güvenç. Bir yıl beraber çalışacağız. Dosyanızı inceledim. Doğrusu, size ders bulmakta biraz güç-lük çekiyorum. Tarih ve felsefe birikiminiz, engin ve derin, Öğretmenlik ve yönetim deneyiminiz de yeterli. Görebildiğim tek boşluk *antropoloji*. Size kuvvetlice bir insanbilim dozu vereceğiz.” Biraz utanıp sıkılarak:

— *Ben... kemiklere, kafatasına, ırklara, inanmıyorum, diyebildim.*

— *Ben de, dedi. Ama bu kemik değil, kültür antropolojisi...*

— Margaret Mead ile Ruth Benedict gibi ünlü hocaları tanır mısınız?..

— Ziyarı yok, onlar da sizi tanımazlar. Burada tanışmış olacaksınız.

Telefonla Profesör Solon Kimball'a beni tanıttı. Endişemi sezdi, rahatlattı:

— Bir deneyelim, bakalım, olmazsa değiştiririz.

Eğitim psikoloğu Profesör Marie Alice White ile program geliştirme hocası Florence Stratemeyer'e gıyaben takdim edildim. Danışman hocam, ilk raundda 1-0 galipti. Sordu, fikrimi aldı ama tasarladığı her dersi de verdi.

Zor geçecek bir yıl sanki kolay başlıyor gibiydi.

“Değişken kültürde değişmeyen temel kişilik”

Profesör Kimball'ın eğitimciler için “Kültür Antropolojisi” dersine biraz merak biraz da şüpheyle girmiştim. Neymiş, değilmiş görecektim. İrlanda'da ve Şili'deki alan araştırmaları ile tanınan Profesör'ü dikkatle izliyor ve kelime kaçırmadan not tutuyorum :

İnsan eğitim ve kültürle insan oldu. Toplum insan yavrusunu alır kültürün kalıbına döker. Ergenlik yaşına varmadan çocuğa temel kişiliğini kazandırır. (“Temel kişilik” mi dediniz? Davranışlarımızın, dünya görüşümüzün, değer ve davranışların arkasındaki nöro-biyolojik, ya da psikolojik örgütlenme biçimi, diyelim, şimdilik.) İşte bu süreci belirleyen, yönlendiren kültür varlığı, sürekli de-

ğişir. Ne var ki, bireyler toplumda kazandıkları kişiliği hayat boyu değiştiremezler...

“Huy canın altındadır” sözümüzü anımsamıştım. İyi başladık, şimdilik mönüde kemik falan yok, diye sevi-
nirken, sınıftaki bir eğitimciden güzel bir soru geldi: “Ki-
şiler toplumsal-kültürel değişmeye ayak uyduramazsa ne
olur?” “Ne olacak?” diye devam etti, deneyimli Hoca:

*Bireysel temel kişilikler birbirinden çok farklıdır: Kimisi, değişip geliyoruz diye sevinip bayram ya-
parken, kimileri batıyoruz, yok oluyoruz diye
karalar bağlar. Siz eğitimcilerin, yöneticilerin bu
iki karşıt dünya görüşünden ortak bir akıl veya
varlık bilinci yaratma göreviniz işte burada baş-
lar...*

Dersin gerisini pek hatırlamıyorum; gözlerim açık ha-
yallere dalıp gitmişim. Bir ara gözümün önünde hare-
ket eden, beni uyandırmaya çalışan bir el gördüm.

Sınıf boşalmıştı. Profesör Kimball tam karşımda yü-
züme bakıyordu:

— *Ders başında ilgiliydiniz. Sonra daldınız, size ula-
şamadım. Ne oldu?*

— *Bir gözleminiz üzerinde düşünürken dalmışım, af-
federsiniz!*

— *Neydi, o gözlem?*

— *Kültürün değiştiği, bireysel kişiliğin değişmediği!*

— *Öyledir, ne var bunda, düşünecek?*

— *Türkiye’den geliyorum. Ülkemizde bir değişim so-
runu yaşıyoruz.*

— *Her ülkede var, az veya çok.*

— *Ama bizde kimi kalkınıyoruz, kimi batıyoruz, di-*

yor. Ben de giriş dersinizden, bizim değişmediğini sandığımız kültürümüzün değiştiği sonucunu çıkardım, bu keşfinin ülkeme ne kadar yararlı olacağını düşünürken dalıp gitmişim. Özür dilerim, hocam, lütfen bağışlayın.

Kimball Hoca biraz düşündükten sonra gülümsedi:

— Nasıl bileceksiniz, Bay (Mr.) Türk, dedi. Yıllardır bu derse aşağı yukarı benzer gözlemlerle başlarım. İlk defa bir eğitimci meslektaşım, sorunun anahtarını daha ilk derste bulmuş görünüyor. Mutluyum. Bağışlamak ne söz, sizi kutlarım. Şu andan sonra gönüllü asistanım oldunuz. Her dersime, seminerime gelip bana her şeyi sorabilirsiniz. Size elimden geldiğince yardımcı olacağım. Yolunuz açık olsun!

Mutluluktan uçuyordum. Otuz yedi yaşımda idim. Heyecanla, eşime “Bugün, ‘insanbilim’ denen yeni bir bilim keşfettim. Rızan ve desteğin olursa mimarlığı bırakıp bu alanda çalışmak isterim” diye yazdım. Felsefe, tarih ve eğitim okumalarım beni antropolojinin eşğine kadar getirmiş. Biyolojim eksikti. Rehber hoca Sindlinger de tanısında haklıymış. Adını bile duymadığım bir bilim alanında bilmediğim ne çok şeyler varmış. Çok geçmeden eşimden beklediğim moral destek geldi. Başarı vaat eden bir mimar ile evlenmişti. Eğer meslek değiştiriyorsam, onun en üst düzeyine, basamağına çıkınam şartıyla beni destekleyecekti. Haklıydı. Okul çağındaki dört çocukla bu serüven, kırkından sonra kaval çalmak gibi kolay olmayacaktı. Eşimin onayı ile buna “ilk duyuşta, aşk” da denebilirdi.

Columbia Üniversitesi Öğretmen Koleji

Küçülen dünyamızda, lisans öğrencisinden çok öğretmeni bulunan belki de tek öğretmen koleji. Herkesten, her

şeyden, her olaydan alınacak ne çok ders vardı. Eğitim, program ve yönetim dersleri kolay geliyor. İnsanbilimin, insanların öğrencisi oldum. Genel sınavlar oldukça başarılı geçti. Silme A (pekiyi) notları ile *Phi Delta Kappa* ve *Kappa Delta Phi* gibi eğitim onur derneklerine üye seçildim. Ama aklım fikrim insanda. Rehber hocam Sindlinger, “Müthiş Türk” diye tanınan öğrencisine “Doktora yeterlik sınavı” nı denemesini tavsiye etti. Yaklaşık sekiz saat süren testin sonucu başarılıydı. Daha önce bu sınavı alanların belki en iyisi değildim ama yüzde 85’inden daha iyi idim. Pratik anlamı, MIT’de yapmadığım doktorayı Columbia’da yapabilirdim. Bunun için okulumun verdiği bir yıllık iznin uzatılması gerekiyordu. Yıldız’dan meslektaşım Müsteşar Nihat Saydam’a yardımı için yazdım. Bir süre sonra bakanlıktan üniversiteye gelen olumsuz yanıt, iznimin uzatılamayacağını; hemen dönmem gerektiğini bildiriyor. Burs veren kurum da Ankara’nın görüşüne katılıyor. Akademik başarı yetmiyor, sosyal ilişkilerimde kapatamadığım bir eksiklik var. İlerlemek, akademik aşama yapmak için destek bulamıyorum.

Psikanaliz mi, “Günah Çıkarma” mı?

Ruh sağlığım birden bozulur gibi oldu. Yarıyıl genel sınavlarından sonra birkaç gün uyuyamadım. Piyano odasında oyalanmaya çalışıyorum ama gelen giden bir *Carmina* yok görünürde. New York trafiğinin, Broadway’in hiç dinmeyen uğultusu var.

Bir süredir posterleri dikkatimi çeken, “Psikanaliz mi, Günah Çıkarma mı?” seminerinin toplantılarını izlemeye başladım. Dışardan ve Katolik olmayan bir üye olarak yaptığım bir iki yorum dikkati çekmiş. Aslında bir

seçenek sorunu yoktu, İkisinde de günahlar, bilinçaltında kişiyi rahatsız eden anılar, dışavuruluyordu. Günah çıkarmada pedere, psikanalizde hekime. İkisi de kişiyi dinliyor, bağışlıyor, rahatlatıyordu. İkisinde de kuruma, profesyonel hizmete sorunları dinlemesi için para ödeniyor ve “günahlar” gizli tutuluyordu, vb.. Toplantıya katılan öğretmenlerden filozof olup olmadığını soranlar olmuştu.

Hristiyanlık seminerinde biraz da “İslamiyat”

Üniversitenin hemen karşı köşesindeki ünlü Hristiyanlık İlahiyat Semineri’nden bir yemek daveti aldım. Katolik seminerindeki yorumlarım üzerine kimi öğretim üyeleri benimle tanışmak istemiş olabilirdi. Yemek sohbeti uzadı. Benim “psikanaliz-günah çıkarma” karşılaştırmamı duymuşlardı. İlahiyatçı profesörlerden biri, İslamiyetin, öteki semavi/kitabi dinlerden üstünlüğünü sordu. Bilmiyorum deyince, kendisi açıkladı: “İslam’da, yaratan ile yaratık arasına kimse giremez, kimse kimseyi din ve inanç adına yargılayamaz. Dininizin kıymetini bilin” dedi. İmam Hatip okullarıyla yeni bir ruhban sınıfı yarattığımızı hatırlattı: “Sizin dininizde bağışlayan Allah her şeyi bilir, günah çıkaracak yardımcılara ihtiyacı yoktur” dedi. Ne ilginç! Benim dinimi benden iyi bilenler, yorumlayan hocalar vardı, karşımda. Hak verdim: “Türkçemizde, ‘Diyemem derdimi, *derdimi bilen* Allah’a bile’ mealinde bir söz vardır.” Katıldılar: “İnanan insanın Tanrı’sına bile açamayacağı sırları, günahları olabilir.” Yemekten dönüşte düşünmüştüm, Allah’ın biliyor ve bağışlıyor olması da bir tür ruhi tedavi sayılmaz mıydı?

Bu satırları yazarken anılarım tazeleniyor ve bazı dosyaların açılmayacağı görüşüne yeniden sığınıyor, Boccacio'nun ünlü *Decameron* eserini, günah çıkaran pedderlerin saklayamadığı, hatta kullandığı günah öykülerini de hatırlıyorum.

Tahmin ettiğim gibi verimli ama Amerika'da geçirdiğim, geçireceğim en çetin yıl olmuştu. Başımda bozuk para büyüklüğünde saç döküntüleri oluştu. Dilimle söyleyemediğim günahlar saçlarının arasından dökülerek pencereler mi açıyordu? "Diyemez miydim derdimi, dert ortağım Allah'a bile!"

Okul ve program bana nefes aldırmadan, var hızıyla sürüyordu. Soluk alacak mola hakkım yoktu.

"İnsan neler yapar öğrenir?"

"neler yapar da öğrenmez?"

Beni antropolojiye yönlendiren Profesör Sindlinger, öğrenmeye özendiren Profesör Solon Kimball yanında başka hocalarım oldu. Profesör Marie S. White, ruh sağlığı ile ruh hastalıkları, normal ile anormal arasındaki sınırın ne kadar görelî ve kaygan; eğitimcinin görevinin tanı koymak değil eğitmek olduğunu; Profesör Max Wise, öğrencileri, çocuk değil, ergin yurttaşlar olarak görmek gereğini, öğretmenlerin öğrencilerini yönetime karşı korumaları gerektiğini gösterdiler. Fakat hocaların hocası, emeklilik yaşına ulaşan, Program (*Curriculum*) Geliştirme Profesörü Florence Stratemeyer idi. Dekan ve bölüm başkanları düzeyindeki eğitimci ve yöneticilerden oluşan sınıftaki ilk dersine şu soruyla başlamıştı: "*İnsan neler yapar öğrenir?*" Sınıfta tıs yok. Cesaret ve kopya veriyor: "*Okulda neler yapıyor ya da yaptırıyorsunuz?*" Cevaplar tek tek duyulmaya başla-

di. Hoca, her öneriyi kabul edip inci gibi el yazısıyla tah-
taya yazıyor:

*Okumak, yazmak, tartışmak, sınav yapmak, de-
ney yapmak, sormak, düşünmek, ölçmek, yayın
yapmak, tez yazmak, spor yapmak vb...*

Aşağı yukarı cevaplar on eylemde tükendi. “Başka?”
Başka yok! Evet bunları yapıyoruz, eğitim kurumunda
öğrenmek/öğretmek için.

“Şimdi, ikinci sorum: ‘*İnsan ne yapar da öğren-
mez?*’” Sınıfça soruyu anlamakta bile zorlanıyoruz. Bir
öğrenci:

Ölmek, diyor. (Hoca: Ama ölmek, hayatın, öğren-
menin sonu!)

Başka biri:

Uyumak, diyor. (Hoca: Dinlenmeyi öğreniyoruz)

Bir başkası:

Hastalanmak! (Hoca: Sağlığımızın değerini öğren-
mektir!)

Başka bir öneri:

Damdan düşmek, diyor. (Hoca: Saçakta dolaşmama-
yı öğretir.)

Son olarak bir latife:

Hata etmek, yanılmak! (Hoca: Ders almayı bilenler
için en iyisi!)

Öneriler tükenince hoca sözü tekrar alıyor: “Yapıp
da öğrenmediğimiz bir fiil bulursanız, lütfen bana yazın.
Ben hayatım boyunca aradım bulamadım.” Peki! Bu sı-
nıf deneyiminden çıkarılacak sonuç neydi? *Eğitim prog-
ramının müfredatı, okulda yapılan işler, okutulan ders-
ler, kitaplar değil, hayatın kendisidir.* “Gerçi her öğren-
diğimizi yapmıyoruz ama *her yaptığımızı, her yaptığı-*

muzdan bir şeyleri, öğreniyoruz.” Öğrencilerinizin neler öğrenmesini istiyorsanız yapmalarına olanak sağlayın. Eğitim (öğrenme) süreci, okulla, sınıfla, dersle, kitapla, programla, zamanla sınırlı değildir. “Okulu, hayata açamıyorsanız, bırakın hayat okula girsin!” Geri kalan derslerde bu ilk dersin dipnotlarını, kaynaklarını, kanıtlarını, örnek olaylarını izledik. Stratemeyer Hoca’nın giriş dersini unutmadım. Yazdım, yaymaya çalıştım. Hoca’nın bir özelliği de, öğrencilerinin yazılı ödevlerini okumadaki titizliği, değerlendirmedeki zarafeti idi. Daktilo ile ve özenle yazdığımı sandığım ilk ödev dosyasının birinci sayfasında, inci gibi el yazısı ile şu kenar notunu düşmüştü:

*Değerli meslektaşım,
Böyle bir ödevi ilk defa yaptığınızı sanıyorum. Dilinize, cümlenize, noktalama yanlışlarınıza yardımcı olmaya çalışacağım. Yararlanacağınızı umarım.*

F.S.

Düzeltilme ve öneriler, ödevin son sayfasına ve son satırına kadar, aynı özenle devam ediyordu. Hoca bu ödevi düzeltmekle, ödevlerin nasıl okunup düzeltileceğini gösteriyor, öğrencisini özendiriyor, sen de böyle yapabilirsin, diyordu. Kırk yıl boyunca öğrencilerime verdiğim her yazılı ödevi okudum, düzelttim ve geri verdim. Sabrımın o kadar engin, yazımın o kadar okunaklı olduğunu diyemem. Bazı öğrencilerimi özendirdiğimi sanıyorum. O yıllarda eğitimde “*tam kalite*” kavramı yoktu; ama uygulaması vardı. Stratemeyer Hoca belleğimde toplam kalitenin 9909 simgesi olarak kaldı.

Okul dışında öğrenme

Gughenheim Müzesi'nde mimari mekânın, zaman gibi, akıcılığını, Doğa Tarihi Müzesi'nde, bilim yönteminin ilkelerini, üniversitenin öğretmenle öğrencinin birlikte yaşayıp öğrenmesi demek olduğunu, bütün yönetim kuramlarının ortak paydasında *insan ilişkileri* bulunduğunu, başka bir deyişle, her türlü yönetimin insan ilişkilerine indirgenebileceğini yaşayarak öğrendim. Öğretmenlik sanatının *öğretmek değil*, insanları ve yeteneklerini tanımak ve tanıtmak, gençleri öğrenmeye özendirmek olduğunu öğrendim.

Dönüşümde yarım yüzyıllık modern antropolojinin öncülerini, yazarlarını okumuş ve tanımıştım. En ünlü bilim kişileri, güzel yazarlar ve çok okunanlardı. Bilim adamı dilini iyi kullanmalı, özenli yazmalı, rahat okunmalı, kolay anlaşılmalı. Birbirini pek de okumayan bilim adamları, –birbirileri için değil– öğrencileri ve okuyanlar için yazmalıydı.

Okuryazarlık nasıl ölçülür?

“Yükseköğretim’de Öğrenci Hizmetleri” dersini almak istediğim Profesör Max Wise’in ofisindeyim. Hoca, dersine kabul edeceği öğrencileri önceden tek tek tanımak istiyor. Nasıl tanışacağımızı merakla bekliyorum. Kitaplığından dört kitap seçti. Önüme koydu: “Bugün çarşamba. Hafta başında pazartesi gelin bu kitaplar üzerinde konuşalım!” dedi.

Pazartesi sabahı ben konuşurken Wise (bilge) Hoca kısa notlar alıyordu. Sonucu açıkladı: “Birinci kitabı baştan sona, ikinciyi yer yer, seçerek; üçüncünün kitap tanııtma ve eleştirilerini okumuş, dördüncüyü ise şöyle bir

çevirmişsiniz. Dört günde daha fazlasını da yapamazdınız.” Kalın gözlüklerinin arkasından gülümsedi. “Der-
sime hoş geldiniz!” Ünlü Hoca, dinleyici mi yoksa oku-
yucu mu olacağını öğrenmek istemiş ve bir fikir edin-
mişti.

Öğrencileri çocuk görmeyin, ciddiye alın vb. “kök-
tenci” görüşleri nedeniyle o yıl görevinden ayrılan Ho-
ca, 68 kuşağının kampusları işgal etmesi üzerine yeniden
göreve çağırıldı. Kıssadan hisse: Siyasal, ideolojik bas-
kılara maruz kalan akademi, öğretmenini korumalı: İra-
fa kaldırıp sakınmalı, iRamazan gelir, “ilimon gibi ila-
zım olabilir.”

Okuduğum yazarlar ve kitaplar

Okuyarak öğrencisi olduğum hocalardan Carleton Co-
on’un *İnsanın Hikâyesi*, Gordon Childe’in *Kendini Ya-
ratan İnsan*, Erick Erickson’ın *Çocukluk ve Toplum*,
Erich Fromm’un *Sağlıklı Toplum*, MIT’den tanıdığım
Lewis Mumford’ın *Tarihte Kent*, Karl Polanyi’nin *Bü-
yük Dönüşüm*, E.B. Tylor’ın *İlkel Kültürleri*, Leslie White’ın
Kültürlerin Evrimi, E.R. Wolf’un *Köylüler*, Toqu-
eville’in *Amerika’da Demokrasi*, Mario Pei’nin *Dilin
Öyküsü*, o yılki temel başvuru kitaplarım olarak kalmış
bellegimde.

Uçakla yurda dönerken, biraz yorgun ama yeni bir
atılım için kendimi dopdolu hissediyordum. Bu kadar
yükü hayata geçirebilecek miydim? Bilmiyordum. De-
neyecektim.

Programdaki başarı düzeyimle *Kappa Delta Pi* (ΚΔΠ)
ve *Phi Delta Kappa* (ΦΔΚ) gibi saygın ve onursal eğitim
derneklerine üye seçildim.

“Müthiş Türk” üniversitede birden tanınır ve aranır

kişi oldu. İç avluda önerdiğim sarı-beyaz ve buharla çalisan kalorifer katında yaptığım canlı renk düzenlemeleri ile para da kazandım. İşletme Müdürü Dr. Richard Tonigan, tuttuğunu koparan bir yönetici idi. Benim kalmam ve kendisiyle çalışmam için epey uğraştı ama bürokrasiyi yenemedi. O Washington'a yenik düştü, ben de kendi bakanlık bürokrasimize.

Üniversite yönetiminden Darüşşafaka Lisesi'ne

“Eğitim Uzmanı” diplomasıyla okuluma dönmüştüm. Oysa, okulda çok şeyler değişmişti geçen yıllarda. Yeni atanan müdür, derslerimde başarı dilemiş, idari bir görev düşünmediğini ima etmişti. Bana görev verilmeyecekse geri çağırmadaki acelenin, ısrarın gerekçesi neydi? Galiba seziyordum ama sormadım. Matematik derslerime devam etmek üzere, uğradığım Darüşşafaka'da yıllık müdür krizi yaşanıyordu. Müdür Nurettin Baç Bey istifa edip ayrılmıştı; müdür adayları aranıyordu. Bu görevi kabul ettikten kısa bir süre sonra UNESCO'dan Dacca (Pakistan)'da kurulacak yeni bir üniversite için danışmanlık teklifi aldım. Nasıl aday olduğumu hatırlamıyorum. Belki Yıldız'dan ya da bakanlıktan aday göstermişlerdi. İklim şartları ağır, görevin ücreti, yan ödemeler ve sosyal güvenlik koşulları ise son derece cazipti. Yeni mesleğimde birkaç yıl içinde köşeyi dönebilirdim.

Darüşşafaka yöneticiliği ise son derece zordu. Derneğin yönetim kurulu üyeleri fiilen müdürlük yapmaya kalkışarak atanmış müdürleri devre dışı bırakıyorlardı. Müzmin rahatsızlığın nereden kaynaklandığını teşhis edip yazdım. Yararı olmadı. UNESCO'nun teklifini kabul

ettiğimi ve yıl sonunda müdürlükten ayrılacağımı Darüşşafaka Cemiyeti'ne bildirdim.

“Bor’un pazarı geçti” mi?

Altmışlı yılların başında İstanbul’da karşılaştığım yabancı, İngiliz ya da Hollandalı olabilirdi, kendisini bir “Bor temsilcisi” olarak tanıtmıştı. Hani, şu ülkemizde çok zengin olduğu söylenen bor madeni mi? Evet o bor! Dünya’nın en zengin boraks yatakları ülkenizde bulunuyor, dedi. Mühendis ya da madenci değildi. Sonra gülererek, borun üretimiyle değil, pazarlanmasıyla görevli olduğunu, üretimi önlemeye çalıştığını açıkladı. “İşler nasıl?” soruma aynı içtenlikle, biraz da övünçle, “Şimdilik, gayet iyi!” (*So far, so good!*) dedi.

Sözün özü, “Bor’un Pazarı” daha açılmadan yabancılarca kapatılmıştı. Bor pazarı kırk yıldır kapalı tutuluyordu. Kim demiş, küreselleşmenin 80’li yıllarda başladığını? Belki biz o yıllarda duyduk, “Atı alan Üsküdar’ı geçti”kten sonra. Oysa, Bor yerli yerinde duruyordu. Zengin yataklarıyla.

Bahar aylarında, çoluk çocuk yurtdışına çıkış hazırlıklarına başlamıştık ki bir akşam yemek vakti lojman telefonumuz uzun uzun çaldı.

Hacettepe’nin kuruluş sürecine Profesör Dr. İhsan Doğramacı’nın daveti

“Üniversite kurma göreviniz Ankara’ya alındı...” diyor-du telefondaki ses. Kendisini İhsan Doğramacı olarak tanıtmıştı. *Annenin Kitabı*’nı yazan doktor mu? Evet o İhsan Doğramacı. Eşim kitabınızı izler, diyebildim. Şaşırmıştım. Bu zat, görevimi nereden, nasıl öğrenmişti,

Ankara nereden çıkmıştı? Divan'da kaldığını, hemen otele gelirim, durumu açıklayacağını söyledi. Ben kendisini ilk defa görüyordum ama o benim henüz yazmadığım özyaşam öykümü okuyup gelmişti, sanki.

Hacettepe'de bir çocuk hastanesi, tıp merkezi ile Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesi kurmuştu. Yakın gelecekte bu merkezi tam bir üniversite hâline getirmek istiyordu. Bir eğitim planlama uzmanı ararken adımlı duymuş, bana bu görevi vermek için İstanbul'a gelmişti. Pakistan'daki görev için bakanlıktan alınan izni iptal ettirmiş veya ettirecekti. Türkiye böyle bir görev için yetişmiş uzmanını Pakistan'a yollarken UNESCO'dan yabancı uzman istemesi tuhaftan da öte ayıp olmaz mıydı? Hemen karar vermek zorunda değildim. Ankara'ya gelip kurumu görmeli, havasını solumalıyım.

Aylık gelirim de sordu. Mimari Büromu kapamıştım, Yıldız ve Darüşşafaka'daki görevlerimle lojman kirasını sayarsak, elime beş bin TL geçiyordu. Bunu karşılayabilecekti. Eylül başında, Milli Eğitim Bakanı Dr. İbrahim Öktem'i ziyaret ettik. Bakan, UNESCO iznimi iptal etti; Yıldız'daki kadromla Hacettepe Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesi'ne naklen geçmemi onayladı. Ekim başında Hacettepe'de Fakülte Sekreteri olarak göreve başladım. Birkaç hafta sonra Ankara Üniversitesi Senatosu, Bozkurt Güvenç adındaki adayın, ABD'deki eğitimini, deneyim ve diplomalarını değerlendirdi; "eğitim yönetimi öğretim görevlisi" atanmasını onayladı. Bir iki hafta sonra Temel Bilimler Yüksekokulu Müdürlüğü'ne de atandım. Fakülte Sekreteri olarak görevim Fakülte'ye bağlı olarak kurulmuş yüksekokulların eğitim program-

larının koordinasyonu ve geliştirilmesi, kurumun üniversiteye hazırlanması idi.

Herkesin her şeyden sorumlu görüldüğü bir örgüt, kuruluş veya karmaşa ortamı

Hacettepe büyük, yeni açılmış bir inşaat şantiyesi gibi çalışıyordu. Çocuk Hastanesi ile Şaban Şifai Kliniği dışında, hemen herkes her şeyden sorumlu gibiydi. İyi yetişmiş, özenle seçilmiş genç ve dinç bir kadro, her işi yapıyor her işe koşuyor, kendisini yaşanan nadir bir deneyin en önemli elemanı gibi hissediyor, mutlu görünüyordu. Kurucu Doğramacı'nın lider kişiliğinden kaynaklanan yüksek bir motivasyon (güdülenme) egemendi. Kimse yakınmıyor, çoğunluk gurur duyuyordu Hacettepe'li olmaktan. Geleceğin daha iyi günlerine umut ve güvenle bakıyordu. Örgüt havası sağlıklı idi.

Fakülte ve bağlı okullarda 60 kadar ders yapılıyordu. Ortalama üçer saatten haftada 180 saat hizmet verecek derslik ihtiyacına karşılık, orta boyda dört derslane vardı ki, günde sekiz saat kullanılırsa, beş günde ($4 \times 8 \times 5 =$) toplam 160 saatlik bir derslik potansiyeli görünüyordu... ama fiilen kullanılamıyordu. Hangi hoca ya da grup erken davranırsa, dershaneyi kapıyor, ötekiler açıkta kalıyor, Doğramacı'nın kapısını çalıyordu; derslik bulması için. Eksik olan, haftalık *mekân-zaman* programıydı.

Bir yemek masası üzerinde bir iki hafta çalışıp hocalarla sıkı pazarlıktan sonra, haftalık ders programı çoğaltılıp ilan panolarına ve derslik kapılarına asılınca, köşe kapmaca oyunu bitti. Gerçi "Hoca Bey"e yakın bazı kıdemli hocalar, erken ve geç saatlerden pek memnun kalmadılar; ama yeni sekreter disiplini sağlamış, programlama yeteneğini kanıtlamıştı.

Geriye, kayıt kabul işleri, tıp kitaplığının bir genel kütüphaneye dönüştürülmesi, ders tanımlamaları, kurucu bölüm başkanlarının bulunması, öğretim-sınav yönetmelikleri, yeni yapılacak eğitim binaları, laboratuvarlar ile bilgiişlem (bilişim) merkezi, öğrenci yurtları, akademik kıyafet, diploma, mezuniyet töreni, barış gönüllülerince yürütülecek yabancı dil kurslarının düzenlenmesi, dengelenmesi, Almanya'dan ithal edilen Leybold fizik aletlerinin gümrüksüz çekilmesi, kısaca, *üniversitenin kurulması* kalıyordu.

İlk iki yıl boyunca, herhalde rahat nefes almışımdır ama canımın sıkılmasına ya da tatil yapmaya vakit bulamadım, desem yeridir. Her yıl ikiye katlanan öğrenci sayısı ile Hacettepe işlemeye ve adını duyurmaya başlamıştı. Bu arada öteki üniversiteleri dolaşarak, tıp ve sağlık bilimleri dışındaki, tam zamanlı öğretim üyesi, yardımcı ve görevli adaylarını bulmaya, bulunanları değerlendirip devşirmeye, yönetime tanıtmaya çalışıyorum.

Birkaç ay için Alman asıllı bir nöroloji hocasının İngilizce derslerini sabahın 07:30 ile 09:30 saatleri arasında, Türkçeye çevirirken, insan beyninin nasıl çalıştığını öğrenmeye başlamış, rahatlamıştım. Beynimizin potansiyeli nerdeyse sınırsız gibi görünüyordu. Şimdilik korkulacak bir durum, sorun yoktu.

Dolmuşta İngilizce dergi okurken tanıyıp okutmanlık sınavına gönderdiğim genç hanımla, yıllar sonra karşılaştım. Okutman olarak başlayıp Hacettepe'de doçent olmuştu. Bir fen doçentimiz profesörlük takdim tezini İngilizceye çevirmemi istedi. Reddetmedim. Zengin arkadaşımız sonra bölüm başkanı ve dekan oldu. Kurumsal sorumluluklarım yanında bunlar beni dinlendiren ek ya da gönüllü görevlerdi. Severek yaptım. Tür-

kiye sanki ilk kez bana ihtiyaç duyuyordu. Bundan büyük mutluluk mu olurdu?

Koca ülkede antropolog yok mu?

Medikaller (hekimler)  lkesinde “paramedikal” (tıp dışı) yönetici olmak kolay değildi, hele aynı ücret düzeyinde. Hekimlerin  im eklerini çekmemek için, diploma ve belge tasdiki dışında, tıp ve sağlık programlarından uzak durmaya çalışıyorum; ancak, iki yıllık Tıp  ncesi Sertifika Programı, Temel Bilimler Yüksekokulu’nca yürütülüyor. Bu programda zorunlu olan sosyal antropoloji (insanbilim) dersini verecek  ğretim üyesini bulamamı tık. Ders tanımını okuyan etnologlar, bu bizim i imiz değil, diyorlardı. Geni letilmi  Fakülte Kurulu bu dersi kaldırmaya karar veriyordu ki vicdanım razı olmadı; gizli a kımı açıklamak zorunda kaldım. Aranana kişi benim, dedim; ders üzerimde kaldı. Bu dersin öğretmenliğini, hocam Kimball’ı örnek olarak ve yaparak öğrendim. Hacettepe’deki “antropoloji” dersleri ve bölümü böyle başladı, tam 26 yıl aralıksız sürdü. O yılın sonunda, çalışmalarımı ve kuruma hizmetlerimi değerlendiren bilim jüri-si beni antropoloji bilim dalında bilim doktorasına layık bulmuştu. İnsanbilim sınavımı uygulamalı olarak geçmiş, yeterlik sınavımı ise Columbia’da daha önce vermiştim. Tezim ve kitaplarım daha sonra yayımlandı. Yaklaşık on yıldır ertelenen doktoram, hiç beklemediğim bir kurum-da ve zamanda gelip beni bulmuştu. Will Durant felsefenin yorumunda haklıydı. Doktora tezini merak eden, gıyabımda sorup soru turan meslekta larıma açıklamak fırsatını bulduğum için rahatım. Tezimin konusu bir  ni-versitenin kurulması idi. Bilime hizmet ettiğime ve sınavını uygulamalı olarak başarıyla verdiğime inanıyorum.

Bir yüksekokuldan kaç fakülte çıkar?

Matematik, istatistik, yabancı dil ve sosyal bilim takviyeli, iki yıllık lisans öncesi sertifika programlarını düzenleyip uygulayan Temel Bilimler Yüksekokulu, Batı geleneğinde, üniversitenin temelini oluşturan *arts and science* koleji yönünde gelişti; felsefe, tarih, ekonomi ve eğitim bilimlerinin eklenmesiyle ilerde kurulacak Fen-Edebiyat Fakültesi'nin omurgasını, altyapısını oluşturdu. Bölümler kurulup, dersleri verecek öğretim üyeleri bulundukça, yeni lisans programları açıldı, bu programlara öğrenci alındı. Hemşirelik, Dietetik ve Beslenme, Fizik Tedavi ve Tıbbi Teknoloji gibi laboratuvar hizmetleri için lisans (ehliyet) programları geliştirildi. 1967-68 öğretim yılı başında Hacettepe, Tıp ve Bilim Merkezleri Fakültesi ile ona bağlı yüksekokullarda uygulanan 8-10 lisans programı ile, Ankara Üniversitesi bütçesinin yaklaşık yüzde altmışını harcıyordu. Bütçenin geri kalan yüzde kırkı, otuz yıllık üniversitenin 10 fakültesi arasında bölüştürülüyordu.

Ankara Üniversitesi yönetimi bu kadar hızla büyüyen Hacettepe'den memnun değildi. Ama hızını kesemiyordu. Hacettepe ayrılırsa, Ankara yeniden kendine gelebilir, üniversite olabilirdi. Eleştiri haklıydı. Kurucu Doğramacı, Ankaralıların bu dileğini kabul etti. İzin verin ayrılalım, dedi.

Bebek doğmuş, sıra adını koymaya gelmişti

Kurumun ve kendisinin halkla ilişkiler uzmanı olan Sayın Doğramacı, parlamenterlerle senatörleri Hacettepe'ye davet ediyor, Bahçelievler'deki evinde ağırlıyor ve yeri

geldikçe soruyordu: “Bu bebeğin adı nedir?” Sanırım beklediği yanıtı çoğu zaman alıyordu.

Hastaneleri, fakültesi, yüksekokulları, çeşitli programları, genç ve seçkin öğretim üyeleri, öğrencileri ve tesisleri ile bu kurum çağdaş ve tam bir üniversite idi. Adını koymak Meclis’e kalmıştı. Parlamenterler mesajı aldılar, gereğini yerine getirdiler. Hacettepe Üniversitesi’nin kuruluş kanunu alkışlarla geçirildi Meclis’ten. Üniversite kurulmuştu.

Anayasaya Aykırılık Davası’na belge: Üniversitelerimizin yönetim sorunları

Hacettepe’nin kuruluş kanunu yürürlüğe girince, İstanbul ve Ankara Üniversiteleri Anayasa Mahkemesi’nde dava açtılar. 4936 sayılı 1946 tarihli Üniversiteler Kanunu’na aykırı olduğunu iddia ettikleri Hacettepe Kuruluş Kanunu’nun iptalini istediler. Anayasa raportörü, Hacettepe’den belge istedi. Hazır belge yoktu. Ancak çıkan bir fırsattan Hacettepe yararlanmasını bildi ve istenen belgeyi mahkemeye yetiştirdi. Merkezi İstanbul’da olan bir dernek, özerk üniversiteyi savunan Tarık Zafer, İsmet Giritli gibi bazı idare hukukçuları ile Hacettepe yöneticilerini bir yönetim seminerine ya da münazaraya davet etti. İstanbul’da iki üç gün süren seminerin tutanakları (bildiri ve tartışmaları) banda alındı. Bantlar bir iki gün içinde çözüldü, düzeltildi, yazıldı. Bildiri sahiplerinin onayı alınarak bir hafta içinde kitap olarak basıldı. Anayasa raportörünün ihtiyaç duyduğu bilimsel ve hukuki görüşler bir kitap olarak basıldı ve mahkemeye sunuldu. Sonuç Hacettepe’nin zaferi oldu. Evet Hacettepe Kanunu Üniversiteler Kanunu’na sığmıyordu ama dünyada özerklikten başka yönetim sistemleri

de vardı. Anayasa Mahkemesi de farklı sistemlerin denenmesinde ve uygulanmasında yarar görmüştü. Hacettepe'nin Anayasa'daki savunması kuşkusuz hukukçuların işiydi. Ancak, üniversite yönetim sistemlerinin seminare sunuluşunda, başka bir deyişle, davanın ön oturumunda, yönetimde çeşitliliği savunduğumuz İstanbul seminerinde ve tutanakların basılmasında eylemli olarak görev aldım. Dört yıldır kurulmasına katkıda bulunduğum kurumun yönetim düzenini bir model olarak, üniversite içinde ve dışında savundum.

Mutlu idim, çünkü kurulmasına çalıştığım ve yönettiğim Temel Bilimler Yüksekokulu'nun bölümlerinden fen, sosyal ve idari bilimler, mühendislik, mezuniyet sonrası eğitimi gibi birkaç fakülte doğdu. Henüz doçent bile değildim. Yeni kuruluşlarda idari görev alamazdım, Sosyal Bilimler Enstitüsü müdürlüğüne atandım. Yıl 1968: TRT'nin deneme haber yayınlarına başladığı yılı.

68 Kuşağı, “geldim” diyor, söz istiyor

Üniversite'nin kuruluşu 68 kuşağının ortaya çıkışına ve eyleme geçişine tanık oldu. Parisli öğrencilerin Sorbonne'da başlayan fakülte işgali denemesi ertesi gün Hacettepe'de görüldü. Boykotlar, işgaller, tatiller, forumlar, bildiriler, karşı bildiriler, birbirini kovalıyordu. Güney Amerika'nın “*pronunciementos*” adını verdiği “kamuoyuna bildiriler sunma dönemi” Türkiye'de de başlamıştı.

Öğrenciler yönetime katılmak istiyor, öğretim üyeleri ve yöneticiler direniyor; çağrılmadıkça polisin üniversiteye girip giremeyeceği tartışılıyor; kampus hayatı giderek ısınıyordu. Hacettepe Kampusu'nun yeni kurulan ve hızla büyüyen üniversiteye dar geleceği anlaşıl-

mış, yönetim kent dışındaki ikinci kampusunu kurmak üzere Beytepe köyünde kamulaştırmalara başlamıştı. Üniversitenin medikaller ve paramedikaller (ötekiler) olarak bölünüp kutuplaşması kaçınılmaz görünüyordu. Bir tıp merkezinin üniversite olmak için fen ve edebiyat fakültesine mutlak ihtiyacı vardı. Ancak kurulmuş bir tıp üniversitesi fen-edebiyata muhtaç değildi artık. Haddini bilmenin, bildirmenin zamanı gelmişti.

Üniversite mimarı Sabih Kayan ile birlikte İngiltere ve Amerika'daki bölünmüş kampusları incelemek üzere, kapsamlı bir araştırma ile görevlendirildik. Temel Bilimler Yüksekokulu yönetimini Prof. Dr. Cemil Şenvar'a devrederek yola koyuldum. İngiltere'de altı, ABD'de 15 kadar üniversite kurumunu resmen inceledik. Son durağımız New York'a geldiğimizde ünlü Columbia Üniversitesi öğrenci işgali altında idi. New York'ta Profesör Doğramacı ile buluştuk, Albany'deki New York Üniversitesi'nin kampusunu günübirliğine ziyaret ettik. Rektör Doğramacı ile Sabih Bey döndüler, doçentlik tezimi hazırlamak üzere, Yale kütüphanesinde iki ay çalıştım.

12 Mart'ın ayak sesleri... yolları ayırdı, köprüleri attı

Ders yılı gerilimli başladı. Öğrenciler arasındaki kamp-laşma ve kutuplaşma giderek öğretim üyeleri arasında da görüldü. Dev Genç Örgütü kampusa egemen olma-ya çabalarken, yönetimin göz yumduğu, desteklediği ülkücüler, örgütlenip onlara karşı direniyordu. Polisin davet edilmedikçe üniversiteye girmesi istenmiyordu ama öğrenci eylemlerinin dozu ve şiddeti giderek yükseliyordu. Üniformalı polis yoktu; ama sivil polislerin öğrenci forumlarını ve bazı dersleri yakından izlediği sır

değildi. Sıkıyönetim görevlileri düzenledikleri baskınlarla, öğretim üyelerinin masalarını ve dolaplarını araştırıyor; yasak, sakıncalı yayın arıyordu. Yabancı dilde kitap ve sözlüklere el konuyordu. O günlerin yaygın bir fıkrasına göre, *Larousse* sözlüğünün “kızıl değil ak olduğunu savunan” öğretim üyesine, yetkili güvenlik görevlisi, “Rus’un her türlü sakıncalıdır” demişti.

Bu gerilimli ortamda “tezimi yazıp bitirdim, yabancı dil ve bilim sınavlarımı verdim ve doçent oldum” diyeceğim ama o kadar da kolay olmadı. *Ortadoğu* yazarı Sayın Nejat Muallimoğlu, Türk Dili ve Tarih bölümlerimizin teşviki ile doçent olamayacağını yazdı: “Bozkurt Güvenç mi doçent olacak?”tı. Ancak gazete yazı işleri, cevap yazımı aynen yayımladı. Karar yetkili jüriye kalmıştı.

Bu arada, Nüfus Etütleri Enstitüsü’nün konferans tutanakları art arda yayımlanmaya başladı. Nüfus Etütleri, Fişek Hoca’nın tükenmek bilmez enerjisiyle Türk üniversitelerinin bilimsel araştırma, konferans ve yayın merkezi olmuştu. Ankara ve İstanbul üniversitelerinde barınamayan ya da görevlerine son verilen “sakıncalı” bazı asistanlar, öğretim görevlileri Hacettepe’de toplanmaya başladılar. Başlangıçta her türlü fikre açık olduğunu ilan eden ve bu ilkeye uygun davranan Hacettepe yönetimi, Barış Gönüllüleri’ne karşı tepkiler, girişilen şiddet eylemleri üzerine sertleşmeye başladı. Gerçi, sık sık yurtdışı seyahatlere çıkan Rektör Doğramacı, İstanbul Tıbbiyesi’nden sınıf arkadaşı Profesör Fişek’i vekil bırakıyordu ama; Fişek’in İngilizce okutan Barış Gönüllüleri’nin işine son veren bazı idari kararları, iki sınıf arkadaşı arasındaki karşılıklı güveni sarstı, görüş ayrılıklarına, gerilim ve sürtüşmelere yol açtı. Sosyal Bilimler, Toplum Hekimliği ve Nüfus Etütleri giderek üni-

versite içindeki bölünmenin, sebebi değilse bile, odağı ve boy hedefi haline geldi.

Hacettepe'nin başarısı: SİSTEM mi, İSTEM mi?

Hacettepe'nin tıp eğitimine getirdiği yenilik, uluslararası dergilerde yayımlanınca, kurum, yabancıların da dikkatini çekmeye başlamıştı, o yıllarda tıp eğitiminde reform yapmak kararını alan İngilizler, araştırmak ve örnek bulmak amacıyla kurdukları beş komisyondan birini, Sir Brian başkanlığında Hacettepe'ye göndermişlerdi. Olay Türkiye için bir övünç vesilesi idi. Sir Brian, orta yaşlı, orta boylu, tıknazca bir İngiliz lordu idi. Gözleri hafif şehla bakıyor ama olayları son derece düzgün görüyordu. Bir haftalık incelemelerinin sonunda, kuşku geldiklerini ama inanarak döndüklerini açıklamıştı: Hacettepe, belki söylendiği, sanıldığı kadar özgün (orijinal) değildi ama dikkate alınması gereken seçeneklerden biriydi. Komisyon başkanının olumlu izlenimlerini hükümete duyurmak isteyen Doğramacı, Bulvar Pallas'ta verdiği veda kokteyline Maliye Bakanı Sayın Cihat Bilgehan'ı da davet etmiş ve İngiliz heyetiyle tanıştırdıktan sonra Heyet Başkanı'na sormuştu:

— *Sir Brian, Hacettepe sistemini nasıl buldunuz?*

(Sir Brian'ın değerlendirmesini Bakan'a çevirmek üzere orada bulunuyordum.)

Sir Brian, bu soruyu, kendinden hiç beklenmeyen bir ses tonuyla:

— *Hangi Hacettepe sistemi?* diye yanıtladı.

Bizim “sistem” dediğimiz aslında Western Reserve Üniversitesi'nden alınmış entegre (birleştirilmiş) ders kullarıydı. Uyarlama bizimdi. Doğramacı bir şeylerin ters

gittiğini hemen kavradı, bana, “bu yanıtı çevirme” işareti verdikten sonra sorusunu açıkladı:

— *Hangi Hacettepe var mı? Bir haftadır incelediğiniz kurumu soruyorum.*

Sir Brian gülümsedi, gözlüğünü düzeltti, ses tonunu yumuşatıp:

— *Oooo, evet, Hacettepe Üniversitesi’ni soruyorsunuz. Evet, tabii, çok beğendik. Doğrusu kuşkulu gelmiştik. Ama gördük, inceledik ve hayran kaldık. Gerçekten övünülecek bir eser, büyük bir başarı!*

Doğramacı rahatlamıştı. Bu yanıtı Bakan Bilgehan’a aktarmıştım ki, Sir Brian bu defa, Bakan’ı bıraktı, Doğramacı’ya döndü:

— *Sistemunuza gelince, Sayın Rektör, kanaatimce, Hacettepe’nin başarısı sistemden değil görevli personelin yüksek moral, heyecan ve isteminden kaynaklanıyor. Bir kurumda çalışanlar yaptıkları işe ve görevlerine böylesine gönülden sarılıp güvenirlerse her sistemi çalıştırırlar da; izninizle eklemek isterim ki kurumda çalışanlar bu yüksek heyecanı, güveni ve istemi bir kez kaybederse, hiçbir sistem onları çalıştırmaz...*

Şehla bakan İngiliz lordu, Hacettepe’nin hem kuruluş dönemindeki başarısının sırrını çözmüş, hem de yakın gelecekte yaşayacağı kurumsal sorunları görüp haber vermiş; yönetim sanatının temel ilkesine parmak basmıştı. Kısaca, yönetim insan ilişkilerini düzenlemek sanatıydı. 12 Mart ve 12 Eylül’de yaşadıklarımız, İngiliz Sir Brian’ı haklı çıkarmıştı. Güven sarsılınca sistem çalışmıyordu. Yönetim ne kadar sıkı olursa olsun!

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Sayın Memduh Tağmaç'ın üniversitemizi ilk ziyaretinde “Olay çıkartan, eylemci öğrencilerin listesini verin; hepsini askere alalım, hizaya getirelim” dediği duyurulmuştu. Ancak, Üniversite yönetiminin bu öneriye sıcak baktığını sanmıyorum. Tanıdığımız Dev Genç liderleri kampustaki eylemlerini serbestçe sürdürdüler.

Bir süre sonra aynı genelkurmay başkanımız, “*Türkiye’de sosyal gelişme ekonomik kalkınmanın önünde gidiyor*” yollu bir yorum yaptığında, askeri bir müdahalenin tasarlandığı anlaşılmıştı. Yalnız ideolojik yönü ve zamanı belli değildi. Uzay çağında toplumsal bilinçlenme durmayacağına göre, “Herhalde ekonomik gelişme süreci hızlandırılacak” diye umutlanmıştı.

Rektör Doğramacı, yaklaşan askeri müdahaleyi sanırım hepimizden önce sezmiş ya da öğrenmiş; koruyucu önlemler almaya başlamıştı. İdeolojik temizlikte, sıkıyönetimden önce davrandı. 1971 yılı başında, çoğumuzu şaşırtan, beklenmedik bir kararla, tam gün çalışma tazminatının kesildiğini, bundan böyle sadece araştırma desteği verileceğini, bunun için öğretim üyeleri ve yardımcılarının rektörlüğe araştırma projelerini sunmaları şartını açıkladı. Rektörlük ve vakıf (yani İhsan Bey) araştırma önerilerini inceleyecek, uygun ve değer bulduklarını kabul edip destekleyecekti.

Yılın ortasında tam gün çalışma tazminatının tek yönlü kesilmesi, genç arkadaşlarda tam bir panik yaratabilirdi. Değişikliğin gerekçesini öğrenmek isteyenlere, Maliye’nin vergi denetimi ve Vakıflar İdaresi’nin baskısı gösteriliyordu. Araştırma desteği vergiden muaf olduğu halde ikinci (tam gün) farkı vergiye tabi imiş. Üniversite vak-

fı ve döner sermaye işletmeleri bu yükün altından kalkamayacağı için herkese tam gün tazminatı yerine seçmeci bir araştırma desteği getiriliyordu.

Temel Bilimler’de görevli genç arkadaşlarım zorda kalmıştı, ev kiralarını ödeyemeyecek duruma düşeceklerdi. Sayın Doğramacı’ya “Tam gün sözleşmeleri, sözlü olarak, öğretim yılı başında yenilendiğine göre, çalışanlara bir ihbar yapılmasını ve yeni sistemin 1971-72 öğretim yılı başında uygulanmasını” önerdimse de ikna edemedim. Hoca Bey ertelemenin mümkün olmadığını, Maliye’nin baskısı altında, hemen uygulamanın kaçınılmaz olduğunu, *beğenmeyenlerin ayrılabilceğini* söylüyordu. Binbir emek ve zahmetle bir araya topladığımız genç bir kadronun dağıtılmasına gönlüm razı olamıyordu.

Sosyal bilimlerde görevli bazı arkadaşlarla yaptığımız toplantılarda, bu uygulamanın daha çok sosyal bilimlere yönelik olduğu; tıp, sağlık ve fen bilimlerindeki arkadaşların bize göre sanki daha rahat görüldüğü anlaşılıyordu. Üniversite yönetimi sosyal bilimlerin asi çocuklarını yola getirmek için bir senaryo tasarlamış ve yürürlüğe koymuş gibiydi, sanki. Bir grup arkadaşla toplanıp, Rektör’ün bize karşı kullandığı para silahını elinden almaya karar verdik. Sorumluluğu ben üstlendim. Araştırma önerisi vermeyeceğimizi, araştırma desteği verilse de almayacağımızı bildirdik. Bu kararımız Rektör Doğramacı’yı telaşlandırdı. Arkadaşlarımızı gruplar halinde davet ederek, Güvenç’in kendilerini yanılttığını; sadece araştırma başlıklarını bir dosya kâğıdına yazıp bildirdikleri takdirde bile, tazminatın aynen devam edeceğini açıkladı. Tam gün tazminatı, yönetim ile yönetilen arasında bir sorun olmaktan çıkmış, iki yönetici arasında çatışmaya dönüşmüştü. Devrim, kendi çocuklarını yemeye (mi?) hazırlanıyordu.

Günlerden 7 Şubat 1971 sabahı Profesör Doğramacı'nın evinde kahvaltıda buluştuğumuzda (günü doğru hatırlıyorum, evlenme yıldönümümüzdü) arka arkaya çalan telefonları, Sayın Doğramacı, "Evet paşam, hay hay paşam" diye yanıtlıyordu. Dayanamayıp, paşa trafiğinin yoğun olduğunu söyleyince, hayretle sordu: "Bilmiyor musun?" Ardından, "Süleyman Bey'in gideceğini, yerine gelecek askerlerin kendisinden önemli görevler beklediğini" açıkladı. Ayrıca, tasarladığı değişikliği, Üniversite'yi bir dış müdahaleden korumak amacıyla yapacağını da ima ediyordu. Üniversite kendi iç temizliğini yapabilirse, dış denetime (müdahaleye) gerek kalmayacaktı.

Peki, gelen veya gelecek olan askerler kimlerdi? Sağcı, solcu ve Atatürkçü üç grup vardı. Hangisi erken davranırsa o gelecek gibi görünüyordu. Ve de hangisi gelse Sayın Doğramacı'dan önemli görevler bekleniyordu. Bu kadar yıllık hukukumuzla hürmeten Hoca Bey, yaklaşan darbeyi açıklayarak, Atatürkçülerle solcular arasında gördüğü "sosyal demokrat" çalışma arkadaşını uyarıyor, "ayağını denk al" demek istiyordu.

Kendisine verilmesini beklediği görev (başbakanlık?) dışında söyledikleri hemen aynen doğru çıktı. Zaten çok önemli bir görevde bulunuyordu.

Yol ayrımı: Türkçe mi, İngilizce mi?

12 Mart 1971 akşamı bir CENTO nüfus semineri için Karachi'de idim. Pakistanlı meslektaşlarımdan "muhtıra" haberini alınca ilk uçakla, Beyrut üzerinden Ankara'ya hareket ettim. Müdahalenin hangi yönde gelişeceğini merak ediyordum. Havameydanları karla örtülüydü, THY, Beyrut-Ankara seferini iptal etmişti. Birkaç gün gecik-

meyle Ankara'ya vardığımda, beni bir sürpriz bekliyordu. 12 Mart Cumartesi sabahı, muhtıranın Ankara Radyosu'nda okunuşundan önce, Hacettepe Senatosu toplanmış ve "Üniversitedeki eğitimin Türkçe ve İngilizce yapılması" kararını almıştı. Senato kararı yönetmelik hükmünde idi.

Muhtıranın ideolojik boyutu şimdi daha iyi anlaşılıyordu. Senaryo, mali baskıyı, tam gün tazminatını aşıyor; Cumhuriyet eğitiminin dil politikasına, yani Türkiye'nin süper güçler dengesindeki müttefik rolüne kadar uzanıyordu.

Üniversite yönetimi bu karardan sonra, sosyal bilimlerde sakıncalı gördüğü (sosyalist) asistanları yetersiz sicil aldıkları gerekçesiyle uzaklaştırmaya başladı. Bazı asistan ve öğretim görevlileri, yürütmeyi durdurmak için Danıştay'da dava açtılar. Kazananlar oldu ama tabii görevlerine dönemediler. Askerlik kararını aldırانlar, ya da Dr. Ali Gitmez gibi istifa edip erken ayrılan birkaçı temizlikten kurtulabildi.

Dört beş yılda kurduğumuz genç kadro bahar yarısında tasfiye edilmiş, kalanlara da gerekli ve yeterli gözdağı verilmişti. İşin şakaya gelir yanı yoktu.

Ankara Merkez Komutanlığı'nda görevli sınıf arkadaşım Yusuf Akgülle, bir akşam beni evden telefonla arayarak, hakkımda bir solculuk ihbarı yapıldığını; öğrencilerime, Yaşar Kemal'in kitaplarını okuttuğumu, ihbar dosyasının soruşturmasıyla görevlendirildiğini söyledi; yardımcı olmamı rica etti. Öğrencilerime verdiğim okuma listelerinde Yaşar Kemal'in romanlarını tavsiye ettiğim doğrudu. Ancak bildiğim kadarıyla, Yaşar Kemal'in hiçbir kitabı yasaklı ya da hükümlü değildi. Her kitapçada serbestçe satılıyordu. Okul arkadaşıma, kitapçılarda araştırma yaptırmasını, yasak bir yayın bulun-

duğu takdirde beni aramasını söyledim. Arkadaşım ertesini akşam beni tekrar aradı. “Geçmiş olsun, dosya kapandı” dedi.

Nusret Fişek Hoca da Mamak’taki Sıkıyönetim Savcılığı’na çağırılmış, ifadesi alındıktan sonra nezaketle serbest bırakılmıştı.

Üniversite yönetimi, gençleri temizlemekle yetinmemiş, onların güvendiğı yüksek dağlara da şöyle ciddi bir uyarıda bulunmayı uygun görmüştü. Polisin girip girmeyeceğini tartıştığımız özerk üniversiteye silahlı kuvvetler ve özel eğitimli jandarma birlikleri girmiş ve yerleşmişti. Üniversitelerimiz bir daha eski günlerine dönemedi.

Hacettepe’nin onuncu yıl kutlama programı

Üniversitemizin onuncu yılı 1978 yazında kutlanacaktı. Eski dostum ve Rektör Yardımcısı Profesör Dr. Rıdvan Özker’in önerisi ve Senato kararı ile bu kutlama programını hazırlamakla görevlendirildim. Hacet “*Te-peden*” Bey “*Tepeye*” başlığını taşıyan program tasarımı önce onaylandı, basıldı ama dağıtılmadı. Tabii uygulanmadı. Matbaa müdürü Vural Türker Bey, dağıtımın rektörlükçe durdurulduğunu açıkladı, isim vermeden. Sanımca program çok güzeldi ama yazarı hâlâ kara listeden çıkamamıştı. Anma programı, Genelkurmay Başkanı Sayın Orgeneral Kenan Evren’in Beytepe Kampusu’nu ziyaretiyle açılmıştı. Bir yerlerde 12 Eylül’ün hazırlıkları yapılıyor olabilirdi.

Altıncı Bölüm
(Al Berisi Tutkular)

**Kimliğini Arayan Bir Yurttaş
(Koruyucuları Kim Koruyacak?)***

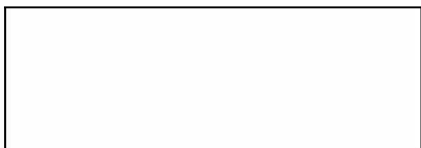
* Yüzyılların evrensel sorunu *Quis custodiet ipsos custodes?*
(“Koruyucuları kim koruyacak?”)

Bilime dönüş ürünü bir <i>İnsan ve Kültür</i> · 205	
Kısa süren kültür müsteşarlığım · 207	
“Sanatçı dediğin Bedri Rahmi gibi olmalı!” · 209	
Konservatuvar yönetmeliğinin iptali · 209	
“Türkiye’de devlet var mı?” · 211	
Devletinizin bir sahibi olmalı! · 211	
Çocuk Korumuza Roma ödülü · 212	
Kıbrıs Barış Harekâtı’nın kültür cephesi · 212	
UNESCO’ya belge: Lala Mustafa Paşa Camii · 214	
Halk kütüphaneleri nasıl açılacak?	
Ve de halıları ne zaman döşenecek? · 214	
Topkapı’daki Cem Sultan belgeleri · 215	
Müsteşarlık günlüğümden seçmeler · 216	
İzmir’de Sosyal Değişim Beytepe’de yeni yerleşim · 223	
Acilen gidip, salimem döndüm · 225	
Profesörlük takdim tezimin jüri raporu · 228	
Octavio Paz’ın “Yalnız Meksikalısı” · 229	
Japonya ve Pakistan-Atatürk bursları · 229	
“Japonya tamam, Türkiye ne zaman?” · 231	
12 Eylül: Kurum mu, yasa mı?	
Türk-İslam Sentezi: Türk mü, İslam mı? · 233	
Aydınlar Dilekçesi davası: Hangi aydın? · 235	
Bir bakan yardımcısının sıkıyönetime etkisi · 236	
Dalya diyen bir delikanlı: Celal Bayar · 237	
Selahattin Ertürk’ün Tecelli’si · 238	
12 Eylül karşıtları kaçay ayrılır? · 240	
Laikliğe çağrı: Gönüllü bir girişimdi! · 240	
UNESCO’da görev,	
akademideki konferansa “makam”ın engeli · 241	
İptal ettirilen TV bilim dizisi · 242	
“Hak edilmemiş mutluluk”lar · 243	
Türk kimdir? Araştırmasına destek nerelerden,	
kimlerden gelecek · 244	
Burs vardı ama izin çıkmadı Çözümü Doğramacı buldu · 245	
Washington’dan kısa notlar · 247	
Liderin Gözüyle Türkiye ’89 Açıkoturumunun perde arkası · 250	
Çaresiz kalmıştım: Kabul, dedim · 251	
Türk Kimliği nasıl gerçekleşti?	
Her kitabın bir öyküsü vardır · 255	
Olumluya dönüşen sert eleştiriler · 257	
“Emekliye sevk edilmiş bulunuyorsunuz” · 259	

Bilime dönüş ürünü bir İnsan ve Kültür

Üniversitemdeki idari görevlerimden ayrılınca, üyesi bulunduğın Türk Sosyal Bilimler Derneği başkanlığına seçildim. CHP'nin çıkardığı *Özgür İnsan* dergisinde özgürlük, eğitim ve demokrasi konulu bir dizi makalem yayımlandı. Erich Fromm'dan çevirdiğim *Özgürlük* denemesi, ortanın solu *Özgür İnsan* yayınları arasında çıktı. Ancak CHP'nin Kemal Satır kanadından gelen (onun adına Dr. Alev Coşkun'un ilettiği) Senato adaylığı ve partiye katılma önerisini kabul etmedim. Birkaç yıldır verdiğim "İnsanbilime Giriş" ders notlarımı yayına hazırlamaya koyuldum.

Bütün bu değişim ve gelişmeler 1972 yılında gerçekleşti. O yıl ilk defa yayımlanan Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi yıllığında, Fakülte'nin bölümleri, programları ve öğretim üyeleri tek tek tanıtılıyordu. İçi boş bir çerçevenin altındaki (ya da üstünde) "Sosyal Antropoloji Bölümü" kurumsal gerçeğin ta kendisiydi:

Sosyal Antropoloji Bölümü

Üniversitedeki görevim ve yetkilerim sifıra indirgenmişti. Benim bildiğim dramatik gerçek, bu yıllıkla bilimyenlere de duyuruluyordu. Bütün zamanımı *İnsan ve Kültür* kitabıma verdim. Kitap, Sosyal Bilimler Derneği'nin ilk giriş kitabı olarak 1972 yılında yayımlandı. O yıldan sonra bazı üniversitelerde sosyal bilimlere giriş derslerinde standart kitap olarak okutuldu. Belki çok da

iyi bir elkitabı değildi; ama daha iyisi hâlâ yazılmadığı için vitrinde ve satışta kaldı. Genişletilmiş baskıları yapıldı. Bu kitabı Dr. Peter Benedict keşfetti, Profesör Dr. Halet Çambel'in iü Prehistorya bölümü geliştirdi, Türk okuyucusu okudu ve yaşattı. Kitap bana Profesör Güven Arsebük gibi bir dost kazandırdı.

Bu bakıma, idari görevlerimi bırakıp bilime ve kitaba sığınmayı sağlayan 12 Mart'a şükran borçluyum. Doçentlik tezim *Kültür Sorunu* ile *Türkiye Demografyası* (nüfusbilimi) dışındaki bütün kitaplarımı 12 Mart'tan sonra yazdım. Hacettepe'de "solcu" olarak gözden düşerken, üniversite dışında "sosyal demokrat" yıldızım parlıyordu. Türk Sosyal Bilimler Derneği olarak 10 kitaplık bir "sosyal bilimlere giriş" dizisini Ford Vakfı'nın desteği ile yayımladık. Tam ikinci bir araştırma projesine girişiyorduk ki bankamızdan kötü haber geldi. Ford Vakfı, derneğimize bağışladığı araştırma-destek fonlarını, bize haber verme gereğini bile duymadan dondurmuş ya da askıya almıştı. Gerekçe şöyleydi: Amerika'ya yerleşmiş ünlü bir siyasal bilimcimizin değerlendirmesine göre, Türk Sosyal Bilimler Derneği bir solcular yuvasıydı. İhbarlar konusunda üniversiteden deneyimli idik. Kararı serinkanlılıkla karşıladık.

Ford Vakfı'nın Ankara'daki temsilcisi Dr. Peter Benedict, derneğimizi yargılayan hocayı, New York'ta bir yemeğe davet etmiş, kendisine uzattığı listedeki sosyal bilimcileri siyasi eğilimlerine göre sınıflamasını rica etmiş. Milliyetçi hocaya göre, üyelerimizin yarısı solcu, gerisi ortada veya sağda imiş. Temsilci bu listeyi Ford Vakfı'na göstererek, dernek üyelerini ve yönetimini aklamayı denemiş. Ancak iptal edilen araştırma projelerini yeniden hayata geçirmek mümkün olamamış. (Bu olayı miş/mişli geçmiş olarak özetledim çünkü elimde yazılı

belge yok. Söylenenleri aktarıyorum.) Biz de projenin devam etmesi için Ford Vakfı'na herhangi bir talepte bulunmadık. Bulunmayı onurumuza yediremedik.

Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün kaderi Sosyal Bilimler Derneği'nden pek farklı olmadı. Kurucu Nusret Hoca ile birlikte ayrıldık. Enstitü bir *medikal* (tıbbi) ya da *pediyatrik* (çocuk ve sağlık) araştırmaları enstitüsü olarak adını ve varlığını günümüze kadar sürdürdü.

Kıssadan hisse: Türk sosyal bilimcileri 1970'lerde, politikadan uzak durmaya çalışırken, politikacılar ve güvenlik görevlileri ünlü bir bakanımızın deyiimiyle solcuların soluklarını bile izliyordu. Sola geçit yoktu! Sosyal araştırmaları, başka bir deyişle genç bilimcilerin gelişmesini engellemekte, en azından geciktirmekte başarılı oldular.

Kısa süren kültür müsteşarlığım

Nisan ayında (1974 yılı), Milli Eğitim Bakanı Mustafa Üstündağ'ın daveti üzerine Başbakan Yardımcısı Sayın Orhan Eyüboğlu ile Bakan'ın odasında buluştuk. Bakan, Talat Halman'dan sonra bana kültür müsteşarlığı görevini teklif etti. Sayın Başbakan'ın yakın dostu İlhan Usmanbaş, kendisine önerilen görevi kabul etmeyince, CHP grubu benim adaylığımı benimsemişti. Cevabım isteniyordu. Ertesi gün öğleye kadar zaman istedim. Kararımı Bakan Üstündağ'a bildirecek; kabul etmezsem kimseye bu tekliften söz etmeyecektim. Buluşmadan çıkıp ofisime döndüğümde, Türkiye Fulbright Komisyonu başkanının aradığını, telefonumu beklediğini haber verdiler. Kibar bir albay emeklisi olan başkana gelen bir telekse göre: Amerika'da adını bile duyuramamış bir

Türkoloji enstitüsünün yöneticisi görevinden ayrılmış. Bu işi yürütecek Türk adaylar aranıyormuş, başkana göre, adaylık şartları bana tıpatıp uyuyordu. Sadece adım yazılmamış. Ne var ki, en geç ertesi gün öğle vaktine kadar adaydan kesin cevap bekleniyordu. Evet ya da hayır! Görev şartları o kadar cazipti ki seçim yapmam zordu. Kültür müsteşarlığı mı? Yoksa Utah Eyaleti'nde Türkoloji yöneticiliği mi?

Öğlene kadar verilen süre düşündürücüydü. Jeton düştü ve durum aydınlandı: ABD, benim TC yönetiminde kültür müsteşarlığı görevini kabul etmemi istemiyor, daha cazip görünen bir iş öneriyordu. Uzun boylu düşünmeden Fulbright başkanına, ABD'nin teklifini kabul edemeyeceğimi hemen bildirdim. Gerekçemi, biliyor ya da tahmin etmiş olmalıydı, sormadı. Amerika'nın teklifini reddetmekle kültür müsteşarlığına aday olmayı kabul etmiş bulunuyordum. Üçlü kararname, Çankaya'da bir süre bekledi. Sayın Cumhurbaşkanı Sunay, bazı uyarı ve ihbarları değerlendirmesi için, Doğramacı'dan görüş istemiş. Doğramacı bana kefil olunca kararname imzalanmıştı. Rivayetler böyleydi.

Yeni görevimi ilk kutlayanların başında, muhteşem bir gül sepetiyle Sayın Doğramacı geliyordu. Kefil olduğunu doğruladı. Yürütmeyi durdurmak için dava açacak olan Müsteşar Mehmet Önder Bey ortalıkta yoktu. Görevi, Müsteşar Yardımcısı İsmet Parmaksızoğlu'ndan devraldım. Yurtdışındaki kültür büyükelçimiz Talat Halman'a yazdım. Görev deneyimleri ve yapılacak işlerin önemi ve öncelikleri konusunda görüşlerini rica ettim. Son derece yapıcı, ayrıntılı, uyarıcı bir yanıt verdi, hiç bekletmeden. Hükümet değişmiş ama koşullar, yöneticiler yerli yerindeydi. Benim müsteşarlığım onun bakanlığından daha uzun ömürlü, ya da başarılı olamadı.

“Sanatçı dediğin Bedri Rahmi gibi olmalı!”

Bahar aylarında Devlet Resim ve Heykel Yarışması Jürisi toplandı; satın alınacak, sergilenecek eserleri seçti. Üye olarak ben de seçime katılmıştım. Ancak jürinin o yıllardaki değişmez üyesi Sayın Bedri Rahmi Eyuboğlu çalışmamıza katılmamıştı. Seçilen eserleri ve kazanan sanatçıları ilan etmeye hazırlanıyorduk ki, Genel Müdür Mehmet Özel Bey özel bir haberle geldi. Sayın Eyuboğlu bizden sonra gelmiş, tek seçici olarak eserleri yeniden değerlendirmiş ve dönmüştü. Genel Müdür hangi seçimi ilan edeceğini soruyordu. Jüriyi hiçe sayan davranış güzel değildi. Ancak biraz düşünüp taşındım, kararımı açıkladım: “Sanatçı dediğin Bedri Rahmi gibi olmalı! Reis geldi seçimini yaptı ‘Gerisini sen düşün’ demek istiyor.”

Konservatuvar yönetmeliğinin iptali

CHP-MSP ortaklığı uzun ömürlü görünmüyordu. Her konuya el atmaktansa, hiç tasfiye (temizlik) filan düşünmeden, Devlet Konservatuarı’nı canlandırıp, hayata geçirecek tek bir eğitim projesi üzerinde çalışmaya karar verdim. Öğrenci maliyeti açısından ülkemizdeki en pahalı eğitimi veren konservatuvarda, öğrenciden çok sayıdaki öğretmenlerin bir bölümü görev başında değildi. Öğretim üyeleriyle Cebeci’de bir tanışma-sohbet toplantısı düzenledim. Kadrolu öğretmenlerin ancak yarısı gelmiş, çay molası verildiğinde, gelenlerin bir kısmı veda bile etmeden ayrılmıştı.

Dağılma noktasına gelmiş olan konservatuarı toparlayıp kurtarmak için, aralarında Tefvik Rüştü Gökalp ve Muammer Sun gibi konservatuvara gönül vermiş bakan-

lık çalışanının bulunduğu küçük bir grupla çalışarak yaz başında yeni bir yönetmelik taslağı hazırladık. Ayvalık'a gidip Usmanbaş'ın görüşlerini de aldım. Taslağı Başbakanlık'a sunduk. Hemen yürürlüğü giren yönetmelik, sanatçı hocaların tepkisi üzerine bir iki hafta sonra Başbakanlık tarafından iptal edildi. Eyüboğlu'nun açıklamasına göre, karar ve emir çok yukarıdan, yükseklerden gelmişti. Çayı boykot eden sanatçı-öğretmenler, nelerde, ne kadar güçlü ve etkili olduklarını göstermişler; yıllanmış, kemikleşmiş sorunları bir yönetmelikle çözeceğini sanan, çaylak müsteşara, unutamayacağı bir politika dersi vermişlerdi. Şimdi, *Resmi Gazete*'de çıkan iptal kararını okuyup kıs kıs gülüyor olmalıydılar. Rahmetli Faruk Güvenç, bir gece geç vakit telefonla arayıp tepkisinin gerekçesini şöyle açıklamıştı: "Ne yani, yönetmeliğe göre ben sanatçı-öğretmen olarak, konservatuvara müdür olamayacak mıyım?" İptal kararını duymamış olabilirdi. "Kabul ederseniz, sizi hemen müdürlüğe aday göstereyim" dedimse de, değerli soyadaşım, hafiften çakır keyif gibiydi; önerimi dinleyecek durumda değildi. Keşke kabul etseydi; sanat eğitimini Türkçe ve spor öğretmenlerine bırakmamış olurdu.

Çalışmadan üst kadrolardan maaş alan kimi öğretmenlerin iş yapmaya, çalışmaya niyetleri yoktu. Örnek olarak, yaylı sazlar bölümünde on kadar hoca görünüyordu; ama bölümde tek bir öğrenci yoktu. Yetenek sınavlarında, yıllardır uygun bir aday bulunamamıştı. Aslında, yönetmeliğin iptali, görevimin, yani güvenin fiilen sona erdiğini gösteriyordu. Ancak Kıbrıs Barış Harekâtı başlamıştı; kalmaya karar verdim.

“Türkiye’de devlet var mı?”

Yabancı bir bakan onuruna Ankara Palas’ta verdiği bir yemekte, Dışışleri Bakanı Sayın Profesör Turhan Güneş ile Hacettepe Rektörü Sayın Profesör İhsan Doğramacı arasında geçen şu kısa serzenişe tanık olmuştum:

— *Sayın Doğramacı, Türkiye’de devlet var mı?*

— *Elbet var, Sayın Güneş, siz de o devletin dışışleri bakanısınız.*

— *Kanaatimce, devlet yok, İhsan Bey. Eğer olsaydı, ne siz Hacettepe’yi kurabilirdiniz; ne de ben dışışleri bakanı olabilirdim.*

“Devletinizin bir sahibi olmalı!”

Devletimiz ve onun sahibi sorunu, beş yıl sonra Tokyo’da gündeme geldi.

Beni özel bir yemeğe davet eden Japonya Vakfı Genel Sekreteri:

— *Ülkenizin ciddi bir sorunu var; herhalde biliyorsunuz.*

— *Hayır bilmiyorum, dedim.*

— *Alacaklarını alamayan küçük bankalar ülkenizin iflasını istiyor.*

— *Bu dostça uyarıyı neden diplomatik yollardan iletmiyorsunuz, Ankara’ya?*

— *Denedik; başaramadık. Sizin elçiniz bizi dinlemiyor. Bizim elçimizi de sizinkiler.*

— *Peki ama ben ne yapabilirim, benden ne bekliyorsunuz?*

— *Bakanlığımızdaki dosyanızı inceledim. Başbakanlık müsteşarlığı yapmışsınız. Devletinizin sahibini biliyor olmalısınız!*

İşin ciddiyetini anlamaya başlamıştım. Çözümü sordum. Ne yapalım?

— Büyük bir finans kurumuna gider, aldığınız krediyle vadesi gelen küçük borçlarınızı öder, ülkenizin saygınlığını korumuş olursunuz. Bu girişimde gecikirseniz kolay kolay toparlanamazsınız.

Aslında çok da vaktimiz yoktu. Ankara'ya döner dönmez, bu tarihi uyarıyı iletecek "Devlet Sahibi"ni aradım, bulamadım. Hafta sonunda kötü haber yine Tokyo'dan geldi: Japon bankaları TC Merkez Bankası'nın çekini kabul etmemişti. Ünlü 24 Ocak kararlarının perde aralığında böyle bir olay yaşanmıştı.

Çocuk Koromuzla Roma ödülü

Ankara Çoksesli Çocuk Koromuz o yıl Roma'da yapılacak çocuk koroları şenliğine davet edilmişti. Şef Muzaffer Bey, koromuzun hazır olduğuna, derece alacağına inanıyor ama gidiş dönüş yol harcını bulamıyordu. Bakanlık fonlarından mümkün olan desteği verdik. Sorun yol parasına geldi tıkanı. Ulaştırma Bakanlığı Müsteşarı Sayın Ekrem Ceyhun'u telefonla aradım; yardımını rica ettim. TCDD'den bir vagon tahsis ettirdi. Koromuz bu vagonla Roma'ya gitti ve bir ödülle döndü. Kıbrıs'ta savaşıyor Türkler yanında, sanat yapan barışçı Türklerin varlığını gösterdi. Olay, devletimizin varlığını da kanıtlıyordu, sanki.

Kıbrıs Barış Harekâtı'nın kültür cephesi

Barış Harekâtı'nın hemen ardından dünyanın farklı ülkelerinden mektuplar yağmaya başladı. Kıbrıs'a müda-

halemize karşı çıkan yoktu; ancak, özetle, *kültür mirasını korumamız, pazarlayıp satmamamız rica ediliyordu.*

Yunanlı komşularımız dünya ülkelerinde, limanlarında yaşayan tüccar yandaşlarını seferber etmişlerdi. O kadar çok dilde o kadar talep geldi ki tek tek cevaplamak mümkün değildi. Tanınmış arkeologlarımızdan oluşan bir bilim heyetini Kıbrıs'a götürüp durumu yerinde incelemek ve onların bilimsel raporunu belge olarak dünyaya sunmak gerekiyordu. UNESCO Genel Merkezi de bizden böyle bir rapor istiyordu.

Başbakanlık'a yaptığım izin talebi ağustos sonunda onaylandı. Profesör Ekrem Akurgal, Tahsin Özgüç, Oktay Arslanapa hocalar ve Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürü Raci Temizer'den kurulu heyetle eylül başında Kıbrıs'a gidip durumu yerinde inceledik. Küçük bir örgütün varlığı hissediliyordu ama Türk Silahlı Kuvvetleri'nin tarihi eserlere zarar verdiği iddiası geçerli değildi. Kazı ve ören yerlerine giriş çıkışlar sıkı denetim altında idi. Gazi Magosa civarındaki Salamis kazısında bulduğum Fransızca tutulmuş bir kazı defterini, Ankara'ya dönüşte, diplomatik yoldan sahibine ulaştırdım. Bedrettin Demirel Paşa'nın, kısaca 'testi kırıkları' adını verdiği eski eserlerle uğraşacak vakti yoktu. Çevrede eski eser boldu. General Demirel'in karargâhının hemen önünde sahipsiz bekleyen iki bavul dolusu kırık "çanak çömlek" dikkatimi çekmişti. Girne Müzesi'ndeki sarışın görevliye bu bavulların orada ne aradığını sordum; araştıracağını söyledi; sonraki günlerde kendisini bir daha göremedim.

Heyet raporu hazırlandı, imzalandı. Ankara'ya dönüşte, yabancı dillere çevrildi, çoğaltıldı ve ilgililere postalandı. Arkeolog Nurettin Yardımcı'yı geniş yetkiyle Kıbrıs'ta görevlendirdik. Bu inceleme sırasında çektiğim

bir dizi diaporitifi (slayd) görsel belge olarak UNESCO Genel Direktörü Mösyö Maheu'ye elden sundum. Bu dizideki bir fotoğraf son derece ilgi çekiciydi.

UNESCO'ya belge: Lala Mustafa Paşa Camii

Magosa'daki Gotik katedral, fetihten sonra bir minare eklenerek, Lala Mustafa Paşa Camii'ne dönüştürülmüştü. Minare kilisenin taşından, benzer bir işçilikle inşa edildiği gibi üzerindeki teslis simgelerine ilaveten minarenin şerefesindeki bezemeler tam bir haç (†) gibi biçimlendirilmişti. Kilise ana yapısı ile Camiin minaresi plastik ve mimari bakımdan tam bir barış ve uyum içinde görünür. Genel Direktörün Kıbrıs'a gönderdiği tarafsız heyet de bizim uzmanlarımızın raporunu büyük ölçüde doğrulamıştı. UNESCO Genel Direktörü Mösyö Maheu, kendisine sunduğum foto-belgeden etkilenmişti. Kıbrıs Sorunu'nun Genel Kurul gündemine girmeyeceği yolundaki sözünü tuttu.

Halk kütüphaneleri nasıl açılacak? ve de halıları ne zaman döşenecek?

Kültür Bakanlığına bağlı altı yüz dolayındaki halk kütüphanemizden 243'ü, görevlisi olmadığı için kapalıydı. Maliye'den yeterli sayıda kadroyu çıkardık. Ama bu kez de Sayın Başbakan Yardımcısı Profesör Doktor Necmettin Erbakan, kadroların yarısı kendisine verilmedikçe kararnameyi imzalamıyordu. Görevim sona erdi, kadroların nasıl bölüşölüp kullanıldığını izleyemedim. O arada telefonla arayan (GAP bölgesinden) bir CHP milletvekili, kapalı bulunan bir il kütüphanesinin halısının

ne zaman döşeneceğini ısrarla soruyordu. Kendisine, “Şu anda halıyı değil de kilitli kapıları nasıl açtıracağımızı, anahtarını kime teslim edeceğimizi düşünüyoruz” cevabıma sinirlenmiş, “Ben bunun hesabını yalnız sana değil, seni göreve getiren Başbakan’a da sorarım” yollu tehdit savurmuştu. Biraz sonra Sayın Devlet Bakanı Eyüboğlu aradı; “Böyle arkadaşlarımızı ciddiye alma, onları bana gönder!” dedi.

Topkapı’daki Cem Sultan belgeleri

Paris’teki CNRS’te görevli bir araştırmacı Topkapı Sarayı Kütüphanesi’nde bulunan Cem Sultan belgelerinin çevirisi için bizden araştırma izni istiyordu. Normal olarak böyle bir araştırma talebinin sonuçlanması iki yıl sürermiş. Fransız tarihçi Profesör Jacques Lefort, bu formaliteyi mümkünse hızlandırmamızı rica ediyordu. Aynı kurumda görevli Türk asıllı Hititolog Madam Hatice Gonnet de, idari işlerden sonra çevirilerde kendisine yardımcı olacaktı.

Müze müdürümüzün onayını alıp Dışişleri Bakanlığı Kültür Dairesi Başkanı Sayın Büyükelçi Semih Günver Bey’in desteğini alarak, izin işlerini bir günde tamamladım. UNESCO Genel Kurulu öncesinde, Fransız dostlara bir dostluk gösterisi yapmış, başarmıştım. Araştırmacılar Türkçe ve Fransızca çevirileri kısa sürede bitirdiler; sözleşme gereğince basılması için metinleri Müsteşarlığa teslim ettiler. Çeviri metinler ve dosyalar Bakanlık’la, DTCF ve TTK Basımevi arasında birkaç kez kaybolduktan sonra, Atatürk’ün doğumunun yüzüncü yılında (ancak 1981’de) basılabildi. Bir günde verdiğimiz araştırma izninin yayımlanması için tam dört yıl süren bir savaş verdim. Yaptığım yetki kullanma denemesi bana

pahaliya mal oldu. Araştırmacıların, bir süre sonra, çeviriyi kendi adlarına bastırma hakları vardı; ancak, bürokrasiyi aşma çabamı gördükleri için sabırla beklediler. Belgelerin, gecikmeyle de olsa, basılmasına teşekkür ettiler.

CHP-MSP ortaklığı bozulunca, istifamı vererek görevden ayrıldım. Başbakan'ı görmek mümkün değildi. Yardımcısı Eyüboğlu, acele ettiğimi, bir iki ay sonra erken seçim yapılacağını, CHP'nin tek başına hükümet olacağını söylüyordu. Benim kararım ise kesindi: "Seçim olur ya da olmaz, CHP kazanır ya da kazanmaz, CHP tekrar hükümet olur ya da olmaz, beni tekrar ister ya da istemez, ben de gelirim ya da gelmem. Bu kadar belirsizlik içinde, Sayın Bakanım, izin verin ben okuluma döneyim, olacakları birlikte izleyelim" dedim. Ayrılma gerekçelerim, müsteşarlık deneyimimi özetliyordu. Gülerek, helalleşip ayrıldık. Rahmetli Eyüboğlu'nu bir daha görmedim.

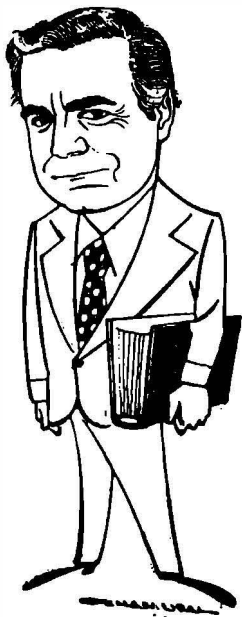
Müsteşarlık günlüğümden seçmeler

Müsteşarlık bir devr-i ikbal miydi?

O yıl Türk Tarih Kurumu'nda, Profesör Tarık Zafer Tunaya Hoca ile karşılaştık. Gayet soğuk davranıyordu. "Hayır ola, hocam, kusurumu deyiverin, belki kendimi affettirebilirim" dedim. Sitemkâr bir ses ve eda ile konuştu: "*Devr-i ikbal*"inizde, iltifatınıza nail olamadık!" Sanırım, yayın ve danışma kurullarına seçilmediğine üzül-müş olmalıydı. Belki haklıydı. "*İkbal*"ı açıklamak, kendimi savunmak gereğini duydum. "Hocam, sizin '*ikbal*' dediğiniz dönem, hayatımın '*ikbal düşkünlüğü*' idi. Ben de kendimi yalnız, mutsuz ve kaderime terk edilmiş

hissettim.” O da benim sitemimi anladı ve yumuşadı. Kucaklaştık. Sanırım bağışladı ve barıştık. Tunaya gibi bağımsız bir hoca, benim gibi bir “kapıkulu”ndan neler bekleyebilirdi ki, diye sormuşumdur kendime. En güçlümüzde bile, devlet gücüne (iktidara) gizli bir özlem mi vardı? Oysa, ünlü bir üniversite hocası olan Tunaya, devletin bir rüknü (temeli, direği) değil miydi?

O kadar yolunda gitmeyen olaylar da yaşadım tabii. Hem komik hem dramatik! Belki bir iki örneği anıp kayda geçirmem yararlı olabilir.

*Başbakanlık
Kültür Müsteşarı.
(Ankara, 1974)*

Başbakanlık Kültür Müsteşarı
BOZKURT GÜVENÇ
— Güven veriyor
(1974)

Mehmet Bayrak olayı

Mehmet Bayrak, İstanbul'daki bir vakıf kütüphanesinde görevli genç bir şair ve yazardı. Tevfik Fikret konulu araştırması yayımlanınca, hükümet ortağımız tarafından kadrosu ile Kütahya'ya atanınca, Kültür Müsteşarlığı'nda uygun bir göreve nakli için bana gelmişti. Bu yolun açılması kanaatimce çok sakıncalı idi. Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne atanan Profesör Dr. Osman Çatak'ı İTÜ yıllarından tanırdım. Yeni görevini kutlamak için ziyaretine gittim; Mehmet Bayrak konusunu açtım. Osman gayet ciddi bir edayla kararın(ın) değişemeyeceğini söyledi. Yani, biz de merkez teşkilatımızdaki Mehmet Akif (Ersoy) hayranlarını taşraya mı gönderelim, yollu bir soru soruyordum ki... Osman sözümü kesti: "Gücün yetiyorsa neden olmasın, tabii yapabilirsin!" Koalisyonlardaki bürokratik parsellemeler, kutuplaşmalar, bölgecilik, particilik, "bizdencilik" böyle başladı ve zamanla doğal karşılanır oldu. Mehmet Bayrak'ı partizan tasarruftan koruyamadım sanıyorum.

"Prima donna" ile tanışma töreni

Özel kalem müdürü arkadaşım, beni kapıda karşıladı ve bir *prima donna* hanımın odamda beklediğini, sakın ve sabırlı olmamı hatırlattı. Dış kapıda bekleyen muhabir ve fotoğrafçılar hanımefendinin özel davetlileri olabilirdi.

Daha kendisiyle tanışma fırsatı bulmadan *prima donna* (birinci, önde, başta gelen kadın), iyi çalışılmış aryasını söylemeye başladı:

— *Viyana'dan geliyorum / Bu rolü ya ben oynarım / ya da hiç kimse...!*

— *Hoş geldiniz, hanımefendi, sorun nedir, hangi rol?*

— *Bu mevsim Ankara'da sahneye konacak eser için*

İstanbul Operası'ndan bir sopranoya özel kostümler diktirildiğini duydum. Bu rolü benden başkasının oynamasına asla izin vermem, sizi uyarıyorum.

Ne yaparsınız, nasıl engellersiniz dememe bile fırsat vermeden, kozunu gösterdi: “Kapıdaki muhabir arkadaşları gördünüz, değil mi?”

Yan odadan Opera Genel Müdür Vekili Mithat Fenmen üstadı aradım. Deneyimli Hoca, sorunu biliyordu: Böyle bir kostüm diktirilmişti ama *prima donna* hanım da kararlı görünüyordu. Olayın büyüyüp bir skandala dönüşmemesi için, Fenmen de, özel kalem müdürüm gibi, itidal (ölçü) tavsiye ediyor, karar bizde (sizde) diyor-du. Ne yapacağımı nasıl bir çözüm bulacağımı düşünürken, Başbakanlıktan gönderilen zarfı verdiler. Kırmızı bir kart üzerinde daktilo ile yazılmış şu mesaj okunuyordu (mealen):

Sayın Müsteşar,

Yanınızdaki hanımefendinin muhterem anneleri de benim yanımda bulunuyor.

Sorunun çözüm haberini bekliyorum.

Bülent Ecevit

“Kul sıkışmayınca, Hızır yetişmezmiş” derler. Fenmen’i tekrar arayıp çözüm önerisini sordum. Ne yapılabilir? “Teknik bazı gerekçelerle, söz konusu operayı bu yılki programdan çıkarabiliriz” dedi. Çözüm belli olmuştu. Kararımı bekleyen hanımefendiye beklediği haberi verdim:

— *Müsterih olunuz, opera bu yıl oynanmayacak!*

Gazetelere düşmeden, sosyete haberlerinin manşetine çıkmadan herkes huzur içinde dağıldı. Sonuç: *Prima*

donna: 1 - Kültür-Sanat Yönetimi: 0. Oyun daha başlar-ken bitmişti. Hanımefendi zafer kazanmış bir kumandan edasıyla beni teselli etti: “Olur böyle şeyler, Müsteşar Bey, geçmiş olsun!” Galiba, ucuz atlattın, demek istiyordu.

Batı’daki ünlü opera yönetmenlerinin neden dolayı “diktatör” kişiler olduğunu, *emprezaryolara* (sanatçı menajerlerine) neden astronomik ücretler ödendiğini anlamaya başlıyordum. Güzeli yaratmak, sanatı yaşatmak her babayiğidin harcı (işi) değildi. Sanatçı eşitlikçidir, herkeste olanı ister; yalnız, kendinde olanı başkasıyla paylaşmamak şartıyla. Bu kadar basit: Eğer bu iki denklemi çözebilirsen, sanatçıları yönetebilirsiniz!

İran ile kültür-sanat ilişkilerimiz

Güzel bir gül sepetiyle görevimi kutlayan İran büyükelçisi, kültür ve sanat alanında işbirliğine hazır olduklarını söylüyordu. “Türkiye’ye modern opera ve orkestra göndermeyi” öneriyor; karşılığında bizden Karagöz ve halkoyunları istiyordu.

Bu alışverişin benzer türde eserlerin değişimi ile başlamasını önerince, büyükelçi durumu incelemek için zaman istedi, bir daha da görünmedi.

Bir festival orkestrasında kaç keman bulunmalı?

O yıl ikincisi yapılan İstanbul Festivali’nin açılış konserini yönetmek üzere Fransa’dan davet edilen genç şef, bizim orkestra ile Maçka kışlasında yapacağı provaya beni de davet etmişti. Daveti ileten Mükerrerem Berk Bey ile provayı izliyorduk.

Şef birden provayı durdurdu, sol yanındaki kemancılar dönmüş seslendi:

— *Forte, forte!* (Kuvvetli, daha kuvvetli).

Senaryoyu bilen Mükerrer Berk olayı benim anlayacağım dilde yorumladı:

— *Şef, bu partisyonda (bölümde) 10 keman duymak istiyor, bizde altı var.*

Müsteşar Bey mesajı almış, kemancı yetiştirmeyen Devlet Konservatuvarı ile ilgilenmeye karar vermişti. Verimi artırmak, mezunları çoğaltmak için yönetmeliği değiştirmiş ama uygulamaya gücü ve ömrü yetmemişti. Sanat dünyamızda *prima donna* dokunulmazlığı yaygındı.

Gazeteciden al haberi

Özgür İnsan dergisinden tanıdığım gazeteci arkadaşım ziyaretime gelmiş ve özenli bir biçimle, hanımefendinin bir sorusunu (ya da özel arzularını) iletmişti:

— *Yıllanmış genel müdür daha ne kadar görevde kalacak?*

Aynı özenle yanıtlamaya çalıştım:

— *Adaylarımı bildirirlerse, Sayın Başbakan'la görüşürüm.*

Gazeteci arkadaş gerilimi fark etti, görevini savunmaya çalıştı:

— *Elçiye zeval olmaz, benden sadece iletmem istendi, dedi. Ayrıldı.*

Daha sonra, adı geçen genel müdürle ikili bir görüşmemiz sırasında, dışardan acele arayan ajans muhabiri de sormuştu:

— *Kıdemli genel müdürü görevden aldığınız söylüyor, doğru mu?*

— *Ben henüz duymadım, dedim.*

Konu bir daha gündeme getirilmedi. Ama, kara listeye girdiğimi sezmiştim.

Genel müdürden önce, gitme sırası bana gelebilirdi, kim bilebilirdi ki?

“Yerinize, kimi önerirsiniz?”

İstifa dilekçemi Sayın Orhan Eyüboğlu’na sunduğumda, nezaketle sormuştu:

— *Yerinize kimi önerirsiniz?*

— *Kimseyi! Sayın İsmet Parmaksızoğlu yetenekli, deneyimli bir yöneticidir. Yeni hükümet kuruluncaya kadar günlük işleri pekâlâ idare edebilir. Atamayı, gelecek hükümete bırakmanız bence doğru olur.*

Bakan Bey tahmin ettiğim adayını sorunca çekince mi açıkladım:

— *Gün boyu kapınızda bekleyen, siz her girip çıktıkça ayakta gülümseyen, varlığınıza, sağlığınıza, esenliğinize hayır dualar eden bir bürokrat, belki özel kalem görevine aday adayı olabilir; ama, müsteşar adayınız görevinin başında olup işleri ve ilişkileri yürütmeli.*

Bu kesin tutumla, isabetsiz bir atamayı belki de önlediğimi ummuştum.

Bir Başbakanlık onayı nasıl alınır?

Kıbrıs’a bir bilirkişi heyeti götürmek için önerilere, telefonlara cevap alamıyordum. Bir akşamüzeri, Başbakanlık Müsteşarı rahmetli İsmail Bey aradı ve beni sabah kahvesine davet etti.

— *Şimdi, sizin şu Kıbrıs izninizi yeniden bir deneyelim, bakalım.* Kalktık, Başbakan’ın çalışma odasının kapısını açıp içeriye girdik. Sayın Başbakan daktiloda bir şeyler yazıyordu. Döndü ve İsmail Bey’e sordu:

— *Ne var?*

— *Efendim, arkadaşımız Kıbrıs için onayınızı bekliyor.*

Başbakan elini daktilosundan kaldırmadan talimatını verdi:

— *Söyleyin ilgiliye, Genelkurmay'a yazılsın.*

Döndü, odadan çıkışımızı beklemeden daktilodaki yazısına devam etti.

İsmail Bey dışarıya çıkınca sordu:

— *Sayın Başbakan'ın bu kadar önemli işini tahmin edebilir misin?*

— *Edemem. Bir fikrim yok, dedim.*

— *Sanırım, Kuvvet Komutanlarına 30 Ağustos tarihini yazıyorlar.*

Bu ziyaret, Sayın Başbakan ile üçüncü ve görev gereği son karşılaşmamız oldu. 1975-78 döneminde, muhalefetteki CHP'nin kültür bütçesi üzerinde, benden istenen görüş notlarını sunmayı sürdürdüm. Bazı yıllar, Sayın Genel Başkan ile CHP araştırma merkezinde erken bir saatte buluşup hazırlık notlarımı elden teslim ettiğim olmuştur.

Kültür müsteşarlığı görevim süresince, devlet katında (umurunda) neler olup bittiğini, ülke sorunlarını yakından izleyen ve çelebice yorumlayan İsmail Hakkı Birler gibi bir politikacıyı da hatırlarım. Çıkmazlar, çaresizlikler karşısında, bilgece bir tebessümü vardı. O partide, parlamentoda, ben üniversitede... Çevre Sokak'taki seyrek karşılaşmalar, hal hatır sormalar dışında maalesef dostluğumuzu sürdüremedik.

İzmir'de Sosyal Değişim Beytepe'de yeni yerleşim

Ford Vakfı desteği ile Marmaris Martı Oteli'nde düzenlediğimiz Sosyal Değişim Semineri'nden sonra Sosyal Bilimler Derneği üyelerinin alan araştırmalarını *İzmir'de*

Sosyal Değişme adıyla derleyip yayımladık. Kitabın kapağında kendime editörlüğü yakıştırdığım için Sayın Profesör Emre Kongar'ın açık ve sürekli eleştirilerine hedef oldum. Onun görüşüne göre yaptığım iş sadece yayına hazırlamaktı. Hacettepe'de olup bitenler konusunda üniversitede başlayan görüş ayrılıklarımız uzun yıllar sürdü.

Benim davayı kaybettiğimi düşünüyor, yuvaya dönmemi öneriyordu. 12 Eylül'de kendisi istifa ettikten birkaç yıl sonra... İstanbul'dan aradı, Hacettepe (Doğramacı) konusunda benim yanılmadığımı söyleyip galiba gönlümü almaya çalıştı. Belki de 12 Eylül'de çalışma arkadaşlarımı nasıl savunduğumu bir yerlerden duymuştu.

Bu arada, Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi de inşaatı tamamlanan Beytepe Kampusu'na taşındı. Lisans öğrencimiz olmadığı gerekçesiyle, yeni kurulmuş bölümümüzün 4-5 kişilik kadrosunu, birer ikişer diğer bölümlere dağıtmışlardı. Fakülte binasının arşivi olarak tasarlanmış ama talibi çıkmamış öksüz bir yarı bodrum katı vardı. Rektör Yardımcısı Profesör Dr. Gürol Ataman Bey'le görüşüp, bu kata talip olduğumuzu bildirdim. Bölüm başkanlarına yer beğendiremeyen Gürol Bey o kadar mutlu olmuştu ki sağladığı özel imkânlar, kişisel ilgi ve destekle, o çıplak bodrum katından Fakülte'nin, belki de, Beytepe'nin en şirin bölümünü yarattık. Bu sefer boş kalan birkaç küçük odamıza talepler yağmaya başladı. Yakındığım *prima donna*'lık sendromu opera, bale ve tiyatro gibi sahne sanatlarıyla sınırlı değildi. Sendrom üniversite kürsülerimizde de yaygındı.

Hacettepe'den emekli oluncaya kadar tam 20 yıl boyunca, o yarı bodrumda gayet rahat, mutlu ve verim-

li çalıştık. Kimseyi kıskanmadık ama bodrum katımıza özenenler hatta göz koyanlar olmuştur, sanırım.

Bu arada, *Kültür Sorunu* ile *İnsan ve Kültür*'den ve Marmaris seminerinden sonra bir *Sosyal-Kültürel Değişim* denemesi yazmaya karar vermiştim. Beytepe'deki ders ve seminerlerimizi düzene koyduktan sonra 1975 başlarında dernek kitaplığına kapanıp çalışmaya koyuldum.

Konu ve sorunlar beklediğimden çetindi. Yabancı kaynaklara erişmek de kolay değildi. Önce, Üniversite kütüphanesine bir *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi* aldır-dım; dernek kitaplığının eksiklerini tamamlamaya çalış-tım. Kitap metninin el yazması bitmiş, daktilosu başla-mıştı ki...

Acilen gidip, salimen döndüm

Mart ortalarında bir gün (yıl 1976), dernekte çalışırken birden yorulduğumu, terlediğimi hissettim. Ülserim uyanmaya, hatta belki kanamaya başlamıştı. Mevsimiy-di. Her yıl olduğu gibi, geçer, diyordum ki o gece yemek-ten kalkarken bayılmışım. Ambulansla Hacettepe'ye giderken gözümü açtım. Oğlum Murat elimi tutuyordu. “Sosyal değişme kitabım daktilo ediliyor; düzeltip ba-sılmasını sağlar mısın?” dediğimi hatırlıyorum. Sonra tek-rar dalmışım. Tansiyonumu sürekli ölçen genç asistan-ların, uzaklardan gelen “Beş ve yükseliyor” sevincini du-yar gibi olmuşum. Ertesi gün kaçınıcı olduğunu hatırlamadığım bir şişe kan verilirken gene ter boşandı; çok şiddetli bir kanama başlamış. Apar topar doğru ameli-yathaneye... Saatler süren acil müdahaleden birkaç gün sonra, yoğun bakımdan çıktığımda, ameliyatımı yapan Profesör Dr. Yılmaz Sanaç Bey'in “*Duodenum* ve ‘plö-

re plasti' cerrahisinin başlıca iki tekniği vardır. Güvenç'in *duodenumu*'nda sırayla üç yara açılmıştı. Mide yorgun değil, tükenmişti; tam olarak hangi tekniği uyguladığını ben de bilemiyorum. Ama *vagatomi* yaptık, *vagos*'u kestik, inşallah bundan sonra rahat edebilir" dediğini aktardılar.

Üç hafta boyunca, boğazımdan bir yudum su geçmeden, değerli dost Prof. Dr. Yavuz Renda'nın çabasıyla sağladığı özel serumlarla beslenmişim. Yılmaz doktorum her gün birkaç kez uğruyor, telefonla hatırlarını soruyor, moral veriyordu. Odamdan her çıktığında durumumu soranlara parmağı ile belirsizlik işareti yaparmış. Bir gün yanıma oturmuş, uzun uzun konuşmuştu. Yılmaz Bey'e o kadar moral vermişim ki dışarı çıktığında kilitli parmağını çözüp, köşeyi döndük, işareti yapmış. Ertesi gün, içirdikleri bir bardak çayı hortumla geri çektiler. O bardak çayda, hiç tatmadığım rayihalar bulunduğunu keşfetmişim. Ne büyük mutluluktu!

Doktorum ise, kendi yapıp bağladığı on-iki-parmak boğazının çalışıp çalışmayacağını merak ediyor, olmalıydı. Çektirmek istediği baryumlu mide röntgeni başarılı olmadığı gibi inatçı bir hıçkırık başladı. Durup dinlenmeden belki bir hafta hıçkırdım. Damardan verilen ilaçlarla, hıçkırık sanırım sonunda yoruldu ve kesildi. Bedenim yeni *duodenum*'u kabul etmiş gibiydi. Cerrahların yüzü gülmüştü. Bazı hortumları söküp çıkardılar; beni ayağa kaldırdılar. Dizlerim titriyordu.

O günlerde yurtdışından dönen Profesör Doğramacı havaalanından doğru yattığım cerrahi servisine geldi; elimde serum şişesiyle koridorda bir süre yürüyüp konuştuk. Galiba, kurumsal sorunları bu kadar ciddiye alacağımı tahmin (mi?) etmemişti, biraz fazla (mı?) yüklenmişti. Hekim olarak duyduğu bazı kaygıları gizlemeye

çalıştığını, içten bir geçmiş olsun dileğinde bulunduğunu hissetmiştim. Olup bitenleri unutalım, geleceğe bakalım, demeye (mi?) çalışıyordu. Doğramacı'nın hemen ardından, birkaç yıldır benimle selamlaşmayan, geçmiş olsun ziyaretime gelmeyen eski dostlar, aile sorunlarımızla ilgilenmeye başladılar. İdeolojik ambargonun kalkmış olmasından mutluydum. Taburcu mu, yoksa yolcu mu olduğumu bilemiyordum.

Uykusuz geçirdiğim çoğu geceler boyunca, pencereden uzaktaki Elmadağı'nı seyrederken, son kitabımı tamamlamak fırsatını bulduğum için bayram çocukları gibi sevinçliydim. Sonraki dünyanın sınırına kadar uzandıktan sonra geri dönmüş; adeta yeniden doğmuş gibiydim. 70 kilo girdiğim hastaneden bir buçuk ay sonra 50 kilo çıktım. Yürürken dizlerim hâlâ titriyordu. Dişlerimin alınması, kendime gelip göreve başlamam 3-5 ay sürdü. Çabuk yoruluyor, baskıdaki kitabımın düzeltmelerini okurken ancak biraz olsun, kendimi unutup rahatlıyordum.

Kitabımın baskısıyla Nüfus Etütleri'nin yeni patronu Profesör Dr. Mithat Çoruh ilgilenmişti. Dosyayı okumuş, beğenmiş ve enstitü yayını olarak basılmasına karar vermişti. Çok emek verdiğim bu kitabı matematik hocam Kemal Gürsan'a ithaf edişim *Hürriyet* gazetesinde haber ve özel tören konusu oldu. Kemal Hoca da törene katılmıştı. Rahmetli Bakan Adnan Kahveci ile Kemal Hoca'nın öğrencileri mutlu bir gün yaşadık.

12 Mart'tan bu yana atılan/yıkılan köprülerin altından ve üstünden çok sular akmış; tortu ve yığınla enkaz bırakmıştı. Oldubittileri unutmak belki mümkündü; ama en başa dönüş herhalde kolay değildi. Elli yaşımda idim: Önümde, serüvenlerle dolu yeni bir dönem başlıyor gibiydi.

Profesörlük takdim tezimin jüri raporu

Basılan *Sosyal Kültürel Değişim*'i, profesörlük "takdim tezi" olarak sundum. O zamanlar böyle bir gelenek vardı. Doçentlikten sonra adayın neler yaptığını ortaya koyması beklenirdi. Üniversite ve fakültem olumlu, dengeli bir jüri kurulması için ciddi gayretler gösterdi. İlk toplantısını Beytepe'de yapan jüri, dosyayı ve tezi mi oybirliği ile kabul etmiş, raporun yazılması işini Fakülte'deki meslektaşına bırakmıştı.

Belki de geçirdiğim ciddi ameliyat ertesinde değişen kurumsal havayı henüz fark etmemiş görünen raportör, öylesine olumsuz bir gerekçe yazmış ki... 12 Mart'tan sonra bir dönem dekanımız olan Profesör Dr. Ercüment Kuran, yıllar sonra çelişkiyi ve itirazını şöyle açıklamıştı: "Bu rapora göre adayın profesörlüğe yükseltilmesi değil, emekliye sevk edilmesi gerekirdi." Oysa, raporun sonunda, jüri üyeleri oybirliği ile adayın profesörlüğe yükseltilmesini öneriyordu. Sayın Kuran Profesörler Kurulu'ndaki tartışmalarda, "Ya raporu değiştirin ya da önerinizi" görüşünü savunmuştu. Değişim süreci ve çağdaşlık konusunda anlaşılamamıştık; ama Sayın Kuran, dürüst ve özüne saygılı bir tarihçiydi.

Raporu ne yaptılar bilemiyorum. Okumadım ve ilgilenmedim. Fakülte Profesörler Kurulu, jürinin önerisini kabul etmiş olmalı ki profesörlüğümü onayladı. Birkaç hafta sonra, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Sayın Haluk Bayülken çok nazik bir telgrafla, profesörlüğe yükseltilme kararnamemin Sayın Cumhurbaşkanı-mız Korutürk tarafından imzalandığını bildirdi. Fakülte'de, geçici bir süre için, barış ve huzur havası esti. Eski hesaplar görülmüş ya da kapatılmış gibiydi. Oysa bu kez, bilemediğim bir yerlerde, beni Üniversite yönetimi-

le ve YÖK ile yeniden karşı karşıya getirecek olan 12 Eylül müdahalesi planlanıyordu.

Octavio Paz'ın "Yalnız Meksikalısı"

Aynı dönemde Meksikalı büyük yazar ve şair Octavio PAZ'ın "*Yalnızlık Dolambacı*" (*El Laberinto dela Soledad*) denemesini tesadüfen keşfettim. Kitap görünüşte Meksikalıya Meksikalıyı anlatıyordu. Ama sanki biz Türklere kültürel ve tarihi yalnızlığımızı, Anadolu'nun Türkleşmesi sürecini anlatmak için yazılmıştı. Kitabı bir solukta okudum ve daha tam bitirmeden bir bölümünü çevirmeye başladım. Dil zengini Bilge Karasu arkadaşım çevirimi fazlaca serbest bulmuştu. "Öyküyü Paz değil sanki Güvenç anlatmış" diyordu. Bu iltifat bana yetmişti. Çevirinin duru Türkçesini ve akıcılığını, değerli arkadaşım danışma psikoloğu Prof. Dr. Yıldız Kuzgun'un eleştirisi ve düzeltmelerine borçluydum. Cem Yayınevi'nin bastığı çeviride, ozanlarımıza Paz'ı belki ilk kez tanıtıyor, benzer bir denemeye davet ediyordum onları. Çeviri birkaç kez basıldı. Eser, tahmin ettiğim gibi birkaç yıl sonra Octavio Paz'a Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandırdı.

Japonya ve Pakistan - Atatürk bursları

Akademik kismetimin açıldığı yıl olmuştu 1977. Önce, Japonya Vakfı'nın çağrılısı olarak nisan başında eşimle birlikte, Japonya Vakfı'nın Ortadoğu Semineri'ne katıldım. Hazırlayıp sunduğum bildiri ev sahiplerimizi öylesine etkilemişti ki havaalanında uğurlarken bana bir araştırma bursu vermeyi düşündüklerini açıkladılar.

Japonya'dan döndük, devrik Butto Hükümeti'nin

düşmeden önce verdiği bir aylık Pakistan-Atatürk Bursu ile ve devlet konuğu olarak, eşimle birlikte Pakistan'ı ziyaret ettik. Beş kentte altı konferans verdim; Atatürk Devrimi, Eğitim ve Türkiye'de Kadın ve Sosyal Değişim konularında...

En ilginç olayı İslamcıların kalesi Lahor'da yaşadık. Lahor yöneticileri, son dakikada kentin ve bölgenin İslami değerlere duyarlılığı nedeniyle, programdaki "Türkiye'de Sosyal Değişme" yerine "Türkiye'de Kadının Yeri" üzerinde konuşmamı rica ettiler. Kabul ettim. Konferansı, program dışı olarak, ertesi gün modern görünüşlü kız kolejinde tekrarladım. Öğretmenler, öğrenciler herkes mutluydu. Ayrılış yemeğinde eğitim müdürü itirafta bulundu: "Sizden değişim yerine kadın konusunu istedik ya, keşke değiştirmeseydik, Kenti ayağa kal-

*Melda'nın
en sevdiği
foto.
(Karachi,
1977)*

dırdınız. Hanımlar, kızlar, öğretmenler şimdi herkes bizden eğitimde *fırsat eşitliği* ve *laiklik* istiyor.”

Japonya Vakfı’nın araştırma bursunu nasıl kazandığımı, *Japon Kültürü* kitabımın giriş bölümünde açıkladığım için burada yeniden ayrıntısına girmiyorum. Gerçi çocukluğumdan beri Japonya’yı merak eder, görmek isterdim; ama belki de bu merak ve ilgimden dolayı bu kez, beni bulan ve bana burs veren Japonlar olmuştu.

Son derece itibarlı bursun verileceği bir yıl öncesinden belli edilmişti. İyi hazırlanmış bir çalışma programı ile çıktım alana. Altı ayda topladığım verileri ikinci altı ayda derleyip kitabı baskıya hazırladım. Japonlar, “Türkiye’de güçlükler varsa burada basalım” dediler. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, gerekçeme kulak verdi. Kitabı geciktirmeden bastılar.

Kitabın baskıdan çıktığı günlerde, 12 Eylül muhtırası verilmişti, Kısa süreli bir tereddüt yaşandı ama yurtdışına çıkışım engellenmedi. Üniversite’den bir yıllık izinle, ailece Havai üzerinden Japonya’ya uçtuk. Bu defa, Japon sanatıyla ilgilenen kızımız Çağ da DTCF’den izinli olarak bizimle geliyordu. Tokyo Yabancı Diller ve Kültürler Enstitüsü, bir yıl süreli konuk profesörlük teklif ettiğinde, Tokyo’ya, Türkiye İş Bankası tarafından bastırılan kitapla gittim. Japon dostlarım bu kapsamlı çalışmanın nasıl olup da bu kadar kısa zamanda sonuçlandığını, araştırma yöntemimi merak ediyordu. Anlattım.

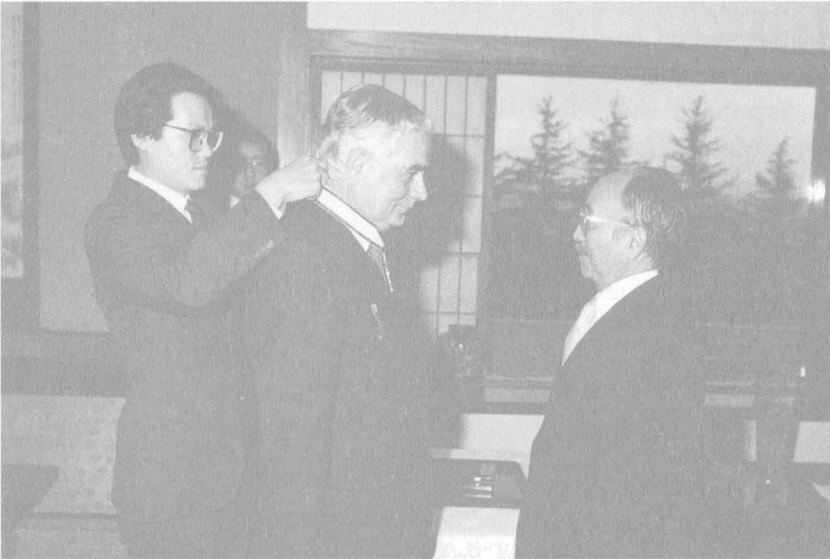
“Japonya tamam, Türkiye ne zaman?”

O yıllarda, *Darwin Gerçeği? Tarihten Dersler, İnsan ve Dünyası* çevirilerim arka arkaya yayımlanmıştı. Üç çeviriyi birkaç yıla nasıl sığdırdığıma doğrusu ben de inanmıyorum. *İnsan ve Dünyası*’nı Doç. Dr. Yalçın İzbul

ile birlikte çevirmiştik, onun adı baskıda nasıl kazaya uğradı hâlâ bilemiyorum. Onurlu arkadaşım bunu hiç sorun yapmadı.

O dönemde, sağdan soldan ve üniversite yönetimin-den baskı ve tehdit altında idim. Galiba herkes karar vermemi istiyordu. Öyle tarafsız kalmak, sonra kazanana katılmak yoktu. Kararını ver, bilelim, diyorlardı: *Sağ mısın, sol mu? Laik mi, Müslüman mı?* Koruyucu polisler bir yıla yakın kapıyı bekledi. Gün boyu dışarıda ve Üniversite’de idim. Beni tehdit edenlerin evimde vurmaları şart değildi. Eşimin durumu daha da zordu. İki oğlumuz ve bir kızımız, her gün türlü çatışmalara sahne olan üniversitelere devam ediyordu. Sabahları evden helalleşerek ayrılıyorduk.

Japonya dönüşümde *Shogun* filminin gösterime gir-

Japonya Nişanı Töreni’nde. (Ankara, 1988)

mesiyle kitabım birden aranmaya, çok satmaya başladı. Üst üste yeni baskıları yapıldı. Eğitim fakültesinden değerli dostum Doçent Dr. Nurettin Fidan, *Japon Kültürü*'nü okumuş, beğenmişti; her karşılaşmamızda, "Japonya tamam, Türkiye ne zaman?" diye sorardı.

İnsanbilimci Barbara Myerhof'un "Yaşlılar Antropolojisi"ne yazdığı "önsöz"de, ünlü insanbilimci Victor Turner, Hintli pirimiz Profesör Sirinivas'ın tanımladığı üçüncü bir doğumdan söz ediyordu: "Her insan bir kez doğar. Yabancı bir toplumu inceleyen insanbilimci ikinci kez doğar. Bununla yetinmeyip kendi toplumunu incelemeye girişen insanbilimci üçüncü kez doğmuş" sayılırmış. Nurettin Fidan arkadaşşıma, sıranın Türkiye'ye geldiğini; ancak kendimi henüz bu çetin göreve hazır hissetmediğimi söylerdim. Hazır değildim ama taşıdığım sorumluluğu biliyordum. Bu arada Japonlar bana *Doğan Güneşin Altın Işımları* Nişanı(!)nı verdiler. Yabancı bir araştırmacıya verilecek yüksek nişanlardan biriymiş.

12 Eylül: Kurum mu, yasa mı?

Türk-İslam Sentezi: Türk mü, İslam mı?

Japonya dönüşümde, ülkede ve Beytepe'de bir "fırtına öncesi" sessizliği yaşanıyordu. İlişği kesilenler, istifa edenler. On yıldır birlikte çalıştığımız Dr. Ali Rıza Balaman arkadaşım, Hacettepe'den ayrılıp Ege'ye geçiyordu. Kendisine doçentlik verileceği ve bölüm açılacağı vaat edilmişti. İkisi de olmadı. Uzun yıllar Kore'de Türkçe okutmanlığına razı oldu. Yurttan, ailesinden uzaklarda yaşadı.

Franco İspanyası'ndan esinlendiğini sandığım YÖK Kanunu yürürlüğe girmiş, bütün üniversitelerin kaderi, YÖK Başkanı Sayın Doğramacı'nın kişisel takdirine bı-

rakılmıştı. Ne var ki, 12 Eylül müdahalesi öncekilerden farklı görünüyordu. İktidara el koyanlar, en az yirmi yıllık bir geçiş döneminden söz ediyor, öyle seçim filan yok, diyorlardı. Sorun, dönüp dolaşıyor, “kurum mu kanun mu” (*institution or constitution*) ikileminde düğümleniyordu. Atatürkçülükten söz eden darbeciler, yapısal sorunları, kurumlaşma yerine *askerce günlük emirler, sıkı yasalar ve anayasa* ile çözmeyi tasarlıyordu. Yürürlükteki Üniversite Kanunu yeni yapılan anayasaya aynen monte edilecekti. Öyle de oldu. Ülke, ürküntü veren sessiz bir karanlığa gömülüyordu.

Bir yanda yeni anayasa hazırlanırken, perde ardında önemli gelişmeler yaşandı. Aydınlar Ocağı’nın *Türkiye’nin Meseleleri* görüşünü benimseyen kimi aydınlarımız, kültür bakanının düzenlediği bir *Milli Kültür Şûrası*’na çağrıldılar. Şûra kararları DPT’ye gönderildi. Şûraya katılan üyeler arasından seçilmiş bir Özel İhtisas Komisyonu kuruldu. Komisyon, çok kısa sürede bir “*Milli Kültür Planı*” hazırladı. Plan basıldı ve yayımlandı (1983). Bilindiği kadarıyla, Meclis’ten ve Hükümet’ten geçirilmeden, yani, tüzel/yasal bir geçerlik (*meşruiyet*) kazanmadan yürürlüğe girdi; uygulandı.

Kamuoyunda “*Türk-İslam Sentezi*” olarak tartışılan belge buydu. *Türk-İslam Sentezi*’nin açıklanabilen yararı resmi amacı, Türklük ile Müslümanlık arasında, Cumhuriyet’in kuruluşundan beri süregelen çelişki ve sürtüşmeyi ortadan kaldırmak, toplumsal iç barışı, huzuru sağlamaktı. DPT İhtisas Komisyonu üyeleri plan boyunca, bilimsel, tarihi ve felsefi kaynakları tarayıp tanık göstererek, “kültür varlığının *sürekli değiştiğini*” vurguluyor; ama her bölümün sonunda, “ancak” diyorlardı, ancak!..

“Ancak, değişen kültürlerin *değişmeyen bir özü* var-

dır.” Plan boyunca bir sır gibi saklanan ve merak edilen “*değişmeyen öz*”ün “*din*” olduğu planın sonunda açıklanıyordu. *Türk Kültürü-İslam Dini Sentezi*’nde, değişen kültür ile değişmeyen dinin (yani İslam’ın) anlamı ve bildirisi gayet açıktı: Türk kültürü değişebilir ama İslam dini değişmez, çünkü değiştirilemezdi.

Oysa, bu tümel ve tündengelimsel yargı ne doğru, ne de tarihi açıdan geçerliydi. Türk kültür tarihi boyunca, dinimiz, Şamanizm’den İslam’a değin birkaç defa hem de kökten değişmişti. Plandaki temel çelişkiyi ve yanılgıyı, öğretim üyesi arkadaşlarım Profesör Dr. İlhan Tekeli, Profesör Dr. Şerafettin Turan ve Doçent Dr. Gencay Şaylan’la birlikte *Cumhuriyet* gazetesinde yayımladık (17-23 Nisan 1984). Gelen okuyucu talepleri üzerine, genişletilen rapor birkaç yıl gecikmeyle kitap olarak da yayımlandı (Sarmal 1992).

Aydınlar Dilekçesi davası: Hangi aydın?

Anayasayla ilgili “*Aydınlar Dilekçesi*”ni imzalayarak 12 Eylül müdahalesinin karşısında yer alanlar, Cumhurbaşkanı’mız Orgeneral Kenan Evren’i fena halde kızdırmıştı. Her fırsatta 12 Eylül’ü beğenmeyen karşıtlarını “vatan haini” olmakla suçluyor, kim vermiş bunlara “aydın” payesini diye, dilekçe sahiplerini millete şikâyet ediyordu. Sayın Evren’e ve onun yakın çevresine göre, fikriyatı ve önerileriyle “Türk-İslam Sentezi”ni ve *Milli Kültür Planı*’nı hazırlayanlar, Aydınlar Ocağı’na üye olanlar ve Ocağa yakınlık duyanlar ancak “aydın” olabilir-di. Karşıtları da olsa olsa “*cahil, Batılı değil, bâtil!*”

Üniversite disiplin kurullarının verdiği, YÖK Başkanı’nın onayladığı “kınama” cezalarının durdurulması için, Danıştay kapısında yıllarca dolandık durduk, ce-

zaların hukuki ve yasal temeli olmadığını kanıtlamak için. Çünkü anayasal dilekçe hakkımızı, yasal sınırlama olmadan, yönetmelikle kısıtlamak istiyorlardı. Sonunda Danıştay davamızı kabul etti, verilen kınama cezalarını ve disiplin yönetmeliğinin ilgili maddesini iptal etti. Nasıl olduysa, sıkıyönetim komutanının sarı zarfını almadan, emekli oluncaya kadar görevde kaldık.

Bir bakan yardımcısının sıkıyönetime etkisi

ABD Büyükelçiliği enformasyon müsteşarı telefonla aradı: Ülkemizi ziyaret edecek olan, insan haklarından sorumlu bir bakan yardımcısı onuruna vereceği öğle (iş) yemeğine davet etti; kabul ettiğim takdirde yemekten yarım saat önce gelmemi ayrıca rica etti. Hukukçu olan genç bakan yardımcısı, üniversitelerimizdeki huzursuzluğun kaynağını öğrenmek istiyordu. Kısaca, sıkıyönetimin “sarı zarf” uygulamasını anlattım. “Olağanüstü durumlarda, iç savaşlarda böyle ‘hukuki’ tasarruflar olabilir” diyordu. “Belki kanuni fakat asla *hukuki* değil” dedim.

“Çünkü; gerekçe, suçlama olmadığı gibi, savunma hakkı da yok, iddiasız, savunmasız bir yargılama hukuki olabilir mi? Askeri Ceza Kanunu’muz dahi, savaşta, Divan-ı Harp kurar, suçlar, ölüm cezası verebilir, infaz eder; ama savunmaya söz verir. Bugün böyle bir hakkımız olmadığı gibi, onu arama hakkımız da yok. Üniversiteden atılan, başka bir kurumda görev alamaz, emekli olamaz, pasaport alıp yurtdışına çıkamaz. Yani çalışamaz. Bundan daha ağır bir ceza tasavvur edilebilir mi?”

Sayın bakan uygulamanın bu kadar katı olduğunu bilmiyormuş. Önerimi sordu. “Sizinkiler, bizimkilere uygun bir dille söyleseler” dedim, “bu uygulamanın hukuki olmadığını!..” Hassas bir konu olduğunu, deneyeceğini vaat etti. Yandaki, yemek salonuna geçtik.

Birkaç ay sonra Samsun On Dokuz Mayıs Üniversitesi’nde bir eğitim seminerinde idim. ABD Büyükelçiliği’nden ve Beytepe’den aradılar. Amerika’dan gelecek yeni bir bakan yardımcısı onuruna Büyükelçilik’te verilecek akşam yemeğine davetli olduğumu bildirdiler. Profesör Sina Akşin ile beraber hemen Ankara’ya döndük. Yolda sıkıyönetimi konuştuk.

İnsan haklarından sorumlu bakan yeni atanmıştı. Kapıda kendisine takdim edildiğimde, eğildi, “Bir ara sizinle görüşelim” dedi. Yemekten sonra ayakta kahve içerken, yanıma geldi: “Sarı zarflardan ne haber?” dedi. “Son aylarda pek duyulmadı, galiba durdu” dedim. Bunu öğrenmekten memnun olmuştu. Selefinden devir aldığı sorunu, görevi gereği takip ediyordu. İlgisine teşekkür ettim. Olayı hatırlamayı görev saydım, bakan adlarını açıklamadan.

Dalya diyen bir delikanlı: Celal Bayar

Torunu Akile Gürsoy’un doktora sınavından sonra hocasıyla tanışmak ve “yeni bilim” antropoloji konusunda bilgi almak isteyen Sayın Celal Bayar’ı ileri yaşında evimizde çaya davet ettik. Dalya (yüz) demeye hazırlanan Sayın Bayar, davetimizi kabul etti. İki kat merdivenimizi çıktı, sorularını tartıştıktan sonra, 1911-12 yıllarında İttihat Terakki Merkezi Umumisi’nde Japonya örneği üzerinde konuşanları ve konuşulanları, hayret verici ayrıntılarıyla anlattı. Zihnindeki bir albümden ve

dosyadan konuşuyor gibiydi. Birinci Dünya Savaşı patlamamış olsaydı, İttihat Terakki Cemiyeti'nin Japon örneği ile ilgili niyetlerinden söz etti. Benim üzerinde çalıştığım konuda bilmediğim yeni sayfalar açtı. Meşrutiyet'ten bu yana dimdik ayakta kalan bir Celal Bey, o gün bizlere umut ve moral vermişti.

Selahattin Ertürk'ün Tecelli'si

12 Eylül'ün hışmına uğrayan, sillesini yiyenler arasında, satranç arkadaşım, Profesör Dr. Selahattin Ertürk de vardı. 1940'lı yıllarda, DTCF'de görevli Muzaffer Şerif, Niyazi Berkes, İlhan Başgöz gibi birkaç hocamızın ülkeden ayrılmasına yol açan öğrenci eylemlerinin liderlerinden olduğu söylenirdi. Sonradan eğitim doktorası için gittiği ABD'de Profesör Bloom'un öğrencisi ve bir eğitim filozofu olup durulmuş; yurda dönüşünde *Otoritenin Nihai Kaynağı ya da Neden Demokrasi* adlı bir temel eser yazmıştı. 12 Mart 1971'den önce New Jersey'de Newark Koleji'nde öğretmendi. Çağırıldığı Hacettepe'ye katıldı ve eğitim bölümümüzde görev aldı. 1971 bunalımında, Ertürk'ten 68 kuşağının aşırı eylemlerine karşı siper olması ve ateşli nutuklarıyla öğrencileri etkileyip yatıştırması, üniversiteyi sakınması bekleniyordu. Oysa Ertürk değişmişti. Eylemci genç ruhu oradaydı ama Ertürk şimdi bağınaz milliyetçiliği, Türkçülüğü değil Türkçeciliği ve çoğulcu demokrasiyi savunuyordu – yumruklarını sıkıp kürsüye güm güm vurarak. Beklenen görevi yapmadığı veya gereği gibi yapamadığı gerekçesiyle, giderek gözden düştü. Eğitimci meslektaşı Profesör Dr. Feriha Baymur ile bitip tükenmez sürtüşmelere girişti. Her önerisi yönetimden geri dönmeye başlayınca, içine kapandı, kendini içkiye verdi. Ön-

ce bir beyin kanaması geçirdi: Konuşma yeteneğini tümüyle yitirdi. Sonra azim ve iradesiyle Türkçeyi yeniden okuyup yazmayı, konuşmayı öğrendi; program geliştirme derslerine bile başladı. 12 Eylül’de toparlanmış görünüyordu ama kurulan eğitim fakültesinde yönetim görevi verilmeyince yeniden bunalıma girdi ve çıkamadı. Bütün çabasına karşın eski etkinliğini ve coşkusunu kazanamadı. Hacettepe’nin bağışlamadığı, YÖK reformunun gözden çıkardığı bir yalnız kişi olarak, geldiği gibi, bir gün sessizce ayrılıverdi aramızdan. Beytepe’de hazin bir tören yapıldı. Günün yöneticileri, meslektaşları ve öğrencileri güzel sözler söylediler bu mutsuz kişinin ardından. Hayata veda eden Ertürk, şimdi birdenbire çok değerli bir kişi olmuştu. Baki kalan bu hazin törenden, hiç de hoş olmayan bazı boş sözlerdi.

Son yıllarda kendisini “Keloğlan” diye tanıtan Ertürk, eğitim felsefesini “*Neden Demokrasi*” denemesinde; duygusal isyan ve mutsuzluğunu ise “*Tecelli*”de toplamıştı. Dramatik özyaşamını yansıtan bazı gözlem ve özelemleri ölümsüzler katında yer alabilirdi:

Tevazuum, onu teşhire manidir!

İtaat ekenler isyan biçerler!

Gönlümüzün çektiğini değil / gücümüzün yettiğini...

Bir cennet yaratacağım / “Giriş serbesttir” diyeceğim.

Kızı Yakın Ertürk öğrencimdi. Profesör oldu, Birleşmiş Milletler’de görevler aldı; sevgili babasının kitaplarının basımını izleyerek anısını yaşıyor. Kadere inanır mıydı? Diyemem. Kendi kaderine kafa tuttuğuna tanık olmuşum. Belki yenildi ama eğilip bükülmeden.

12 Eylül karşıtları kaç'a ayrılır?

Bir temel atma töreninde konuşan Sayın Cumhurbaşkanı'nımız TV'den şöyle yakınıyordu: "Dünyanın en iyi üniversite sistemini seçtik, yine de beğendiremedik. Bizi beğenmeyenler, üçe ayrılır: *Ya tembel, ya çağdışı, ya da vatan hainidirler.*" Birkaç ay sonra, kendisine ulaştığını sandığım bazı tepkiler üzerine, sınıflamayı değiştiriyordu: "Geçen defa üç demiştim, sevgili vatandaşlarım, bizim karşıtlarımız dörde ayrılır: *Tembeller, çağdışı olanlar, vatan hainleri ve de bunlara inanan safdiller.*" Beğen, beğendiğini al. Bu bakış açısı demokrasiyi içine sindirmiş bir Atatürkçülük ya da sentezcilik değildi. On yıla varmadan *aklıselim* (sağduyu), çağdışı kalmış bu bas-kıcılığa, devlet terörüne ve buyurganlığa galip geldi. "Ülkelerin at sırtında ve kılıçla fethedileceği, fakat yönetilemeyeceği" gerçeği nihayet anlaşılmıştı. Türk-İslam Sentezi ülkenin siyasi gündeminden düştü ama kimi "sentezciler" saygın kişiler olarak yerlerinde, işlerinde kaldılar.

Laikliğe çağrı: Gönüllü bir girişimdi!

Sağa sola dilekçe vermenin yararı olmadığı gibi sakıncası da büyüktü. Taşıdığım "*vatan haini*" yaftası ile bir kaza kurşununa kurban gitmek işten bile değildi. Tetikçiler işbaşında idi. Devlet ve devletçi üniversite, laik ve Cumhuriyetçi yurttaşlarını adeta hedef gösteriyordu. İnsanbilime giriş derslerimde, evrim kuramını anlattığım her dersten sonra eve telefon ederler, "Acele etme, bugünlerde seni de eşek cennetine göndereceğiz" derlerdi. Önceleri, aldırıyor, pek ciddiye almıyordum. Ama eşimin huzuru yok olmuştu. Bir dersimde sorunu açtım.

“Bu tehditleri savuranlar ya bu sınıftaki öğrencilerim ya da onların okul dışındaki ülkü arkadaşlarıdır. Yapamazsınız, diyemem. Elbet yapabilirsiniz. Ama denemeyin. Çünkü beni susturursanız fikirlerim ve kitaplarım daha geniş çevrelere ulaşır, yayılır, daha etkili olur. Beni milli kahraman yaparsınız. Ruhumla, adımla baş edemezsiniz!” dedim. Nasıl, neden pek bilemiyorum, o tarihten sonra telefonlar birden kesildi.

Bu olumlu sonuçtan aldığım cesaretle, ülke çapında, “laikliğe çağrı” yapmaya karar verdim. Dernek kurmak zordu. Valilikten aldığımız haftalık idari izinlerle, otellerde toplanmaya, sivil toplum kuruluşlarını, partileri, Sendika yöneticilerini çağırmaya başladık. Grubumuza katılan laikler oldu ama 20 kişiyi bulamadık. Tek olumlu yanıtı Anayasa Mahkemesi Başkanı Yekta Güngör Özden verdi. “Gelin, burada toplanın, çalışın” dedi.

O günlerde özellikle Fransa’dan gelen bilimsel bazı yayınlarda “*kimlik*” sorununun önemli bir yer tuttuğunu izlemeye başlamıştım. Sentezcilerin açtığı “*Türk mü, İslam mı?*” tartışması, bana göre tam bir *kimlik ikilemi* ve sorunuydu. Bunalıma dönüşmeden bir şeyler yapılması gerekiyordu.

UNESCO’da görev, akademideki konferansa “makam”ın engeli

Ortak bir dostun yemeğinde tanıştığım Kültür ve Turizm Müsteşarı Kemal Gökçe Paşa, 1983 seçimleri arifesinde aradı. Yaklaşan genel seçimler nedeniyle Ankara’dan ayrılamadığı için UNESCO Genel Kurulu’na gidemeyeceğini bildirdi; bakanlığı temsilen Genel Kurul’a katılmamı rica etti. Konferans gündemini ve bekleyen dosyaları inceledikten sonra görevi kabul ettim ve konferansa ka-

tıldım. Dönüşümde Sayın Müsteşar’a ayrıntılı bir Rapor sundum. Müsteşar memnun kalmıştı. Bir teşekkür ve güven simgesi olarak, sanırım, İstanbul’daki Harp veya Savunma Akademisi’nde “Türk kültürünün sorunları” konulu bir konferans vermemi teklif etti. Bu görevi de kabul ettim. İstanbul’a gitmek için fakülte dekanımdan izin talebinde bulundum. İzin çıkmadı ama konferansa bir iki gün kala, Sayın Müsteşar telefonla aradı. “Makam”dan gelen bir emirle, konferansın iptal edildiğini, bu yılki konferansın bir bakanlık mensubu (çalışanı) tarafından verilmesinin uygun görüldüğünü, bildirdi. Üzgündü; ama özür dilemedi. Sözüünü ettiği “makam”ın hangisi olduğunu da açıklamadı. Ben de sormadım. Tahminlerim oldu tabii ama emin değildim. YÖK başkanlığının önerisi üzerine iptal emri MGK Genel Sekreterliği’nden, Cumhurbaşkanlığı Sekreterliği’nden gelmiş olabilirdi. Hazırladığım konferansın yazılı metnini *Kültür Konusu ve Sorunlarımız* (Remzi, 1984) kitabımda aynen yayımladım. Kaç okuyucuya ulaştım, ne tür bir etkisi oldu bilemiyorum.

O yıllarda, “Tanınmış Kişiler” kontenjanından, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu’na üye seçilmiştim, Milli Komisyon başkanlığına aday gösterildim. Kendi üniversitemin yakın markajı ve müdahalesi sonucunda, 3-5 tur süren seçimleri, süresi sona eren Başkan Prof. Sinan Sinanoğlu’na karşı kaybettim. Tıpkı fakültemde ertelenen senatörlük seçimlerini kaybedişim gibi. Seçim kaybetme şampiyonluğuna aday olabilirdim.

İptal ettirilen TV bilim dizisi

TRT Çocuk Yayınları dairesinin Antalya’da düzenlediği Program Semineri’nden sonra, TRT’de görevli öğren-

cilerim, çocuklar için popüler bir bilim dizisi tasarlamamı istediler. O günün rayici ile birkaç yüz milyon harlandı; özel bir stüdyo kuruldu. 8-10 dakikalık 14-15 program yapıldı. Tam yayına girmeye hazırlanıyorduk ki, TRT'den acı haber geldi. Üst yönetim, programın yayını durdurmuştu. Gerekçesi belli değildi. Rivayetler YÖK'ü gösteriyordu. Çocuk Yayınları Daire Başkanı Tekin Bey, rahatsızlık geçiren YÖK Başkanı'nı hastanede ziyaret edip programı kurtarmayı denemiş, başaramamıştı. "Makam"dan yine izin çıkmamış; gerekçe yine açıklanmamıştı. Bir süre sonra, hiç olmazsa, kaset kayıtlarını aradım. Üzerlerine başka kayıtlar yapılarak silindiğini öğrendiğimde, ağlamaklı olmuştum. Programın iptal edilmesine değil de haftalar süren emeklerimizin yukardan gelen bir emirle çöpe atılmasına. Nihavend makamı değil, güçlü, yüce bir "*makam-ı âlî*" vardı karşımda. Sanırım Sayın Cumhurbaşkanı'mızın "Vatan hainleri" karalamasından bir türlü aklanamıyordum. Günün birinde aklıma geldi: "Bir vatanperverlik belgesi" sorulamaz mıydı, önüne gelene "vatan haini" yaftası yapıştıran muhterem zevata?" Bu sorunu ve olasılığı bir gazete köşesinde adımla yazdım ama uyarıcı, caydırıcı etkisi olduğunu sanmıyorum. Üniversite rektörlüğünden bir görevli geldi, yazının fotokopisini gösterdi. "Bu yazı sizin mi? diye sordu. İmzamı alıp gitti. Suç dosyam büyüyor, olgunlaşıyordu.

"Hak edilmemiş mutluluk"lar

Elbette vardır. Kısa da olsa birkaçını yaşadım. Önce Heybeliada'da Deniz Harp Okulu'nda düzenlenen eğitim seminerine çağrıldım. Bir yıl sonra Atatürk Üniversitesi'nde düzenlenen bir felsefe seminerine yine çağrılı olarak ka-

tıldım. Toplantı sonunda, Doğu Beyazıt üzerinden Kars'a uzanan bir kültür gezisi yaptık. Sovyet sınırındaki Ani Harabeleri'ni inceledik. O gezinin dönüş molasında, Ankara'dan genç bir öğretmen arkadaşımın çektiği "mutluluğun fotoğrafı"nı unutamam. Gerçekten çok mutluydum. Ama dünyada hak edilmemiş mutluluklar olduğunu bilmiyordum. Onu hak etmeye kalkınca da, mutluluk geldiği gibi, sessizce uçup gitti, arkasına dönüp bakmadan. Kişinin çalıştığı alanda, kurumda, çevrede kabul görmesi, aranması, sayılması, sevilmesi meğer ne büyük mutluluk imiş.

Türk kimdir? araştırmasına destek nerelerden, kimlerden gelecek?

Türk kimdi? Nereden gelmiş nereye gidiyordu? Türk mü, Müslüman mı? Bu soruyu cevaplamak için bir alan araştırması tasarlıyordum. 1980 başlarında, Üniversi-

Eşi Melda ve Çağ ile Amerika'da. (Washington, 1986)

te'ye yaptığım iki öneriye cevap alamadım. Kimlik sorununun bir kültür ve tarih, kültür tarihi sorunu olduğunu kavramaya başlamıştım. Destek için Türk Tarih Kurumu'na başvurdum. Bir araştırma önerisi istediler. Tasarladığım projeyi çok iddialı ve kapsamlı buldular. "Hiç kimse 'Türk Kültür Tarihi'ni tek bir ciltte toplayıp özetleyemez. Ya belli bir dönemi alın ya da bu projeden tümüyle vazgeçin" dediler.

Merkezi İstanbul'da bulunan ARIT (*Amerikan Research Institute in Turkey*) Başkanı Profesör Abdullah Kuran'dan nazik bir mektup aldım. Bir öneri sunduğum takdirde, sembolik de olsa, bir kaynakça yardımı yapabileceklerini bildiriyordu. Araştırmalarım bu küçük yardımla başladı. Bir süre sonra Washington'da *Freer Gallery*'de çalışan sanat tarihçimiz Dr. Esin Atıl'dan bir mektup aldım. Mektubun ekinde Wilson Merkezi bursuna müracaat formları vardı. Bir proje önerisi sunarak Smithsonian burslarına aday olabileceğimi öğrendim. Araştırma projemi yazıp formları gönderdim. Önceki dekanım Profesör Ercüment Kuran ile İTÜ'den sınıf arkadaşım Profesör Doğan Kuban, tavsiye mektuplarıyla adaylığımı desteklediler. Aylar geçti. Nerdeyse unutmuştum. Bir gece yarısı telefonla aradılar ve bir yıllık Wilson bursunu kazandığım haberini verdiler.

Burs vardı ama izin çıkmadı Çözümü Doğramacı buldu

Uluslararası Wilson bursu koşulları son derece elverişli idi. Eşimle birlikte Washington'a gidebilecek, Kongre kütüphanesinden ve Amerikan arşivlerinden yararlanabilecektim. Ancak Fakülteme yaptığım izin talebine

olumsuz cevap geldi. Japonya'dan döneli beş yıl olmuştu. Altı yıl dolmadığı için izin hakkım yoktu. Burs hakkımı gelecek yıl kullanmam öneriliyordu. Wilson yönetimi ise, her yıl adayların yeniden değerlendirildiğini, kazandığım bursun gelecek yıla ertelenemeyeceğini bildirdi. Tek çözüm, ücretsiz izin olabilirdi ama o da bizim YÖK yönetmeliklerinde yer almıyordu.

Bir sabah çok erken saatte YÖK Başkanı Doğramacı telefonla aradı. Sorunun nereden kaynaklandığını biliyor olmalıydı ama yine de benden öğrenmek istemişti. “Rektörünüzle konuşup bir çözüm bulmaya çalışacağım. Bu, ülkemiz için çok önemli ve saygın bir bursmuş. Gerekirse yönetmeliği değiştiririz” dedi. Yarım saat sonra Doğramacı tekrar aradı, “Ücretsiz izin talebinde bulunun, izin verilecek” dedi. Gerçekten izin çıktı ve bursu kullandım.

Wilson Merkezi'nin burs yöneticisi Ann Sheffield'i ofisinde ziyaret ettiğimde, dosyama bakmadan adımı hatırladı: “Önerinizin birinci sayfasını okuyup bitirdiğimde, işte aradığımız adaylardan biri, deyip olumlu kararımı vermiştim. Eminim burs komitemizi mahcup etmeyecek ve ilk Türk mezunumuz olacaksınız” dedi. Benden önce de Giritli bir profesör arkadaşımız seçilmiş fakat nedense programa devam etmemiş.

Kongre kütüphanesinde Türkiye, Türk tarihi, Türk kültürünün kaynakları konusunda binlerce eser kaydı vardı. 60 kadar yabancı kaynakla gittiğim Amerika'dan 600 dolayında birinci elden fotokopi ile döndüm. Bunlardan yarısını kitabımda kullandım. Başlıca eksikim bilgisayar idi. Kaynak notlarımı diskete geçiremediğim için neredeyse bir ton kâğıdı Washington'dan Ankara'ya taşımak zorunda kaldım. IBM daktilosu bile giderek çağdışı kalıyordu. Markası IBM olmayabilirdi ama bilgisa-

yar zorunluydu. Yaklaşık on yıllık gecikmeden sonra, *Türk Kimliği*'ni bilgisayarda yazmaya başladım. Kitap disket kaydından basıldı.

Washington'dan kısa notlar

Bir Smithsonian şöleninde, kentin kara tenli belediye başkanıyla tanışmıştım. Washington'daki hayatımızdan memnun olup olmadığını öğrenmek istemişti.

Memnundum ama geceleri anlayamadığım bir şeyler oluyordu. Ne gibi?

Bazı geceler sabaha kadar, sürekli itfaiye, ambulans ve polis sirenleri duyuyoruz. Sabahleyin gazete ve TV'ye bakıyoruz herhangi bir olay yok. Geceleri neler oluyor? Belediye Başkanı, "Bir gecede olup bitenleri basına ve yayına aynen versem, bu kentte yaşamak zorlaşır" dedi. Açıklamadı.

Talat Halman ile seminerde. (Washington, 1986)

Dünya İşleri Enstitüsü

Kongre binasından Washington Anıtı'na uzanan Mall'da tanıştığım senatör ise, ABD basınında Türkiye'nin ne kadar doğru yansıtıldığını öğrenmek istiyordu. Ancak, deprem ve darbe olursa ilgi var; bunlar dışında Türkiye yok. Amerika galiba önem vermiyordu. Senatör bu görüşümü kabul etmedi. Ertesi günlerde bir yardımcısı ile bana bir dosya içinde Dünya İşleri (*World Affairs*) Enstitüsü'ün aylık haber bültenlerini gönderdi. Sözcüleri Mersin'den, Merzifon'dan, Malatya'dan, Mardin'den arkadaşça mektuplar yazan Amerikalılar, benim o güne kadar hiç duymadığım, o günden sonra da duymayacağım, duysam da pek anlamayacağım bazı olayları ve gerçeküstü gelişmeleri anlatıyorlardı – Jimmy'lere Johny'lere. Haberleri nasıl bulduğumu öğrenmek isteyen temsilciye, “Dünyayı bu kadar derinden izliyorsunuz da dış politikada bunca gafı, hatayı nasıl yapıyorsunuz?” diye sordum. “Sorun da burada ya demişti” senatör. “Günlük politika kararları sabah çok erken saatlerde Beyaz Saray'da alınır, alınmak zorundadır. Haber kaynaklarına ve bilgi arşivlerine ulaşmaya vakit yoktur. Dünya dönüyor ve kimseyi beklemiyor. Doğru, yanlış bir karar almak zorundayız. Yoksa liderliğimizi, denetimi kaybederiz.”

İran ve Şah nasıl kaybedilmiş?

Wilson merkezi yönetiminin tavsiyesi ve davetiyesi ile Virginia'da bir akademi toplantısına katıldım. İran'ı (Şahı) nasıl kaybettiklerinin değerlendirmesi (otopsi) yapılıyordu. Cim'ler, Coni'ler yine konuşuyor, kıyasıya eleştiriyorlardı, birbirlerini, başkentteki iletişimsizliği, hataları. Hemen herkes birbirini tanıyor gibiydi. Öğleye doğru yanımda oturan kişi, merak etmiş, tanışmak istedi. Wilson burslusu bir Türk olduğumu öğrenince “Si-

zin burada olmamanız gerekirdi” dedi ve ardından ekledi: “Hazır gelmişken kalın ve izleyin, öğreneceğiniz çok ilginç şeyler olacak.” Kaldım ve izledim: “Kapalı kapılar arkasında” Washinton’un nasıl çalıştığını, dünyanın nasıl yönetildiğini...

Gerçekten çok ilginçti. Dünyadaki oldubittilere, he- le ABD’ye şaşırmamayı o gün öğrendim. Kendimce birkaç ders çıkardım:

- 1) Dünyamız küçüldükçe, İmparatorluklar (*süper* devletler) büyüdüğü yönetim zanaatı ve sanatı güçleşiyordu.
- 2) Gücün ve yükselişin zirvesi, inişin (çöküşün) başlangıcı olabilirdi.
- 3) Yönetimlerde işlerin planlandığı gibi gitmemesi,

Zeynep ve Derin ile Tuna kıyısında. (Viyana, 1988)

kazadan, istisnadan çok evrensel kuraldı. “Sistem” kural olarak çalışmıyordu.

İngiliz araştırmacının Türk Kimliği’ne bakışı

Ronald Dore, “Tokyo’da Kent Hayatı” araştırmasıyla tanınan ünlü bir İngilizdir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türk dili ve kültürü ile de ilgilenmiş; diplomatik görevle Türkiye’de görev alması söz konusu olmuş; ancak, Japon dilindeki üstün başarısı dikkate alınarak Japonya’ya gönderilmişti. Washington’da, kısa bir süre için ziyaret ettiği Wilson Merkezi’nde karşılaştık. Bir Türk’ün Japon Kültürü araştırmasını duymuş fakat okumamıştı. Kitabım üzerinde bir süre konuştuk. Washington’da ne yaptığımı öğrenince “Türk Kimliği” araştırma önerimi okudu. Ertesi gün kanaatini şöyle özetledi: Zaferlerle dolu büyük bir tarihi mirasın altında ezilmemek, ulusal bir kimliğe sahip çıkmak için toplumunuzun yeni başarılarla ihtiyacı olacak dedi. Kültür tarihi projenizde geleceğe yer verin. Spor ve sanattaki başarılarımızın bir bayram havasında kutlandığına tanık oldukça önerisinde ne kadar haklı olduğunu düşünürüm.

Liderlerin Gözüyle Türkiye ’89 Açıkoturumun perde arkası

Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nde dersteydim. Bölüm sekreteri sınıfa girdi, TRT’den çok acele arandığımı bildirdi. Dersten çıkınca ararım, dedim. Sekreter, Genel Müdür Cem Duna’nın telefon başında beklediğini, çok, çok önemli bir (devlet?) hükümet sorunu olduğunu, mutlaka ve hemen görüşmek istediğini, söyledi.

Genel Müdür Cem Duna doğrudan ve heyecanlı bir sesle konuya girdi (mealen):

Biliyorsunuz günlerdir TRT’de bir liderler oturumu söz konusu. Liderler, oturum yöneticisi üzerinde anlaşıyorlardı, Son olarak sizin adınız ortaya atıldı. Kimseden itiraz gelmedi. TRT adına bu tarihi görevi kabul etmenizi rica ediyorum. Bu konuda deneyimim yok; hele bir düşüneyim, demeyin. Düşünmeye zaman yok. Evet ya da hayır. Şu kadar ki kabul etmezseniz bu program yapılmayacak. Deneyiminiz olmayabilir ama biz kurum olarak yanınızda ve hizmetinizde olacağız. Her desteği vereceğiz. Lütfen!

Çaresiz kalmıştım: Kabul, dedim

Arkasından da kendime çıkıştım, “İnşallah doğduğuma pişman olmam!” 17 Nisan’dan haftalar önceydi. Hemen ertesi gün TRT Program Koordinatörü Nuri Çolakoğlu ile yayın ilkelerini gözden geçirdik.

- *Canlı yayın,*
- *Süreli konuşma,*
- *Sıralı oturma,*
- *Birer saatlik iki tur*
- *Karşılıklı konuşma yok vb.*

Önce biz mutabık kaldık, sonra liderlerin kurmayları ve danışmanları ile görüşüp onları ikna ettik. Bu çetin görevi daha önce denemiş yayıncılarla buluşup görüşlerini aldık. Sözleşmiş gibi “Aman karşılıklı ağız dalaşına izin vermeyin. Bir başlarsa kesemezsiniz. Sonunda siz suçlu olursunuz” dediler. Bir ilke daha çıkmıştı: Söz verilecek ama zaman sınırı dışında, söz kesilmeyecek, karşılıklı soru sorulmayacaktı. Konuşma süreleri, yanıp sönen yeşil, sarı, kırmızı renkli “trafik ışıkları” ile otomatik düzenlenecek. Sonunda liderleri tek tek dola-

şıp onaylarını aldık. Ertesi gün basın yoluyla izleyicilerin yaygın eğitimi başladı. İzleyicilere bilgi verirken, liderlerin eğitimini de ihmal etmedik. “Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla” diyorduk.

TRT program saatini 20:00-22:00 diye ilan edince, Demirel hemen itiraz etti: “*Teravih* namazını kılan vatandaşlarım oturumu izleyemeyecek mi?” TRT yönetimi, “İlan edilen programı değiştirmek güç olur” yollu direnince, Demirel bastırdı: “Haklısınız, sizin değiştirmeniz zor olur, izin verin, gerekçesini vatandaşıma ben açıklayayım” dedi; TRT yayını 21:00’e aldı.

Bir kadeh sakinleştirici alıp stüdyoya geldiğimde, Sayın İnönü ve Özal bir köşede oturmuş çay içerek sohbet ediyordu. Demirel dokuza beş kala geldi ve şapkasıyla liderleri selamladı:

— Allah’ın selamı *üzerinize* olsun!

İnönü gülümsedi. Turgut Bey kızardı ve sert bir tonla yanıtladı:

— Senin *üzerine* olsun!

Nuri Çolakoglu ile hemen bir köşeye çekilip açılıştaki jeneriği biraz uzattık. Ben liderleri ayakta karşılayıp ellerini sıkarak yer göstereceğim; bu arada liderlerin de açık ekranda el sıkışarak selamlaşmalarını sağlayıp, gerilimi düşüreceğiz. Liderler podyuma doğru ilerlerken, olumsuz bir durumu önlemek için, Nuri, ekranın açık olduğu işaretini verdi. İnönü’yü karşılayıp elini sıktım, kolunu tutarak biraz beklettim, Özal ile tokalaştılar; sonra Demirel geldi, tek tek hepimizin elini sıktı ve yerlerini aldılar.

Küçük düzenleme ile liderlere bir mesaj vermek istemiş, gerilimi düşürmeyi başarmıştık. Güvenlik pimi çekilmiş bir bomba ile başlamıştık, kazasız bitirdik. Liderler gibi ben de iradedışı bir kazadan korkuyordum.

Neyse ki teknik arıza bahanesiyle yayını kesmek zorunda kalmadık. İkinci turun sonuna doğru, kurallar ve ışıklar saat gibi tıkır tıkır işliyordu. Herkes rahat bir nefes almıştı. TRT üst yönetiminden bir pusula geldi: “Çok iyi gidiyor. Herkes mutlu. Uygun görürseniz oturumu uzatabilirsiniz!”

Düşündüm taşındım. Oturumu uzatmak, kendi koyduğumuz sınırı aşmak, ilkeleri zorlamak olacaktı. Zamanında bitirdim.

Beğenenler, beğenmeyenler oldu, sayfalar, dosyalar dolusu yazıldı çizildi. Eleştirildi. Oturumun bir yerinde rahmetli Özal bana döndü:

— Sayın Güvenç, görüyorsunuz, iki yandan şiddetli ateş altındayım, dedi.

Benden bir yanıt, imdat bekler gibiydi. Sustum ama bu davranışımı kendim de beğenmedim. En azından, “Görüyorum, yerinizde olmak istemezdim ama iyi direniyorsunuz. Gazanız mübarek olsun” mealinde bir yanıtla hem gerilimi düşürebilir, hem de muhalefet liderlerini insafa davet edebilirdim. Yanlış yorumlanmasından korkmuş olmalıydım.

Marmara Üniversitesi Senato Salonu’ndaki toplantıda, TRT görevlilerinden Özal’ı kaybettiğimiz haberini alınca, bu duygumu ve utancımı yeniden yaşadım ve gıyabında özür diledim.

Öyle bir paylaşma, moral destek hiç kolay değildi. Milyonların gözü üzerimiz de idi. Açılıшта, Erdal İnönü’nün kolunu tutup öteki liderlerin sadece elini sıkmış olmam bile, yanlı ve yanlı bir davranış olarak eleştiri konusu olmuştur.

Oturum 11:00’de bitti. Sabah saat bire doğru eve gelebildim. Aile meclisi toplanmış. Er meydanından sağ salim dönüşümü bekliyordu. Saat 02:30’a kadar ülke-

nin dört yanından arayanlarla, oturumun öncesini ve sonrasını tartıştık. Herkesin diyeceği vardı. Şimdi izleyenleri dinlemek gerekiyordu. Saat 03:00'e doğru yatağa uzanabildim.

Yine bir telefon. Antalya'dan Reis Mehmet Kaptan, hafiften çakırkeyif bir sesle beni davet ediyor.

— Hoca, nerelerdesin, yavu. Bir saattir arıyor, düşünmüyorum. Hemen atla gel, arkadaşlar sofrada seni bekliyoruz. Muhabbeti burada sürdürelim.

— Sağ olasın, Mehmet Kaptan. Benim Antalya'ya varmam en az on saat alır, üstelik Ramazan. Belki başka bir zaman...

Mehmet Kaptan, kararlı. Sen Ramazan'ı falan boş ver, deyip ısrar ediyor.

— Sen atla gel, Hocam. Biz arkadaşlar, sohbet sofrasını hiç kaldırmayız.

Nerdeyse 15 yıl oldu. O gün bu gündür, birileri gelir, beni tanıdığını ama adımı çıkaramadığını söyler. “Ekrandan” derim, “ekranda ara sıra görünüyor da pek sık görüşemiyoruz.” Hayatta ise, Allah selamet versin, Mehmet Kaptan ile henüz karşılaşmadık.

Kırk yılda yazdığınız kırk kitapla sizi kimse tanımaz da, medya sizi bulur, bir gecede bütün ülkeye tanıtır. Sonra kırk yıl uğraşsanız eskiyen yüzünüzü unutturamazsınız. Arada tersi de olur. Kırk yıllık şöhreti bir gecede söndürebilir.

Sayın Doğramacı, yurtdışında imiş, liderler oturumunu döndükten sonra video kaydından izlemiş. Telefonla aradı, “En çok seni beğendim” yollu iltifat etti.

Yıllardan sonra, Beytepe'den arkadaşım, gazeteci Ertuğrul Özkök, bu işi başıma sardığını itiraf etti. Adımı meğer o önermiş Cem'e. Cem Duna ise, bu oturumun TRT 'de yaptığı hayırlı işlerden biri olduğunu açıkladı.

Türk Kimliği nasıl gerçekleşti? Her kitabın bir öyküsü vardır

Türk Kimliği notlarımı 1990 yılı başlarında kullanıcı dostu *Machintosh*'la yazmaya başladım. Bilgisayar kullanmayı, deneyip yanılarak, gecikmeli öğrendim. Bütün kitap nerdeyse tek bir diskete sığıyordu. Bütün kayıtları tek bir dosyada ya da diskette tutmanın türlü sakıncalarını öğrendim. Kopyaların sayısı artınca da çalıştığım kopyayı bulamıyordum. Çoğu kitaplarımda olduğu gibi, giriş dahil toplam 10 bölüm olacak metin 100 ana paragrafa bölünecekti. Kitabın 10 adet eki olacaktı. Bu tasarımı, biçim olarak sanki Gerçek Yayınevi'nin "100 Soruda" dizisine benziyordu. Sayın Fethi Naci Bey'e yazarak, hazırladığım kitapla ilgilenip ilgilenme-

Çağ'ın nişan yemeğinde. (Ankara, 1997)

yeceğini sordum. Olumlu cevap verdi. Ben de ilgisine teşekkür ettim. Yazışmamız bu düzeyde kaldı. Oysa, yazım bitip de ilk çıktıkları aldığımda bir sürprizle karşılaşmıştım. 1500 sayfalık kitap en az iki cilt ve bir de ekler cildi olmalıydı. Ankara'daki yayınevleri, araştırma ne kadar güncel olursa olsun bu boyda bir kitabın satılmayacağı ve okunmayacağı hususunda beni ikna ettiler. Kitabın ekler dahil 500 sayfaya indirilmesi zorunlu görünüyordu. Fazlalıkları atarken içeriğini koruyup yoğunlaştırmam, bunu yaparken de okunabilirliğini korumam gerekiyordu. Fazlalıkları atmak iki yılımı aldı. Bu haliyle dahi, kitap "100 Soruda" dizisinin formatını iki-üç kat aşırıyordu.

Bir aile yemeği. (Ankara, 1990'lar)

O yıllarda, Kültür Müsteşarı Sayın Emre Kongar’a, *Kimlik* projemden söz etme fırsatını buldum. Telif  cretlerinin emeği karşılamadığını ancak bir DPT projesi olarak baskıyı destekleyeceğini söyledi. Sunduğum proje önerisini DPT’den geçirdi. Kitabı yeni öneriye uygun olarak yayına hazırladım ve 500 sayfaya indirerek, 1993 yılı başında basılmak üzere Kültür Bakanlığı Yayınlar Dairesi’ne teslim ettim. Kitabın, kutulu, resimli,  izimli, haritalı oyuncaklı bir kurgusu vardı. Diskette ver-diğim halde, provalar ve baskı i leri tam 6 ay sürdü. Öyle elimde kitap dosyaları, Ankara sokaklarında yayıncı aradığım, yakı ksız bir yakı tırmaydı.

 lk baskı dağıtıldı.  kinci baskı Bakanlık tarafından Milli Kütüphane basımevinde yapıldı ve tezg h altından yok sattı. Ardından “Yılın Kitabı” seçildi.

Bakanlık ikinci baskıdan sonra basım hakkını yazarına devretti. Sonraki basımlar, sayfa boyları ve düzeni biraz daha k   t l rek Remzi Kitabevi tarafından yapıldı. Kitabın hiçbir tasarımı “100 Soruda” dizisinden alınmamı tı; hiçbir baskısı o diziye yakla madı. Dewey ondalık sistemine göre tasarlanan kitapta, ekler dahil, 9 bölüm, 99 paragraf ve yüzlerce soru vardı.

Olumluya dönüşen sert eleştiriler

Kitap, okuyandan okumayandan olumlu övgüler ve çok sert yergiler aldı.

Kadim dostum *Ortadoğu* gazetesi, man etinde o sırada, danışman olarak birkaç hafta önce atandığım “K   ’ten atılmamı”, Selçuk  niversitesi’nden yazan tıp doçenti bir meslektaşım ise, ülkeden defolup gitmemi öneriyordu. Bu tür ağır eleştirileri yapanların kitabı okumadıkları, hatta görmedikleri anlaşılıyordu. Kendileri-

ne birer kopya gönderince, kampanya sanki tavsadı. Rivayet hikâyesi, sipariş eleştiriler bir süre sonra azaldı, durdu. Okuyanlardan yazılı övgüler gelmeye başladı. Kimi yazarlardan ve ünlü kişilerden özel teşekkürler aldım. Kültür Bakanı Sayın Tımuçın Savaş, törenle Türk kültürüne hizmet plaketi verdi. Tarihçi meslektaşlarımdan yazılı eleştiri beklemiyordum. Onlar da zaten yazmadılar. Profesör Şerafettin Turan ile Taner Timur eleştirilerini baskıdan önce yazılı olarak yaptılar. Araştırmamın en iyi bir şekilde, özenle basılmasını sağlayan Müsteşar Profesör Emre Kongar'a burada yeniden ve açık teşekkürü bir borç sayıyorum.

Beni en mutlu eden eleştiri, lise iki öğrencisi, on dört yaşındaki Gül'den geldi. Kitabı okumuş, anlamış, beğenmişti. Teşekkür ediyor; Milli Eğitim Bakanlığı'ndan böyle tarih kitapları beklediklerini ekliyor; bu isteklerini Milli Eğitim Bakanı'na iletmemi rica ediyordu.

Yılın kitabını tanıtmak üzere yabancı ülkelere davet edildim. Almanya ve İngiltere'de seminerlere katıldım. ABD'de yedi üniversitede bir dizi konuşma yaptım. Wilson bursunu veren Ms Ann Sheffield'e özel bir kopyayı elden sunmak mutluluğunu yaşadım. Kefil olduğu adayın on yıl geciken eseri onu da mutlu etmişti. En acı eleştiriler dahi, son analizde, araştırma sonuçlarını "kabul edilebilir" buluyordu. Bu sonuç da bana yetiyordu.

Araştırmanın en tartışmalı bölümü, kuşkusuz, "Anadolu'nun Türkleşmesi ya da Rum Diyarı'nın *Turchia* olması" idi. Araştırmanın yumuşak karnı ve hassas bölümü, nedense dikkatleri pek çekmedi. Tek bir insaf sahibi çıkıp da, çoğu tarih yazarlarımızın hiç dokunmadığı karakutuyu açmak cesaretini gösterdiğime değinmedi. Rodos Üniversitesi öğretim üyelerinden Profesör Herkül Milas, *Toplumsal Tarih*'te, "yarattığım tartışma

ortamını yararlı bulduğunu, nesnellik sınırlarını zorlamadığımı” yazdı. *Türk Yurdu*’nda kapsamlı incelemeyi kaleme alan Sayın Nevzat Köseoğlu ise, “doğrularla yanlışları nasıl karıştırdığımı” tek tek saydıktan sonra “vardığım sonuçları *sahiplenmeye değer*” buluyordu. Büyük iltifattı doğrusu! Kitabın nesnel değerlendirmesi biraz daha zaman alacaktı. Eski dostlarımdan Sayın Nejat Muallimoğlu, bildiğim kadarı ile, bu kitabımı doğrudan eleştirmede. Ancak, *Türkçe Bilen Beri Gelsin* derlemesinde, *Tarihten Dersler* çevirimi yerden yere vurdu, düzeltme örneklerini biraz daha çoğaltsa, çevirinin yeni ve sadık bir baskısı yapılabilirdi.

Bu araştırmada, bir görüşü ya da varsayımı kanıtlamaya değil, kendini Türk sayan her Cumhuriyet yurttaşının kendisini bulmasını ve üzerinde düşünmesini hedef almıştım. Bu hedefime belki bir ölçüde ulaştığımı sanıyor ve seviniyorum. Tarihçi Davison, kitabı Gökalp’in *Esaslar*’ı ile karşılaştırıyor, sabırlı olmamı tavsiye ediyordu.

Bulacağım sihirli bir formül ile “İşte Türk Kimliği” diyecektim ama araştırmanın sonunda işte “*Türk Kimlikleri*: Birbirimize katlanmaktan başka çare görünmüyor; çözüm, demokratik bir çeşitlilik, çeşitlilik içinde birlik olabilir” dedim. Araştırmamı sonuna kadar okuma sabrını gösteremeyenler, vardığım bu uzlaştıracı sonucu kaçırdılar, sanıyorum.

“Emekliye sevk edilmiş bulunuyorsunuz”

Resmi emeklilik işlemleri kitabımın yayınından iki ay önce başlamıştı. Hacettepe Üniversitesi Genel Sekreterliği’nden aldığım bir yazıda, “doğum tarihim olan 16 Temmuz (1993) itibarıyla emekliye sevk edildiğim, kim-

lik kartımı iade ettiğim ve kütüphane ile ilişığımı kestiğim takdirde, emeklilik işlemlerine başlanacağı” bildiriliyordu. Yazıyı aldığım da nedense, ağlamaklı olmuşum. Hâlimi gören Hacettepeli bir arkadaşım beni teselli etmeye çalıştı; “Dert etme” dedi:

“Devlete hizmet elbette cezasız kalmaz!”

“Böyle saygısızlık eğitimle mümkündür!”

Özetin özeti bir soru ve sonuç:

“Bülbülün çektiği dilindendir” derler. Öyle midir? Hakikatleri söylemekten elbet korkmayalım ama hakikati, aramanın değilse bile, söylemenin, hele oturup yazmanın mutlak ve ağır bir bedeli olduğunu da hiç unutmayalım.

Yedinci Bölüm
(Morötesi Mutluluklar)

Emekliliğim: Çankaya ve Sonrası

Yıllar sonra bir “katlanma” öyküsü · 263	
Beklenmeyen haber Çankaya Köşkü’nden · 264	
Hızır’a inanır mısınız? · 265	
Cumhurbaşkanı Demirel’e sosyal demokrat danışman? · 268	
Çankaya Yıllarım: 1993-2000 · 269	
Profilden bir portre · 272	
Gündemdekiler: Laiklik ve Aydınlanma · 275	
YÖK, Atatürk Yüksek Kurulu ve yeni üniversiteler · 275	
Türk-Japon Vakfı Kültür Merkezi, Cumhurbaşkanlığı Kültür-Sanat Büyük Ödülü, Devlet Sanatçılığı · 277	
Benim de bazı yanlışlarım oldu – tabii! · 279	
BM Genel Sekreteri Butros Gali onuruna on yıllık savaşıma son... · 281	
Bilimler Akademisi üyeliği ve Günce editörlüğü · 282	
Cumhuriyet’e yıllarca yazdım, Cumhuriyet yazarı olamadım! · 285	
TED Bilim Kurulu nasıl yenilendi? · 288	
Güldüşün fıkraları ve Cemil Sena Hoca · 289	
Yaşadığı gibi ölmek: Sessiz ve özgürce · 290	

Yıllar sonra bir “katlanma” öyküsü

Emeklilikten sonra nereye, nasıl yerleşecektik? Çocuklarımızın Ankara’sı ağır bastı. Yaşlılık döneminde onlara yakın olmanın yararları vardı. Ankara’da kalmaya karar verdiğimizde yerimiz yurdumuz yoktu, henüz. Emekli maaşıyla kirada yaşamak zordu. Aradığımız katı, kızımız Zeynep’in girişimi ile Gaziosmanpaşa’da bulduk. Tesadüfen İş Bankası’ndan tanıdığım kat sahibi, 1993 rayici ile 940 milyon TL istiyor; iki hafta mühlet veriyordu. Katını satıp İstanbul’a yerleşecekti. Sıra, parayı bulmaya gelmişti.

Bankadaki tasarruflarımız, sigortalarımız, *Türk Kimliği* projesinden kalan, emekli ikramiyem ve zorunlu tasarruf anaparası toplandığında hâlâ 250 milyon açığım vardı. İstanbul’daki öğrencim ve meslektaşım mimar Alaattin Yener’den 25 bin dolar borç istedim. İki yıl içinde yine dolar karşılığı ödemeyi umuyordum. Ertesi gün senetsiz sepetsiz havale geldi. Satış bedelini tamamlayarak katı satın aldım.

Ama... banyo ile mutfakın yenilenmesi, boya, badana, perde, elektrik onarımları ve su tesisatı için, yuvarlak hesap 100 milyon lira daha gerekiyordu. Büyük bankalar küçük şube adreslerini gösterdiler. Özel bir bankamız, ipotek karşılığı bir yıl vadeli 120 milyon kredi için %50 faiz alıyordu. Bir yıl içinde her ay 15 milyon, toplam 180 milyon ödeyecektim. Ekspertiz ve tapuda ipotek yapıldı. Sıra parayı almaya gelince, 120 milyon kredi karşılığında önce 360 milyon liralık bir güvence belgesine de imza atmamı istediler. Gerekçesini anlayamamıştım. Formalite imiş, benim hiçbir sorumluluğum olmayacakmış. Sorumluluğum olmayacaksa imzamın ne gereği vardı? Banka genel müdürlüğünün kuralları böy-

le gerektiriyormuş. Kabul etmedim. Banka şubesinin müdürü, genel müdürlükle yeniden görüştü ve güvence senedini, benim büyük hatırım için 240 milyona indirdi. Bu özel tenzilat büsbütün kuşku vericiydi. Kredi talebimden vazgeçtim. Bankadan çıkıyordum ki, o şubede çalışan bir hanım arkamdan “Hocam, bir dakika” diye seslendi. “İki gündür sizinle nasıl oynadıklarınızı izliyorum. Ben de bugün bankadan ayrılıyor, yarın karşı köşedeki bankaya geçiyorum. Sabahleyin uğrarsanız, size yardımcı olacağım” dedi.

Ertesi sabah “karşı banka”ya uğradım, hazırlanmış senetleri imzaladım. “Buyurun paranızı, yeni evinizde güle güle oturun” dediler.

Ne ekspertiz, ne ipotek, ne güvence! Böyle bankalar da varmış, tefeciler yanında. Otuz yıl ara verdikten sonra, tam mimarlık değilse bile küçük ölçekli bir inşaatçılığa giriştim. Onarımları ve yenilemeyi birkaç haftada bitirip yeni katımıza taşındık.

Üç aylık emekli maaşımı da tüketmiştim. Aylık senetlerimi nasıl ödeyeceğimi kara kara düşünüyorum; yorgunluktan ve gerilimden geceleri rahat uyuyamıyordum. Sabahları çok erken kalkıyor doğan güneşten haber bekliyordum.

Beklenmeyen haber Çankaya Köşkü’nden

Telefonumuzun bağlandığı gün, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Sayın Necdet Seçkinöz eve telefon etmiş. Numarasını bırakmış. Cumhurbaşkanı Demirel’in benimle görüşmek istediğini bildirmiş. Gaziosmanpaşa’dan Çankaya Köşkü’ne kadar yürüdüm. Biraz gecikmişim. Köşk’e vardığımda. Sayın Demirel terasta, ayakta idi. Bekleyen otomobile bindik ve hareket ettik. Ne-

reye gittiğimizi bilmiyordum. Söze “Sevgili Hocam” diye başladı, Demirel:

— Aynı kuşağın çocukları, okul arkadaşınız. Meslektaş da sayılırız.

Sizin ömrünüz ilim kürsülerinde benimkisi meydanlardaki seçim kürsülerinde geçti. Artık bir köşeye çekilip oturma zamanımız da geldi, diyeceğim ama memleket bizden hizmet bekliyor...

Dikkatle dinliyor, bu usta işi girişin nereye varacağını merak ediyordum. Durdu, elini elimin üzerine koyup devam etti:

— Şu ahir (gecikmiş) ömrümüzde, hele bir bakalım, neler yapabiliriz?

DTCF’nin önüne gelmiştik, “Bir deneyelim” demeye bile vakit kalmadı. Başyaver kapıyı açtı ve arabadan indik. Bizi karşılayan yöneticiler, yeni emekli olmuş bir meslektaşlarının Cumhurbaşkanı’nın arabasından inişine pek anlam veremediler. Nasıl yorumladılar bilemiyorum. Herhalde onlar da benim kadar şaşırmış olmalıydılar. Köşke dönerken biraz üniversiteden, eğitim sorunlarından, Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel’in büyük hizmetlerinden, bıraktığı güzel eserlerden övgüyle söz ettik.

Çankaya Köşkü’ne varınca, Demirel “Necdet [Genel Sekreter] yarın sizi bekleyecek” dedi. Ayrıldık.

Hızır’a inanır mısınız?

Ertesi sabah, Köşk’ten gönderilen bir araba ile Çankaya’da Necdet Bey’i görmeye gittim. Nazik karşıladı. Çay ikramından sonra, beni aldı iyi döşenmiş yeni bir ofise götürdü. Ayrıntıya girmeden “Çalışma yeriniz burası” dedi; hayırlı olsun dileğinde bulundu. “Biraz son-

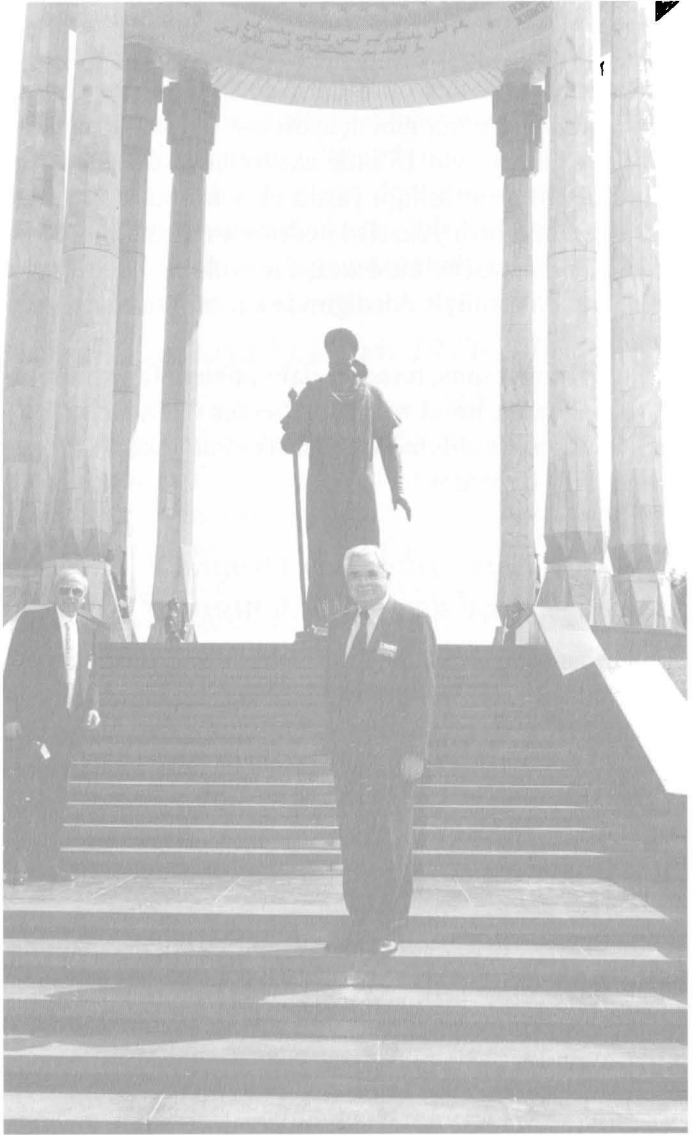
ra görevli arkadaşlar gelir, ihtiyaçlarınızı tespit ederler” dedi. Kendisini kapıya kadar geçirdim. Koridor kapılarında Cüneyt Arcayürek gibi *Cumhuriyet*’ten tanıdığım birkaç “başdanışman” adı okunuyordu.

Biraz sonra bir grup görevli gelip ihtiyaçlarımı ve tercihlerimi sordular. Telefonu bağlayıp, televizyonu çalıştırdılar. Neler olduğunu anlamaya çalışırken, benden haber bekleyen eşime telefonla “Galiba Köşk’te danışman oldum” dedim. Eşim sevinmiş, ama hiç şaşırmamıştı: “Bir gün seni köşke çıkaracağımdan emindim” dedi.

Öğleye doğru, Üniversite’den ayrılırken, arkadaşım-
dan duyduğum “Devlete hizmet cezasız kalmaz!” sözünün geçerli olup olmadığını düşünüyordum ki elinde bir dosya ile odama gelen sekreter hanım: “Bugün ayın 15’i, maaş günümüz” dedi. Bordroyu imzalattı ve bir zarf

Bir yaş günü toplantısı. (Ankara, 1990’lar)

Ali Şir Nevai'nin anıt-mezarında. (Özbekistan, 1996)

uzattı. Zarfın içinde tam *on beş milyon* (ve kûsur) TL vardı. Öğle tatilinde, Atakule'ye kadar ıslık çalarak yürüdüm ve borcumu tam gününde ödeyip senedimi geri aldım. Mutluluktan kuş gibi uçuyordum. Yıl boyunca, banka borcumu her ayın 15'inde aksatmadan ödedim. Her seferinde aynı mutluluğu yaşadım. İstanbul dolar borcum, kurunun hızlı yükselişi nedeniyle tahminimden daha uzun sürdü. Genç meslektaşımın vakitsiz ölümünden önce, onu da tümüyle ödediğimde katımın sahibi olmuş-tum.

Bu öyküme, şans, tesadüf, ilahi adalet, Tanrı'nın lutfu, devlet kuşu, hatta mucize diyenler oldu. Belki hepsini kapsayacak anlamda, "Kul sıkışmayınca, Hızır yetişmezmiş" diyorum.

Cumhurbaşkanı Demirel'e sosyal demokrat danışman?

Ama, nasıl olur, yakışık alır mı? Yakın çevreden başlayan imalı, cinaslı sorular, uzaklardan yankılanan eleştirilere dönüştü. CHP'li tanıdıklar, *Cumhuriyet* yazarları, demokrat akademisyenler, bu görevi kabul edişimi benim sosyal demokrat kimliğimle ya da imajımla bağdaştıramıyordu. En hafifinden "Bize bunu da mı yapacaktın" yollu, sitem edenler, açıkça sorgulayanlar olmuştu, neredeyse davaya ihanetten yargılanacaktım...

Benzer görüşlerin Demirel'e de iletildiğini sanırım. Demirel'in cevabını bilemiyorum. Ben kendi savunmamı şu çizgide tutmaya çalıştım: Beni eleştirmekte haklı olabilirsiniz. Ama aynı mantık ve gerekçelerle, kendisine bir sosyal demokrat danışman seçen Cumhurbaşkanı'nı kutlamanız gerekmez mi?

Bu etik soruna doyurucu bir yanıt bulamadım. Ye-

di yıl çalıştık. Ülke ve yönetim sorunlarına geçerli ve sağlıklı çözümler aradık. Kaygı ve sevinci paylaştığımız günler, olaylar oldu. Karşılıklı güven ve saygıyla başlayan ilişkilerimiz artan bir güven ve saygıyla sürdü. “Sayın Cumhurbaşkanım”, “Sevgili Hocam” ilişkisi giderek, eşitler arası bir dostluğa dönüştü, diyebilirim. Bazı sosyal demokrat tanıdıklar, bu görevden neden rahatsız oldular? Doğrusu, tam anlayabilmiş değilim.

Çankaya Yıllarım: 1993-2000

Sayın Demirel Cumhurbaşkanı seçildikten dört ay sonra göreve başladım. Anayasal sürenin sona ermesinden bir ay önce, sözleşme gereğince, istifa ederek ayrıldım. Yedi yıllık sürenin yaklaşık altı buçuk yılında Çankaya’da “Başdanışman” unvanıyla çalıştım. Falih Rıfkı Atay’ın Çankaya’sı kadar okunur olmasa da, bir kaç klasör tutan yazılarımı –Arcayürek dizisi kadar renkli olmasa bile– “*Cumhurbaşkanım Demirel’e Yazdıklarım*” adıyla yayına hazırladım. Anılarımın ardından basılacağını umuyorum. Ancak kendi özgeçmişimde, hiç sözünü etmeden, adını anmadan geçiştirmektense, merak, tahmin, hayal kurgulara yol açan birkaç konuya açıklık getirmek isterim.

Çankaya’da “başdanışman” unvanıyla çalıştım ama danışmanların başı değildim. Çankaya’da başdanışmanlık, bir görev ya da yetki değil, kadro derecesi (veya maaş) unvanıdır. Demirel döneminde Çankaya’da en az 10 kadar başdanışman vardı. Bir kurumda on başdanışman varsa, hiçbirisi baş değildir. TC Cumhurbaşkanlığı geleneğinde, tek başdanışman genel sekreterdir; öyle olması da sağlıklıdır. Çünkü genel sekreter, idari ve yardımcı personel gibi bütün çalışanların amiridir.

Şu kadar ki Genel Sekreter Necdet Seçkinöz, Sayın Cumhurbaşkanı'nın bazı taleplerini, zaman zaman danışmanlara iletme görevini yerine getirse bile, genelde ve kural olarak, Cumhurbaşkanı ile danışmanlar arasında kalmaz, hatta görünmek bile istemezdi. Bazı kurumsal sorunları, gözlem ve önerilerimi kendisine açtığımda, Cumhurbaşkanı ile doğrudan görüşmemin daha uygun ve etkili olacağı izlenimini verirdi.

Köşkün 5 no'lu girişindeki yön gösteren oklar bu görev ayrımını şöyle simgeler:

Genel Sekreterlik ↑	Başdanışmanlar ⇒
---------------------	------------------

(Genel Sekreterlik doğru karşıda; başdanışmanlar yan tarafta.)

Son yıllarda, danışman ve başdanışmanlar için ayrı bir pavyon binası da yapılmıştı. Özetle, Çankaya'daki genel sekreter, Beyaz Saray'daki "kurmay başkanı" olmadığı gibi, başdanışmanlar da Cumhurbaşkanı'nın icra sekreterleri ya da "iç kabine" üyeleri değildi. Kuşkusuz danışmanlar arasında Cumhurbaşkanı ile daha sık ya da seyrek görüşenler vardı; ama aralarında gözle görülür, bürokratik bir *hiyerarşi* yoktu. Mavi boncukların kimlerde olduğu genellikle belli değildi.

Oysa, *Çankaya Köşkü* geleneğinde bir hiyerarşi daima olagelmıştır. Cumhurbaşkanı, benim çalıştığım dönemde: Genel sekreter, başyaver, özel kalem müdürü, özel müşavir (sekreter) ve koruma müdüründen oluşan, küçük bir halka ile çevrili görünürdü. Bu dairenin hemen dışında, Basın-Yayın, Milli Güvenlik, Dışişleri ve Meclis danışmanları ikinci bir halka oluştururdu. Geri kalanlar genel olarak iki gruba ayrılabilirdi; sürekli

arananlar ve aranmayanlar. Her zaman bir başdanışman unvanı taşımasa da, Demirel'in kıdemli meslektaşı ve yakın çalışma arkadaşı, kalkınma ve yatırım projelerinin takipçisi Sayın Ekrem Ceyhun Bey, hemen her konuda "Beyefendi"nin en yakın yardımcıları arasında bilinir, bulunur ve sayılırdı.

Bu idari yapıda, benim yerim, "Muhterem (bazen de sevgili) Hoca" unvanıyla, tam görevli ve aranan danışmanlar arasında idi. Görevim, kültür tarihi, eğitim ve üniversite ile sınırlanmış değildi. Sayın Cumhurbaşkanı, dış ilişkiler ve savunma sorunları dışındaki konularda da görüşlerimi sormuş, her yazımı ya da notumu okumuştur.

Daha başbakan iken katıldığım Japonya gezisinden dönüşte, "Japonya'yı hiç tanımamışız, bu ülkeyi tanıta- cak bir merkezin kurulmasına önayak olabilirsiniz, si- zi ve aynı görevi beklediğim Profesör Dr. C. Tayyar Sadıklar'ı destekleyeceğim" demişti.

Köşk'e çıktıktan sonra haftalar, bazen aylar boyunca yüz yüze gelmediğimiz olurdu. Acaba unutulduk mu diye düşündüğüm olmuştur; ama Cumhurbaşkanı daima hatırlamış, uzak kaldığımız dönemlerde, hatırlayıp gönül almasını bilmiştir.

Bu yapı içinde Cumhurbaşkanı ile her gün görüştü- ğü ya da birlikte görüldüğü için siyasi gücün zirvesine daha yakın olduğuna inananlar ya da Köşk çevresini ve medya habercilerini bu yönde etkilemeye çalışanlar bulunurdu. Gerçekten yakın olanların ise, böyle bir gayret içinde olmadığına ya da görünmemek için özen gösterdiğine tanık olmuşumdur.

Profilden bir portre

Burada özetlediğim yapı ve ilişkiler tümüyle kişisel ve izlenimseldir. Aslında, Sayın Demirel, kapısını ve yüreğini her partiden bütün yurttaşlarına açık tutan bir cumhurbaşkanı oldu. Onun gerçekten etkili danışmanlarının çoğu belki Köşk'ün dışında idi. Bir yönetim sanatı ve insan ilişkileri modeli olarak incelendiğinde, kuşkusuz bazılarına “mavi boncuk” dağıtılmış olabilirdi; ama mavi boncukların sayısı ve hesabı tutulamadığı için yakınlardan her biri kendi boncuğunun biraz daha büyük ve mavi olduğuna inanır ve bunu dışarıya yansıtırdı. Bu beşeri eğilimin (zirveye daha yakın görünmenin) dikkatlerinden kaçtığını sanıyam ama, Cumhurbaşkanı'nın deneyenleri önlemek ya da sınırlamak için açık bir davranışına tanık olmadım. Biri ya da ikisi değil, varsın tanıdığı, konuştuğu, fikir aldığı herkes mavi boncuğun kendisinde bulunduğunu; kendi boncuğunun en büyük ya da mavi olduğunu sansın.

Demirel'i “Baba” yapan başlıca özelliği ya da yeteneği sabırla ve dikkatle dinlemeyi bilmesi ve tanıştığı herkese adıyla hitap etmesiydi. İkinci özelliği de, sanırım, birlikte çalıştığı kişileri mukayaseden dikkatle kaçınması, gönüllü habercilere yüz vermemesi, kişilikleri (canın altındaki huyları) değiştirmeye kalkmadan, yakınmadan, herkesi olduğu gibi kabul etmesiydi.

Beğenmediği durum ve davranışları sineye çeker, yakınmaz, kimseyi mahcup etmemeye özen gösterirdi. Kaygılandığı, üzüldüğü hayal kırıklığına uğradığı dönemler, kişiler, durumlar olmuştur kuşkusuz. Ancak yakın çevresine sakin, olup bitenden haberdar ve her şeyden emin görünmeye, güven ve moral vermeye dikkat etmiştir.

Aydınlı Sarı Efe'nin Kızı...

Egeli bir yardımcı doçentin selamını iletmek için “Aydınlı Sarı Efe'nin kızı...” diyordum ki, Demirel, kızın adını söyledi ve şöyle açıkladı: “Bir seçim kampanyası sırasında, Sarı Efe, doğacak çocuğu için benden izin almıştı; dönüşünde kızının adını öğrenmiştim.”

Erciyes Üniversitesi'ndeki bir temel atma ve açılış töreninden uçakla Ankara'ya dönerken, kırmızı-boz renkli çıplak ve çorak tepelere bakıp iç çektiğine tanık olmuşum. Usulca seslenmişti yanık topraklara: “Üstünde ve altında zenginlikler olmadığını biliyorum ama yine de seni çok seviyorum.” Ülkesini ve insanlarını gerçekten sevdiğine inanırım. Suyuna, toprağına, yoluna, ışığına, eğitimine, gelişmesine gücü yettiğince hizmet etmişti. Ülkeyi ailesi, insanlarını çocukları gibi severdi. Memleketini gerçekten sevmesi için gerekli ve yeterli hizmet koşullarını yerine getirmeye çalışmıştı. Hataları ve sevapları ile o da bir insandı. Verenleri değil verdiklerini, yarattıklarını ve eserlerini severdi – hepimiz gibi.

“*Dün dündür, bugün de bugün*” tekerlemesinin abartıldığını ve haksızlık olduğunu düşünürüm. Muhafazakâr tüzüklü Adalet ve Doğru Yol partilerinin başkanı ve milliyetçi koalisyonların başbaşkanı Demirel, gerekmedikçe “*değişim*” sözcüğünü kullanmaktan özenle kaçınmıştır. Değişimsiz gelişme mümkün olmayacağına göre, görünür çelişkiyi, yani telaffuz etmediği değişimi “Dün dündür...” diye geçiririr. Bu deyimın mantığını açıklamak, kendini savunmak gereğini duymazdı.

Mevlana da şöyle söylemişti (A. Kadir'in çevirisiyle):

*Dünle beraber gitti Cancağızım,
Ne kadar söz varsa düne ait.
Şimdi yeni şeyler söylemek lazım.*

Siyasi hayattaki başarısını, kanımca, Demokrat Parti'nin seçim zaferleri kazanan *köylüye yol, su, toprak ve kredi politikasına*, ülkeye su, ışık (elektrik) getirmesine borçlu idi. Ülke kalkınması süreci onun döneminde, elektrik ve ışıkla yeni bir atılım yapmıştır. Entegre GAP projesiyle topyekûn kalkınmanın başarılı bir örneğini vermeye çalıştı. Görevden ayrılacağı güne kadar, ülkenin enerji açığını kapatacak projeleri izledi. GAP projesinin 16 milyar dolarlık yatırım açığını sürekli gündemde tuttu.

Su İşleri Müdürü Demirel, AP Genel Başkanı seçildiği gün, “Baskı gruplarına karşı tavrınız ne olacak?” sorusunu, “Demokrasilerde baskı grubu olmaz” yanıtıy-

Çocuklar ve torunlarla hafta sonu. (Ankara, 1990'lar)

la geçersiz saymıştı. Otuz yıl siyaset yaptıktan sonra, “Demokrasilerde baskı grupları” konulu bir tezle, literatüre geçebilirdi.

Gündemdekiler: ***Laiklik ve Aydınlanma***

Köşk'teki çalışma alanım sınırlanmamış; Cumhurbaşkanı'nın Meclis'i açış ve yılbaşı konuşmaları dışında tümüyle benim takdirime bırakılmıştı. Kendi seçimimle *laiklik* sorunu üzerinde durdum. Yaygın “*Laiklik dinsizlik değildir*” söylemine karşılık, Cumhurbaşkanı'nı laikliğin –ne olmadığını değil de– “ne olduğunu açıklamaya” özendirdim. O da bütün medya bültenlerinde anayasal konuşmalarında gündemden düşürmedi, “Laik Cumhuriyet” kavramını. Bir elinde *anayasa*, laiklik ilkesini, maddesini açıkladı; *laikliğin dinsizlik değil*, gerçekten din ve inanç özgürlüğü olduğunu vurguladı.

Bir raporumda, *laiklik* kavramının Fransız Devrimi'nden önce *Aydınlanma* yüzyılında (18. yy) oluştuğuna değinmiştim. Benden, “Aydınlanma”nın tarihçesi hakkında daha geniş bir not istedi. Bu notumda, demokrasinin fikri temelinde neden *laiklik* ilkesi bulunduğunu arz etmek fırsatını bulmuş; Laik Cumhuriyetin, akla, bilime, fenne; kısaca, toplumsal aydınlanmaya, ortak akla ve varlık bilincine dayandığı görüşümü gündemde tutmuştum.

YÖK, Atatürk Yüksek Kurulu ve *yeni üniversiteler*

Cumhurbaşkanı, ODTÜ'de bir ders vermeme izin verdikleri gibi, cumhurbaşkanı kontenjanından YÖK Genel

Kurulu'nda ve Atatürk Yüksek Kurulu'nda görev almamı da uygun buldular. Ancak yıllık raporlarımda, yeni üniversiteler açılması üzerindeki kaygılarımı, YÖK başkanlarının kişisel ve buyurgan tutumlarıyla ilgili gözlemlerimi dikkate almazmış gibi göründüler. Yalnız bir defa, Genel Sekreter Seçkinöz, Profesör Kemal Gürüz'e yönelik eleştirilerin sertleştiği bir dönemde, etraflı bir araştırma ve soruşturma yaptırdıktan sonra en uygun YÖK başkanını bulduklarını açıklamak gereğini duymuştu. Zarif bir şekilde bu seçimdeki sorumluluğunu kendisi dile getirmiş, belki de Cumhurbaşkanı'nı korumaya çalışmıştı.

İspanya Başbakanı ile. (Ankara 1990'lar)

Cumhurbaşkanı'nın kendi atadığı rektörlerin elinden onursal doktoralar almasını etik açıdan doğru bulmuyordum. Belki, her üniversiteden bir onursal doktora yerine, kurulmuş ve kurulacak bütün üniversiteler adına tek bir onursal doktora bence daha anlamlı ve değerli olabilirdi. Sanımca, bütün bu onursal dereceler arasında, birisi çok anlamlıydı. Moskova Teknik Üniversitesi'nin, Demirel'e Çankaya'da tevcih ettiği ilk onursal doktora derecesi, özel bir törenle verildi, kamuoyunda duyulmadı.

Yeni üniversitelerin açılması, eksikleri konusundaki eleştirilere, karşı:

“Göç yolda düzelir”

atasözünü yinelerdi. Göçebe benzetmesi yerleşik üniversite için geçerli miydi?

***Türk-Japon Kültür Merkezi,
Cumhurbaşkanlığı Kültür-Sanat Büyük Ödülü,
Devlet Sanatçılığı***

Cumhurbaşkanı Demirel, Başbakan Demirel'in “Japon Merkezi”yle ilgili destek vaadini unutmadı. Vakfın kuruluşu, Oran'daki Kültür Merkezi arsasının Milli Emlak'tan alınması, inşaat giderlerinin karşılanması için çoğu girişimi başlattı ve destekledi.

Temel atma töreninden açılışa... önemli anma günlerinin tümüne katıldı. Kültür Merkezi'ndeki bir anma töreninde yaptığı konuşmada, Vakıf Başkanı Profesör Dr. Tayyar Sadıklar ile onu destekleyen muhterem eşleri Gül Sadıklar Hanımefendi'yi coşkulu bir takdir ve şükranla övmesi, kuşkusuz vefalı bir davranıştı. Bu projenin,

gerçekleşmesindeki katkıları Sayın Ekrem Ceyhun dahil, kimsenin meçhulü değildi. Sayın Cumhurbaşkan-
n'ın benim adımı hiç anmaması herhalde kişisel bir ku-
surum olmalıydı. Yarattığı burukluğu hissetmiş olmalı
ki törenden ayrılırken, önümde bir an durmuş, “Ben çı-
kıyorum, toplantıyı size bırakıyorum” demişti.

Bu kadar önemli olmamakla birlikte, benzer bir düş-
 kırıklığını, Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük
Ödülü hazırlığında yaşadım. Anafikir benim değil, bel-
 ki sanat danışmanı sayın Dinçer Sümer’indi. Ancak,
 ödül yönetmeliğinin yazılışından, madalya, rozet ve be-
 rat tasarımına kadar, bütün bir yaz boyunca, grafik
 sanatçısı Mengü Ertel’i bulan, onunla çalışan, taslakla-
 rı inceleyip geliştiren, Darphane anlaşmasını yapan, ilk
 adayları araştıran, onaylarını alan, yedi yıl boyunca
 verilecek madalyaları, yedekleriyle tam zamanında ye-
 tiştiren kişi bendim. Törenden sonra, Sayın Cumhurbaş-

Türk Japon Vakfı yöneticileriyle. (Ankara, 1997)

kani'nın emeği geçenlere dağıttığı teşekkür ve armağanlardan mahrum bırakılan tek kişi galiba yine ben oldum. Cumhurbaşkanı'na sunulan listede "seçici bir unutkanlık" yapılmadıysa, bu ayrıcalığın sebebini de hâlâ öğrenmiş değilim. Kimseye söz etmedim. Kimse de açıklamadı.

Popülist bir kararla dağıtılan devlet sanatçılığı girişimine katılmadığım gibi, aklım erdiğince, dilim döndüğünce karşı çıktım. Yanlış hesap Bağdat'tan döndü. Her isteyene verilen unvanlar sanırım iptal edildi.

Benim de bazı yanılgılarım oldu – tabii!

Çankaya'daki ilk yıllarımda, Profesör Dr. Cevat Çapan'dan üyesi bulunduğu Gullivers'le ilgili bir teklif geldi. Avrupa çapında etkili ve bağımsız bir sanatçı yazarlar grubu olarak tanınan Gulliver'ler, Cevat'ın davetiyle o yıl-

9. Cumhurbaşkanı Demirel ile. (Ankara, 1994)

ki toplantılarını İstanbul'da yapacaklardı; acaba Cumhurbaşkanı'mız, bu ziyaretten yararlanarak Avrupa'nın etkili kalem sahiplerini kabul etmeyi düşünürler miydi? Fikir, Türkiye'nin imajını onarmak açısından kaçırılmaz bir fırsat gibi görünüyordu. Cumhurbaşkanı'mız, Gulliver'ler onuruna Şale Köşkü'nde bir yemek verdi. Ne ki, grubun Hollandalı bazı yöneticileri, Türkiye'de görevli bazı "PKK yanlısı" ya da "Türk karşıtı" temsilcilerinin etkisi altında kalmışlardı. Kendilerini "Cüceler Ülkesindeki Devler" gibi gördüler. İstanbul trafiğini bahane edip yemeğe bir saat geç geldiler; yemek boyunca, böyle bir davete yakışmayan davranışlarda bulundular. Devam eden gösteriler karşısında protokol görevlileri şaşırılmıştı. Onur masasında yer alan başkanları ile Cevat Çapan çok zor durumda kalmıştı. Sonunda, Kültür Müsteşarı Profesör Dr. Emre Kongar, konuklara seslenerek, TC Cumhurbaşkanı'nın yemeğinde bulunduklarını hatırlattı. Yemek başladığı gibi soğuk bir havada sona erdi. Devler ülkesinde cüce kalan Gulliver'ler kadar, öneriyi yapan Cevat'ın ve davete aracı olan benim de, deneyimsizlikten ve salt iyi niyetten kaynaklanan ortak sorumluluğumuz vardı. Benim özür dilemek dışında bir seçeneğim yoktu. Konukların ertesi sabah yaptıkları toplantıya katılmadım. Cevat arkadaşşımdan da sözlü veya yazılı bir açıklama notu ya da grup adına bir özür gelmedi.

Kendi payıma düşen dersleri çıkarmış ve anneannemden duyduğum Osmanlı sözünü hatırlamıştım: "*Fazla tevazu, mucibi zillettir!*" Olayı unutmaya çalıştıkça, mahcubiyetimden kulaklarıminin yandığını hissederim. Gulliver'ler arasında da çok sayıda gerçek *prima donna*'lar vardı. Yalnız Cumhurbaşkanlığı makamına değil onun temsil ettiği TC Devleti'ne de özür borçluyum. Ço-

cukluğumda, Jonathan Swift'in, siyasi mizahlı klasığı sayılan dört seyahat öyküsünden ikisini, *Devler Diyarı* ile *Cüceler Diyarı*'nı okumuştum. Bu kez Gulliver'in yolu, "*Mazlum Türkler*" diyarına düşmüştü. Umarım çağdaş Gulliver'ler de gerekli dersi çıkarmışlardır. Kendilerine özenle sunulan dostluk elini geri çevirmiş olmaları onlara ne kazandırdı, acaba? Bildiğim, "Kazara bir taş değerli bir kâseyi kırsa, taşın değeri artmıyor."

Sayın Cumhurbaşkanı'mızın bu çirkin olayı nasıl değerlendirdiğini bilemiyorum. Memnun kalmadığını hissetmiştim. Ama, büyük bir nezaket ve hoşgörüsüyle konuyu sineye çekti. Unutmuş göründü. Şimdi, açıkça özür diliyorum, kendisinden.

BM Genel Sekreteri Butros Gali onuruna on yıllık savaşıma son...

Habitat II toplantısı için 1995 yılında ülkemizi ziyaret eden Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Butros Gali onuruna Sayın Doğramacı tarafından verilen görkemli yemekte yirmi yıllık dekanımla karşılaşmıştık. Gece boyunca, güzel, övücü konuşmalar yapılmıştı; bir barış ve mutluluk havası esiyordu. Kahvelerimizi içerken, pek de güzel geçmemiş bir döneme atıfta bulunan dekanım: "Sayın Güvenç", demişti; "Şu son on yılı hiç yaşamamış olsaydık..." Benden bir cevap bekliyordu. "Ah, evet, ne güzel olurdu gerçekten!" diyebildim. Güzel eski günlere özlemle. Gerçekten ne güzel olurdu! Kusurlar, günahlar bağışlanabilirdi; ama yaşanmışı yaşanmamış saymak mümkün müydü?

Bilimler Akademisi üyeliği ve Günce editörlüğü

Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), Kanun Hükmünde Kararname ile 1994 yılında, Sayın Erdal İnönü'nün özel çabalarıyla kurulmuştu. İngilizce yayınları ile dünyaca ünlü kişiler arasında yerim yoktu, adım anılmıyordu. Ancak, Akademi'nin kurucu başkanı Prof. Dr. Ayhan Çavdar ile YÖK ve yükseköğretim reformu konusunda ortak bazı görüşleri paylaşıyorduk. Ayrıca, Sayın Profesör Çavdar, güçlü, kıdemli, oturmuş TÜBİTAK'ın yanında, TÜBA'nın sosyal bilimlere öncelik vermek politikasını da isabetli buluyordum. Kurucu başkanın yakın desteğe ihtiyacı vardı. Akademi'ye üye olmam için yaptığı ilk girişimlerden olumlu sonuç almamıştı. Yabancı dillerdeki yayınlarının sayıları ve aldığım atıflar da yeterli görünmüyordu. Ancak, bütün bu güçlükler Başkan Çavdar'ı

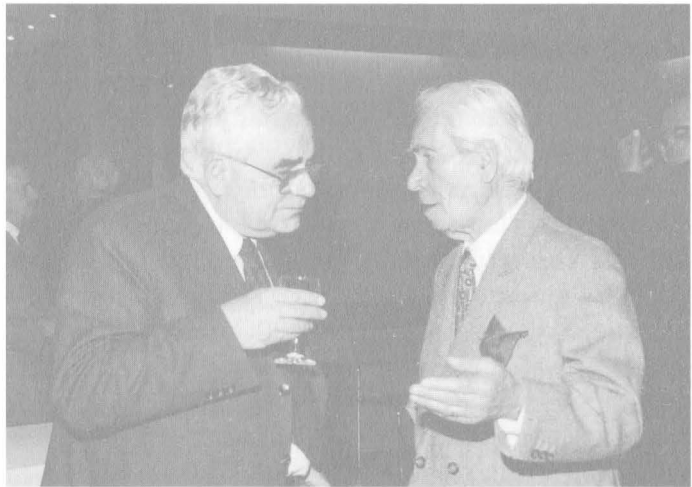

Profesör Çavdar ve Profesör Berkel ile. (Ankara, 1997)

yıldırmadı, caydırmadı. 1997 yılında, Hacettepe'den arkadaşım Profesör Dr. Orhan Öztürk ile birlikte, şeref üyesi olarak Akademi'ye kabul edildik.

Başkan Çavdar'ın hizmet süresi dolunca Prof. Dr. Engin Berkmen başkan seçildi ve Akademi çalışmalarında dinamik atılımlara girişti.

Alışılmadık bir alçakgönüllülükle Türk Japon Vakfı'nda ziyaretime geldi. Akademi Konseyi'nde alınan karar gereğince, Akademi'nin çıkarmayı tasarladığı yeni "haber bülteni"nin editörlüğünü teklif etti. Görevi kabul ettiğim takdirde benden bir proje tasarısı hazırlamamı rica etti. Hazırladığım öneri dosyasını Akademi Genel Kurulu'na sundum. Böyle bir yayının yer-yurt, kadro ve araç-gereç (bütçe) sorunları vardı. Başkan Yardımcısı Prof. Dr. İzzet Berkel'in yakın desteği ve kişisel çabalarımızla sorunların bir bölümünü çözerek, Yayın Editörü Filiz Çiçek Hanım'ın, Bilgiişlem Mühendisi

Profesör Ekrem Akurgal ile (TÜBA). (Ankara, 1998)

Hasan Alturan, Türk Japon Kültür Merkezi'ndeki hizmetlerinden tanıdığım Grafik Sanatçısı Doçent Namık Kemal Sarıkavak ve Türkçe Düzeltmeni Gültekin Özdemir ve Alp Ofset Matbaası'nın desteği ile *Günce*'nin ilk sayısını, bir aylık bir hazırlıkla 15 Ocak 2001 tarihine yetiştirdik. Herkes mutlu görünüyordu ama bundan sonraki sayıların hazırlanmasında, beklenmedik bürokratik engellerle karşılaşmaya başladım.

Bir görüşme ziyaretimde yeni başkanımız, Başkanlık Danışmanı Prof. Dr. Süleyman Çetin Özoğlu ile *Günce* için bastırılan, satın alınan kırtasiye ve hizmet giderlerini konuşuyordu. Pek anlam veremediğim bu denetimi izlemekle yetindim. Oysa, bütün siparişler başkanlık onayı ile verilmişti. Başkan, her dileğimi dikkatle dinliyor, not ediyordu; ama hiçbiri yerine getirilmediği gibi, neredeyse Akademi'nin bütün basım-yayın ve editörlük işleri iki kişilik dergi ekibine havale edilmeye başlandı. *Günce*'den ya da yayın ekibinden hoşnut olmayan muhalefet giderek başkanlığı etkisi altına (mı?) almıştı. Kendi kişisel bilgisayarımı ofise taşıyarak, üç sayı daha çıkardıktan sonra görevden ayrılacağımı bildirdim. Cevap veren olmadı. Bardağı taşıran iki damla olmuştu. Birincisi, başkan Ankara'da bulunmadığı zaman yerine yetkili bir vekil bırakmıyordu. Yani muhatabım yoktu. Buna karşılık, başkanlık merkez kadrosundaki her görevli, Başkan adına bana telefonla iş veriyor, talimat iletliyordu. İkincisi, Akademi Konseyi'nce ödenmesi uygun görülen sayı başına 200 (ayda yüz milyon) TL (ikramiye) ödenmesi de yardımcının yazılı teklifine bağlanmıştı. Aylık ücretini ve fazla mesaisini takdir ve tespit ettiğim sekreterimin önerisiyle ikramiye alamayacağımı da bildirdim. Dikkate alan veya cevap veren çıkmadı.

Görevden ayrıldığımda beni daha büyük bir sürpriz bekliyordu. Seçkin bir akademisyenler grubundan tek bir üye çıkıp da neden ayrıldığımı sormak gereğini duymadı. Demek ki istifam bekleniyordu. Akademisyenler de bir bakıma sanatçılara benziyordu. *Prima donna*’lık hiçbir mesleğin ya da sanatın tekelinde değildi. Bir kez daha, kendimi işe kaptırdığım durumlarda, sosyal ilişkileri ihmal ettiğim gerçeği ile karşı karşıya gelmiştim. İş iyi yapmak kusurlarımı hafifletmediği gibi belki tersine ağırlaştırıyordu. İş hayatında, sosyal ilişkiler görevden önemliydi. Dersimi almıştım. Akademi yönetimi, olayları nasıl değerlendirdiyse, *Günce*’nin kurucusuna iki yıl gecikmeyle ve Profesör Dr. Özoğlu, başkanlık danışmanlığı görevinden ayrıldıktan sonra, bir yemek ve teşekkür plaketi verdi. Geç de olsa bir takdirdi. Hiç olmamasından iyi idi. Şükranla karşıladım.

Cumhuriyet’e yıllarca yazdım, Cumhuriyet yazarı olamadım!

En az yirmi beş yıldan beri *Cumhuriyet* gazetesinin ikinci sayfasına düzenli olarak yazıyordum. İkinci sayfanın makaleler yöneticisi, Sami Karaören ile yakın bir dostluğumuz vardı. Bazen benden güncel bir olay için görüş yazısı ister, bazı yıllar sembolik bir ücret ödenmesini hatırlardı. Danışmanlık görevimden ayrılınca, haftada bir yazabileceğim bir köşe için Sami’nin düşüncesini sordum. Olabilir izlenimini alınca kişisel desteğini rica ettim. Aylardan sonra, gazetenin yazarlar kadrosunda yeni isimlere yer verileceğini; Sayın İlhan Selçuk’un beni telefonla arayacağını bildirdi. Selçuk’tan ses seda çıkmadı. Karaören tekrar aradı ve ikinci sayfadaki yazılarımı beklediğini söyledi. Durum aydınlanmıştı. *Cum-*

huriyet'e yazmayı sürdürebilir; fakat yazar olamazdım. Sami'yi daha fazla üzmemek istemezdim. *Cumhuriyet* yazarı olma sevdam böylece sona erdi. Sayfa editörü ile ilişkilerimiz olabildiğince iyiydi de, galiba, bu kez de, sayfa komşularımız ve kurumu ihmal etmiş olmalıydım.

Cumhuriyet'e yazmayan ama iç ilişkilerini bilen bir arkadaşım, Masonluğumun sakıncalı görülmüş olabileceğini hatırlattı. Laik ve Aydınlıkçı *Cumhuriyet* yöneticileri, tarihi İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimlerinden son Küba devrimine kadar, bütün aydınlanmacı eylem ve akımların Masonlar tarafından başlatılmış ve desteklenmiş ve de sırf bu yüzden kilise tarafından dinsizlikle, ya da Siyonizm ile suçlanmış olduğunu bilmiyor olabilir miydi? Kuşkusuz bilmeyenler olabilirdi; ama 25 yıldır yazdıklarım dikkate alınmamış mıydı? Ar-

Prof. Nermi Uygur ve Ioanna Kuçuradi ile. (İstanbul, 1990'lar)

cayürek gazeteye döndüğüne göre, Çankaya danışmanlığı da bir engel olamazdı.

Cumhuriyet Kitap'ın birinci sayfa yazarı, Sayın Elif Naci Bey *Türk Kimliği* kitabının baskısını kendisine vermediğim için benim gibi profesörleri neredeyse Gerçek yayınlarını iflas ettirmekle suçladığında, Adnan Binyazar dışında bir tek *Cumhuriyet*'çi çıkıp da, olayın gerçeğini sormadı. Gönlümü almadı. *Cumhuriyet*'te bir köşe ararken, gazetedeki adımları ve yerimi de yitirmiştım. Yaklaşık yetmiş yıl *Cumhuriyet* okudum; yirmi yıl yazdım. Sonuç, büyük bir düş kırıklığı oldu: *Cumhuriyet* yazarı olamadım.

Herkes bir şeyler yazabilirdi ama yazar olmak, hele *Cumhuriyet* yazarı olmak kolay değildi. Ben de Yunus geleneğinde gider olmayı yeğledim, kimseye gönül koymadan. Yazmıyorum ama *Cumhuriyet*'i yine de okuyorum.

Portekiz Cumhurbaşkanı Suarez ile. (Ankara 1990'lar)

TED Bilim Kurulu nasıl yenilendi?

İyinin iyisi gibi kötünün de kötüsü olabiliyor. TED başkanlarından Profesör “Baba Rüştü” Yüce’nin davetiyle, TED’e üye olmuş ve Bilim Kurulu’nda görev almıştım. Ankara’daki beş üniversiteyi dengeli bir oranda temsil eden eğitimci arkadaşlarla, uzun yıllardan beri TED okullarının yurt düzeyinde yayılması, programlarının ülkeye örnek olacak yönde ve düzeyde gelişmesi için üstümüze düşenleri ahenk içinde yapmaya çalışıyorduk. İki üç yıl arayla, seçimle yenilenen dernek yöneticileri ile herhangi bir sorunumuz olmamıştı. Gelen yönetime çalışmalarmızı anlatır, güven tazelendikçe işimize devam ederdik.

TED Bilim Kurulu üyeleri. (Ankara, 1990’lar)

Üyelerimiz dernek politikasına girmediler. Son seçimlerden sonra bir kopukluk oldu. Kurul üyesi bir arkadaşımıza, bilim kurulunda görev alıp almayacağı soruldu. Seçilen yöneticilerin, yaşlanan kurulumuzu yenilemek niyetinde olduğunu anlayınca istifa ettik. İyi oldu; kurul yenilendi. Ancak, Cumhuriyetimizi kuranlardan emanet aldığımız çağdaş bir eğitim kurumuna, yirmi yıl hizmet eden üyeler, yazılı bir teşekkür beklerdi; almayınca mahzun oldular. Derneğin Merkez Yönetim Kurulu’nun bağlı kurulları yenilemek yetkisi tartışılmaz. Sorun bu yetkinin nasıl kullanıldığıdır. Ben kusurumu bilemedim ama yeni yöneticilerin bileceği umudunu taşıyorum.

Güldüşün fıkraları ve Cemil Sena Hoca

Kitap, çoğu kitabevlerinde mizah raflarına konuyor. Oysa en ciddi çalışmalarında yazamadıklarımın çoğu bu fıkralarda bulunabilir. “Mizah ciddi iştir” diyen rahmetli Aziz Nesin’e şükran borcum olsun!

Anılarımın sonuna yaklaşıırken, yıllar önce konferanslarını dinlerken, düşünce tarihine yaklaşımına hayran kaldığım felsefe hocası Cemil Sena’yı hatırlıyorum. Bazı fikirleri, yer ve duruma göre farklı düşünürlere mal ederek aktardığı eleştirisine karşı kendini şöyle savunmuştu:

Önemli olan, düşünen kişiler değil, düşüncelerdir. İleri yaşlarda, her fikri herkese söyletebilirsiniz!..

Hoca haklıydı. Kendi konuşmalarımda aynı eğilime kapıldığım olmuştur.

Ancak anılarımı yazarken, düşünürlere ve onların düşüncelerine sadık kalmaya çalıştım. Unutkanlığımız bir

yana, fıkralar, öyküler ve anılar, Profesör İlhan Başgöz hocanın uyardığı gibi, her anlatış ve yazılıştaki değişikliğe uğruyor. Bütün dikkat ve özenime karşın, *sürç-ü lisan* ettiysem, affola.

Yaşadığı gibi ölmek: Sessiz ve özgürce

Octavio Paz'dan esinlendiğini sandığım bu duygulardan başka sığınacak bir köşem kalmadığını görüyorum. Steinbeck'in *Mutsuzluğumuzun Kışı* romanında yorumladığı kişilik yapısı da bu değil miydi? Yazdıklarım bu gerçeği, kendimi, okuduklarımı daha iyi anlamama yardımcı oldu. Şu farkla ki belki olup biten her şeyden hoşnut değilim ama son derece "mutluyum". *Cumhuriyet*'te kaybettiğim *köşegeni* Mesa *Yaşam*'da buldum. Yaptığımız ya da yapmadığımız hiçbir şey boşa gitmiyor bu dünyada. Meksikalının:

Düniür Akyol ailesi ile Belçika'da. (Brüksel, 1999)

“Yaşadığı gibi ölmek”

tutkusu, bu gerçeğin tam bir yansıması değil mi?
Yunus geleneğinde bir sonluk:

*Eğrisi doğrusuyla...
Yazar olduk bunları
Okuyana selam olsun.*

*Günahıyla sevabıyla
“Kendini bil” enlere...
Haklarımız helal olsun.*

Sekizinci Bölüm
(Lacivert-Yeşil Kusurlar)

Türkuaz Sevgiler Üzerine

Sevgiyi sevilerek, severek öğreniriz · 295
Kuşkusuz, sevdiklerimizi güzel buluruz · 298
Aklın yanılsamaları · 301

*Gelin tanış olalım
İşi kolay tutalım
Sevelim sevilelim
Dünya kimseye kalmaz*
– YUNUS EMRE

*Başlarda ne kadar
Değişik fikir varsa,
Yüreklerde o kadar
Değişik sevgi vardır*
– TOLSTOY

Sevgiyi sevilerek, severek öğreniriz

Ne çok ne sık söz ederiz, sevgiden, sevenden, sevilen-den... Acısından yakınır, mutluluğundan uçarız sevgi-nin. Anlamaya çabaladıkça anlaşılmaz olan, çözümle-meye çalıştıkça aklımızı karıştıran, yaklaştıkça uzakla-şan, kaçtıkça arkamızdan koşan, bilimsel yöntemlere açık vermeyen sevgi. Şairlerin yoldaşı, sevenlerin tutku-su, insan ilişkilerinin büyüğü, hayatın okunamayan ka-rakutusu.

Erken çocukluk döneminde, konuşmaya başlarken, bizi yaratanları sevmeyi öğreniyor ve sıraya koyuyoruz. Başta Allah olmak üzere onun sevgili peygamberi Hz. Muhammed veya sevgi peygamberi Hz. İsa gibi. Ardın-dan ana ve babalar ve kardeşler gelir. Ne kadar? Çocuk kollarını arkasında kavuşturmaya çalışır: “Dünya ka-dar”. Peki, ana mı, baba mı daha çok? Çocuk mavi bon-cukları öğrenmiştir: “İkisi de en çok!” der. Sonra, evde-ki evcil canlılar, oyuncaklar, oyun bahçesindeki, yuva-daki, okuldaki arkadaşlar, çizgi film kahramanları, spor, pop, TV yıldızları, sınıf öğretmeni gelir.

Derken, ana baba otoritesine karşı doğal dostları olan, anlayışlı, hoşgörölü, sevecen büyükanneler ile büyükbabalar katılır sevilenler dünyasına. O dünya çığ gibi büyüyüp çeşitlenirken, önce bilinçaltında sevilmeyenler, sonra belki açıkça nefret edilenler çoğalmaya başlar. Çocuk hayatın ve sevginin diyalektik doğasını keşfeder. O kadar önemli bir ölçüdür ki sevgi, sevenlerle sevmeyenler ikiye ayrılır çocuğun dünyasında. Bilinmeyen kişileri, ayrı tutulduğu öteki cinsi merak eder, tanımaya çalışırken sevdikleri de olur sevmedikleri de. Sevenler ve sevmeyenler, sevilenler ve sevilmeyenler evreni büyüdükçe, çelişkiler, çatışmalar da büyür gider; sınıflama zorlaşır. Karmaşık bir dünyada var kalmaya çalışan çocuk, seven ve sevilen kendini, “ben”ini, benlik tasarımını kurgulamaya başlar.

Cinsler arasındaki ilgi, sevgi ve aşkın açıklanamayan boyutları ve sorunları, unutulmayan acıları, “benden içe-

Anne ile babayı uğurladıktan sonra. (Ankara, 1988)

ri” benleri, seçici olmaya zorlar. İnsan sevgi sorunlarını genellemeye çalıştıkça, sevgi de kişiler, yürekler ve kişilikler gibi çeşitlenir. Sevgi forumunda her tanışın ayrı bir yeri olur. Hepsi sanki birbirine benzer de hiçbiri ötekine benzemez: Seven ya da sevmeyen, sevilen ya da sevilmeyen. Neden? Seversin ya da sevmezsin, sevgi öyle yüce, gizemli bir duygudur ki, aklın mantığı, gücü, yüreğin gerekçesini kavramaya yetmez. Sevgi, metafizik, mistik ya da mitolojik bir sorun, edebiyatın, şiirin, felsefenin, destanın, tiyatronun, efsanenin, bilinmezin, ulaşılmazın konusu, halk ozanının sazı olur. Olumsuz ya da karşılıksız aşklar, kırık kalpler kişiyi ürkütür, seçici olmaya zorlar. Aşk şairi Yunus yakınır:

Gel gör beni aşk n'eyledi!

Sevilerek, sakınılarak seilmeyi öğrenen çocuk, sevgiyi severek ya da sevişerek yaşadığı romantik dönemde, sevginin karşılıklı olmadığını, gelip geçiciliğini de öğrenir. Sevgi ötekine ait olmaktan çıkar kendine yönelir. İş hayatında daha da bencilleşir; çıkar ilişkilerine dönüşür tümüyle. Çıkarlar korunduğu sürece olgun kişiler birbirini sever – görünür. Çocukluk döneminde olduğu gibi, ergin kişiler de verenleri, koruyanları, bağışlayanları, hoşgörölü ve güvenilir kişileri, kendilerine benzemeyenleri, güncel, geçici çıkarlarını severler. Eskiyeleler elendikçe, yeni sevgiler, sevgililer arar ve bulurlar.

İnsan için sevgi bir tür bağ, bağıllık ve bağımlılıktır. Çocuklukta koruyana, ergenlikte dünyayı ve kendini keşfetme tutkusuna, gençlikte doğanın karşı konulmaz buyruklarına, iş hayatında bencil çıkarlara, sanat ve meslek hayatında yarattıklarına, hayranlarına bağıllık! Sevginin öznesi, nesnesi, gerekçesi ve beklentisi, her dö-

nemde ve her ilişkide değiştiği halde, insan hepsini “sevgi” sözcüğüne yükler. Sevgi kantarı bu kadar yükü çekmez.

Sevgi türleri, oyunları ve sorunları karşısında şaşkına dönen akıllı ve vicdanlı insan, güçsüzlüğünü kabul etmektense, mantık ve söz oyunları ile kendini oyalar: Nazlı güzeli imdada çağırır:

“Güzeli kim sevmez ki!” der.

Peki, kimdir, nedir o güzel?

“Gönül kimi severse güzel odur!”

deyimi, gerçi, sevgi ile güzel arasındaki ilişkiyi kurar ama ne sevgiyi açıklar ne de güzeli! Bu kadar çok sevgi, bir o kadar da güzel olduğuna göre sevgi denklemini çözmeye çalışan insanın karşısına bu kez “gönül” ile “seven” ikilemi çıkar. Bilinmeyenler üçleşir, çözüm güçleşir.

Kısırdöngülere çıkış yolu arayan akıl sorar: “Acaba güzeli mi seviyoruz, yoksa, sevdiklerimizi mi güzel buluyoruz?” İki atasözü çıkar karşımıza:

“Kuzguna yavrusu güzel görünür!”

Kuşkusuz, sevdiklerimizi güzel buluruz

Yaratıcıyı, peygamberleri tanımadan ana babayı, çocuklarımızı, arkadaşlarımızı, oyuncaklarımızı, evimizi, yuvamızı, kitaplarımızı, işimizi gücümüzü, *bizim oldukları* için severiz; yoksa güzel oldukları için değil. Ozan şöyle demiş:

*“Ben güzele güzel demem
Güzel benim olmayınca!”*

Güzel sevgi ilişkisinde, bencil bir aidiyet duygusu, tutkusu gizlidir. Güzelin sevilmesi için bana (bize) ait olması gerekir. Bana-bize ait, ya da benim-bizim ait olduğumuz ilişkilerde saklı ya da güvencede gibidir sevgi. O duygudur ki paylaşmaktan, paylaşılmaktan hoşlanmaz. Kiskan lıklar, karasevdalar paylaşma, paylaşılma korkusundan, kaygısından doğar.

Vatan millet sevgileri de belki bu t re girer. Ülkemizi, kültürümüzü seven yabancıları severiz de sahip çıkmalarından, hele eleştirmelerinden hiç hoşlanmayız. Japonlar, kültürlerine  şık olan yabancıları açıkça, yeter artık, evinize d nseniz iyi olur, derler.

Yarattığı eseri seven kişilerden şu uyarı gelir: “Kimse benim yarattığım eseri bana karşı korumaya kalkmasın, sakın. Yaptığım gibi yıkar, yarattığım gibi yakarım da...” Yarattığı ve yaşattığı bir sevgiyi ya da sevgiliyi yok etmenin ardında gizlenen bir bencillik ile sahiplenme eğilimi sezilmez mi?

Seven anne oğlunu paylaşamaz geliniyle. Sevilen gelinler bundan yakınır ama seven anneler olarak, sevilmeyecek kayınvalideliğe aday olurlar. Bu evrensel çelişkinin çözümü de sevilen, paylaşılamayan erkekten beklenir.

Peki, bize ait olmayanları, hatta bizi sevmeyenleri neden severiz? Andrew Maurois’nın ünlü * klimler* romanındaki    sevgiliden her biri kendini seveni değil bir üçüncüyü seviyordu. *Budala*’da ilişkiler çok daha karmaşıktır. Seven, sevdiğinin kendisine ait olmasını isterken, sevilen de sevenin yalnız kendisine ait olmasını ister. Yabancıların, bizi sevmeyenlerin sevgisini arayışımızda aca-

ba onlara egemen olmak tutkusu mu saklıdır? Sağlığın-
dan, aidiyet bağından kuşku duyulmayan güvenli sevgi-
ler acaba bu yüzden mi, yıllar sonra birden sona eriyor?

Aklın mantığı sevgi ilişkilerinde *denklik, karşılıklılık, haklılık ve süreklilik* arar. Osmanlı sözü şöyle dile getirmiştir bu arayışı:

*Sev seni seveni / Hâk ile yek-san ise,
Sevme seni sevmeyeni / Mısır'a Sultan olsa!*

Oysa, yaşanmış sevgilerin öyküleri sanki tam aksini sergiliyor: *dengesizlik, yönlülük, haksızlık ve süreksizlik!* Onun için sevgi ile nefret, sadakat ile hıyanet, adalet ile şiddet ya da işkence, süreklilik ile gelip geçicilik bir arada, eşzamanlı yaşanıyor sevgi ilişkilerinde.

Dere kıyısındaki ata köyümüzde, “*Su aşağı akar*” derler. Akan su tükenmez, bulut olur savrulur, yağmur olup geri döner ama aynı akarsuya değil. Sevilen çocuklar, kendi çocuklarını yetiştirirken sevmeyi öğrenir. “Ana babanın (sevgi) hakkı ödenmez; ama ana baba olmakla ödeşilir” buyuruyor Peygamber Efendi’miz.

Romantik ve çıkara dayalı ilişkilerdeki haksızlıklarda adalet var ama, “*Ava giden avlanır*” sözünde dile getirildiği gibi, bir ilişkideki haksızlık ancak ve bazen ötekinde düzeliyor. Uzun süremde, dolaylı yoldan buluyor haklar yerini.

Öğrenme yetisiyle doğan insan yavrusu, sevgiyi doğuştan bilmiyor. Yürümeyi, konuşmayı, düşünmeyi eğitimle öğrendiği gibi sevgi ve nefreti de eğitimle, yaşayarak öğreniyor. Öğrendiği gibi de yaşıyor. Daha doğrusu yaptıklarından öğreniyor. Yaptıklarını, yarattıklarını öğreniyor, hizmetlerini, eserlerini, başarılarını, özdeşim simgelerini seviyor.

Anne, varlığını adadığı çocuklarını, baba hizmet ettiği ailesini, öğretmen öğrencisini, yöneten yönetilenleri, asker savunduğu vatani, sanatçı ve yazar yarattığı eseri ve hayranlarını, sporcu başarısını, kırdığı rekorları, bilge kişi koruduğu değerleri, işçi ürettiği malı, çalışan emeğini, yurttaş hizmet ettiği yurdu, yazar eserini, araştırmacı bulgularını, devrimci yaptığı devrimi, cumhuriyetçi kurduğu cumhuriyeti sever. Çünkü insan, yarattıklarıyla özdeşleştirir varlığını, kendini, yaşamını.

Herkes bir şeyleri sever de ne kadar? Fiyatı, çabası, değeri kadar değil de, sadece verdiği, emeği kadar. Bu anlamda sevgi, tıpkı *vergi gibi*, adanmışlığın ödülüdür. Özünden veren anne çocuğunu çok sever de hayatını veren babadan belki daha çok değil.

Aklın yanılısamaları

Sevgi sorunlarının başında aklın yanılısamaları gelir. *Birincisi* kendisi bir ödül olan sevginin karşılığında *sevgi* beklemek; *ikincisi*, hak edilmemiş bir sevgiye *layık* olmaya çalışmak; *üçüncüsü*, sevgiyi *satın almaya* kalkışmak gibi. Yıllar önce, dostluk ilişkilerinin akılcı bir çözümlemesini yapan Dale Carnegie, “Sevgisini ve dostluğunu kazanmak istediğiniz kişiyi hediyeyle boğmayın, bırakın o size bir şeyler *versin*, sizin için bir şeyler yap-sın” demişti. Aldığınızı sakın ödemeye kalkmayın.

Almaya, –altta değilse bile– size sunulan sevginin *altında kalmaya* razı olun. *Dördüncüsü*, cinslerden birini sevgi nesnesi, ötekini öznesi haline getiren sevgi endüstrisidir. Sadece sevmeyi bekleyen dişi, erken çocukluktan (bebeklikten) kurtulamadığı gibi, sevmekle görevli erkeğe de, aradığı doyumunu sunamaz. Octavio Paz’ın “*Aşkın Diyalektiği*” denemesinde incelediği temel sorun

buydu: Çağdaş dünya, uygarlık, aşkı belki yüceltiyor ama yaşanmasına izin vermiyor. Oysa sevgi insanca bir olgudur, ne bir suç ne de ceza!

Sevgi, özsaygımızı ve güvenimizi yaratan ve yaşatan besindir. Sağlıklı ve mutlu olmak için sevmeyi; sevmek için vermeyi, sevmek için sevgiye açık olmayı, ezilmeden almayı öğrenmeliyiz. Sevenin sevilen tarafından sevilmesi şart değildir. Sevişmek ise, günümüzdeki moda “beraberliklerden” farklı olarak sevginin çok özel bir yüceliğidir. Eurovizyon’a sunduğumuz, bestesi kadar güzel güfte:

*Sevişmek bir dakika
Sevmek bir hayat boyu...*

Eşi Melda ile. (Ankara, 2002)

Aynı bağlamda,

*Mutluluk, varılacak gayeden çok,
izlenecek bir yol değil midir?*

denmiştir ki işte izlenecek o yollardan biri olmalıdır sevgi. İnsanı özgürlüğe kavuşturan sevgi, kendi yarattığı özgürlüğü kolayca yok edebilir de. Özgür olması gereken sevginin üç amansız düşmanı: Hayat boyu *sadakat*, *süreklilik* beklentisi, tekelci *kıskançlık* ve doyumsuz *mülkiyet*, *sahiplenme* hırsıdır. Saldırıya uğrayan kadın, utanıp sıkılarak kendisine nasıl “*sahip olunduğu*”nu anlatır. Sevgi insanları bağlar ama mecbur kılamaz. Dünyayı güzelleştirebilen sevgi, “Sen bana mecbursun” adlı cezaevinde önce çirkinleşip yozlaşır: Sonra ölür, öldürür ya da öldürülür. Oysa genç yaşta hayatına son veren devrimci ozan Mayakovski şöyle yazmıştı:

*Ölmek ve öldürmek kolaydır.
Yaşamak ve yaşatmaktır,
Güç olan, insana yaraşan,
Biz insanları insan yapan.*

Özürler yerine sözsonu

*En iyimizin öyle eksikleri,
En kötümüzün öyle artıları
Var ki...
Kusur dediğimiz bizim,
Kusur bulmak olmasın
Sakın!*

Ekler

Kitaplar ve Çeviriler · 307
Dostları ve Dostlukları · 309
Adlar Dizini · 311

İlk yayın yıllarına göre
Kitaplar ve Çeviriler

- 1970 *Kültür Kuramında Bütüncülük Sorunu* – Hacettepe Basımevi.
- 1971 *Türkiye Demografyası* (Konferans tutanakları) – Hacettepe HNEE.
(Prof. Fred Shorter ile birlikte – Türkçe ve İngilizce iki yayın).
- 1972 *İnsan ve Kültür: Antropolojiye Giriş* – Türk Sosyal Bilimler Derneği.
- 1974 *İnsan ve Kültür* – Remzi Kitabevi (dokuz baskı).
- 1976 *Sosyal Kültürel Değişme* – Hacettepe: Nüfus Etütleri Enstitüsü.
- 1980 *Japon Kültürü* (altı baskı) – Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- 1985 *Kültür Konusu ve Sorunlarımız* – Remzi Kitabevi.
- 1988 *Antropoloji* – Anadolu Üniversitesi: Açıköğretim Fakültesi.
- 1991 *Türk İslam Sentezi* (Tekeli, Turan ve Şaylan ile) – Sarmal Yayını.
Japon Eğitimi – MEB Araştırma İnceleme Dizisi
- 1992 *Mantık ve Metot* – Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.
- 1992 *Seçilmiş Ülkelerde Yükseköğretime Geçiş* – ÖSYM.

- 1993 *Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları* (iki baskı) – Kültür Bakanlığı.
- 1995 *Türk Kimliği* (altı baskı) – Remzi Kitabevi.
- 1996 *Kültür ve Eğitim* (yazıları) – Gündoğan.
- 1996 *Kültür ve Demokrasi* (yazıları) – Gündoğan.
- 1997 *Kültürün ABC'si* – (İki baskı) Cogito: Yapı Kredi Yayınları.
- 1998 *Türk Eğitim Tarihi* (İngilizce) – Türk Eğitim Derneği.
- 1988 *Nasıl bir Eğitim Nasıl bir Öğretmen* – Bursa: ÇE Kooperatifi.
- 1999 *Türk Eğitim Tarihi*, (İngilizce ve Rusça) – Moskova: Orbita-M.
- 2000 *Güldüşün Fıkraları* – Remzi Kitabevi.
- 2000 *Sosyal-kültürel Değişme* (ikinci basım) – Gündoğan.
- 2001 *Osmanlı'dan Günümüze Batı Etkileri* – TÜBA: Forumu 12.
- 2002 *Türk Kimliği'nin İngilizcesi* baskıya hazırlandı.
- 2003 “Anılardan Sayfalar” baskıya hazırlanıyor.

Türkçeye Çeviriler

- 1973 *Çağımızın Özgürlük Sorunu* (E. Fromm'dan) – Özgür İnsan.
- 1978 *Yalnızlık Dolambacı* (Octavio Paz'dan) – Cem Yayınları.
- 1983 *Darwin Gerçeği* (Benjamin Franklin'den) – Cumhuriyet ve Poket.
- 1984 *İnsan ve Dünyası* (Calvin Wells'ten) – Remzi Kitabevi.
- 1992 *Tarihten Dersler* (Ariel ve Will Durant'tan) – Cem Yayınları.

Bozkurt Güvenç'in
Dostları ve Dostlukları
Özgeçmiş Anılarına Ek

(İş ve görev ilişkileri dışında,
dostluğunu kazandığı kişiler)

Adnan Binyazar

Akile Gürsoy

Aktan Okan

Alaattin Yener

Altan Günalp

Ann Sheffield

Ara Malhas

Arslan Kaynardağ

Asaad Nezami

Aydın Boysan

Aydın Köksal

Aydın Geylani

Ayhan Çavdar

Bayla Altuğ

Cahit Ertem

Carlos Cardrera

Cemalettin Enginsoy

Cemil Uğurlu

Coşkun Erkal

David Arnett

Dinçer Ülkü

Doğan Karan

Doğan Kuban

Emin Veral

Gopala Sarana

Güven Arsebük

Hakkı S. İnan

Halit Ergüven

Hasan Tapkın

Hıfzı Topuz

INOUE Yumiko

İlhan Erkan

İsmail Kibar

İzzet Berkel

İzzet-İpek Göldeli

Jacques le Fort

Kaya-Nurten Güvenç

Kenan Taner

KOMATSU Hisao

Leo-Marie le Payrade

Leon Picon

Manfred Kofmann

Merih Zillioğlu

MIKI Wataru

Mutlu-Münir Atagün
Yuzo Nagata
Nancy Tapper
Nedim-Mehmet Saran
Nermi Uygur
Nezih Eldem
Ningur Noyanalpan
Nurettin Fidan
Nusret Fişek
Nusret Taşdeler
ODA Juten
Özgönül-Erdem Aksoy
Rafet-Sevim Erten
Refik-Yıldız Akarun
Robert O'Neil
Rosewitha Rothlach
Ruhet Genç
Sabahattin Haraç
Salim Rıza Kırkpınar
Sami Karaören
Serpil Altuntek

Sezer Gökhan
Suphiye Sayer
Süleyman Demirel
Şevki Kayaman
Şükrü-Huriye Bostancı
Talat Halman
Tan Oral
Tarık Minkarı
Teoman Aktüre
Thomas Skovholt
TSUDA Sadako
Ulviye ve Ziya Özer
William McGuiness, Jr.
Yavuz Renda
Yıldız Kuzgun
Yılmaz Esmer
Yusuf Oğuzoğlu
Yücel Kanpolat
Zeki Hassan
Ziya Sonkur

Toplam	84
Türk	63
Yabancı	21

6 Japon, 2 Alman,
1 Hintli, 1 İranlı,
2 Fransız, 1 İngiliz,
1 İspanyol,
6 Amerikalı,
1 Pakistanlı

Adlar Dizini

- Abdülhamit Sultan 39, 41
Abdülkadir Bey 25
Abdülvehhab 68, 69
AGFA 84
Akarun, Refik-Yıldız 310
Akgülle, Yusuf 200
Akif'fendi 150
Aksoy, Erdem ve Gönül,
Mimar 166, 167
Aksoy, Özgönül-Erdem 310
Akşin, Sina Profesör Dr. 237
Aktüre, Teoman 310
Akurgal, Ekrem Ord. Profesör
213, 283
Alekhine 55
Ali Haydar Bey 155, 162
Alicikoğlu Lütfü (İbrahim
Lütfü) 11, 13, 15, 16
Alicikoğlu, İsmail Efendi 11,
12, 15
Allah 295
Altuğ, Bayla 309
Altuntek, Serpil 310
Alturan, Hasan Mühendis 284
Alyanak Seniha 51
Anne 108, 109, 126
Araç, Sabahattin 76
Arcayürek, Cüneyt 266, 269
Aristo 77
Arkayın, Cahide (Sacide?) Dr.
89
Armstrong 17
Arnett, David 309
Arsebük, Güven Profesör Dr.
206, 309
Arslanapa, Oktay Profesör Dr.
213
Arulat, Muzaffer 150, 152
Ata, Mahmut Dr. 30
Ataç, Nurullah 82
Atagün, Mutlu-Münir 310
Ataman, Gürol Profesör Dr.
224
Atatürk 40, 71, 72, 98, 99,
(ayrıca bkz. Mustafa Kemal
ve Gazi)
Atay, Falih Rıfkı 269
Atıl, Esin Dr. 245
Avukat Mesut 144, 145
Ay, Lütfi 163
Aydınlı Sarı Efe 273
Aykurt, Vakkas 165, 171
Ayten gelin 121
Baç, Nurettin 184
Balaman, Ali Rıza Profesör Dr.
233
Başbakan Nehru 132
Başgil, Ali Fuat Ord. Profesör
Dr. 163
Başgöz, İlhan Profesör Dr.
238, 290

- Bay Tekin 50
 Bayar, Celal, 3. Cumhurbaşkanı
 163, 237, 238
 Baymur, Feriha Profesör Dr.
 238
 Bayrak, Mehmet 218
 Bayülken, Haluk 228
 Bedrettin Demirel Paşa 213
 Bedri Abi, baba dostu 116
 Beler, Turan Aziz 81
 Benedict, Peter Dr. 206
 Benedict, Ruth 174
 Bergman, Ingrid 127
 Berk, Mükerrrem 220, 221
 Berkel, İzzet Profesör Dr. 282,
 283, 309
 Berkes, Niyazi 238
 Berkmen, Engin Profesör Dr.
 283
 Betsy, komşu kızı 105
 Betty-Lou 114, 126
 Beyhan 120
 Bilgehan, Cihat 195, 196
 Binyazar, Adnan 287, 309
 Birler, İsmail Hakkı 223
 Boccacio 179
 Bostancı, Şükrü-Huriye 310
 Boysan, Aydın 309
 Brenda Hanım 97
 Burhan Felek Bey 111
 Burhanettin Bey Amca 95
 Butak, Behzat 84
 Butros Gali 281
 Büyük Fikret 64
 Büyükdoluca, Kutlu 86
 Cardrera, Carlos 309
 Carmiña 125, 126, 129, 177
 Carnegie, Dale 301
 Celadet 15, 16, 21
 Celal Yüzbaşı 31
 Cemal Tural Paşa 171
 Cent, Nadir 89
 Cerrah Salih Bey Dr. 31
 Cevdet, Abdullah Dr. 43
 Ceyhun, Ekrem 212, 271, 278
 Childe, Gordon 183
 Coon, Carleton 183
 Coşkun, Alev Dr. 205
 Crawford satranç ustası 112
 Çağ 231, 255
 Çakmak, Mareşal Fevzi 25
 Çambel, Halet Profesör Dr.
 206
 Çapan, Cevat Profesör Dr.
 279, 280
 Çatak, Osman Profesör Dr. 218
 Çavdar, Ayhan Profesör Dr.
 282, 309
 Çaykovski 125
 Çiçek, Filiz 283
 Çiftkurt, Sabri 104, 105
 Çolakoğlu, Nuri 251, 252
 Çoruh, Mithat Profesör Dr. 227
 Dede Korkut 167
 Demirel, Süleyman 252, 264,
 265, 268, 269, 270, 271,
 272, 273, 274, 277, 278,
 279, 280, 281, 310
 Derin 249
 Devrim, Nejat 84
 Dewey, John 257
 Dilgan, Hamit Profesör 88
 Doğançaylı, Mehmet Usta 143
 Doğramacı, İhsan Profesör Dr.
 185, 187, 190, 193, 194,
 195, 196, 197, 198, 199,
 208, 211, 225, 226, 227,
 233, 245, 246, 254, 281
 Dore, Ronald 250

- Dr. Goebels 90
Dr. Holmlund 172
Dr. Piland 104, 105
Duna, Cem 250, 254
Durant, Will 132, 189
Durkheim 160
- Ecevit, Bülent 219
Ekdal, Müfit Dr. 155
Eldem, Nezih 310
Emin Onat Hoca Profesör 90
Emre, Yunus 287, 291, 295, 297
Enginsoy, Cemalettin 309
Erbakan, Necmettin Profesör Dr. 214
Ergüven, Halit 309
Erickson, Erick 183
Erişirgil, Emin 162
Erkal, Coşkun 309
Erkan, İlhan 309
Ersoy, Mehmet Akif 218
Ertel, Mengü 278
Ertem, Cahit 309
Erten, Rafet-Sevim 310
Ertürk, Selahattin Profesör Dr. 238, 239
Ertürk, Yakın Profesör Dr. 239
Esmer, Yılmaz 310
Evliya Çelebi 72
Evren, Kenan, 7.
Cumhurbaşkanı 201, 235
Exupéry, Saint 28
Eyüboğlu, Bedri Rahmi 209
Eyüboğlu, Orhan 207, 210, 215, 216, 222
- Fahriye Abı 30
Faruk Nafiz 67
Fenmen, Mithat 219
Ferd 113, 114
- Fidan, Nurettin Doçent Dr. 233, 310
Fikret 142, 218
Fişek, Nusret Profesör Dr. 194, 201, 207, 310
Fort, Jacques le 309
Fourrier, Allain 82
Fromm, Erich 183, 205
Fuller, Buckminster 131
- Gauguin 143
Gazi Paşa 43, 44
Gemeiner 107
Genç, Ruhet 310
General Patton 35
George 112
Geylani, Aydın 309
Giritli, İsmet Profesör Dr. 191
Gitmez, Ali Dr. 200
Gladys 113, 114
Gonnet, Hatice Prof Dr. 215
Gökalp, Ziya 162, 259
Gökalp, Tefvik Rüştü 209
Gökçen, Nevzat 128
Gökhan, Sezer 310
Göldeli, İzzet-İpek 309
Gullivers 279, 280, 281
Gun, Nerin E. 110, 111, 112
Gül 258
Günalp, Altan 309
Güneş, Turhan Profesör Dr. 211
Günver, Semih, B.E. 215
Gürel, Semih 52, 53, 54, 55, 66, 119, 120
Gürsan, Kemal 85, 86, 87, 227
Gürsoy, Akile 237, 309
Gürüz, Kemal Profesör Dr. 276
Güvenç, Faruk 210
Güvenç, Kaya-Nurten 309

Güvenç, Lütfü 15, 32, 38, 165
Güvenç, Melda 147, 153

Hacer Hanım 11

Hacı Bekir 49

Hacı Salih 172

Halman, Talat Profesör Dr.

207, 208, 247, 310

Hamdullah Suphi Bey, B.E. 96

Haraç, Sabahattin 310

Hassan, Zeki 310

Hatemi Seniğ Bey 132

Hekim Raif Dede 11, 37

Highet, Gilbert 162

Hitler 35

Hoffer, Erich, filozof 158

Howard Hoca (Simpson)

Profesör Dr. 128, 131

Hız. İsa 295

Hız. Muhammed 295, 300

Inoue, Yumiko 309

Ioanna Kuçuradi Profesör Dr.

286

Izabel 129

İnan, Hakkı S. 309

İnan, Mustafa Profesör Dr. 88

İnönü, Erdal 252, 253, 282

İsmail Bey 222, 223

İsmet Paşa 43

İsviçreli İzabel 112, 113

İzbul, Yalçın Doçent Dr. 231

Joe 109, 110

Kadir, A. 273

Kahveci, Adnan 227

Kanpolat, Yücel 310

Kara Münevver 61, 62, 65

Karan, Doğan 309

Karaören, Sami 285, 286, 310

Karasu, Bilge 229

Kaya İzzet 145

Kaya, Alp 24, 26

Kayaman, Şevki 166, 310

Kayan, Sabih 128, 193

Kaynardağ, Arslan 309

Kemal Gökçe Paşa 241, 242

Kemal, Mustafa Paşa 116

Kemal, Yaşar 200

Kibar, İsmail 309

Kimball, Solon Profesör Dr.

174, 175, 176, 179, 189

Kırkpınar, Salim Rıza 163,

310

Koç, Rahmi 82

Kofmann, Manfred 309

Komatsu, Hisao 309

Kongar, Emre Profesör Dr.

224, 257, 258, 280

Korutürk (Cumhurbaşkanı)

228

Köksal, Aydın 309

Köseoğlu, Nevzat 259

Kuban, Doğan Profesör 245,

309

Kuran, Abdullah Profesör Dr.

245

Kuran, Ercüment Profesör Dr.

228, 245

Kurtbek, Seyfi 140

Kuzgun, Yıldız Profesör Dr.

229, 310

Lefort, Jacques Profesör Dr.

215

Linda 104, 105

Mahlas, Ara 157, 309

Mantık Lütfü 88

Mareşal Rommel 35

Martha 105
Martha 114
Maurois, Andrew 299
Mayakovski 303
McGuiness, Jr. William 310
Mead, Margaret Profesör Dr.
174
Mehmet Himmet Bey 11, 37
Mehmet Kalfa 139, 140
Mehpare Hanım 30
Melda 18, 145, 230
Meşhedi 103
Mevlana (Celaledin Rumi)
273
Michelet 163
Miki, Wataru 309
Milas, Herkül Profesör Dr.
258
Mimar Bonatz 140
Minkarı, Tarık 310
Mithat Dayı 42
Mösyö Maheu 214
Mr. Folk 106
Muallimoğlu, Nejat 194, 259
Mumford, Lewis Profesör
132, 183
Murat 149, 151, 152, 225
Mustafa Kemal 17, 48
Müfettiş Süer Bey 103, 105,
106
Müzeyyen Teyze 68, 69
Myerhof, Barbara 233

Naci, Fethi 255
Nagata, Yuzo 310
Nazim Enişte 57
Nazlı Hanım 21, 22, 23
Nejat Aydın, B.E. 55
Nesin, Aziz 289
Nevai, Ali Şir 267
Newton 88, 156

Nezami, Asaad 309
Noyanalpan, Ningur 310
Nuri Onur Bey 82

Oda, Juten 310
Oğuzoğlu, Yusuf 310
Okan, Aktan, Mimar 166,
309
O'Neil, Robert 310
Oral, Tan 310

Öktem, İbrahim Dr. 186
Önder, Mehmet 208
Örs, Hayrullah 161
Öymen, Onur 155
Öymen, Altan 155
Öymen, Hıfzırrahman R. 155
Öymen, Münir Raşit 155, 162
Özal, Turgut 252, 253
Özcan, Sunay 38
Özdemir, Gültekin 284
Özden, Yekta Güngör 241
Özel, Mehmet 209
Özer, Ulviye ve Ziya 310
Özgüç, Tahsin 213
Özker, Rıdvan Profesör Dr.
201
Özkök, Ertuğrul 254
Özoğlu, Süleyman Çetin
Profesör Dr. 284, 285
Öztürk, Orhan Profesör Dr.
283

Paganini 125
Parmaksızoğlu, İsmet 208, 222
Paylı, Turgut 83
Payrade, Leo-Marie le 309
Paz, Octavio 77, 229, 290,
301
Pei, Mario 183
Picon, Leon 309

- Polanyi, Karl 183
Pope, Alexander 162
Prof. Kazım İsmail Hoca 89, 139
Profesör Bloom 238
Profesör Högg 154
Profesör Sindlinger 173, 176, 177, 179
Profesör Sirinivas 233
Profesör Voss 123
- Raif Bey 11
Refik Tulga Paşa 165
Reis Mehmet Kaptan 254
Renda, Yavuz Profesör Dr. 226, 310
Reshevsky 55
Reşadet Abıa (Dikmen) 48
Rosselini, Roberto 127
Rossini 85
Rothlach, Rosewitha 310
Russel, Bertrand 157, 162
Rükneddin Bey 164
Rüştü Sarp Bey Profesör Dr. 151
- Sabahat Abıa 46, 117
Sadıklar, C. Tayyar Profesör Dr. 271, 277
Sadıklar, Gül 277
Safa, Peyami 85
Sait Çelebi 72
Salih Yüzbaşı, Omurtak 54
Salim Rıza Hoca, Kırkpınar 163
Sanaç, Yılmaz Profesör Dr. 225, 226
Saracoğlu, Dr. 89
Saran, Nedim-Mehmet 310
Sarana, Gopala 309
Sarıkavak, Namık Kemal Doçent 284
- Satır, Kemal 205
Savaş, Timuçin 258
Saydam, Nihat 177
Sayer, Suphiye 310
Saygun, Adnan 40
Seçkinöz, Necdet 264, 265, 270, 276
Selçuk, İlhan 285
Selek, Sabahattin 163
Selma 46
Semahat 82, 84
Sena, Cemil 289
Sheffield, Ann 246, 258, 309
Sinanoğlu, Sinan Profesör Dr. 242
Sir Brian 195, 196
Sitare, Şimşek 145
Skovholt, Thomas 310
Smetana 84
Sokrates 173
Somar, Ziya 157
Sonkur, Ziya 310
Speer, Albert, Mimar 84
Steinbeck 135, 290
Steinitz 55
Stratemeyer, Florence 174, 179, 180, 181
Sun, Muammer 209
Sunay (Cumhurbaşkanı) 208
Sunay, Hilmi 157, 158
Suphiye Öğretmen 39, 40, 41
Süleyman Aktürk Hoca 90
Sümer, Dinçer 278
Swift, Jonathan 281
- Şahinbaş, İrfan 76, 77
Şaylan, Gencay Doçent Dr. 235
Şef Muzaffer Bey 212
Şekip Bey, Mimar 139
Şenvar, Cemil Profesör Dr. 193

- Şerif, Ekrem Profesör Dr. 89, 139
- Şerif, Muzaffer Dr. 238
- Şukal, Naim, Mühendis 126, 127
- Tağmaç, Memduh Orgeneral 197
- Tamburacı Osman Pehlivan 28
- Tan, Hasan, Profesör Dr. 15
- Taner, Kenan, Mimar 83, 309
- Tapkın, Hasan 309
- Tapper, Nancy 310
- Tarihçi Dawison 259
- Tarık Zafer, Tunaya Profesör Dr. 191
- Taşdeler, Nusret 310
- Tekeli, İlhan Profesör Dr. 235
- Tekin Bet 243
- Temizer, Raci 213
- Tersaneli Şevki 30
- Tevfik Bey 52
- Timur, Taner Profesör Dr. 258
- Tsuda, Sadako 310
- Tolstoy 295
- Tonigan, Richard, Dr. 184
- Topuz, Hıfzı 309
- Toqueville, Alexis 183
- Toscanini, Arturo 107
- Tunaya, Tarık Zafer Profesör 216, 217
- Turan, Şerafettin Profesör Dr. 235, 258
- Turhan, Mümtaz Profesör Dr. 155
- Turner, Victor Profesör Dr. 233
- Tuzcu Mustafa 62
- Türker, Vural 201
- Tütengil, Orhan Cavit Profesör Dr. 155
- Tylor, E.B. 183
- Usmanbaş, İlhan 207, 210
- Uğurlu, Cemil 309
- Uygur, Nermi 310
- Uzdilek, Salih Murat Profesör 88
- Ülken, Hilmi Ziya Profesör Dr. 156, 157
- Ülkü, Dinçer 309
- Ümmü Gülsüm 68
- Üstündağ, Mustafa 207
- Vali Paşa 54, 55
- Vasfi Amca 11
- Veral, Emin 309
- Verne, Jules 50
- White, Leslie 183
- White, Marie Alice 174, 179
- Wiener, Norbert Profesör 132
- Wise, Max Profesör Dr. 179, 182, 183
- Wolf, E.R. 183
- Wright, Frank Lloyd 122
- Yardımcı, Nurettin Doçent Dr. 213
- Yener, Alaattin Doçent Dr. 263, 309
- Yüce, "Baba Rüştü" Profesör Dr. 288
- Yücel, Hasan Ali 265
- Zeynep (Ersavcı) 149, 152, 249, 263
- Zıllıoğlu, Merih 309
- Zişan yenge 42, 43, 48, 81
- Ziya, Enver Profesör Dr. 157

Cumhuriyetin ilk yıllarında doğmuş, eğitimi ABD’de tamamlamış bir aydın Bozkurt Güvenç. Türkiye’de antropoloji biliminin temellerini atmış bir eğitimci. Yakın tarihimizin önemli tanıklarından biri olan Güvenç’in anılarını okurken, onu daha yakından tanımanın yanı sıra, dönemin siyasi ve kültürel atmosferini de soluyacaksınız. Ülkesinin bilim ve kültürde ilerlemesi yoluna adanmış bir yaşamın açık sözlü, alçakgönüllü hikâyesi...

Bozkurt Güvenç Samsun’da doğdu (1926). Okul yılları boyunca ailesiyle birlikte Anadolu’yu dolaşmak, tanımak fırsatını buldu. Kabataş Lisesi’nden sonra İTÜ’ye devam etti (1943-45). Mimarlık eğitimi ABD’de tamamladı (1950). Mimarlık ve öğretmenlik yaptı (1953-62). Demokrasiye geçiş (değişim) sürecinin eğitim ve felsefe sorunlarıyla ilgilendi. Aradığı yanıtları İnsanbilim’de buldu. Bu alanda çalışmaya koyuldu: Hacettepe Üniversitesi’nde Doçent (1969), Profesör (1977) ve emekli (1993) oldu. Sosyal Bilimler Derneği Başkanlığı (1972-76) ve Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı görevlerinde bulundu (1974).

Başlıca eserleri: *Kültür Sorunu* (1970); *Türkiye Demografyası* (1971); *İnsan ve Kültür* (1972); *Sosyal-Kültürel Değişme* (1976); *Japon Kültürü* (1980). Güvenç’in Erich Fromm, Octavio Paz, Ben Farrington, Ariel – Will Durant ve Calvin Wells’ten çevirileri var. Tokyo Üniversitesi’ne konuk öğretim üyesi olarak çağrılan (1980-81), Wilson Bursu’nu kazanan (1985-86) ve Japonya’nın “Doğan Güneş Nişanı’nın Altın Işınları” rütbesiyle ödüllendirilen Bozkurt Güvenç’in, *Kültür Tarihi Açısından Türk Kimliği* araştırması 1993 yılında yayımlandı. Güvenç, 1997 yılında Türkiye Bilimler Akademisi şeref üyeliğine seçildi.

KDV dahil fiyatı 14.000.000 TL

ISBN 975-458-557-1

9 789754 585575

